

การอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วม

วิทยานิพนธ์

ของ

ชีวิน เปสตันยี

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์

ตุลาคม 2554

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

การอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกลีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วม

วิทยานิพนธ์

ของ

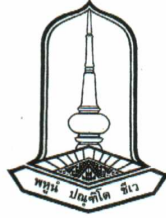
ชีวิน เปสตันยี

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์

ตุลาคม 2554

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของนายชีวิน เปตตันยี
แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

(ผศ.ดร.ทรงคุณ จันทอง)

ประธานกรรมการ

(กรรมการบัณฑิตศึกษาประจำคณะ)

(อาจารย์ ดร.บุญสม ยอดมาลี)

กรรมการ

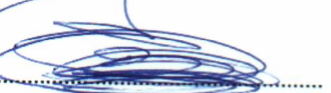
(ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์)

(อาจารย์ ดร.สุเนตร โพธิสาร)

กรรมการ

(กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์)

(รศ.ดร.นิยม วงศ์พงษ์คำ)

กรรมการ

(กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์)

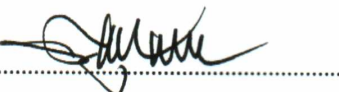

(อาจารย์ ดร.บุญเกิด เหลาหมี่)

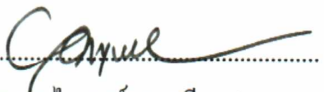
กรรมการ

(ผู้ทรงคุณวุฒิ)

มหาวิทยาลัยขอนแก่นได้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

(ผศ.ดร.ทรงคุณ จันทอง)

(รศ.ดร.ไพฑูรย์ สุขศรีงาม)

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ 4 เดือน 040 พ.ศ. 2564

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยได้รับความกรุณาจาก อาจารย์ ดร.สุนทร โพธิสาร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.นิยม วงศ์พงษ์คำ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้ข้อเสนอแนะและข้อคิดต่างๆ ให้แก่ผู้ทำวิทยานิพนธ์ ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทรงคุณ จันทจร ที่ให้ความสนใจและเป็นแรงกระตุ้นให้ทำวิทยานิพนธ์ ขอขอบคุณ อาจารย์ ดร.ไพโรจน์ เพชรสังหาร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ไพรัตน์ เลื่อนไธสง ที่ให้ความรู้และข้อคิดในการทำวิทยานิพนธ์

ขอกราบนมัสการขอบพระคุณ เจ้าอาวาสทุกองค์ที่ได้ให้ข้อมูลการทำวิทยานิพนธ์ ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ผู้ใหญ่บ้าน และชาวบ้านทุกหมู่บ้านที่กรุณาให้ข้อมูลรายละเอียดแก่ผู้วิจัย

ขอขอบคุณ อาจารย์บัญชา นาคทอง ที่ช่วยถ่ายภาพและเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ประพิณ เลื่อนไธสง และอาจารย์นิตยา พัดเกาะ ที่ช่วยเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

คุณค่าและประโยชน์จากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบบูชาคุณบิดา มารดา บุพการี บรรพบุรุษ และผู้มีอุปการะคุณทุกท่านที่ให้การสนับสนุน จนกระทั่งทำวิทยานิพนธ์นี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วยดี

ชีวิน เปสตันยี

ชื่อเรื่อง การอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วม
ผู้วิจัย นายชีวิน เปสตันยี
กรรมการควบคุม อาจารย์ ดร.สุเนตร โพธิ์สาร อาจารย์ ดร.บุญสม ขอดมาลี
รศ.ดร.นิยม วงศ์พงษ์คำ
ปริญญา ปร.ด. สาขาวิชา วัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีที่พิมพ์ 2554

บทคัดย่อ

“หอแจก” เป็นคำในภาษาอีสานที่เรียกศาลาการเปรียญ และคำว่าหอแจกยังนับเป็นคำโบราณซึ่งคนอีสานสมัยใหม่ไม่ค่อยจะรู้จัก อย่างไรก็ตาม หอแจก นับเป็นสถานที่สำคัญอย่างยิ่งของวัด เพราะเป็นสถานที่เอนกประสงค์ที่ใช้สำหรับเป็นที่รองรับพระภิกษุ ญาติ โยม ในเวลาทำบุญ ใช้เป็นที่ประชุม เป็นที่ฉันภัตตาหารของพระภิกษุและอื่นๆ การวิจัยเรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วมเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีจุดมุ่งหมายเพื่อ 1.ศึกษาประวัติความเป็นมาของหอแจกในอีสาน 2.ศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาของหอแจกอีสาน และ 3.เพื่อศึกษาการอนุรักษ์และพัฒนาของหอแจกในอีสาน โดยชุมชนมีส่วนร่วม ทำการศึกษาในพื้นที่ 3 จังหวัด คือ สกลนคร กาฬสินธุ์ และนครราชสีมา จังหวัดละ 3 วัด ระหว่างเดือนตุลาคม 2551 ถึงเดือนตุลาคม 2553 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ แบบสำรวจ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต แบบสนทนากลุ่ม และแบบประชุมเชิงปฏิบัติการ มีการเก็บรวบรวมข้อมูล เอกสาร และภาคสนามจากการสำรวจ สัมภาษณ์ สังเกต สนทนากลุ่มและประชุมเชิงปฏิบัติการจากกลุ่มผู้รู้ 27 คน กลุ่มผู้ปฏิบัติ 45 คนและกลุ่มบุคคลทั่วไป 90 คน นำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบความถูกต้องด้วยวิธีการแบบสามเส้า และทำการวิเคราะห์ตามความมุ่งหมายที่ตั้งไว้และนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า การสร้างหอแจกอีสานจะสร้างหลังจากที่สร้างกุฏิที่พักสงฆ์เรียบร้อยแล้ว เพื่อให้พระสงฆ์มีที่พักและสร้างหอแจกเพื่อเป็นที่ใช้สำหรับการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาและประดิษฐานพระพุทธรูป ในสมัยอดีตชาวบ้านจะเป็นผู้ร่วมแรงร่วมใจสร้างกันเองส่วนรูปแบบของหอแจกจะสร้างตาม ความคิดเห็นและข้อตกลงของส่วนรวม ส่วนสภาพปัจจุบันและปัญหาของหอแจกพบว่า สภาพหอแจกที่มีปรากฏในปัจจุบันเป็นหอแจกที่สร้างจากโครงไม้ที่มีอายุไม่ต่ำกว่า 50 ปีและมีการปรับปรุงต่อเติมเป็นบางส่วน เพื่อให้คงทนถาวรและเหมาะสมกับการใช้งานและไม่พบปัญหาที่เกิดขึ้นกับหอแจกทั้งด้านกายภาพและการใช้งาน

การอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกพบว่า มีแนวทางอนุรักษ์และพัฒนา 3 แนวทาง คือ

1) การปรับปรุงซ่อมแซมส่วนที่ชำรุด สึกหรอ ที่เกิดขึ้นเพียงเล็กน้อยโดยหอแจกยังมีโครงสร้างและรูปทรงเดิมทุกอย่าง 2) การโยกย้ายตำแหน่งหรือเคลื่อนย้ายหอแจกจากตำแหน่งที่ตั้งเดิมไปสู่ที่ตั้งใหม่ และยกพื้นสูงขึ้นโดยการเปลี่ยนเสาเป็นเสาปูนซีเมนต์แทนเสาไม้ และ 3) การคงสภาพโครงสร้างเดิมไว้ทุกอย่างแต่มีการดัดแปลงเพิ่มเติมบางส่วน เช่นต่อเติมระเบียง ทำฝารองทึบ แทนฝารองโปร่ง หรือเพิ่มลวดลายทางศิลปะอื่นๆ เพื่อให้มีพื้นที่ขยายกว้างขึ้นและมีความสวยงามคงทนขึ้น

โดยสรุป การอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกโดยขอความร่วมมือของชาวบ้านและชุมชนนั้น เป็นจิตสำนึกที่ดีและถูกต้อง ตามที่ควรอย่างยิ่งเพราะหอแจกเป็นที่รวมจิตใจ รวมกิจกรรม ทางศาสนาของชาวบ้านเกือบทุกกิจกรรม สภาพที่คงทนถาวรของหอแจก ย่อมหมายถึง ความรัก ความสามัคคีของชาวบ้าน ความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวบ้านกับวัดและบ่งบอกถึง ความรัก ความหวงแหน ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนด้วย

TITLE	The Conservation and Development of Ho Chaek in Isan by Community Participation		
AUTHOR	Mr. Chewin Pestonji		
ADVISORS	Dr. Souneth Phothisane	Dr. Boonsom Yodmalee	
	Assoc. Prof. Dr. Niyom Phongwongkham		
DEGREE	Ph.D.	MAJOR	Cultural Science
UNIVERSITY	Maharakham University	DATE	2011

ABSTRACT

“Ho Chaek” is an Isan (Northeast Thailand) word for “Sermon Hall” and is an ancient word that many Isan people have never heard of before. Ho Chaek is a very important place of the temple because it is a multipurpose area for the reception of Monks, relatives and novices during merit making. It is also used as a meeting place and food hall for other monks. The conservation and development of Ho Chaek in Isan by community participation is a qualitative research and aims to 1) study the history of Ho Chaek in Isan, 2) study the current status and obstacles of Ho Chaek in Isan, and 3) to study on the conservation and development of Ho Chaek in Isan by community participation. The research was conducted in 3 provinces in Northeast Thailand; Sakon Nakhon, Kalasin and Nakhon Ratchasima and 3 temples from each of the provinces which were purposively selected. The research was performed from October 2008 to October 2010. Research tools included survey forms, interview forms, observation forms, workgroup forms and workshops. Data were also collected from document analysis and from field research, interviews, observation, discussions and from workshops. The sampling group was made up of 27 key informants, 45 casual informants and 90 general informants. Data verification was performed by using a data triangulation and research results was presented by a descriptive analysis.

Research results found that the construction of Ho Chaek in Isan would start after the residents for the monks were completed first to provide shelter for the monks and then the Ho Chaek would be built for sermons, Buddhist rituals and place for the Buddha Statue. In the past, villagers would contribute and build the Ho Chaek themselves and the style of the Ho Chaek would be built according to the ideas and agreements of the community. The current status and problems

of Ho Chaek in Isan is that the condition of the Ho Chaek that are in existence today, were built from wood and the structure and wood are more than 50 years old. There has also been continuous maintenance performed on the structure to make the Ho Chaek more stable and practical for application. There are no noticeable problems that can be found in regards to the physical structure and purpose of Ho Chaek in modern times.

The conservation and development of Ho Chaek can be performed in 3 ways.

1) Modify and repair areas that are broken and parts that have eroded while maintaining the original structure and shape of the Ho Chaek. 2) Relocate the Ho Chaek to a different area within the temple or to a better location and also elevate the Ho Chaek higher by using concrete pylons instead of wooden pillars. 3) Maintain the original structure and condition of the original wood with minimal modifications such as, adding a porch, building solid walls instead of a sparse wall or renovate with artistic patterns and designs to expand the area and make it more beautiful.

In conclusion, the conservation and development of Ho Chaek by community participation is to create a united and righteous conscience within the community because the Ho Chaek is the center of the minds of all community members, a center for holding every activity and religious events in the community. The permanent status of the Ho Chaek within the community resembles the love and unity of the people and the good relationship between villagers and the temple and also reflects the love and desire to preserve the arts and culture of the community.

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ภูมิหลัง	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย	6
คำถามในการวิจัย	6
ความสำคัญของการวิจัย	6
นิยามศัพท์เฉพาะ	7
กรอบแนวคิดในการวิจัย	7
2 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	9
สภาพทั่วไปของสังคมอีสาน	10
ความสัมพันธ์ของหอแจกกับชุมชนอีสาน	23
นโยบายที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์และพัฒนา	30
บริบทของพื้นที่ในการวิจัย	57
ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย	78
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	93
งานวิจัยในประเทศ	93
งานวิจัยต่างประเทศ	109
3 วิธีดำเนินการวิจัย	112
ขอบเขตของการวิจัย	112
วิธีดำเนินการวิจัย	115
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	118
ตอนที่ 1 ประวัติความเป็นมาของหอแจกอีสาน	118
ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบันและสภาพปัญหาของหอแจกอีสาน	148
ตอนที่ 3 การอนุรักษ์และการพัฒนาหอแจกโดยชุมชนมีส่วนร่วม	204

บทที่	หน้า
5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	223
ความมุ่งหมายของการวิจัย	223
สรุปผล	223
อภิปรายผล	225
ข้อเสนอแนะ	227
บรรณานุกรม	229
ภาคผนวก	238
ภาคผนวก ก ราชานามผู้ให้สัมภาษณ์	239
ภาคผนวก ข แบบสัมภาษณ์	250
ประวัติย่อของผู้วิจัย	258

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 การศึกษาประวัติความเป็นมาของหอแจกอีสาน	146
2 การศึกษาสภาพปัจจุบันและสภาพปัญหาของหอแจกอีสาน สภาพทางกายภาพ- ด้านรูปทรง	199
3 การศึกษาสภาพปัจจุบันและสภาพปัญหาของหอแจกอีสาน สภาพทางกายภาพ- ด้านโครงสร้าง	201
4 การศึกษาสภาพปัจจุบันและสภาพปัญหาของหอแจกอีสานสภาพการใช้งาน	202
5 การศึกษาสภาพปัจจุบันและสภาพปัญหาของหอแจกอีสานสภาพปัญหา	204
6 การอนุรักษ์ และพัฒนาหอแจกอีสาน โดยชุมชนมีส่วนร่วม ด้านอนุรักษ์และพัฒนา	218
7 การอนุรักษ์ และพัฒนาหอแจกอีสาน โดยชุมชนมีส่วนร่วม ด้านการมีส่วนร่วม	218

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 กรอบแนวคิดในการวิจัย	8
2 จังหวัดนครราชสีมา	61
3 อำเภอปักธงชัย	62
4 อำเภอครบุรี	63
5 แผนที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	65
6 แผนที่จังหวัดกาฬสินธุ์	66
7 แผนที่อำเภอร่องคำ	68
8 แผนที่จังหวัดสกลนคร	71
9 อำเภอพังโคน	73
10 อำเภอวาริชภูมิ	75
11 อำเภอพรรณานิคม	77
12 สภาพของหมู่บ้านนอก	119
13 ผังบริเวณของวัดปทุมคงคา	121
14 วิหารบูรพาจารย์ (กำลังก่อสร้าง)	121
15 สิมเก่าและโบสถ์ใหม่ ระหว่างสิมและโบสถ์จะมีธาตุตั้งอยู่	122
16 สภาพของหมู่บ้านห้วย	123
17 ผังบริเวณของวัดห้วยสะแกราช	124
18 หอระฆังและกุฏิสงฆ์	124
19 โบสถ์ที่อยู่ถัดจากหอแจก	125
20 สภาพหมู่บ้านคอนใหม่	126
21 ผังบริเวณวัดคอนแสนสุข	127
22 กุฏิสงฆ์อยู่ด้านซ้ายของหอแจก	127
23 สภาพชุมชนบ้านนาเรียง	128
24 ผังวัดอุมังคละนาเรียง	129
25 โบสถ์ใหม่ด้านขวาของทางเข้าวัด	130
26 หอแจก กุฏิสงฆ์ วิหารและพระธาตุ	130

27	ลิมเป็นลิมทึบ มีภาพฝาผนัง	131
28	ศาลหลักบ้าน	132
29	วิหารและหอรระฆัง	133
30	หอรระฆัง โบสถ์ และเจดีย์ที่อยู่หน้าโบสถ์	134
31	ชุมชนบ้านค้อน	135
32	ผังบริเวณวัดสว่างโพธิ์ชัย	136
33	โบสถ์และศูนย์เด็กเล็กที่อยู่ตรงข้ามหอแจก	136
34	กุฏิสงฆ์หลังใหม่	137
35	สภาพหมู่บ้านนาหัวช้าง	138
36	ผังบริเวณวัดป่าอุดมพร	139
37	หอแจกเดิมเมื่อเป็นวัดหนองแวง ปัจจุบันเป็นกุฏิสงฆ์	139
38	กุฏิหลวงปู่ฝั้น	140
39	สภาพหมู่บ้านนาเหมือง	141
40	ผังบริเวณวัดศรีบุญเรือง	142
41	หอพระ และกุฏิสงฆ์อยู่ด้านขวาของประตูทางเข้า	142
42	ด้านหลังของหอแจกเป็นที่ว่างเพื่อใช้ทำกิจกรรมตามประเพณี	143
43	สภาพหมู่บ้านกุดตะกาบ	144
44	หอรระฆังและถังน้ำตั้งอยู่ด้านหน้าหอแจก	145
45	ศาลาการเปรียญหลังใหม่ที่ได้แบบมาจากกรมศาสนา	145
46	แปลนชั้นล่าง	149
47	แปลนชั้นบน	150
48	รูปด้านข้างของหอแจก	151
49	รูปทรงของหอแจก	151
50	หลังคามีการตกแต่งลวดลายปูนปั้นเป็นรูปนาค มีโหง่ตรงยอดของจั่ว มีรูปปั้นไก่อู่ตรงกลางของหลังคา ที่หน้าบันมีลายปูนปั้น	152
51	สภาพภายในชั้นบนของหอแจก ตั้งที่ว่างของสำหรับวางเครื่องกั้นทัพเทศน์ และมีธรรมาสน์สำหรับพระที่จะมาเทศน์ในการเทศน์มหาชาติ	152
52	ชั้นล่างจะมีดังสูงประมาณ 40 เซนติเมตร	153
53	ชั้นล่างของหอแจก จะมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่บนตั่ง	153

54	โครงสร้างเสาคอนกรีตที่ต่อเติมเพื่อให้สูงขึ้น	154
55	โครงสร้างช่วงล่าง ที่มีเสาคอนกรีต กาน ตงและพื้นไม้ชั้นบน ส่วนพื้นชั้นล่างเป็นพื้นคอนกรีตทำผิวขัดมัน	155
56	แปลนของหอแจกวัดห้วยสะแกราช	156
57	รูปทรงของหอแจก	157
58	รูปด้านข้าง ที่บันไดทางขึ้นอยู่ตรงกลาง	157
59	บันไดทางขึ้นด้านหน้า	158
60	พระพุทธรูปและ โต๊ะหมู่บูชา โดยมีการยกพื้นสูงขึ้นเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป	158
61	โครงสร้างช่วงล่าง	159
62	โครงสร้างช่วงบน โดยมีเสาไม้ขึ้นไปรับโครงหลังคาไม้ และได้ทำฝ้าเพดานไม้ ปิดเอาไว้	159
63	แปลนของหอแจกวัดคอนแสนสุข	161
64	พระพุทธรูปประดิษฐานด้านซ้ายของทางขึ้น	161
65	ธรรมเนียม อยู่ตรงกลางของหอแจก	162
66	โครงสร้างหลังคา ประกอบด้วยเสา ช่อ อะเส ดั่ง ออกไก่ จันทัน และแป	162
67	โครงสร้างช่วงล่าง ประกอบด้วยเสาไม้ กานไม้ ตงไม้	163
68	เสา กาน ตงและพื้นไม้	163
69	ส่วนที่ชำรุดคือลูกกรงอาคารที่ใช้ไม้มาตีปิดไว้	164
70	ลูกกรงบันไดที่ชำรุด	164
71	รูปทรงของหอแจก	165
72	แปลนหอแจกวัดอุมังคละนาเรียง	166
73	รูปด้านข้างบันไดจะขึ้นตรงด้านข้าง	166
74	รูปด้านหน้า	167
75	สภาพภายใน เมื่อขึ้นไปจะเห็นพื้นที่ยกขึ้นตลอดด้านยาวของหอแจก	167
76	พระพุทธรูปจะประดิษฐานอยู่ด้านซ้ายมือ	168
77	ผนังส่วนโปร่งเป็นไม้ซ้อนเกล็ดทางนอนสูงประมาณ 1.10 เมตร ส่วนบนเป็นลูกกรงเหล็กผนังส่วนที่เป็นไม้ซ้อนเกล็ดทางนอน	168
78	โครงสร้างช่วงล่างเป็นเสาและกานคอนกรีต	169

79	โครงสร้างช่วงบนเป็นเสาไม้ ชื่อ อะเส ตั้ง ออกไป จันทันและแป โดยมุงหลังคาด้วยสังกะสี	169
80	ป้านลมที่แต่งเป็นรูปพญานาค	170
81	การใช้หอแจกเป็นศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์	170
82	แปลนวัดบูรพาโคกเครือ	172
83	รูปทรงของหอแจก	172
84	บันไดทางขึ้นหอแจกอยู่ด้านหน้าโดยทำเป็นมุขยื่นออกมา	173
85	ด้านหน้าของหอแจก จะเห็นกลองวางอยู่ด้านซ้าย	173
86	ด้านในสุดเป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูป โดยยกพื้นขึ้นสูงประมาณ 30 เซนติเมตร	174
87	ผนังโปร่งที่เป็นลูกกรงสูงประมาณ 1.10 เมตร ส่วนบนเป็นลูกกรงเหล็กดัดสูง ถึงอะเส	174
88	โครงสร้างช่วงล่าง จะเห็นว่าเสาไม้เดิมต่อกับเสาคอนกรีต มีคานพากระหว่างเสา มีตงไม้วางถี่ๆ บนคาน และมีพื้นไม้วางบนตง	175
89	โครงสร้างหลังคา จะประกอบด้วยเสา ชื่อ อะเส ตั้ง ออกไป จันทัน และแปที่เป็นโครงสร้างไม้ โดยมุงหลังคาด้วยสังกะสี	175
90	บอร์ดเลือกตั้ง	176
91	แปลนวัดสว่างโพธิ์ชัย	177
92	รูปทรงของหอแจก จะเห็นว่าชายคาที่ยื่นออกมาทำเป็น 2 ชั้น	178
93	รูปด้านหน้าของหอแจก บันไดจะขึ้นด้านหน้าฝั่งขวา	178
94	พระพุทธรูปจะประดิษฐานด้านซ้ายมือของหอแจก	179
95	โครงสร้างหลังคา เป็นโครงสร้างไม้หลังคา จะประกอบด้วยเสา ชื่อ อะเส ตั้ง ออกไป จันทัน และแปที่เป็นโครงสร้างไม้ โดยมุงหลังคาด้วยสังกะสี	179
96	ทุกไม้ที่ยึดระหว่างจันทันเพื่อทำหลังคาเป็น 2 ชั้น	180
97	โครงสร้างช่วงล่าง มีเสาคอนกรีตสูงถึงคาน โครงสร้างส่วนอื่นเป็นไม้	180
98	ส่วนที่ชำรุด เช่นป้านลม และลูกกรงบันได	181
99	การชำรุดในบางส่วน เช่นลูกกรงไม้ตรงราวบันได	182
100	ที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปและรูปปั้นของอาจารย์พัน	183
101	ผู้เก็บหมอนที่ชาวบ้านนำมาถวาย	183

102	ด้านล่างเป็นโถงโล่ง	184
103	ชั้นล่างขวามือมีตั่งวางตลอดความยาวของหอแจก และมีพระพุทธรูปประดิษฐาน ที่ด้านในสุด	184
104	หลังคาและฝ้าเพดาน	185
105	โครงสร้างช่วงล่าง	185
106	หอแจกวัดศรีบุญเรือง ชั้นล่าง	187
107	หอแจกวัดศรีบุญเรือง ชั้นบน	187
108	รูปทรงของหอแจก	188
109	ด้านขวาของหอแจกจะมีกลองและฆ้องวางไว้	188
110	ด้านในจะเป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูป โดยจะยกพื้นสูงขึ้น ตรงกลางจะมีธรรมมาศน์ตั้งอยู่	189
111	ชั้นล่างจะปูพื้นด้วยกระเบื้อง เพื่อใช้เป็นที่ทำกิจกรรม	189
112	พระพุทธรูปที่มีประดิษฐานอยู่ด้านล่าง	190
113	โครงสร้างช่วงล่าง คานไม้คู่พาครระหว่างเสา ตงไม้และพื้นไม้วางบนคาน	190
114	โครงสร้างช่วงบน ประกอบด้วย ช่อคู่อะเสด ตั้ง จันทันและแป	191
115	การใช้งานในหอแจกเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ	191
116	แปลนหอแจกวัดศรีสะอาด	193
117	รูปทรงของหอแจก	193
118	รูปด้านข้างของหอแจก ทางขึ้นจะอยู่ด้านหน้าโดยมีบันไดเป็นมุขยื่นออกมา	194
119	เมื่อเข้าไปข้างใน ส่วนในสุดจะยกพื้นสูง 30 เซนติเมตร	194
120	พระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ซ้ายมือมีประตูเหล็กยึดปิดไว้กันถูกขโมย	195
121	ภายในจะมีกลองและฆ้องวางไว้ผนังส่วนที่โปร่งจะเป็นลูกกรงไม้สูงประมาณ 1.10 เมตร ส่วนด้านบนที่ติดกับอะเสจะมีกรอบไม้ตกแต่งไว้	195
122	โครงสร้างช่วงล่าง เป็นเสาคอนกรีตขึ้นมารับเสาไม้ มีคานไม้พา ครระหว่างเสา มีตงไม้วางบนคานและพื้นไม้วางบนตง	196
123	โครงสร้างช่วงบนเป็นเสาไม้ขึ้นไปรับโครงสร้างแล้วได้ทำการปิดโครงสร้างด้วย ฝ้าเพดานไม้	196
124	กรอบไม้ที่ตกแต่งไว้ซึ่งบางส่วนชำรุดไปบ้างแล้ว	197

125	ลูกกรงเหล็กที่เคยติดตั้งไว้กับหอแจก	205
126	วิหารบูรพาจารย์ที่สร้างแทนตำแหน่งเดิมของหอแจก	205
127	การพัฒนาช่วงที่ 3 ที่มีการบริจาคทรัพย์เพื่อมีส่วนร่วมกัน	206
128	ลูกกรงเหล็กที่รื้อจากหอแจกมาติดตั้งไว้ได้กุฏิสงฆ์	207
129	การนำไม้แผ่นมาติดตั้งไว้แทนลูกกรงไม้	208
130	ตำแหน่งเดิมของหอแจก (ตรงที่เจ้าอาวาสยืนอยู่) เมื่อย้ายหอแจกออกไป จึงมีพื้นที่มากขึ้นเพื่อเอาไว้ใช้ทำกิจกรรม	210
131	ภาพวิหารที่สร้างขึ้นแทนตำแหน่งเดิมของหอแจก ด้านซ้ายของภาพเป็นหอร่ม	210
132	ตำแหน่งใหม่ของหอแจก	211
133	การต่อเติมครั้งที่ 1 ส่วนต่อเติมด้านหน้าแล้วทำเป็นทางขึ้น	212
134	การต่อเติมครั้งที่ 2 เป็นการขุดพื้นลงไปและทำการเทพื้นคอนกรีต	212
135	การต่อเติมครั้งที่ 3 เป็นการต่อเติมด้านหลัง ในภาพจะเป็นส่วนที่ ประดิษฐานพระพุทธรูป	213
136	การต่อเติมครั้งที่ 4 เป็นการต่อเติมด้านข้างเพื่อให้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป	213
137	การต่อเติมครั้งที่ 4 ได้ทำการยกหลังคาให้สูงขึ้น	214
138	ที่ตั้งปัจจุบันของหอแจกตรงประตูทางเข้า ส่วนด้านซ้ายเป็นตำแหน่งเดิมของ หอแจก	215
139	ศาลาการเปรียญหลังใหม่ที่สร้างใกล้กับตำแหน่งหอแจกเดิม จึงได้ย้ายหอแจกไป ด้านข้างและยกหอแจกให้สูงขึ้นในส่วนการมีส่วนร่วมชุมชนบ้าน	216
140	รูปทรงหอแจกใหม่ ตรงด้านหน้า	220
141	รูปทรงหอแจกใหม่ตรงด้านข้าง	221
142	รูปทรงหอแจกใหม่ตรงด้านหลัง	221
143	รูปทรงหอแจกใหม่ตรงด้านข้าง	222

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่มีคนนับถือและปฏิบัติกันมากศาสนาหนึ่งในโลก เป็นศาสนาที่แพร่หลายมากในประเทศแถบเอเชียตะวันออก ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเอเชียเป็นดินแดนแห่งศาสนาพุทธ โดยมีประเทศต่าง ๆ นับตั้งแต่ประเทศอินเดียไปทางตะวันออกถึงประเทศญี่ปุ่น ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และเป็นแหล่งเผยแพรศาสนาพุทธที่สำคัญแห่งหนึ่งในโลก พุทธศาสนานิกายเถรวาทและนิกายมหายาน ได้เข้ามาในดินแดนประเทศไทยหลายครั้ง ตั้งแต่การทำสังคายนาครั้งที่ 3 ประมาณ พ.ศ. 300 เศษ ช่วงที่ 2 ประมาณ พ.ศ. 600 เศษ ช่วงที่ 3 ประมาณ พ.ศ. 1300-1550 จากอาณาจักรศรีวิชัยในเกาะสุมาตรา นิกายมหายานเข้ามาในภาคใต้ ประมาณ พ.ศ. 1550 กษัตริย์อาณาจักรศรีวิชัยก็สามารถขยายอาณาเขตเข้าครอบครองเมืองลพบุรีและประเทศเขมร นำเอาพุทธศาสนานิกายมหายานมาเผยแพร่ด้วย ช่วงที่ 4 ประมาณ พ.ศ. 1600 เข้ามาจากเมืองพุกาม ซึ่งเดิมได้รับมาจากอินเดียแบบเถรวาท แพร่หลายในภาคเหนือเข้ามาในอาณาจักรล้านนา ช่วงที่ 5 ประมาณ พ.ศ. 1800 เป็นนิกายเถรวาทอย่างลังกาวงศ์ เป็นช่วงที่ขอมและมอญได้เสื่อมอำนาจลงผ่านมาทางเมืองนครศรีธรรมราช มีพระภิกษุไทยไปศึกษาพุทธศาสนาในลังกาทวีป แล้วบวชแปลงเป็นลังกาวงศ์กลับมา (คุณ โทจันทร์. 2545 : 9-12)

ในภาคอีสานระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-16 อารยะธรรมอินเดียเข้ามาในดินแดนประกอบด้วยบริเวณลุ่มน้ำโขง แม่น้ำมูลและแม่น้ำชี ได้เจริญขึ้นเป็นบ้านเมืองอย่างเต็มที่ ได้รับอารยะธรรมในด้านศาสนา ลัทธิการปกครองตลอดจนขนบประเพณีบางอย่างจากอินเดีย ผ่านทางภาคกลางของประเทศไทย ปากแม่น้ำโขงทางใต้ และตะวันออกในเขตประเทศกัมพูชา และประเทศญวน วัฒนธรรมที่แพร่หลายจากภาคกลางนั้นเรียกว่าวัฒนธรรมทวารวดีที่เห็นชัดได้แก่ ลักษณะศิลปกรรมซึ่งเป็นของเนื่องในพระพุทธศาสนา ได้เข้ามาผสมกับวัฒนธรรมท้องถิ่นของอีสาน (ศรีศักร วัลลิโภดม. 2521 : 30-48) หนังสือตำนานอุรังคธาตุกล่าวว่าพระมหากัสสป พร้อมด้วยคณะสงฆ์จำนวนหนึ่งได้นำพระอุรังคธาตุกระดูกหน้าอกของพระพุทธเจ้าจากเมืองราชคฤห์ประเทศอินเดียมายังภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ประดิษฐานพระอุรังคธาตุโดยทำวพระยา 5 นคร โดยอ้างเป็นพุทธพยากรณ์แสดงถึงกุศลกรรมของบุคคลสำคัญในเรื่องนี้ ตำนานนี้มีมาก่อนสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชและมีการกล่าวชื่อ นครโคตรบูร (มานิต วัลลิโภดม. 2521 : 20)

เนื้อความในตำนานกล่าวถึงท้าวพระยาทั้ง 5 ดังนี้ พระยาสุวรรณภิงคารเป็นผู้ครองนครหนองหารหลวง ปัจจุบันอยู่ที่อำเภอเมืองจังหวัดสกลนคร พระยาคำแดงเป็นผู้ครองนครหนองหาน้อย ปัจจุบันอยู่ที่อำเภอกุมภวาปีจังหวัดอุดรธานี พระยาอินฐปัทมครองเมืองอินทปัฐ ปัจจุบันอยู่ในเขตจำปาศักดิ์ พระยาจุลฉนิพรหมทัตผู้ครองนครจุลฉนิ ปัจจุบันอยู่ในแคว้นดงเกียประเทศเวียดนาม และพระยานันทเสนผู้ครองนครโคตรบูรณ (จรัส พยัคฆราชศักดิ์. 2534 : 1-3) ต่อมาพระพุทธศาสนาแพร่หลายเข้ามาประชาชนส่วนมากหันมานับถือพระพุทธศาสนา แต่ก็ยังบูชาพระยานาคอยู่ ในระยะนี้ได้มีการสร้างเสมาหินซึ่งเป็นหินตั้งแต่เดิมขึ้นเป็นของศักดิ์สิทธิ์ในทางพุทธศาสนาปักแสดงเขตของบริเวณที่เป็นศาสนสถานซึ่งมีกระจายทั่วไปในภาคอีสาน (ศรีศักร วัลลิโภดม. 2521 : 166-167) ตั้งแต่สมัยพุทธกาลสันนิฐานว่า มูลเหตุการสร้างวัดในพุทธศาสนาซึ่งเป็นต้นของเจตนาในการสร้างวัดขึ้นขึ้นหลังมามี 2 อย่างได้แก่ วัดพุทธเจดีย์เป็นวัดซึ่งสร้างเป็นพุทธเจดีย์ที่บรรจุพระบรมธาตุ ถือว่าเป็นหลักพระพุทธศาสนาในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง อาจจะมีวิหารเพื่อเป็นที่ชุมนุมสงฆ์ หรือผู้มาสักการะเจดีย์นั้น ๆ กับวัดอนุสาวรีย์วัดซึ่งเป็นสถูปบรรจุอัฐิธาตุของท่านผู้ทรงคุณธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างฆราวาสและพระสงฆ์ พระภิกษุได้รับความนับถือจากชาวบ้านอย่างสูงในทางเศรษฐกิจพระสงฆ์ต้องพึ่งชาวบ้าน นับตั้งแต่ภัตตาหารไปจนถึงเสนาสนะ (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2538 : 127)

ศาสนาการในทางสถาปัตยกรรมพุทธศาสนา ที่สร้างอยู่ตามวัดสามารถจำแนกประเภทออกตามหน้าที่และความสำคัญของสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา ได้แก่ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส หรือเขตปรก วัดในภาคอีสานส่วนใหญ่มีพื้นที่ใช้สอยกับแบบการแบ่งเขตไม่ค่อยเคร่งครัดยกเว้นวัดในชุมชนเมือง เขตพุทธาวาสหมายถึงบริเวณประดิษฐานปูชนียวัตถุอันเกี่ยวเนื่องด้วยการปฏิบัติธรรมนิยมสร้างสถาปัตยกรรมสำหรับเป็นที่ประกอบกิจทางสังฆกรรมของสงฆ์ ได้แก่ สิม (โบสถ์) วิหาร (อาราม) หอไตร หอระฆัง หอกลอง หอโปง เจดีย์บรรจุพระธาตุ เช่น พระบรมสารีริกธาตุ พระอังคารธาตุ พระสารีริกธาตุ และพระอัฐิธาตุ เขตสังฆาวาสหมายถึง บริเวณซึ่งใช้เป็นที่อยู่อาศัยของภิกษุและสามเณรนิยมสร้างสถาปัตยกรรมสำหรับใช้เป็นที่อยู่อาศัย เช่น กุฏิสงฆ์ หอแจก (ศาลาการเปรียญ) เขตสาธารณะหรือเขตปรก หมายถึง เขตซึ่งอยู่นอกเหนือไปจากเขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส สภาพการใช้ประโยชน์แตกต่างกัน นิยมสร้างสถาปัตยกรรมสำหรับใช้เป็นที่ประกอบกิจกรรม พิธีกรรม ประเพณีของชุมชน เช่น หอพระอุปคุต เมรุ ศาลาพักผ่อน อาคารพาณิชย์ ประตูโขง กำแพงวัด เป็นต้น (พิทักษ์ น้อยวงศ์. 2541 : 159-170)

วัดในภาคอีสาน มีความเป็นมาเกี่ยวกับการตั้งบ้านเมืองมาในอดีต จากตำนานอุรังคธาตุ และประวัติศาสตร์ศาสนาที่เข้ามาในภูมิภาคนี้ ประชาชน ชาวบ้านได้นับถือ พระพุทธศาสนาสืบต่อมา และเกี่ยวพันกับวิถีชีวิตสังคมวัฒนธรรม ตั้งแต่สมัยโบราณวัดเป็นสถาบันทางพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่งในสังคมไทย การแสดงออกของชาวพุทธที่นับถือและปฏิบัติธรรมในศาสนาจะทำการในศา

สถาน อันได้แก่วัด ในประเทศไทยมีวัดเป็นจำนวนมาก วัดแต่ละแห่งจะเป็นองค์ประกอบใน
 ทุก ๆ ชุมชนของประเทศไทย คนไทยจะเข้าไปประกอบพิธีทางศาสนาในวัด เข้าไปฟังธรรมในวัด
 และเข้าไปทำกิจกรรมสำคัญ ๆ ตามประเพณีในวัด โดยในกิจกรรมดังกล่าวจะมีพระสงฆ์เป็นผู้นำพิธี
 ต่าง ๆ และให้คำแนะนำสั่งสอนหลักคำสอนของพุทธศาสนา เป็นสถาบันที่สืบต่ออายุ
 พระพุทธศาสนาเป็นที่ประกอบศาสนกิจ เป็นที่พำนักของภิกษุสงฆ์แล้วยังเป็นสถาบันทางการศึกษา
 เป็นสถานสงเคราะห์ประเภทต่าง ๆ เป็นบ่อเกิดแห่งศิลปกรรม เป็นเครื่องหมายแห่งความเป็น
 ปึกแผ่นของบ้านเมืองด้วย พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ จึงทรงให้ความสำคัญพระทัยในการสร้าง
 สถาปนา หรือบูรณปฏิสังขรณ์ วัดมาตั้งแต่สมัยโบราณ ประชาชนเองก็นิยมสร้างวัดในละแวกบ้าน
 ของตนเองด้วย เพราะคนไทยถือว่าการสร้างวัดเป็นมหากุศล ในด้านการใช้ที่ดินมีการเปลี่ยนแปลงบทบาท
 และสภาพแวดล้อม มีผลมาจากอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตก จากการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ
 ความก้าวหน้าทางวิทยาการและเทคโนโลยี การคมนาคม การสื่อสาร โดยเริ่มจากการปรับตัวเข้าสู่
 ยุคใหม่ การดูแลวัดจากรัฐงบประมาณไม่เพียงพอ ทำให้วัดต้องพึ่งตนเองมากขึ้น โดยการหา
 ผลประโยชน์จากที่ดินของวัดทำกิจกรรมต่าง ๆ ก่อให้เกิดปัญหาสภาพแวดล้อมขึ้น บางครั้งวัด
 คำนึงถึงผลประโยชน์มากเกินไป ผลกระทบอาจจะเกิดขึ้นที่สภาพแวดล้อมของวัด และความเสื่อมใส
 ศรัทธาของประชาชน จึงควรมีมาตรการแก้ปัญหา เพื่อคงไว้ซึ่งสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมของวัด
 และการจรรโลงซึ่งความเจริญของพระพุทธศาสนา (เนตรนภิส นาควัชร และคณะ. 2525 :
 ไม่มีเลขหน้า)

ภาคอีสานเป็นภาคที่มีขนาดพื้นที่มากที่สุดและมีประชากรมากที่สุดในประเทศไทย
 และประชากรเกือบทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธควบคู่ไปกับการเชื่อถือตามบรรพบุรุษเกี่ยวกับสิ่ง
 ศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะการนับถือผี ประชากรในภาคอีสานจึงมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับศาสนาพุทธและ
 ความเชื่อตามบรรพบุรุษ ชุมชนหมู่บ้านไทยเป็นสังคมแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีน้ำใจระหว่าง
 ครว้เรือน มีการแบ่งปันผลผลิตกัน เมื่อมีปัญหาที่ร่วมกันแก้ไขร่วมกันป้องกันอันตราย ทางด้าน
 วัฒนธรรมมีการนับถือบรรพบุรุษ มีศาลร่วมกันของหมู่บ้านเรียกว่าศาลปู่ตา(จักรทิพย์ นาสสุภา .
 2547 : 155) การแสดงออกในวิถีชีวิตด้านนี้จึงแสดงออกโดยเข้าไปทำกิจกรรมต่าง ๆ ในวัด ดังนั้น
 วัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงมีความผูกพันกับชุมชนอย่างแนบแน่นเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของ
 ชุมชน เป็นส่วนหนึ่งในการทำกิจกรรมของชุมชน วัดจึงเป็นสถานที่ที่ไม่เพียงแต่เพื่อประกอบ
 พิธีกรรมทางศาสนา แต่ยังเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมตามจารีตประเพณีต่างๆ เช่น ประเพณีที่
 เรียกว่า “ฮีดสิบสอง” อันเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาเป็นเวลานาน ฮีดสิบสองมาจากคำ 2 คำ คือ
 ฮีด กับ สิบสอง ฮีด มาจากคำว่า จาริต หมายถึงสิ่งที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนกลายเป็นประเพณีที่ดงาม
 ชาวอีสาน เรียกว่า จาฮีด หรือฮีด สิบสอง หมายถึง เดือนทั้ง 12 เดือน ในหนึ่งปี ฮีดสิบสอง จึง
 หมายถึง ประเพณีที่ประชาชนชาวอีสานได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาในโอกาสต่าง ๆ ทั้งสิบสองเดือนในแต่ละ

ละปี ประเพณีทั้งสองเดือนที่ชาวอีสานถือปฏิบัติกันมานั้น ล้วนเป็นประเพณีที่ส่งเสริมให้คนในชุมชนได้ออกมาร่วมกิจกรรมพบปะสังสรรค์กันเพื่อความสุขสนุกสนานรื่นเริงและเพื่อความสามัคคี มีความรักใคร่กันของคนในท้องถิ่นซึ่งเป็นการสืบทอดสิ่งที่ดีงามมาจวบจนปัจจุบัน ประเพณีทั้งสองเดือนที่ชาวอีสานถือปฏิบัติ การที่ประชาชนภาคอีสานไปทำกิจกรรมในวัด จึงเป็นการแสดงออกถึงความผูกพันอันแนบแน่นระหว่างวัดกับชุมชน ความผูกพันอันเหนียวแน่นนี้ ทำให้วัดเป็นเสมือนศูนย์กลางทางชุมชนทั้งทางจิตใจและทางวัตถุ อันนำไปสู่อิทธิพลที่มีต่อชุมชนในทุกด้าน ทั้งด้านโครงสร้างสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ความผูกพันนี้ส่งผลต่อจิตสำนึกของพุทธศาสนิกชนทุกคน ดังนั้นวัดจึงเป็นศูนย์กลางในการแสดงออกทางศาสนาพุทธของผู้คนในชุมชนภาคอีสาน การทำกิจกรรมใด ๆ จึงเกิดจากการร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนเพื่อสร้างสรรค์วัดให้มีความหมายแก่ชุมชน โดยมีแนวทางในการสร้างวัด คือ เป็นศูนย์กลางในการประดิษฐานพุทธศาสนา และเผยแพร่คำสอนทางพุทธศาสนา เป็นที่มีสิ่งก่อสร้างเพื่อสักการบูชา เช่น เจดีย์ โบสถ์ หอไตร ศาลาการเปรียญ เป็นที่พำนักของพระสงฆ์ผู้ซึ่งเป็นผู้ธำรงและเผยแพร่คำสอนของพระพุทธเจ้า และเป็นศูนย์กลางของชุมชน เพื่อให้ชุมชนทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยใช้พื้นที่วัด เช่น ลานวัดหรือใช้อาคาร เช่น โบสถ์ ศาลาการเปรียญ (จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. 2523 : 245-246)

จากแนวทางนี้ชุมชนจึงเป็นผู้ร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ในการสร้างวัด ไม่ว่าจะเป็นการออกแบบด้านสถาปัตยกรรม การออกแบบการจัดพื้นที่ต่าง ๆ ในวัด โดยการออกแบบด้านสถาปัตยกรรมจะใช้ภูมิปัญญาของคนในชุมชนเพื่อออกแบบสร้างสรรค์ ดังนั้นอาคารทางพุทธศาสนาในภาคอีสานจึงมีรูปแบบที่สะท้อนหรือแสดงเอกลักษณ์ของชุมชนในการก่อสร้างก็เช่นเดียวกัน ผู้คนในชุมชนจะร่วมมือร่วมใจกันในการก่อสร้าง ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกมิติ คือมีทิศทางการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ เป็นต้น อาคารทางศาสนาในวัดหลายประเภทตามแต่การใช้งาน โดยศาลาการเปรียญเป็นอาคารที่สร้างขึ้นเพื่อทำกิจกรรมหลากหลายในวัดเป็นที่รวมคนในชุมชนเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งด้านศาสนาและด้านประชาคม ด้านศาสนามีกิจกรรมหลัก ๆ คือ การฟังธรรมจากพระสงฆ์ การทำบุญตักบาตรและพิธีอื่น ๆ ด้านประชาคมเป็นที่ประชุมของคนในชุมชนเพื่อแจ้งข่าว เพื่อรวมคนในการทำกิจการต่าง ๆ จึงเห็นได้ว่ากิจกรรมที่เกิดขึ้นในศาลาการเปรียญเป็นกิจกรรมผูกพันกับคนในชุมชนอย่างแนบแน่น (สมคิด จิระทัศนกุล. 2543 : 9)

ภาคอีสานมักจะเรียกศาลาการเปรียญว่า หอแจก ซึ่งมีแนวคิดการออกแบบก่อสร้างเช่นเดียวกับอาคารทางศาสนาในวัด (สงวน รอดบุญ. 2536 : 49) โดยหอแจกมีประโยชน์ใช้สอยในงานประจำของวัดและงานประจำตามประเพณี การออกแบบสร้างหอแจกจะมีการออกแบบอยู่ 2 ลักษณะ คือ แบบใต้ถุนโล่งและแบบใต้ถุนทึบ การก่อสร้างมี 3 แบบ (ธาดา สุทธิธรรม. 2542 : 24) ตามกาลเวลาและวัสดุก่อสร้างดังนี้ คือ หอแจกไม้ ไม้เป็นวัสดุที่ใช้สร้างหอแจก

ตั้งแต่การกำเนิดหอแจกในภาคอีสาน (เท่าที่ปรากฏประวัติ) เมื่อประมาณ 200 กว่าปีก่อน หอแจกปูน หมายถึง หอแจกก่ออิฐฉาบปูนขาว มีการก่อสร้างในช่วงประมาณ 30-60 ปีมานี้ ซึ่งการก่อสร้างหอแจกด้วยอิฐและฉาบปูน ทำให้เกิดพัฒนาการทางรูปแบบของหอแจกด้วยอิฐและฉาบปูน ทำให้เกิดพัฒนาการทางรูปแบบของหอแจกที่มีขนาดและสัดส่วนสูงกว่าหอแจกไม้และมีรูปแบบเฉพาะตัว หอแจกคอนกรีตเสริมเหล็ก เป็นหอแจกที่มีอายุไม่เกิน 30 ปี มีโครงสร้างเสาและคาน เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ผนังเป็นอิฐซีเมนต์บล็อกหรืออิฐมอญฉาบปูนซีเมนต์ มีลักษณะการตกแต่งแบบสถาปัตยกรรมภาคกลาง หอแจกแตกต่างจากสถาปัตยกรรมภาคอื่น ๆ อย่างเด่นชัด ทั้งนี้สิ่งที่สะท้อนออกมาจากงานทางสถาปัตยกรรมเหล่านี้คือลักษณะชีวิตของชาวอีสานที่มีวิถีการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายและสมถะ แฝงไว้ด้วยจิตวิญญาณที่ลึกซึ้งที่มีต่อพระพุทธศาสนา เมื่อกาลเวลาผ่านไปศาสนาคารเหล่านั้นได้ชำรุดทรุดโทรมไปตามกาลเวลา จากภัย ธรรมชาติ และศัตรูที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือปลวกกัดกินทำให้วัตถุที่เป็นไม้เสื่อมสภาพเร็วขึ้น ทั้งยังถูกภัยโจรกรรมจากมนุษย์ผู้ทำลายศาสนสมบัติของชาติ ตลอดจนประชาชนในท้องถิ่นนั้นขาดความสนใจบำรุงรักษาแม้แต่สิ่งที่มีทางกรรมศิลปากรบูรณะแล้วเพียงไม่กี่ปีก็ถูกปล่อยปะละเลยจนทำให้ปลวกทำรังและเกิดตะไคร่เกาะ ประกอบกับทางวัดไม่มีการดูแลรักษาความสะอาดปล่อยให้พื้นที่โดยรอบหญ้าขึ้นรกรุงรัง จากการสอบถามเก็บข้อมูลพบว่าศาสนาคารบางแห่งยังคงมีคติความเชื่อดั้งเดิมที่เคร่งครัดยึดถือปฏิบัติสืบทอดมาถึงปัจจุบัน ถึงแม้กาลเวลาจะเปลี่ยนไปจะความเชื่อนั้นก็ยังคงอยู่ (ลักษณ์ จินดาวงษ์. 2545 : 86-88)

หอแจก จัดเป็นสถาปัตยกรรมซึ่งเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้สร้างสมและสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน ชุมชนอีสานเป็นสังคมที่สืบทอดวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่อาณาจักรล้านช้างหรือประเทศลาวในปัจจุบัน ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กรุงเทพฯ คงมีอิทธิพลต่ออีสานในด้านการทหารและการปกครองเท่านั้น ทางด้านวัฒนธรรมวิถีชีวิตการกิน การพูดและลักษณะทางสถาปัตยกรรม ชาวอีสานยังคงรักษาไว้ได้อย่างเหนียวแน่น แต่ในปัจจุบันความเจริญทางด้านเทคโนโลยีมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่บนโลกนี้ ชาวอีสานได้ถูกรอบงำจากวัฒนธรรมจากกรุงเทพฯ และจากประเทศตะวันตกโดยสิ้นเชิง ชุมชนอีสานแต่เดิมเป็นชุมชนเกษตรทำการผลิตเพื่อเลี้ยงตนเอง มีความเป็นอยู่เรียบง่ายสมถะและจริงจังเมื่อเปลี่ยนเข้าสู่ระบบทุนนิยมจึงทำให้เป็นเรื่องยากที่รักษารากฐานวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของตนเองไว้ได้ หอแจกก็ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ด้วย ในช่วง 10-20 ปี ที่ผ่านมามีเกิดวิกฤติในการรื้อถอนทำลาย หอแจก ลงเป็นจำนวนมากซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนชาวอีสาน อันทำให้ชนรุ่นหลังหมดโอกาสที่จะได้เห็นงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดังกล่าว และขาดหลักฐานที่จะศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับแหล่งศิลปกรรมประเภทนี้ ทั้งนี้เนื่องจากชาวอีสานส่วนหนึ่งยังขาดสำนึกที่ดีและการเห็นคุณค่าของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีเอกลักษณ์ของความเรียบง่าย มุ่งประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก มีความสอดคล้องกับที่ตั้งสภาพแวดล้อมดินฟ้าอากาศ วัสดุและความชำนาญของช่างพื้นถิ่น

หากแต่ว่าสถานการณ์ยังคงเป็นดังปัจจุบันแล้วทิศทางของ หอแจก ที่มีอยู่ทั่วไปในภาคอีสานในอนาคตจะเป็นหอแจกที่มีรูปแบบการลอกเลียนจากสถาปัตยกรรมภาคกลาง ทำให้ขาดเอกลักษณ์ของท้องถิ่นอีสานอย่างสิ้นเชิง เพราะเสื่อมศรัทธาต่อศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เห็นวัฒนธรรมของภาคอื่นสวยงามและดีกว่าของตน คิดว่าหากพัฒนางานสถาปัตยกรรมให้เทียบเคียงเหมือนภาคกลางจะเป็นความเจริญได้ ซึ่งเป็นค่านิยมที่ผิดและอันตรายต่อมรดกทางด้านศิลปวัฒนธรรมของอีสานอย่างมากมาย อันจะนำความสูญเสียมาสู่ศิลปวัฒนธรรมของภูมิภาคอีสาน และจะไม่มียานสถาปัตยกรรมของท้องถิ่นอีสานหลงเหลือไว้ให้ลูกหลานชาวอีสานได้ศึกษาและชื่นชมอีกต่อไปจากเหตุนี้เองจึงจำเป็นต้องทำการศึกษาคูณุรักษ์และพัฒนาหอแจกอีสานเพื่อรักษาคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสานให้ดำรงคงอยู่ตลอดไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของหอแจกในอีสาน
2. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาของหอแจกในอีสาน
3. เพื่อศึกษาคูณุรักษ์และพัฒนาหอแจกในอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วม

คำถามในการวิจัย

1. หอแจกในอีสานมีประวัติความเป็นมาอย่างไร
2. สภาพปัจจุบันและปัญหาของหอแจกในอีสานเป็นอย่างไร
3. การอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกในอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วมจะอย่างไร

ความสำคัญของการวิจัย

1. ทำให้ทราบประวัติความเป็นมาของหอแจกในอีสาน
2. ทำให้ทราบสภาพปัจจุบันและปัญหาของหอแจกในอีสาน
3. ทำให้ได้มีการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกในอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วม

นิยามศัพท์เฉพาะ

การพัฒนา หมายถึง การปรับปรุงหอแจกสภาพทางกายภาพและสภาพทางการใช้งาน ให้มีความมั่นคงเพื่อใช้เป็นอาคารที่ทำกิจกรรมของคนในชุมชนกับวัด

การอนุรักษ์ หมายถึง การรักษาสภาพทางกายภาพของหอแจกและการรักษาสภาพการใช้งานในหอแจกเดิมที่มีในเพื่อเป็นการรักษาวัฒนธรรมของชุมชนให้คงอยู่กับชุมชน

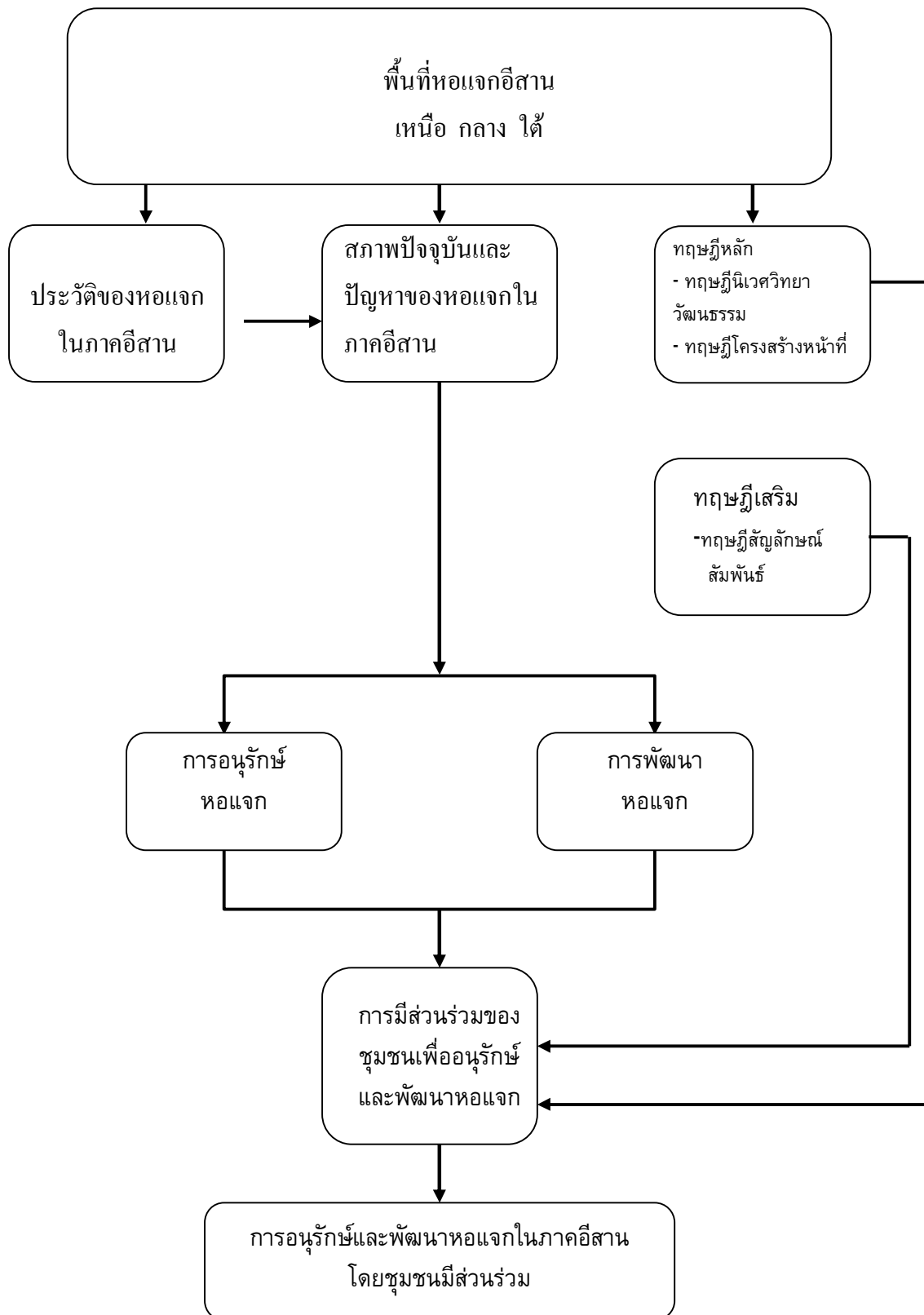
หอแจก หมายถึง ศาลาโรงธรรมประจำวัด ตามคำเรียกของภาษาชาวไทยอีสาน หอแจกทำหน้าที่ในการรองรับกิจกรรมของชุมชน

การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การร่วมมือระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วัดและคนในชุมชน ในการร่วมกัน คิด ตัดสินใจ วางแผน ปฏิบัติการและบำรุงรักษา เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจก

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยทำการศึกษาความคิดเห็นของคนอีสานในเรื่อง ขนบธรรมเนียม ประเพณีศาสนา และวิถีชีวิต เพื่อทราบความสัมพันธ์ของคนอีสานที่มีต่อหอแจก โดยเฉพาะกิจกรรมในหอแจก กิจกรรมระหว่างชุมชนกับวัด โดยใช้ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ศึกษากิจกรรมที่ชุมชนทำกับหอแจกของแต่ละชุมชน และทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจก และศึกษาทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์การให้ชุมชนมีส่วนร่วม

กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาประวัติความเป็นมาและคติความเชื่อของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในการสร้างหอแจก การอนุรักษ์ และพัฒนาหอแจก แนวคิดและทฤษฎีที่นำมาใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังมีรายละเอียดตามลำดับดังต่อไปนี้

1. สภาพทั่วไปของสังคมอีสาน
 - 1.1 สังคมอีสาน
 - 1.2 ศาสนาพุทธกับสังคมอีสาน
2. ความสัมพันธ์ของหอแจกกับสังคมอีสาน
 - 2.1 ประวัติความเป็นมาของหอแจก
 - 2.2 กิจกรรมของชุมชนกับหอแจก
3. นโยบายที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์และพัฒนา
 - 3.1 นโยบายของรัฐที่มีต่อการอนุรักษ์
 - 3.2 กฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์และวิธีการอนุรักษ์
 - 3.3 แนวคิดและวิธีการพัฒนาชุมชน
4. บริบทของพื้นที่ในการศึกษา
 - ขอบเขตพื้นที่ในการศึกษา
 - 4.1 จังหวัดนครราชสีมา
 - 4.2 จังหวัดกาฬสินธุ์
 - 4.3 จังหวัดสกลนคร
5. แนวคิด ทฤษฎีหลักและทฤษฎีเสริม
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 6.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 6.2 งานวิจัยต่างประเทศ

สภาพทั่วไปของสังคมอีสาน

1. สังคมอีสาน

ชุมชนไทยในอดีตมีชีวิตอยู่ในเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ หัวใจของเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ คือ สิ่งที่ทำนาในภาคกลางเรียกว่า “ทำมาหากิน” หรือชาวนาในภาคอีสานเรียกว่า “เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน” นั่นคือการผลิตอาหารและของใช้ที่จำเป็นในชีวิตให้เพียงพอ อย่างน้อยก็เป็นการเพียงพอแก่ชุมชนของตนหรือกลุ่มของชุมชนใกล้เคียง อย่างไรก็ตามการคิดถึงเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ เฉพาะในแง่ที่เป็นเป้าหมายหลักทางด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวเช่นนี้ ก็จะไม่เข้าใจวิถีชีวิตที่แท้จริงของคนในเศรษฐกิจแบบนี้ได้เลย ทั้งนี้เนื่องจากเพื่อบรรลุหัวใจของการยังชีพด้วยวิธีดังกล่าวนั้น ยังมีมิติอื่น ๆ ที่สำคัญอีกมาก ซึ่งล้วนกระทบวิถีชีวิตและความคิดของคนในชุมชนเช่นนี้อย่างลึกซึ้ง เฉพาะมิติทางเศรษฐกิจ การจะดำเนินงานให้สามารถเลี้ยงตนเองก็ไม่ได้หมายความว่าเพียงด้านเทคนิคของการเพาะปลูกเท่านั้น แต่ย่อมรวมถึงการจัดการด้านแรงงานซึ่งย่อมมีอยู่จำกัด จะมีการแบ่งปันแลกเปลี่ยนแรงงานกันอย่างไร เนื่องจากการผลิตทางด้านเกษตรกรรมจำเป็นต้องใช้แรงงานของคนจำนวนมากเป็นครั้งคราว เช่น การดำนา เกี่ยวซ้ง จำเป็นต้องจัดสรรแรงงานของชุมชนให้ทุกคนได้ไปจยการดำรงชีวิต การทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานเป็นความจำเป็นของเศรษฐกิจแบบนี้ เพื่อได้เครื่องอุปโภคบริโภคหลากหลายชนิดพอเพียงแก่การดำรงชีวิต ความจำเป็นเช่นนี้ยังทำให้ความรู้ที่ต้องการให้การศึกษาในชุมชนเพิ่มความซับซ้อนขึ้นไปอีก เช่น ชนิดของพืชและพันธุ์พืชที่ใช้ในการเพาะปลูกก็เป็นความรู้ที่สั่งสอนกันมาหลายชั่วคน ข้าวพันธุ์ใดที่เหมาะสมแก่ที่ดอนของครอบครัวหนึ่ง ข้าวพันธุ์ใดที่เหมาะสมแก่ที่ลุ่มของอีกครอบครัวหนึ่ง ในฤดูใดควรปลูกพืชอะไร เพื่อป้องกันเครื่องอุปโภคบริโภคให้อย่างพอเพียงทั้งปี กิจกรรมอื่น ๆ เช่น การเลี้ยงสัตว์ การซ่อมแซมและสร้างเครื่องมือการเกษตร และการล่าสัตว์ควรทำเมื่อใด และอย่างไร การผลิตเครื่องนุ่งห่มทำอย่างไร จัดแบ่งงานกันอย่างไรในครอบครัวและชุมชน ฯลฯ การผลิตเพื่อยังชีพเช่นนี้ไม่ได้มุ่งจะผลิตในปริมาณมากจนเหลือกินเหลือใช้ แต่มุ่งการผลิตที่ให้ความมั่นคงในการดำรงชีพ เช่น มีหลักประกันพอสมควรว่าชุมชนจะสามารถผ่านภัยพิบัติทางธรรมชาติหรือสังคมไปได้ร่วมกัน ความมั่นคงในการดำรงชีพเป็นสิ่งสำคัญกว่าการมีเหลือเพื่อ ซึ่งอาจถูกทำลายไปด้วยโจรภัยหรือราชภัยได้ในพริบตา เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเป็นธรรมดาที่ในระบบการผลิตเช่นนี้ ไม่มีผลผลิตจำนวนมากสำหรับการฟุ่มเฟือย เศรษฐศาสตร์ของชุมชนไทยโบราณเน้นในด้านการบริโภคไม่น้อยกว่าการผลิต การสะสมทรัพย์เกินความจำเป็นไม่ได้รางวัลตอบแทนจากสังคมคุ้มกัน เช่นเดียวกับการบริโภคให้เหนือผู้อื่นในชุมชนนั้น นอกจากทำได้ยากแล้วยังอาจเป็นเหตุให้เกิดความรังเกียจจากชุมชนอีกด้วย (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2531 : 27-28)

การบริโภคที่สมเหตุสมผลเป็นแง่สำคัญอย่างหนึ่งของเศรษฐกิจเพื่อยังชีพของชุมชนไทยโบราณ ยังมีมิติทางนิเวศวิทยาของเศรษฐกิจเพื่อยังชีพอีกด้วย นอกจากการผลิตแล้วคนในเศรษฐกิจเพื่อยังชีพยังเก็บเกี่ยวผลผลิตของธรรมชาติมาใช้ประโยชน์โดยตรงอีกด้วย ชีวิตของเขาจึงผูกพันอยู่กับธรรมชาติแวดล้อม เศรษฐกิจเพื่อการยังชีพเป็นความพยายามจะแทรกตนเองลงไปในความอุปถัมภ์ของธรรมชาติมากกว่าความพยายามไปเปลี่ยนธรรมชาติให้มารับใช้มนุษย์ เพราะฉะนั้นคุณของธรรมชาติจึงไม่ค่อยถูกระทบจากฝีมือของมนุษย์เท่าใดนัก แท้ที่จริงแล้วการรักษาคุณค่าแห่งธรรมชาติไว้นี้ช่วยทำให้การผลิตของคนสะดวกขึ้นด้วยซ้ำ การปลูกพืชหลายชนิดทำให้ไม่เสริมศัตรูพืชชนิดใดชนิดหนึ่งให้แข็งแรงเกินไป เพราะจำนวนของอาหารมีจำกัด การเลี้ยงสัตว์บางชนิดช่วยจำกัดศัตรูพืชไปด้วย ทั้งยังได้มูลสัตว์มาบำรุงดิน การเก็บเกี่ยวของป่าทำได้อย่างจำกัด เพราะมีแรงงานจำกัด และไม่มีตลาดสำหรับซื้อของป่าจำนวนมาก มนุษย์จึงไม่ใช่ผู้พิชิตป่าแต่เป็นเพียงสัตว์อีกชนิดหนึ่งที่อาศัยป่าเพื่อยังชีพส่วนหนึ่ง ในขณะเดียวกัน การประหยัดในการใช้ผลผลิตจากธรรมชาตินี้ นอกจากเป็นเพราะไม่มีทั้งกำลังและแรงจูงใจในการฟุ่มเฟือยแล้ว ยังเป็นอุดมคติของสังคมที่จะประหยัดกับธรรมชาติด้วย อุดมคตินี้แสดงในรูปของความเชื่อเรื่องผี ดูเหมือนจะเชื่อกันว่าสิ่งของตามธรรมชาติไม่ว่าน้ำ ที่ดิน ป่า ภูเขา ล้วนมีผีหรือเทพสิงสถิตอยู่ทั้งสิ้น เมื่อคนจะใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ เขาน้อมตัวลงขอต่อผีหรือเทพเหล่านี้ มนุษย์คือผู้ขอเสมอไม่ใช่ผู้ที่พิชิตเอาธรรมชาติมาเป็นของตนด้วยเงินตราหรือเครื่องจักร และเหมือนผู้ขอทั้งหลายย่อมไม่หยาบคายจากเจ้าของเอาไว้มากเกินกว่าจำเป็น คนในชุมชนไทยโบราณดังกล่าวจึงมีความเคารพต่อธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง พิธีกรรมที่บดพลีแก่เทพ เทพี เจ้าแม่ เจ้าพ่อ และผีทั้งหลาย เป็นเงื่อนไขสำคัญก่อนที่จะจะจัดการอะไรกับธรรมชาติ เมื่อคนจะตัดไม้ใหญ่ เมื่อคนจะสร้างเรือน เมื่อคนจะทำนา เมื่อคนจะเก็บเข้าใส่ยุ้ง ฯลฯ ล้วนมีการคำนึงถึงสภาพภูมิศาสตร์ สภาพแวดล้อม และกระบวนการทางสังคม (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2531 : 29)

ศาสนาชาวบ้าน เป็นความผสมผสานของคตินิยมท้องถิ่นจากพุทธศาสนาระดับที่ชาวบ้านปฏิบัติในชีวิตประจำวันกับศาสนาพราหมณ์และความเชื่อถือต่าง ๆ เช่น ผีแถน ผีเชื้อ ผีปู่ตา ผีนา ผีไร่ ผีน้ำ ผีป่าเขาลำเนาไพร คติความเชื่อเหล่านี้เป็นพื้นฐานสำคัญในการคิด การทำ ของบุคคลและสังคม มนุษย์ผู้ฉลาดนำคติความเชื่อเหล่านี้ไปประกอบพิธีกรรมเพื่อคลี่คลายข้อขัดแย้งระหว่างคนกับธรรมชาติ คนกับคน และคนกับกฎเกณฑ์ทางสังคม เช่น การเลี้ยงผีแถน ผีปู่ตา ผีตาแฮก ผีไร่ ผีป่า เป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติที่ส่งผลต่อการประกอบอาชีพศาสนาของชาวบ้านจึงเป็นอาวุธต่อสู้พ้องภัยโดยอาศัยศรัทธาในศาสนา เชื่อมโยงเป็นเอกภาพกับความศรัทธาในตนเอง ศรัทธาในชีวิต บรรดาคติความเชื่ออันหลากหลายของชาวอีสานนั้น พุทธศาสนาสอนให้มนุษย์เรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของมวลสารที่ประกอบเป็นคน สัตว์ พืช สิ่งของต่าง ๆ ทำให้เกิดเรียนรู้โดยการสังเกต โดยการปฏิบัติ โดยการฟัง โดยการอ่าน และโดยการเขียน พุทธ

ศาสนาระดับชาวบ้านแสดงถึงหลักธรรมคำสอนที่เป็นเอกภาพกับวิธีดำเนินชีวิตภายในสังคม ดังภาษิตอีสานว่า “แม่นสิมุดมอดเมี้ยนดับชาติเหิงนานก็ตีตาย ครั้นเป็นผู้มีธรรมโมกข์บ่ลี้มวางเว้น ส่วนว่าคนผู้มีกรรมช้อนบ่มีกรรมหุ้มห่อ แม่นจักตายก็บ่มีคนคิดพ้อลี้มจ้อยบ่อจ่มหา” (แม่นสิ = ถึงแม้มุดมอดมัย = ตาย เหิง = นาน ถัดพ้อ = ระลึกถึง ลี้มจ้อย = ลี้มสนิท จ่มหา = บ่นหา) (เสรี พงศ์พิศ. 2536 : 35)

สภาพภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวอีสานเป็นอย่างมาก เพราะสภาพภูมิอากาศและลักษณะการตั้งถิ่นฐานย่อมสัมพันธ์กับการประกอบอาชีพ เช่น อากาศที่ร้อนและฝนชุกย่อมทำให้ข้าวออกงาม การตั้งชุมชนริมฝั่งแม่น้ำหรือหนองน้ำย่อมเหมาะแก่การเพาะปลูก และหาอาหาร การตั้งถิ่นฐานตามโคกตามป่าย่อมเหมาะแก่การเลี้ยงชีวิตด้วยอาหารป่า โดยการล่าสัตว์ จับปลา หาเห็ด หาผึ้ง เป็นต้น ผู้ที่สามารถประกอบการทำงานได้ผลดีโดยใช้ภูมิปัญญาชาวอีสานเรียกว่าหมอ เช่น หมอมอ คือผู้รอบรู้ด้านโหราศาสตร์ หมออ่านคือ ผู้รอบรู้ด้านสมุนไพร หมอยาคือผู้เชี่ยวชาญด้านการรักษาโรค หมอลำคือผู้เชี่ยวชาญด้านการร้องลำนำประกอบแคน หมอผึ้งคือผู้เชี่ยวชาญด้านการหาน้ำผึ้ง หมอสร้างคือผู้ทำนา ทำไร่ ทำสวนได้ผลดี ผู้มีภูมิปัญญาทุกวิชาชีพได้รับการยกย่องจากชุมชนเสมอหน้ากัน นอกจากมนุษย์จะใช้ภูมิปัญญาเพื่อประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศแล้ว มนุษย์ยังใช้ความพยายามสังเกตลักษณะที่เป็นคุณและโทษของธรรมชาติ แล้วนำมาเป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิต ความคิดแบบชาตินิยมเกิดจากเอกภาพทางปัญญาและแรงบันดาลใจจากธรรมชาติของแมกไม้ สานธาร สายลม แสงแดดและแสงดาว (เสรี พงศ์พิศ. 2536 : 61)

กระบวนการทางสังคม คือ การอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวเป็นหมู่บ้านเป็นเมืองและประเทศชาติ ชาวอีสานมีทัศนะในการใช้ชีวิตว่าอยู่เป็นหมู่ดีกว่าอยู่อย่างโดดเดี่ยว เพราะขีดจำกัดทางกายภาพและภูมิปัญญา การช่วยกันคิด ช่วยกันทำ การพึ่งตนเอง และการพึ่งกันเองน่าจะเป็นทางออกที่ดีที่สุด ทำอย่างไรการอยู่ร่วมกันจึงจะเกิดประโยชน์สุข ผู้ฉลาดจึงร่วมกันกำหนดสืตบ้าน - คองเมือง อาทิเช่น ฮีตสิบสอง-คองสิบสี่ กฎหมายท้องถิ่น วรรณกรรมคำสอน นิทาน บทเพลงและคติธรรม ซึ่งชาวบ้านได้ยิน-ได้ฟังจากปู่-ย่า-ตา-ยาย พ่อ-แม่ ผู้อาวุโส พระภิกษุ เฒ่าจ๋า หมอธรรม และพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีกรรมประจำหมู่บ้าน กฎเกณฑ์การควบคุมสังคมทั้งโดยตรงโดยอ้อมเหล่านี้เกิดจากภูมิปัญญาของบรรพชน ความรู้บางส่วนอาจไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมซึ่งมีการเปลี่ยนแปลง แต่กระบวนการทางสังคมหลายส่วนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ในสภาพปัจจุบัน การถ่ายทอดของชาวอีสาน เพื่อสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งมายังคนอีกรุ่นหนึ่งนั้นมีหลายวิธี ขึ้นอยู่กับกลุ่มเป้าหมายและเนื้อหาสาระที่ต้องการสื่อสาร วิธีถ่ายทอดความรู้แก่เด็กมีลักษณะแตกต่างจากผู้ใหญ่ คือ ต้องง่ายไม่ซับซ้อนสนุกสนานและดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน และการลองทำ การเล่นปริศนาคำทายและการเล่านิทาน การเล่นปริศนาคำทายเกิดจากวิสัยของมนุษย์ที่ชอบซักถาม

โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัยเด็กเป็นช่วงของการเรียนรู้โลกรอบตัวเช่นเรียนรู้ร่างกาย เรียนรู้ถ้อยคำ เรียนรู้ปรากฏการณ์ธรรมชาติ ลักษณะของพืชและสัตว์ตลอดจนถึงของเครื่องใช้ในครัวเรือน การผูกปรีศนา นั้นผู้ใหญ่จะเรียงร้อยถ้อยคำให้คล้องจองให้เสียงและจังหวะ ตลอดจนเลือกใช้คำที่ให้ภาพพจน์คำที่เลียนเสียงธรรมชาติ คำที่เปรียบเทียบให้จำขึ้นเพื่อสร้างความดึงดูดจิตใจและเพื่อให้เด็กจดจำง่าย วิธีถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ เมื่อชีวิตผ่านวัยเด็กสู่วัยผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นวัยทำงานวัฒนธรรมอีสาน มีวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาหลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่า พิธีสู่ขวัญ พิธีทางพุทธศาสนา พิธีกรรม ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต การประกอบอาชีพ การประกอบอาชีพตลอดจนวิธีการอ่านหนังสือคัดหนังสือและวิธีแสดงมหรสพ (เสรี พงศ์พิศ. 2536 : 61-62)

การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้วยวิธีการบอกเล่าในวัยนี้มีสารประโยชน์ ทั้งในด้านการเพิ่มพูนความรู้จากการฟังและเป็นการรวมกลุ่มทางสังคมเพื่อทำงานร่วมกัน หรือช่วยเหลือกัน ผู้เล่าคือผู้อาวุโสหรือผู้ที่มีความรอบรู้ ซึ่งเล่าในโอกาสพิเศษ เช่น งานศพและพิธีอยู่ไฟ วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน ความรู้และประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพของชาวบ้านย่อมถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งด้วยวิธีการต่างๆ ที่แตกต่างกันออกไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น การถ่ายทอดเชื่อมโยงภูมิปัญญาชาวบ้านโดยมีรากเหง้าพื้นเพเดิมที่มั่นคงและมีเอกลักษณ์ ย่อมสามารถขยายผลได้ดีกว่าการเริ่มใหม่ทั้งหมดโดยขาดฐานรากเหง้าอันมั่นคง เช่นเดียวกับการติดตามหรือต่อ ยอดมะม่วงหรือไม้ผลอื่นๆ ซึ่งเกษตรกรผู้ชำนาญย่อมจะเลือกลำต้นที่รากเหง้าหรือรากแก้วอันมั่นคงก่อนเป็นอันดับแรก แล้วนำมาต่ยอดติดตา หรือเสียบกิ่ง ขยายให้เป็นพันธุ์ใหม่ต่างๆ ที่แข็งแรง เปรียบเสมือนการสืบทอดภูมิปัญญาที่กำลังกล่าวถึงกันไฉนกันนั้น การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านมีทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยทั่วไปจะปรากฏให้เห็นชัดเจนในด้านการถ่ายทอดให้แก่เด็กหรือผู้ใหญ่ ดังนี้

1. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เด็กโดยทั่วไปมีความสนใจในช่วงเวลาสั้นในสิ่งที่ใกล้ตัว กิจกรรมการถ่ายทอดต้องเป็นไปอย่างง่ายๆ และสนุกสนาน เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การลงมือทำตามตัวอย่าง การเล่นปริศนาคำทาย ฯลฯ ซึ่งวิธีการดังกล่าวเป็นการสร้างเสริมนิสัยและบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนาโดยมีจริยธรรมแทรกอยู่ด้วย

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่เป็นวัยทำงานและผ่านประสบการณ์มาพอสมควร วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่าโดยตรง บอกเล่าโดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่างๆ รวมทั้งการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษ ตัวอย่างวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาในรูปของการบันทึงที่จะสอดแทรกในกระบวนการและเนื้อหาหรือคำร้อง เช่น ในคำร้องของลิเกและลำตัดของภาคกลาง คำขอของภาคเหนือ กลอนลำ คำผญา คำสอ และหนังตะลุง (หนังประโมทัย) ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งโนราและหนังตะลุงของภาคใต้ คำร้องเหล่านี้จะกล่าวถึงประวัติศาสตร์

และขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น คติธรรม คำสอนของศาสนา การเมืองการปกครองการประกอบอาชีพ (ปราณี ดันตยานุบุตร. 2550 : 214-215)

ภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวอีสานเกี่ยวกับการรักษาโรค ถือได้ว่ามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุที่ในสมัยก่อนวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการแพทย์ยังไม่เจริญดังเช่นในปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตามชาวอีสานสามารถที่จะสร้างสรรค์ความรู้ด้านนี้ เพื่อให้ผู้เจ็บไข้ได้ป่วยบรรเทาลง โดยได้รับการดูแลรักษาตามความเชื่อของตน ผู้ซึ่งทำหน้าที่เสมือนแพทย์พยาบาลนั้น ชาวอีสานเรียกว่าหมอพื้นบ้าน ซึ่งหมายถึงคนที่ทำหน้าที่เป็นผู้รักษาคนที่เจ็บป่วยในชุมชน บุคคลดังกล่าวจะเป็นผู้ที่มีความรู้และวิธีการรักษาที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิต สภาพแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการวินิจฉัยโรคจากสมุฏฐานของธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ หรือการรักษาโรคด้วยวิธีการทางไสยศาสตร์ เช่น การเป่า การเข้าทรง ฯลฯ ผสมผสานกัน เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการรักษา และที่สำคัญคือหมอพื้นบ้านจะมีความสัมพันธ์กับคนในพื้นพื้นฐานของการช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากกว่าแพทย์แผนใหม่ในปัจจุบัน (ปราณี ดันตยานุบุตร. 2550 : 194)

ประเพณีทางพุทธศาสนา เช่น การเข้าพรรษา การทำบุญผ้าป่า การทำบุญกฐิน การทำบุญมหาชาติ นับเป็นโอกาสพิเศษที่ชาวบ้านทั้งหลายมาชุมนุมกันฟังธรรมและสนทนาธรรม พระสงฆ์นิยมนำนิทานชาดกมาเทศน์มากกว่านำธรรมเทศนาโดยตรง ในช่วงเข้าพรรษามีการเทศน์ การสนทนาธรรมทุกวันพระวันโกน พระสงฆ์นำคำคมที่เป็นสุภาษิตสอนใจมาอบรมบ่มนิสัยอุบาสกอุบาสิกา คติธรรมเหล่านี้แสดงถึงภูมิปัญญาของผู้เทศน์ ผู้ฟังจึงจดจำนำมาเล่าสืบ เรื่องราวที่พระนำมาเทศน์นอกจากนิทานและกระพุ้งธรรมแล้ว ยังเน้นเรื่องแนวปฏิบัติระหว่างบุคคล ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ คติการเวียนว่ายตายเกิด ความเชื่อเรื่องบาป บุญ กรรม นรก สวรรค์ वासนา ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมและโลกทัศน์ของผู้ฟัง ความซาบซึ้งในนิทานพื้นบ้าน นิทานชาดกส่งผลให้คนอีสานอ่านสอนง่าย รักความสงบและมีความพากเพียรอดทนต่อความทุกข์ยากและการถูกกดขี่อย่างสูง เพราะบุคคลดังกล่าวชาดกอธิบายไว้อย่างชัดเจน ด้วยพฤติกรรมของพระโพธิสัตว์ซึ่งเวียนว่ายตายเกิดเผชิญกับปัญหาและวิบากกรรมต่าง ๆ จนนับครั้งไม่ถ้วนจึงพบหนทางหลุดพ้น ชาวอีสานอธิบายสิ่งที่ตนเองประสบได้ด้วยภูมิปัญญาของตน จึงอยู่อย่างสงบและอดทนต่อความจริงในโลกได้อย่างมีทุกข์น้อย การเทศนาและการเล่านิทานเปิดโอกาสให้ผู้เล่าแสดงภูมิปัญญาของตน โดยเลือกสรรถ้อยคำที่ไพเราะสื่อความคิดที่ลึกซึ้งมีแก่นสาร เรียกว่าการใช้ถ้อยคำแบบพญา ซึ่งล้วนเป็นถ้อยคำแสดงภูมิปัญญาในคติโลกคติธรรม พิศุขวัณู เป็นการกระทำที่ถ่ายโยงจิตสำนึกและสร้างจิตสำนึกอันดีงามต่อตนเองและสิ่งที่ให้คุณ เช่น พิศุขวัณูข้าวเป็นการกระทำที่สร้างเอกภาพระหว่างสิ่งสำคัญสามประการ คือ คติความเชื่อเรื่องขวัญ คุณค่าของข้าว และวิธีการทำของชาวอีสาน สาระสำคัญที่สุดคือ ขวัญข้าวซึ่งมีคุณค่าเลี้ยงชีวิต เลี้ยงโลกและเลี้ยงศาสนาดังถ้อยคำที่ประกาศความรู้สึกรู้สึกเกิดทุนว่า “...เมื่อดหนึ่งดักไปทานทุกคำเข้าเหลือหลาย เมื่อดหนึ่งดักไปซื้อควายตัวเขาซ้อง

เม็ดหนึ่งตกไปซื้อหม้องแก่มาก เม็ดหนึ่งตกไปซื้อคำให้ได้แก่มาก เม็ดหนึ่งตกไปซื้อข้าวให้ได้ข้าวหมื่น
 เยีย เม็ดหนึ่งตกไปสู่เมียให้ได้เมียมาอยู่เอือนชายข้าว เม็ดหนึ่งตกไปเอาผู้เฒ่าให้มาเล่าขายของ มาเยอ
 ขวัญเยอ เพ็นตกใส่ดังอย่าได้บินหนี ให้เข้ามาเลี้ยงชีวิตอินทรีทั้งโลก บริโภคเลี้ยงพระพุทธรศาสนาทุก
 คำเข้าตราบต่อเท่าห้าพันพระวัสสาที่ข้าเทอญ” พิศูว์ขวัญข้าวเป็นสื่อแสดงปรัชญาชีวิตของคนอีสาน
 ว่าทำงานเพื่อชีวิตและสะสมเนื้อนาบุญ คำสู่ขวัญเป็นสื่อโยงสายสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับงานสำคัญ
 และอำนาจเหนือธรรมชาติ เนื้อหาเกือบทั้งหมดของคำสู่ขวัญคือการทำนาของชาวอีสาน โดยเริ่มจาก
 การมาเยือนของสายฝน การทำไถ การแรกนา การไถ การคราด การหว่าน การปักดำ ศัตรูข้าว การ
 เกี่ยวข้าว การนำข้าวขึ้นเล้า การบริโภคข้าวและพันธุ์ข้าวพื้นบ้านเช่น ข้าวป๊องแอ้ว ข้าวแข้ง ข้าวอั่ว
 น้อย ข้าวจี๊ควาย ข้าวฮวงช้าง ข้าวลวดเทียน ข้าวหมาแง่ง ข้าวคอดแดง ข้าวเหนียวเป็ด ข้าวหมกกอก
 ข้าวมันหอม พิธีกรรมช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ คือ พิธีกรรมในช่วงที่มีชีวิตมีการเปลี่ยนแปลง เช่น การ
 เปลี่ยนวัย เปลี่ยนสถานภาพ เปลี่ยนงาน เปลี่ยนที่อยู่อาศัย หรือการเจ็บไข้ได้ป่วย ชาวอีสานมีแนว
 ปฏิบัติเพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเริ่มต้นใหม่ โดยเพิ่มกำลังใจและให้หลักการดำเนินชีวิต เช่น พิศูว์
 ขวัญบ่าวสาว การแต่งงานเป็นการเปลี่ยนแปลงสถานภาพ และเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนสองคน
 ซึ่งต้องมาอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวเดียวกันเครือญาติเดียวกัน ชีวิตจะเป็นสุขได้ต้องอาศัยการปรับตัว
 อาศัยความอดทน ความดีความซื่อสัตย์ พิธีบายศรีสู่ขวัญบ่าวสาวจะช่วยเตรียมความพร้อมในเรื่อง
 เหล่านี้ โดยความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีและการรับรู้ของชุมชนเป็นสิ่งเตือนใจให้มีสำนึกรับผิดชอบต่อ
 ครอบครัว นอกจากนี้คำสู่ขวัญยังชี้แนะหลักการวางตนในฐานะสามีภรรยาและหลักการสร้าง
 ความสัมพันธ์กับกลุ่มเครือญาติ ซึ่งเป็นกลุ่มเพื่อนบ้านที่จะได้พึ่งพาอาศัยกัน

มหรสพที่เป็นมรดกอีสาน สามารถแสดงภูมิปัญญาที่สั่งสมสืบมาจนถือเป็นสมบัติของ
 สังคมและแสดงภูมิปัญญาของปัจเจกชนได้ คือ การลำและการเล่นหนังประโมทัย การลำเป็นการขับ
 ลำนำตามทำนองท้องถิ่น โดยมีแคนเป็นเครื่องดนตรีประกอบ ผู้เชี่ยวชาญการขับลำนำแบบนี้เรียกว่า
 หมอลำ การลำเป็นมหรสพที่พัฒนาจากการอ่านหนังสือ ผูกมาเป็นการแสดงบทบาทสมจริง อาศัย
 เสียงและท่าทางแบบชายจริง-หญิงแท้ การลำมีปลายประเภท แต่ลำกลอนเป็นสื่อแสดงภูมิปัญญาชาว
 อีสานได้เด่นชัด เพราะลำกลอนเป็นการร้องโต้ตอบระหว่างหมอลำชายหญิง เรื่องที่นำมาร้องมีทั้ง
 กลอนเกี่ยวพาราตี กลอนความรู้ด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมนิยมท้องถิ่น หลักคำสอนทางพุทธ
 ศาสนา การเมือง การปกครองและงานอาชีพ องค์ประกอบของลำกลอนสามารถแสดงภูมิปัญญาได้
 หลายเรื่อง เช่น ความรู้ด้านประพันธ์ ความรู้ด้านดนตรี ซึ่งหมอแคนคิดประดิษฐ์ลายแคนเป่า
 ประกอบการลำ ความรู้ด้านการฟ้อนลำซึ่งหมอลำคิดขึ้นประกอบบทกลอน การลำกลอนจึงเป็นแหล่ง
 รวมศิลปศาสตร์หลายด้านทั้งประพันธ์ศาสตร์ ดุริยางคศาสตร์และนาฏศาสตร์ ดังคำกล่าวว่า “สิบ
 นักปราชญ์ผู้ฮู้บ้านเจ้าผู้แตกกล้า” ขณะที่หมอลำกลอนได้ตอบกันอย่างออกรสชาติอยู่นั้น ผู้ชมที่มี
 อารมณ์ร่วมจะสอซอ คือ กล่าวถ้อยคำตลก ๆ หรือเสียดสีเพื่อให้ขบขันแทรกกระหว่างที่หมอลำลำจบ

กลอน ข้อความที่สอยมีหลายเรื่อง เช่น เรื่องเพศ เรื่องหยาบคาย หรือการล้อเลียนผู้นำ ผู้อาวุโส แพ้ชั้นหรือเหตุการณ์ที่อยู่ในความสนใจของมวลชน ข้อความที่สอยแสดงถึงภูมิปัญญาของผู้สอย ในการตอบโต้กับสิ่งที่เห็นว่าชอบกล โดยแสดงออกในรูปของงานสำรวจอารมณ์ (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2531 : 61-68)

ถ้ากลอนเป็นการลำที่เป็นสื่อแสดงภูมิปัญญาชาวอีสานได้อย่างชัดเจน เป็นสื่อบันเทิงของ ชาวบ้านชนบทที่เคยได้รับความนิยมอย่างมากในอดีต ปัจจุบันวิทยาการใหม่ๆ เจริญรุดหน้าการ คมนาคมระหว่างชนบทสะดวกขึ้น ทำให้ชาวชนบทได้บริโภคความบันเทิงในรูปแบบใหม่ เช่น ลิเก ภาพยนตร์ ดนตรี หมอลำกลอนซึ่งได้เน้นความบันเทิงเป็นอาชีพจึงมีการเปลี่ยนตามความนิยม ของตลาดหรือผู้ฟัง เพื่อความอยู่รอดของตนเอง ถ้ากลอนจึงได้เสื่อมความนิยมลง ต่อมาได้มีหมอลำ ชาวอีสานได้ค้นคิดปรับปรุงประยุกต์และพัฒนาเนื้อหาและรูปแบบการลำกลอนขึ้นใหม่ให้ทัน เหตุการณ์ทันสมัย เป็นลำกลอนแนวใหม่เรียกว่าลำกลอนชิงหรือเรียกกันสั้นๆ ว่าลำชิง นอกจากลำ ชิงได้แสดงเพื่อความบันเทิงแล้ว ยังเป็นสื่อในการรณรงค์ให้ประชาชนเข้าใจเกี่ยวกับสังคม การเมือง การปกครองของภาครัฐ เช่นรณรงค์โรคเอดส์ อีสานไม่กินปลาดิบ เป็นต้น หมอลำเรื่อง หมอลำ ประเภทนี้จะลำเป็นเรื่องราว เรื่องที่ใช้แสดงมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน เช่น เรื่องท้าวกำ กาดำ นางแดงอ่อน จำปาสีตัน เป็นต้น (สุพรรณ ทองคล้าย, 2524 : 86)

2. ศาสนาพุทธกับสังคมอีสาน

2.1 พุทธศาสนาเข้าสู่อีสาน จารึกหินขอนอำเภอปักธงชัย น่าจะเป็นจารึกอาณาจักร ศรีเทพ หรือศรีนาสะ และกำหนดบริเวณว่าอาณาจักรศรีนาสะอยู่ที่บริเวณที่ราบสูงโคราช โดยอาศัย แหล่งที่พบจารึกเป็นเครื่องกำหนดขอบเขตเดียวกัน ศรีศักร วัลลิโภดม ลงความเห็นเห็นว่า ศรีนาสะอยู่ที่ บริเวณที่ราบสูงโคราช พร้อมกันนั้นท่านลงความเห็นเห็นว่า อาณาจักรนั้นเป็นทั้งพุทธ และพราหมณ์ ตามเรื่องราวจากจารึกซึ่งเข้ากันได้ดีกับโบราณวัตถุสถานที่พบในเขตอำเภอสูงเนินและบริเวณ ใกล้เคียง อาณาจักรนี้มีขอบเขตจากโคราชถึงบุรีรัมย์ คือ บริเวณลุ่มแม่น้ำมูลทั้งหมดตลอดไปถึง ส่วนที่ติดต่อกับเขมรต่ำ ครอบคลุมบริเวณลุ่มแม่น้ำป่าสัก เราสามารถมองเห็นความเป็นไปได้ที่ อาณาจักรศรีนาสะจะเป็นเมืองสำคัญที่รับและส่งต่อวัฒนธรรมทั้งพุทธและพราหมณ์ในแถบนี้ผ่าน ขึ้นมาจากลุ่มน้ำเจ้าพระยา และจากเขมรต่ำผ่านเข้ามาทางสาขาของลำน้ำมูลเข้าสู่ศรีนาสะ (ศรีนาสะ เป็นแหล่งวัฒนธรรมทวารวดีอันสัมพันธ์กับพุทธศาสนาแล้วส่งต่อเข้าอีสาน เพราะฉะนั้นจารึกหลัก ที่ 118 ซึ่งถือกันว่าเป็นจารึกทางพุทธศาสนาที่เก่าที่สุดที่พบในแถบอีสาน ควรเป็นจารึกที่เกี่ยวข้อง กับอาณาจักรศรีนาสะไม่มากก็น้อย การแพร่พระพุทธศาสนาเข้าสู่อีสานมีแนวทางผ่านจากลพบุรีหรือ นครสวรรค์เข้าสู่ศรีนาสะแล้วกระจายออกสู่ลุ่มแม่น้ำมูล-ชี ตามลำดับ แม้จารึกหลักที่ 118 จากบ่อ อิกากัน่าเชื่อว่าสัมพันธ์กับสายวงศ์ยัตริย์ ณ เมืองศรีเทพ หรือศรีนาสะ อันมีฐานะเป็นเมืองสำคัญ อยู่เวลานั้นมากกว่า จากนั้นพุทธศาสนาแผ่เข้าสู่ลุ่มน้ำมูลเพราะจารึกหลักที่ 121-122 บนเสาที่หินของ

อำเภอปักธงชัย แม้จะจารึกเรื่องราวทางพุทธศาสนาที่ประมาณอายุได้เพียงพุทธศตวรรษที่ 13-14 เท่านั้น ยิ่งกว่านั้นก็คือ เราพบว่ามีคำภาษามอญแบบเดียวกันกับจารึกหลักที่ 121-122 เช่น คำว่า “กยาก” แปลว่า พระเจ้า พระพุทธรูป สถูป ปรากฏอยู่ในเมืองทัพชุมพล เขตนครสวรรค์ อันตั้งอยู่ในแควของเมืองโบราณรุ่นทวารวดี เขตภาคกลาง ที่อยู่ในแควของการติดต่อกับอีสาน อย่างน้อยเราก็พบว่าลักษณะของสระอาในจารึกหลักที่เพิ่งอ้าง เป็นลักษณะเดียวกับที่พบอยู่บนเสาหินภาษามอญ จังหวัดลพบุรี ซึ่งใช้คำมอญบางคำในการจารึกอีกด้วย ถ้าเราเชื่อว่าภาษามอญของจารึกที่ลพบุรีก็ดี ที่ทัพชุมพล นครสวรรค์ก็ดี เป็นต้นเค้าของคำภาษามอญ ในจารึกพุทธศาสนาหลักที่กล่าวนั้น ก็ยังเป็นการยืนยันให้แน่ชัดลงไปอีกว่ากลุ่มคนแถบลุ่มแม่น้ำมูลดังกล่าว ผู้จารึกเกี่ยวกับพุทธศาสนา มีสัมพันธภาพทางวัฒนธรรมกับลพบุรี ซึ่งแน่ที่สุดว่าจะต้องส่งผ่านวงโคจรของสหวัฒนธรรมพุทธศาสนาแบบทวารวดีจากลพบุรีและนครสวรรค์ เข้าสู่เขตคงพญาเย็นกลางทางเมืองศรีเทพ หรือศรีนาสะนั้นเอง เพราะฉะนั้น สภาพที่ตั้งของศรีเทพในลุ่มน้ำป่าสักจึงเป็นตัวกำหนดขั้นพื้นฐานว่าเมืองนี้อยู่ในแหล่งจะรับการติดต่อ เช่น ทางวัฒนธรรมจากเขตภาคกลางและเป็นศูนย์กลางส่งต่อให้ชุมชนอื่น ในทำนองเดียวกันเราได้พบว่าการส่งวัฒนธรรมของขอมผ่านจังหวัดบุรีรัมย์ เข้าตามสาขาของลำน้ำมูลในช่วงระยะพุทธศตวรรษที่ 12-15 ก็น่าจะได้เข้าสู่เมืองในลุ่มน้ำป่าสักอันเป็นศูนย์กลางสำคัญอยู่ในเวลานั้นด้วย

ลักษณะความเชื่อที่ปรากฏในอาณาจักรศรีนาสะ มีดังต่อไปนี้

1. อาณาจักรศรีนาสะเป็นชุมชนเมือง ศิลปวัฒนธรรมที่ปรากฏเป็นฝีมือระดับสูง เช่น เทวรูปสวามหวมวกแปดเหลี่ยม แผ่นทองคูน เทวรูปในทางตริภังค์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13
2. อาณาจักรศรีนาสะ หรือจนาตปุระ ยอช เซเดส์ ตั้งข้อสังเกตว่าอาณาจักรนี้คงนับถือพุทธศาสนาในระยะแรก ต่อมาประมาณพุทธศตวรรษที่ 15 ตอนต้นในจารึกหลักที่ 118 จากบ่ออีกา ทางทิศใต้เมืองนครราชสีมา ตามข้อความด้านที่ 2 (ข้อความด้านแรกกล่าวระบุถึงตัวอักษรขอม และกล่าวถึง “อุปัชฌายะ” กล่าวถึงองค์เทพผู้ได้รับดินแดน “นอกกับปุประเทศ” แล้วสร้างคิวงังค์ทองขึ้น แสดงว่าขอมคงเข้ามาตั้งรกรากอยู่ในแถวนี้ ซึ่งกษัตริย์ระยะหลังเริ่มนับถือศาสนาตามนัยที่ปรากฏในจารึกหลักที่ 117 เรียงลำดับสกุลวงศ์ของกษัตริย์แห่งศรีนาสะเริ่มด้วยภคทัตต์, สุนทรปรารกรม, สุนทรทวมัน, และนรปติสิงหรวมัน อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าอาณาจักรศรีนาสะนั้น รับนับถือทั้งพุทธศาสนาและพราหมณ์
3. เมื่อพิจารณาสัมพันธภาพของจารึกทั้ง 5 หลัก คือจารึกศรีเทพ เค (K) 978 จารึกหลักที่ 118 (บ่ออีกา) ที่ราบสูงโคราช จารึกที่ 117 (อยุธยา) จารึกหลักที่ 121-122 (หินซอน) เข้าด้วยกันทำให้เราทราบถึงอาณาจักรที่มีมาแล้วแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 แถบเมืองโบราณศรีเทพ มีผู้ปกครองทรงเดชานุภาพและคุณความดีเทียบเท่ากษัตริย์กาวรมันแห่งเจนละ ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 13 ตามจารึกบ่ออีกา เล่าเรื่องราวของกษัตริย์แห่งจนาตปุระ ถวายสิ่งของแก่วัดใน

พระพุทธศาสนาประมาณพุทธศตวรรษที่ 14 ตามจารึกหินขอน กล่าวถึงการทำบุญแก่พระพุทธศาสนา แม้จะไม่เอ่ยชื่อเมือง แต่ศาสตราจารย์ยอช เซเดส์ก็ลงความเห็นแล้วว่า จารึกนี้เป็นจารึกของอาณาจักรศรีนาสะคันพุทธศตวรรษที่ 15 ขอมเข้ามาตั้งหลักแหล่ง ก่อนสมัยนครหลวง ชื่อบุคคลสำคัญที่ถูกบันทึกไว้คือ อังศเทวะ ศาสตราจารย์ยอช เซเดส์ เคยตั้งข้อสังเกตว่าที่ดินดังกล่าวแถบโคราช อาจเป็นวัดพุทธศาสนามาก่อน ซึ่งกษัตริย์ของจามานาปุระได้อุทิศที่ดินแถบนี้ไว้แก่พุทธศาสนา ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่าทางอังศเทวะคงเป็นผู้หนึ่งที่ได้รับการสนับสนุนจากขอมเวลานั้นให้มาบุกเบิกตั้งเมืองอยู่ “นอกกำแพงประเทศ” เชื่อได้ว่าขอมอาจมีส่วนในการสถาปนาศาสนาพราหมณ์ให้มีอิทธิพลในหมู่ราชแห่งศรีนาสะอีกครั้งหนึ่ง ตามจารึกหลักที่ 117 นอกจากจะกล่าวถึงกิจกรรมที่กัมพูชาขณะนั้น คือ ชัยวรมันที่ 4

4. อาณาจักรก่อนหน้าสุโขทัย เช่น ศรีเทพก็ดี ศรีนาสะก็ดี ตามหลักฐานทางโบราณคดีในแง่ศิลปสถาปัตยกรรม ให้น้ำหนักในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรขอมที่แผ่อิทธิพลทางศิลปวัฒนธรรมและการเมืองเข้าสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จรัส พัทธมราชศักดิ์. 2534 : 1-3)

อาณาจักรศรีเทพ เป็นเมืองที่มีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 ซึ่งเป็นเมืองอยู่ระหว่างการแพร่กระจายของวัฒนธรรม 2 รูปแบบ คือ วัฒนธรรมทวารวดี สัมพันธ์กับพุทธศาสนาแบบมหายาน จากภาคกลางของประเทศไทย และวัฒนธรรมเจนละหรือขอมก่อนเมืองพระนครที่สัมพันธ์กับคติความเชื่อแบบฮินดูและพราหมณ์จากบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง ถ้าวิเคราะห์ตามหลักฐานทางโบราณคดี ความรุ่งเรืองของเมืองศรีเทพแบ่งได้เป็น 2 สมัย สมัยแรกประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-15 ร่วมสมัยศิลปวัฒนธรรมแบบทวารวดีและขอมก่อนเมืองพระนคร สมัยที่สองประมาณปลายศตวรรษที่ 15 ลงมาเมืองขอมสมัยพระเจ้าโสรวรมัน เริ่มแผ่อิทธิพลเข้าสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สมัยแรกนั้นหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรระบุชื่อ เมืองศรีนาสะ นับเป็นเมืองภายใน ส่วนสมัยหลังประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 16 จึงปรากฏจารึกของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ที่ลพบุรี เมืองศรีนาสะมีเรื่องราวอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-15 จารึกกล่าวถึงการสืบสายวงศ์กษัตริย์และการประกอบกิจพิธีทางศาสนา ทั้งหมดนี้ทำให้ประเมินได้ถึงฐานะทางกาเมืองของเมืองนี้ เท่าที่เป็นมา นักวิชาการยังหาข้อยุติเกี่ยวกับที่ตั้งของเมืองและขอบเขตไม่ได้ชัด อย่างไรก็ตาม ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับแหล่งที่ตั้งของศรีนาสะจึงครอบคลุมบริเวณกว้างตั้งแต่นครราชสีมาถึงบุรีรัมย์

เส้นทางวัฒนธรรม พุทธศาสนาเข้าสู่อีสาน อาณาจักรศรีเทพ เป็นชุมชนเมืองในกลุ่มน้ำป่าสักตอนล่าง ลุ่มน้ำป่าสักอยู่ในเขตดงพญาเย็นตอนกลาง ระหว่างลุ่มน้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำโขงหรืออยู่ระหว่างที่ราบภาคกลางและที่ราบสูงภาคอีสาน เป็นบริเวณภายในที่สามารถติดต่อกับโลกภายนอกทางทะเลโดยอาศัยเส้นทาง 2 สาย คือ

1. ทางหนึ่งขึ้นทางลำน้ำเจ้าพระยา ผ่านเข้าเขตนครสวรรค์ ท่าตะโก ชัยบาดาล ผ่านช่องเขาเพชรบูรณ์ เข้าสู่ลุ่มน้ำป่าสัก หรือจากลำน้ำเจ้าพระยาผ่านลพบุรีสู่ชัยบาดาล แล้วไปตามแนวทางเดียวกัน

2. อีกทางหนึ่ง เริ่มจากฝั่งทะเลด้านตะวันออกเฉียงใต้ ผ่านเข้าปราจีนบุรี หรือเมืองโบราณคีรีวัดสระ กบินทร์บุรี ข้ามช่องเขาเข้าเขตอำเภอปักธงชัย สู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำมูล ข้ามเทือกเขาเพชรบูรณ์เข้าสู่ลุ่มน้ำป่าสัก (จรัส พยัคฆราชศักดิ์. 2534 : 3-4)

2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน

ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนก็คือความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนนั่นเอง จุดเน้นคือ ประชาชนอุปถัมภ์บำรุงพระด้วยปัจจัย 4 เป็นการให้วัตถุ พระสงฆ์ก็ตอบแทนประชาชนด้วยการให้ธรรม คือแสดงธรรมปฏิบัติธรรมให้ประชาชนเป็นตัวอย่าง แต่ความสัมพันธ์ระหว่างพระกับประชาชนนั้นก็ต้องมีกรอบไม่เกินเลยพระวินัย ซึ่งจะเป็นกรอบรักษาความสัมพันธ์ให้มั่นคง เช่น บทบัญญัติทางวินัยว่า ให้พระสงฆ์พิจารณาลงสารณียกรรม แก่พระภิกษุที่ทำความผิดต่อภุหัตถ์ เช่น ขวนขวายเพื่อมิใช่ลาภ มิใช่ประโยชน์ เพื่ออยู่ไม่ได้แห่งภุหัตถ์ คำว่า เปรียบเปรยของภุหัตถ์ให้แตกแยกกัน รับคำอันเป็นธรรมแก่ภุหัตถ์แล้วไม่ทำจริงเป็นต้น ด้วยวิธีลงโทษให้ไปขอขมาต่อภุหัตถ์นั้น และในกรณีที่ภุหัตถ์ทำผิดต่อพระสงฆ์ ในความผิดที่คล้ายๆ กันนี้ ก็มีบทบัญญัติให้สงฆ์ลงโทษ กล่าวหาได้เช่นเดียวกัน จากความสัมพันธ์ที่พระพุทธรองค์ได้แสดงแนวไว้ได้ทรงทำเป็นตัวอย่าง และพระสงฆ์ได้สืบทอดเจตนารมณ์นั้นต่อๆ กันมา จึงทำให้พระสงฆ์กับภุหัตถ์ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันจวบเท่าพระพุทธศาสนามาตั้งมั่นในดินแดนไทยตลอด 600 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 1800-2400) ทำให้เกิดความสัมพันธ์กันด้านอื่นๆ อีก กล่าวคือ

1. ความสัมพันธ์กันในการศึกษา พระสงฆ์กับภุหัตถ์ได้ใช้วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาชุมชน

2. ความสัมพันธ์ด้านสังคม ประชาชนได้ใช้วัดเป็นที่พบปะพูดคุย เป็นสถานที่จัดงานรื่นเริง งานบุญ เป็นสถานที่รับทุกข์เรื่องเดือดร้อนต่างๆ กับพระสงฆ์เป็นคลังเก็บพัสดุสำหรับใช้ในชุมชน เป็นที่พักคนเดินทางเป็นที่สงเคราะห์คนเจ็บไข้ด้วยการแพทย์แผนโบราณ เป็นที่สร้างผู้นำในการพัฒนาชุมชน เช่น การก่อสร้างโรงเรียน การขุดบ่อ ทำถนนหนทาง สร้างสะพาน เป็นต้น

3. ความสัมพันธ์ในการผลิตศิลปกรรมและศิลปวัตถุ ทั้งพระสงฆ์และชาวบ้านต่างช่วยกันสร้างสรรค์งานศิลปกรรม ช่างแกะสลัก ช่างปูน ช่างไม้ต่างๆ และเกิดศิลปวัตถุ เช่น ภูฏี วิหาร โบสถ์ ศาลาการเปรียญ หอไตร เป็นต้น

บทบาทหลักของพระสงฆ์ ก็คือ การให้การศึกษาแก่ประชาชน โดยเฉพาะในด้านการดำรงชีวิตที่ดีงามชีวิตที่ประเสริฐ ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เรียกว่าบทบาทของครู

เมื่อกษัตริย์พระเจ้าสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ได้รับยกย่องจากบุคคลทั่วไปว่าเป็น พระบรมครู ทำหน้าที่ฝึก เทวดาและมนุษย์ได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า เพราะพระองค์ฝึกคนธรรมดาให้กลายเป็นคนดี (กัลยาณชน) และกลายเป็นเป็นคนประเสริฐ (อริยชน) ในระดับสูงสุดดังนั้น บทบาทของพระในฐานะครูเป็น บทบาทถาวรตลอดมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลถึงปัจจุบัน อีกบทบาทหนึ่งคือการให้คำปรึกษา เป็นเรื่อง สำคัญคนในสังคมคลุกคลีโดยทั่ว ๆ ไป มักจะตัดสินใจทำการสิ่งใดได้ยาก ไม่กล้า เกิดความกลัว ฉะนั้นพระสงฆ์จึงต้องทำหน้าที่ช่วยในการตัดสินใจแก่ประชาชน อันแสดงถึงบทบาทความเป็นผู้นำ ด้านภูมิปัญญา ในสมัยก่อนพระราชหรือผู้นำประเทศจะต้องสนับสนุนให้พระสงฆ์มีการศึกษาอย่าง เต็มที่ และยังให้พระสงฆ์มีความใฝ่รู้ (Spirit of Inquiry) โดยมีพระราชปณิธานเป็นครั้งคราวให้ พระสงฆ์ทำการค้นคว้า หาหลักฐานและเหตุผลมาตอบพระราชปณิธานนั้น ๆ เช่น ทรงถามเกี่ยวกับ กรรมเก่า ความหมายของนิพพาน ผู้ร้ายมากคนทำไมเป็นพระอรหันต์ได้ เป็นต้น ซึ่งทำให้พระสงฆ์ ต้องค้นคว้าหลักฐานจากพระคัมภีร์ พระไตรปิฎก อรรถกถา และตำราอื่น ๆ มาตอบ ผลแห่งการ ค้นคว้านั้นก็ทำให้พระสงฆ์มีจิตใจใฝ่รู้ เตรียมตัวอยู่เสมอ พระพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้นมีวัด เป็นสถาบันที่มีความสำคัญมากต่อพระพุทธศาสนาเอง กล่าวคือวัดเป็นที่พำนักอาศัยศึกษาเล่าเรียน และปฏิบัติตามพระธรรมวินัยเพื่อเป็นศาสนทายาทสืบต่ออายุพระศาสนาของพระภิกษุสามเณร เมื่อศึกษาและพิจารณาในทางสังคมจากอดีตที่ผ่านมาแล้วจะพบว่าวัดในพระพุทธศาสนาได้มีบทบาท สำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทย หรือชุมชนไทยเป็นอย่างมาก เช่น

1. วัดเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระสงฆ์และรับการฝึกอบรม ทางศีลธรรม และเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ ตามที่มีสอนในสมัยนั้น
2. วัดเป็นสถานที่ที่พ่อแม่ตลอดจนคนแก่คนเฒ่าและสตรีมารับความรู้ด้วยการ สดับพระธรรมเทศนา
3. วัดเป็นสถานพยาบาลที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิรู้ของคนในสมัยก่อน โดยวัดเป็นแหล่งตำราแพทย์ และพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นหมอรักษาพยาบาลคนเจ็บป่วยทั่วไป
4. วัดเป็นสถานสงเคราะห์ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิต และศึกษาเล่าเรียน ตลอดจนถึงผู้ใหญ่ที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีพ
5. วัดเป็นสถานที่พักอาศัยของคนเดินทาง วัดบางวัด เช่น วัดเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนนทบุรี ได้สร้างศาลาเอาไว้กว้างขวางใหญ่โตเพื่อการนี้โดยเฉพาะ
6. วัดเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านได้มาพบปะสังสรรค์และพักผ่อนหย่อนใจ โดยที่ทางวัดได้จัดสถานที่ต่าง ๆ ในบริเวณวัดเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาด และร่มรื่น
7. วัดเป็นสถานที่รื่นเริงที่จัดเทศกาลและมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้านทั้งหมด เช่น งานก่อพระเจดีย์ทรายในวันสงกรานต์ งานเทศน์มหาชาติ ฯลฯ และยังเป็นสถานที่พบปะของ คนหนุ่มสาวด้วย

8. วัดเป็นบ่อเกิดและเป็นศูนย์กลางของศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และวรรณกรรม

9. วัดเป็นที่ใกล้ชิดข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตครอบครัวและความทุกข์ต่าง ๆ ของชาวบ้าน

10. วัดเป็นสถานที่สำหรับชาวบ้านรอบวัดมาทำบุญและบำเพ็ญกุศล ตลอดจนประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนา

11. วัดเป็นคลังพัสดุสำหรับเก็บของใช้ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัดหรือขอยืมไปใช้เมื่อคราวมีงาน

12. วัดเป็นศูนย์กลางการบริหารหรือการปกครองที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านมาประชุมกัน เพื่อบอกแจ้งกิจการต่างๆ

บทบาทของวัดเท่าที่ได้กล่าวมานี้ ไม่เพียงเป็นสิ่งที่รู้กันทั่วไปในหมู่ของคนไทยที่เป็นพุทธศาสนิกชนเท่านั้น แม้ชนชาติที่ได้เข้ามาอยู่ในประเทศไทยชั่วระยะเวลาหนึ่งก็ยังสามารถมองเห็นบทบาทของวัดกล่าวได้อย่างชัดเจน ในลักษณะต่างๆ ดังกล่าว วัดจึงเปรียบเสมือนเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านและศูนย์กลางกิจกรรมต่างๆ ทางสังคม และเป็นส่วนประกอบที่จะขาดเสียมิได้สำหรับชุมชนแต่ละระดับ แต่ละท้องถิ่น จนแม้กระทั่งเมื่อได้สร้างหมู่บ้านเล็ก ๆ ขึ้นใหม่ก็ต้องสร้างวัดขึ้นมาด้วย นับว่าวิถีชีวิตของคนไทยได้ผูกพันอยู่กับวัดอย่างแน่นแฟ้นโดยแท้จริง ภาพพจน์เกี่ยวกับบทบาททางสังคมของวัดในอดีตจึงเป็นที่น่าชื่นใจและเลื่อมใสศรัทธายิ่งนัก

พุทธศาสนิกชนร่วมกันในการสร้างวัดเพื่อให้พระภิกษุได้พำนักวัด เป็นสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา มีความหมายมากในดำรงคงอยู่ซึ่งพระพุทธศาสนา มีความสำคัญเพื่อประกอบศาสนกิจที่มีอยู่ เป็นสถานที่สำหรับการสักการบูชา นับว่าเป็นสถานที่ประดิษฐานองค์พระพุทธรูปหรือองค์พระปฏิมากร วัดเป็นสถานที่ประดิษฐานองค์พระปรารักษ์ พระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งอาจจะนำเอามาประดิษฐานอยู่ในองค์สถูป พระเจดีย์ พระปรารักษ์ องค์พระพุทธรูป นอกจากนี้แล้วยังอาจจะมีคำสั่งสอนหรือองค์พระธรรมหรือพระไตรปิฎกมาประดิษฐานอยู่ในหอพระไตรปิฎกอย่างเป็นสัดส่วนเอาไว้ด้วยทุกอย่างนี้รวมกันอยู่ในวัด วัดมีความสำคัญมากมายในการใช้เป็นที่พักอาศัยของพระสงฆ์ที่มีอยู่เป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาให้ต่อเนื่องยาวนานตลอดไปวัดมีความสำคัญแก่บุคคลทั่วไป มีความสำคัญต่อกุลบุตรกุลธิดาที่จะนับถือพุทธศาสนาต่อไปอีก ไม่ใช่เพื่อบุคคลที่เป็นผู้ใหญ่อยู่แล้วเท่านั้น การประพฤติปฏิบัติตนที่ดีงามในด้านต่าง ๆ นั้นบุคคลที่เกิดมาตั้งแต่เยาว์วัยจะต้องศึกษา เรียนรู้ เข้าอกเข้าใจเสมอในอันที่จะปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อไป วัด คือ ศาสนาสถานที่น่าสนใจมาก โดยเฉพาะวัดในพุทธศาสนาที่จะได้กล่าวถึงต่อไปในที่นี้ นั่นก็เพราะวัดเป็นสถานที่ซึ่งเป็นศิลปกรรมอย่างหนึ่งดังจะเห็นได้ว่า วัดมีโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ พระเจดีย์ พระปรารักษ์ พระสถูป

ระเบียบอุโบสถ ภูมิที่จำวัดของพระสงฆ์ กำแพง ใบเสมา นอกจากนี้แล้ว ยังมีการตกแต่งด้วย ประณีตศิลป์ จิตรกรรมฝาผนังก็อาจจะมีอยู่ตาม ศาลา วิหาร ฝาผนังโบสถ์ รวมทั้งองค์พระพุทธรูปปฏิมากรที่ล่ำเลิศในศิลปะที่ปั้นหล่อ ตกแต่งอย่างสุดฝีมือ วัด คือสถานที่ประกอบศาสนกิจ มีกิจกรรมของพระพุทธศาสนา เป็นที่เผยแพร่พระธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นสถานที่พำนักพักพิงหรือที่จำวัดของพระภิกษุสงฆ์และสามเณรทั้งหลาย เป็นที่สงบสงบใจของบรรดาที่มีปัญหาทางจิตใจ อารมณ์ทั้งหลาย เพื่อบำบัดทุกข์ บำรุงสุขให้เกิดขึ้นด้วยการ สร้างสรรค์ในสิ่งที่ดีงาม เอมายึดถือเป็นแนวทางหรือเป็นหลักปฏิบัติอันเป็นสิ่งที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม พระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่แนะแนวทางให้ชาวโลกทุกคนเข้าใจในสังฆธรรมที่มีอยู่ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นสังฆธรรมอันแท้จริงที่ใคร ๆ ก็เข้าใจได้ดี ศาลาการเปรียญ สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่ง อันเป็นสถานที่ซึ่งอยู่ในวัดวาอารามทั้งหลายทั่วไปนั่นเอง นับว่าเป็นสิ่งก่อสร้างที่เป็นตัวอาคารทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะพุทธศาสนา ศาลาการเปรียญนี้ เป็นสถานที่ซึ่งพระสงฆ์เอาไว้แสดงธรรมคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั่นเอง เดิมทีนั้น ศาลาการเปรียญจะเป็นรูปทรงของศาลากว้าง ๆ จุกนมาก ๆ ส่วนใหญ่แล้วสร้างด้วยไม้ทั้งสร้างแบบมีฝากมี ไม่มีฝากก็มีอีกพื้นของศาลาการเปรียญมักสร้างยกพื้นสูงขึ้นด้านหนึ่ง เอาไว้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปและเป็นสถานที่สำหรับพระสงฆ์นั่งอีกด้วย เรียกว่า “อาสน์สงฆ์” (ชนพันธ์ เมธาพิทักษ์, 2537 : 44-47)

การนับถือพุทธศาสนาในทางปฏิบัติจะแตกต่างกันตามปัญญาความรู้และการยึดถือในความเชื่อดั้งเดิม ส่วนการแปลความหมายในธรรมะของพุทธศาสนาย่อมได้รับการศึกษาอย่างลึกซึ้งและการตีความใหม่ของผู้รู้ ในการปฏิบัติผู้ที่เป้นพุทธศาสนิกชนสามารถเลือกปฏิบัติตามความศรัทธา ดังนั้นจริยธรรมในพุทธศาสนายังคงมีความสำคัญในการควบคุมกายและใจของพุทธศาสนิกชน คำสอนในพระพุทธศาสนาออกเหนือจากแก่นของคำสอนดังกล่าวในเบื้องต้นแล้ว พุทธภาษิตในพุทธศาสนาจัดได้ว่ายังมีความสำคัญในการควบคุมความประพฤติปฏิบัติตน ให้พุทธศาสนิกชนเดินทางสายกลางในมรรค 8 พร้อมกับการใช้เหตุผลในการไตร่ตรอง การรักชีวิตที่สงบและสันโดษด้วยเหตุนี้พุทธภาษิตที่สำคัญ อาทิเช่น “สัจจะเว อมตะวาจา” หรือความจริงเป็นสิ่งที่ไม่ตายนับเป็นการสอนให้ยึดมั่นในสัจจะและความจริง การเคารพในสัจจะวาจาซึ่งสนับสนุนการพูดที่ถูกต้อง หรือในการสอนให้คนเป็นคนมีความเพียรว่า “ความพยายามอยู่ที่ไหน ความสำเร็จอยู่ที่นั่น” หรือบุคคลหว่านพืชเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น หรือโดยทั่วไปมักกล่าวกันว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” พุทธศาสนาเป็นสถาบันสังคมที่เอื้ออำนวยให้สังคมดำรงความมั่นคงมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีวัดและพระสงฆ์ทำหน้าที่สนับสนุนการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและค่านิยมให้ตอบสนองวัตถุประสงค์ของสังคม และให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนโดยเฉพาะวัดในสังคมไทยจัดได้ว่ามีความสำคัญแก่พุทธศาสนิกชนโดยสรุป

1. เป็นศาสนสถาน ซึ่งพระสงฆ์และชาวพุทธได้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา รวมทั้งเป็นศูนย์รวมของการสร้างถาวรวัตถุ พุทธสถาน วัตถุมงคลต่างๆ เพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคมให้เกิดความศรัทธาในศาสนา

2. เป็นสถานศึกษา จัดเป็นสถานศึกษามาตั้งแต่ก่อนการจัดตั้งโรงเรียน โดยชาวพุทธจะส่งลูกหลานไปบวชเรียนในวัด รวมถึงการฝึกอบรมทางศีลธรรมอันดี

3. เป็นสถานสงเคราะห์ เป็นที่พักพิงของคนทั่วไปทุกชาติ ทุกศาสนา และทุกภาษา โดยเฉพาะคนยากจน ผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตครอบครัว และความทุกข์ต่างๆ และช่วยรักษาผู้เจ็บป่วยโดยใช้สมุนไพร การนวดแผนโบราณ เป็นต้น

4. เป็นศูนย์กลางของชุมชน จัดเป็นศูนย์รวมในการประกอบกิจกรรมและพิธีกรรมต่างๆ ของชุมชนเนื่องในงานเทศกาลต่างๆ การทำบุญประเพณี การจัดมหรสพต่างๆ

5. เป็นศูนย์รวมของวัฒนธรรมทางศิลปะ จัดเป็นศูนย์รวมความศรัทธาในการสร้างถาวรวัตถุเพื่อเป็นพุทธบูชา ภายในวัดจึงถ่ายทอดความงดงามของพุทธศิลปกรรมนับตั้งแต่อดีตตามแต่ยุคสมัย ความงดงามในความเป็นไทยทางด้านจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรมจึงได้ปรากฏอยู่ในวัด พร้อมทั้งสืบทอดเป็นมรดกทางวัตถุและมรดกของวัฒนธรรมไทย

สังคมไทยให้ความสำคัญแก่วัดจัดเป็นศูนย์รวมในความศักดิ์สิทธิ์ ความสงบวิเวก ดังนั้น การทำบุญให้แก่วัดนับเป็นการสร้างสมบุญไว้ในภพหน้า ความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนจึงปรากฏในการบริจาคทรัพย์เพื่อสร้างวัด พระพุทธรูป เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์จนถึงประชาชนได้มีจิตศรัทธาในการสนับสนุนการสร้างถาวรวัตถุให้แก่วัด นอกจากนี้วัดยังเป็นแบบแผนในการแสดงออกถึงความสงบความมีระเบียบเรียบร้อยอันเป็นแบบอย่างให้แก่สังคม บทบาทของศาสนาพุทธจึงเป็นส่วนส่งเสริมให้ศาสนาเป็นสถาบันสังคม เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพและการอยู่ร่วมกันของประชาชนในสังคมได้อย่างสงบสุข (เสาวภา ไพฑูย์วัฒน์, 2538 : 92)

ความสัมพันธ์ของหอแจกกับชุมชนอีสาน

1. ประวัติความเป็นมาของหอแจก

ราว พ.ศ. 2444 พระอุปัชฌาย์ทา วัดบูรพาฯ เมืองอุบลฯ พระอาจารย์มั่น และพระอาจารย์เสาร์ กับคณะเดินธุดงค์มาพักจำพรรษาอยู่ในบริเวณโดยรอบสระพัง ซึ่งอยู่ด้านเหนือขององค์พระธาตุ เวลานั้นมีป่าไผ่โดยรอบเป็นที่สวดทำนทั้งสามได้เห็นองค์พระธาตุเศร้าหมองคร่ำครวญ และพระธาตุเป็นของโบราณบรรจุพระอัฐิธาตุ ตามตำนานหาได้ยากในแผ่นดินส่วนนี้ ควรรักษาไว้ให้ยั่งยืน เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงพระพุทธเจ้าผู้บรมครู แต่ท่านทั้งสามมีค้อยชานาญจะทำเองก็ไม่ได้

เห็นแต่พระครูอุครพิทักษ์คณะเขตทุ่งศรีเมือง เมืองอุบลราชธานี ท่านรูปนั้นเป็นช่างมีความเพียรหนักแน่น เคยตรากตรำทำงานใหญ่มาแล้ว จึงเรียกหัวหน้าญาติโยมชาวธาตุพนมมาแนะนำให้นิมนต์มาบูรณะ ชาวบ้านก็ตกลงด้วย ออกพรรษาแล้ว ญาติโยมชาวธาตุพนมเป็นทูตทำหนังสือท่านพระอาจารย์ทั้งสามไปนิมนต์ท่านพระครูวิโรจน์ฯ ท่านรับรองจะขึ้นมาทำและให้ญาติโยมกลับก่อน ครั้นวันขึ้น 14 ค่ำ เดือนอ้าย พ.ศ. 2444 ท่านพร้อมด้วยคณะได้ขึ้นมาธาตุพนม เดินทางด้วยเกวียนออกจากอุบลฯ ไปลงเรือที่เขมราฐ ขึ้นไปตามลำแม่น้ำโขงผ่านอำเภอมุกดาหารและสวรรณเขต เวลานั้นกำลังตั้งใหม่ ถึงธาตุพนมพอดีเป็นวันเพ็ญเดือนอ้าย ตามท่านเล่าว่า ถึงเวลาเย็นให้นัดประชุมกันทั้งพระและฆราวาสที่ศาลาโรงธรรมวัดพระธาตุ(ศาลาการเปรียญหรือหอแจก) เมื่อมาประชุมพร้อมกันแล้วท่านได้ปรารภขึ้นว่า “พวกโยมลงไปนิมนต์อาตมาทำอันใด” หัวหน้าชาวบ้านเรียนท่านว่า “ขอนิมนต์มาพาทำความสะอาดและปูลานพระธาตุ พอให้มีที่กราบไหว้สะดวกสบายเท่านั้นแหละเจ้าข้า” “อาตมาคิดว่า ถ้าจะให้พาทำก็ทำให้หมดทั้งองค์พระธาตุเลย ถ้าไม่ได้ทำแต่ดินถึงยอด แต่ยอดถึงดินแล้วอย่าทำดีกว่า” ในสมัยพุทธกาลได้มีสำนักสงฆ์ซึ่งเรียกว่า อาราม เช่น เขตุนาราม บุพพาราม เป็นต้น ซึ่งเป็นที่ซึ่งผู้มีจิตศรัทธาถวายให้เป็นที่พักของพระพุทธเจ้าและเหล่าพระสงฆ์พุทธสาวก สำหรับจะได้พักอยู่ในบ้านเมืองในระหว่างฤดูฝน ทั้งนี้ไม่ใช่ที่อยู่ประจำ เพราะในฤดูแล้งพระภิกษุสงฆ์ก็จะเกิดทางต่อไป เพื่อเที่ยวจาริกสั่งสอนพระพุทธศาสนาตามบ้านเมืองน้อยใหญ่ หรือไปหาที่สงบเพื่อบำเพ็ญวิปัสสนาแสวงหาโมกขธรรม บรรดาเจดีย์ในพระพุทธรศาสนา นอกจากไตรสรณคมน์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วทั้งสิ้น ได้เกิดประเพณีที่พวกพุทธบริษัทไปกระทำพุทธบูชาซึ่งที่เป็นสังเวชนียสถาน ทั้ง 4 แห่งนั้นน่าจะเป็นเหตุให้เกิดสังฆาวาสอันเป็นที่ ๆ พระสงฆ์อยู่ประจำ ซึ่งเราเรียกกันว่า “วัด” มีขึ้นในมัธยมประเทศ ในภายหลังต่อมาจากโบราณวัตถุที่พบ ได้มีการสร้างกุฏิสงฆ์ขึ้นเพื่อเป็นที่พำนักของสงฆ์โดยที่มักเป็นกุฏิสงฆ์ซึ่งสร้างขึ้นในบริเวณมหาพุทธเจดีย์สถาน เช่น ในบริเวณพระธรรมิกเจดีย์ ตำบลมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี ซึ่งเป็นที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา หรือมีเจดีย์นั้นก็ทำเป็นที่สำหรับบำเพ็ญสมณธรรมได้ในถ้ำ เช่น ที่ถ้ำแอลลอรา ในแขวงไฮดาระบัด เป็นต้น อนึ่งยังมีที่รวมสงฆ์ที่เรียกว่า สำนักเป็นในทำนองมหาวิทยาลัยสำหรับเรียนธุระ ในพุทธศาสนาปรากฏด้วยอย่างไรก็ตาม สันนิษฐานว่าพระสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่ได้มีการอยู่ประจำในที่แห่งใดแห่งหนึ่งตั้งแต่บวช ตั้งแต่สมัยพุทธกาล สันนิษฐานว่า มูลเหตุการสร้างวัดในพุทธศาสนา ซึ่งเป็นต้นของเจตนาในการสร้างวัดขึ้นหลังสืบมา มี 2 อย่าง ได้แก่

1. วัดพุทธเจดีย์ วัดซึ่งสร้างเป็นพุทธเจดีย์ที่บรรจุพระบรมธาตุ ถือว่าเป็นหลักพระพุทธรศาสนาในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง อาจจะมีวิหารเพื่อเป็นที่ชุมนุมสงฆ์หรือสำหรับผู้มาสักการะเจดีย์นั้น ๆ

2. วัดอนุสาวรีย์ วัดซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมของท่านผู้ทรงคุณธรรมในพระ ศาสนา เช่น ชันครูอาจารย์ ซึ่งเป็นที่นับถือว่าเป็นบุรุษพิเศษ ซึ่งได้มรณภาพไปและหลังจากเผาศพจึงก่อสถาปัตยกรรมดังกล่าวตามประเพณีในอินเดีย แต่อุทิศให้เป็นเรือนพระพุทธรูปศาสนาด้วย (เนตรนภิศ นาควัชร และคณะ. 2525 : 7-10)

สมัยสุโขทัย ความสำคัญของการสร้างโบสถ์ขนาดใหญ่ได้เกิดขึ้นและถือเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในวัด เพื่อที่จะทำสังฆกรรม เช่น การอุปสมบทและการทอดกฐินซึ่งถือเป็นพิธีสำคัญในสมัยนั้น สิ่งสำคัญที่เกิดขึ้นอีกอย่างหนึ่งในสมัยนี้คือ การสร้างวัดอนุสาวรีย์ขึ้นมากมายทั้งวัดขนาดใหญ่และเล็ก โดยที่ในครั้งนั้นวัดอนุสาวรีย์ไม่ใช่สร้างขึ้นเพียงเพื่อบรรจุอัฐิของผู้ทรงคุณธรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่เป็นการบรรจุอัฐิของคฤหัสถ์อีกด้วย จึงเกิดความนิยมในการสร้างพระสถูปซึ่งบรรจุเจดีย์วัตถุ เช่น พระพุทธรูปหรือพระธาตุไว้เบื้องบน ส่วนข้างใต้บรรจุอัฐิในกรของผู้มรณภาพและสำหรับบรรจุอัฐิของเชื้อสายในวงศ์ตระกูลต่อมา ในสมัยสุโขทัยนี้เมื่อลัทธิลังกาวงศ์ได้เผยแพร่เข้ามาสู่สุโขทัยแล้ว พระสงฆ์ลังกาวงศ์ไม่ชอบอยู่ในละแวกบ้าน เพราะถือความมักน้อยสันโดษเป็นสำคัญ จึงไปอยู่ ณ อรัญญิก (ป่า) และชอบจาริกไปในที่ต่าง ๆ ไม่อยู่ประจำ สมัยอยุธยา การสร้างโบสถ์มีแทบทุกวันและถือเป็นสิ่งสำคัญในวัด นอกจากนี้ยังมีการสร้างกุฏิสงฆ์เป็นที่พำนักประจำของพระสงฆ์ในแทบทุกวัดด้วยการที่เป็นเช่นนั้นเพราะในสมัยนี้คฤหัสถ์นิยมถือปฏิบัติที่พร้อมกันในการทำกันในกลุ่มผู้ชาย ทำให้มีพระสงฆ์เพิ่มขึ้นมาก จึงจำเป็นต้องมีโบสถ์และกุฏิที่พระสงฆ์อยู่ตามวัดมากขึ้น จากการนิยมบวชเรียนในวัดกันแพร่หลายทำให้มีการบวชแบบชั่วคราวขึ้น ถือเอาการศึกษาเป็นสำคัญ เป็นผลให้การศึกษาได้เจริญขึ้นตามวัด วัดจึงมีบทบาทสำคัญด้านการศึกษาขึ้นในสมัยนี้ถวายเป็นสถานที่ซึ่งผู้ปกครองพาเด็กไปฝากเรียนดังเช่น โรงเรียนประชาบาลในปัจจุบัน พระสงฆ์ที่อยู่ตามวัดประจำเรียกว่า ภิกษุฝ่าย “คามวาสี” สมัยรัตนโกสินทร์ ทำกันมาในอดีต คือ เป็นวัดพุทธเจดีย์และวัดอนุสาวรีย์ ให้มีความสำคัญกับการสร้างกุฏิสงฆ์และการสร้างศาลาการเปรียญ โดยมีวัดพุทธเจดีย์ต่าง ๆ ซึ่งสร้างโดยชาวบ้านนั้น มักจะเริ่มจากการสร้างกุฏิพระสงฆ์ก่อนเพื่อเป็นที่พำนักของสงฆ์ แล้วสร้างศาลาการเปรียญเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปและเป็นที่ทำบุญฟังเทศน์ด้วย โบสถ์ก็มักสร้างภายหลัง ยกเว้นวัดอนุสาวรีย์ซึ่งผู้มีทรัพย์สร้างจึงคิดสร้างโบสถ์ขึ้นตั้งแต่แรก ส่วนพระสถูปเจดีย์และวิหารซึ่งเดิมเคยถือเป็นหลักของการสร้างวัดนั้น ไม่ได้ถือเป็นสิ่งจำเป็นอีกต่อไป... ส่วนวิหารนั้นได้มีการใช้ศาลาการเปรียญทำหน้าที่แทน (เดิม วิภาคย์พจนกิจ. 2546 : 542-543)

หอแจก หรือที่โบราณเรียกว่า ศาลาการบวชเรียน หรือศาลาการเปรียญ นับเป็นงานสถาปัตยกรรมทางศาสนาอีกประเภทหนึ่งที่ถูกสร้างขึ้นเป็นศาสนาคารเพื่อสนองตอบความต้องการด้านความเชื่อของชาวอีสาน ในสมัยโบราณนิยมก่อสร้างด้วยเครื่องไม้แทบทั้งสิ้น ยกพื้นสูงโปร่งด้วยเสาไม้ขนาดใหญ่ใช้เป็นสถานที่สำหรับศาลาภิเษกสมรส ในเวลาปกตินั้นจะใช้เป็นสถานที่ที่

พุทธศาสนิกชนนำภัตตาหารมาถวายแก่พระสงฆ์ เป็นสถานที่พระสงฆ์ฉันอาหาร แสดงธรรม พบปะญาติโยมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัดหลายประการเช่น ทำบุญ สังฆทาน สู่ขวัญ สะเดาะเคราะห์ เป็นต้น ส่วนในประเพณีต่าง ๆ ของชุมชนหรือหมู่บ้านที่เรียกว่า ฮีตสิบสอง หอแจกก็จะเป็นศูนย์รวมชาวบ้านและกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีเหล่านั้น นอกจากนั้นก็ยังใช้เป็นสถานที่สำหรับประชุมนัดหมายของกลุ่มชาวบ้านต่าง ๆ เช่น อสม. รกส. กลุ่มเยาวชน เป็นสถานที่เลือกตั้ง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. ส.จ. ส.ส. รวมทั้งเป็นสถานที่ที่ให้การศึกษากับบุตรหลานของชาวบ้านในวัยก่อนเข้าเรียนอีกด้วย จึงถือได้ว่า หอแจกเป็นอาคารอเนกประสงค์ (Multi Purpose Use) ที่ทรงคุณค่ายิ่งต่อวิถีชีวิตของชาวอีสานและเป็นอาคารสาธารณะของชาวบ้านโดยทั่วไป (ชาดา สุทธิธรรม, 2542 : 7)

หอแจกส่วนใหญ่จะเป็นอาคารไม้หลังคาทรงจั่วสูงมีชายคาปีกนกคลุมโดยรอบ มีรูปแบบลักษณะคล้ายกับบ้านเรือนของชาวบ้านโดยทั่วไป สาเหตุที่หอแจกมีรูปแบบลักษณะคล้ายกับบ้านเรือนนั้น มาจากสังคมความเป็นอยู่สมัยก่อน ซึ่งนิยมอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ เมื่อคนในบ้านมีครอบครัวก็ต้องต่อเรือนออกไปเป็นห้อง ๆ แยกต่างหาก แต่จะอยู่ในบริเวณเดียวกัน ครั้นเมื่อมีใครคนใดคนหนึ่งในบ้านตายไป คนในบ้านที่เหลืออาจเกิดความกลัวจึงช่วยกัน รื้อถอนห้องของผู้ตายแล้วนำไปถวายวัด (คลหทัย (นามแฝง), 2537 : 225) อีกมูลเหตุหนึ่งที่ ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี (2541 : 21-22) ได้ให้ทัศนะไว้ก็คือ เป็นคตินิยมมาตั้งแต่โบราณที่พระมหากษัตริย์ทรงรื้อเรือนหลวง หรือตำหนักมาสร้างถวายไว้ที่วัด เช่น สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 (พระเจ้าเสือ) ทรงถวายท้องพระโรงในพระราชฐานองค์หนึ่งแก่สมเด็จพระเจ้าตากสิน แล้วสร้างขึ้นใหม่ในวัดสุวรรณาราม เพื่อใช้เป็นศาลาการเปรียญของวัดนับแต่นั้นมา ภายในหอแจกด้านขวาสุดมือสงฆ์ จะเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมากรและที่ตั้งโต๊ะหมู่บูชา ส่วนสุดอีกฝากหนึ่งนิยมกันห้องสำหรับเก็บวัสดุ สิ่งของต่าง ๆ เพียงห้องเดียวในตัวอาคารจะเป็นห้องโถงใหญ่ ไม่กั้นห้อง และไม่มีเสาบริเวณลานกว้าง เนื่องจากต้องมีกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันในแต่ละเดือนของฮีตสิบสอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานบุญสะเทวด และบุญออกพรรษา จึงต้องอาศัยพื้นที่จำนวนมาก ชาวอีสานจึงนิยมสร้างหอแจกมีพื้นที่สำหรับใช้สอยมากแบบนี้ จึงถือได้ว่าเป็นงานสถาปัตยกรรมแบบเปิด เพื่อช่วยให้มีการถ่ายเทอากาศให้เกิดความเย็นสบายไม่ร้อนอบอ้าว เมื่อมีชาวบ้านมาร่วมทำบุญเป็นจำนวนมาก (จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, 2523 : 110)

ส่วนบนของหอแจกคือส่วนที่เป็น โครงสร้างของหลังคาจะเป็นเครื่องไม้ไม่นิยมกันฝาเพดาน จะเปิดให้เห็นโครงสร้างตัวไม้ หลังคาอาจทำเป็นรูปทรงต่าง ๆ เช่น ทรงคันทนา หรือทรงจั่วทรงเอกมุข ตรีมุข ถ้าเป็นทรงจั่วธรรมดาจะมีชายคาปีกนกคลุมอีกชั้นหนึ่ง ส่วนเครื่องมุงนั้นนิยมมุงด้วยสังกะสี ส่วนสีหน้าหรือหน้าบันของหอแจกมีทั้งที่กรุด้วยฝาไม้ กระเบื้องแผ่นเรียบตกแต่ง

ลวดลายให้เกิดความสวยงาม ซึ่งจะอลังการมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับกำลังศรัทธา และสภาพเศรษฐกิจของชุมชนนั้น (วิรุณ ตั้งเจริญ. 2536 : 56) ลวดลายที่ใช้ตกแต่งได้แก่ลายเทพพนม ลายก้านขด บางหลังนิยมเขียนเป็นภาพพุทธประวัติ แต่ส่วนใหญ่แล้วจะนิยมปล่อยว่างไม่เขียน ลวดลาย กรอบหน้าบันจะตกแต่งด้วยปั้นลม รวระกา และเครื่องลายของ เหมือนกับโบสถ์ บางหลัง นิยมประดับด้วยเรือนเสาเหลี่ยม หรือเรือนเสากลม ตามหลักของงานสถาปัตยกรรม สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงเครื่องประดับให้งานสถาปัตยกรรมดูสวยงาม และดีขึ้นในทางการมองเห็น (มานพ ถนอมศรี. 2529 ข : 75) แต่ในงานสถาปัตยกรรมไทยแล้ว สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ทางศาสนาจะแฝงคติธรรมอยู่ด้วย โดยจะสร้างสัญลักษณ์ของภูมิจักรวาล หรือไตรภูมิที่เรียกว่าพุทธปรัชญา (โศติ ภัลยานมิตร. 2539 : 17-83)

หอแจกเองก็ถูกสร้างขึ้นโดยแฝงไว้ด้วยพุทธปรัชญา เป็นต้นว่า ซ่อฟ้า เป็นสัญลักษณ์ของการกวนเกษียรสมุทร ของพระวิษณุอันเป็นบ่อเกิดแห่งน้ำที่ไหลลงมาจากเขาพระสุเมรุ เพื่อหล่อเลี้ยงสรรพชีวิตบนโลกมนุษย์ (พิทักษ์ น้อยวงศ์. 2541 : 37) หรือการต่อสู้ระหว่างพระอินทร์ กับพญานาคบนเขา พระสุเมรุ ใบระกา เป็นเกล็ดพญานาคส่วนบนที่หันสู่ฟ้าของปั้นลมพญานาค มีลักษณะคล้ายฝักเพกา เปรียบดั่งยอดคนพศุขของยอดปรางค์ เป็นสัญลักษณ์ของพระอินทร์ผู้เป็นดั่งเทพผู้พิทักษ์พุทธศาสนาและผู้ปกครองเทวภูมิ นอกจากนั้นหลังคาจั่วทรงสูง มีชายคาปีกนกคลุมรอบทั้งสี่ทิศ อาจมีความหมายได้หลายประการคือ อาจหมายถึง เขาพระสุเมรุที่มีทวีปทั้งสี่โดยรอบ คือ อุดรกุรุทวีป ทางทิศเหนือ บุรพาวิทเหะ ทางทิศตะวันตก ชมพูทวีป ทางทิศใต้ และอมรโคยาน ทางทิศตะวันออก หรืออาจจะหมายถึง หลักคำสอนของพระพุทธเจ้า คือ อริยสัจ 4 (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) หรือคุณธรรม 4 ประการ (เมตตา ศีล สมาธิ ปัญญา) ส่วนหอแจกที่ไม่ได้ประดับประดาด้วยเครื่องลายของหรือรวระกา ที่มีลักษณะเรียบง่ายเหมือนบ้านของชาวบ้าน ช่างชาวบ้านอาจนำพุทธปรัชญามาใช้ในการก่อสร้าง คือ ต้องการให้พุทธศาสนิกชนไม่ยึดติดกับวัตถุนิยม ให้เป็นคนละซึ่งกิเลส มุ่งสู่การหลุดพ้น จึงทำให้หอแจกมีความหลากหลายในด้านรูปแบบที่ถือว่าเป็นภาพสะท้อนของความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม และวิถีชีวิตมนุษย์ในแต่ละท้องถิ่น สิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับคติความเชื่อในพุทธศาสนาของอีสานมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวแตกต่างจากภาคอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นมาจากแนวคิดของท้องถิ่นและการผสมผสานรูปแบบและอิทธิพลทางศิลปะจากภายนอก แม้ว่างานสถาปัตยกรรมทางศาสนาของภาคอีสานจะขาดความวิจิตรงดงามอย่างในภาคอื่น ๆ แต่สิ่งที่สะท้อนออกมาให้เห็นจากงานสถาปัตยกรรมก็คือ วิธีการดำรงชีวิตที่เรียบง่าย แฝงไว้ด้วยจิตวิญญาณที่ลึกซึ้งผูกพันกับศาสนาที่เป็นศาสนาหลักของชาวอีสาน (ประยูร อุตุชาละ. 2525 : 43-45)

2. กิจกรรมของชุมชนกับหอแจก

หอแจกเป็นอาคารภายในวัดที่ใช้ในการทำกิจกรรมระหว่างวัดกับผู้คนในชุมชน โดยเฉพาะประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระ ประเพณีที่สำคัญของคนอีสานคือประเพณีที่เรียกว่าฮีตสิบสอง
 สิบสอง ฮีต เป็นภาษาลาวมาจากคำว่า จาฮีต ต่อมาเกิดการตัดคำหน้าออกจึงเหลือ
 คำว่าฮีต(บุญเกิด พิมพ์วรรณกุล, 2546 : 3) ประเพณีสิบสองฮีตคือในเดือนหนึ่งจะมีประเพณีที่ทำ
 กันประจำแต่ละเดือนซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ (บรรเทิง พาพิจิตร. 2549 : 104)

เดือนอ้าย (ธันวาคม) ทำพิธีบุญเข้ากรรม เป็นช่วงเวลาพระสงฆ์เข้าปริวาสกรรม (อยู่ชดใช้กรรม) ซึ่งเป็นพิธีสำหรับพระภิกษุเพื่อให้บริสุทธิ์จากอาบัติสังฆาทิเสส (อาบัติหนักรองจาก ปาราชิก) ในเดือนเดียวกันนี้ชาวบ้านจะไปทำบุญที่วัด นอกจากพิธีกรรมทางศาสนาแล้วก็เป็นเวลาที่ ชาวในนาสุขพร้อมจะเก็บเกี่ยวได้ จึงมีการลงแขกเกี่ยวข้าวกัน และทำปลาร้า ปลาแดก เก็บไว้เป็นเสบียงตลอดปีด้วย

เดือนยี่ (มกราคม) ทำพิธีบุญคูณลาน โดยนิมนต์พระไปเทศน์ที่ลานข้าวของ หมู่บ้าน และทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระ ประพรมน้ำมนต์แก่ลานข้าวและต้นข้าวที่นาให้เป็นสิริมงคล เมื่อเกี่ยวข้าวเอาขึ้นยุ้งฉางแล้วก็ทำพิธี “สู่ขวัญข้าว” และตักข้าวเปลือกจากยุ้งเป็นปฐมฤกษ์เพื่อเอาไปถวายพระที่วัดก่อนจะกินกันต่อไป

เดือนสาม (กุมภาพันธ์) พิธีบุญข้าวจี และวันเพ็ญเดือนสามก็เป็นวันมาฆบูชา นอกจากทำพิธีบุญข้าวจีถวายพระแล้ว ก็มีการลงขันผลผลิตกันไว้ที่วัดซึ่งเรียกว่า พิธีบุญประทานข้าวเปลือก

เดือนสี่ (มีนาคม) พิธีบุญเวส (พระเวสสันดร) คือ พิธีเทศน์มหาชาติ ชาวบ้านก็จัดข้าวปลาอาหารไปทำบุญแล้วร่วมกันฟังเทศน์มหาชาติ ถือกันว่าใครไปฟังเทศน์มหาชาติครบสิบสามกัณฑ์ในวันเดียวกันจะได้ไปเกิดในสมัยพระศรีอาริยมตไตรอันเป็นยุคอุดมสุข พร้อมทั้งอุทิศส่วนกุศลไปให้ปู่ตาตายผู้ล่วงลับ และจัดขนมเงินเลี้ยงญาติมิตร

เดือนห้า (เมษายน) พิธีสงกรานต์ ชาวบ้านจะสรงน้ำพระพุทธรูปและไปกราบไหว้ระลึกคุณพ่อแม่ปู่ตาตายที่ยังมีชีวิตอยู่ โดยทำพิธีบายศรีสู่ขวัญและอุทิศส่วนกุศลให้บรรพชน

เดือนหก (พฤษภาคม) ฤดูฝนเริ่มแล้ว และวันเพ็ญเดือนหกก็เป็นวันวิสาขบูชา ชาวบ้านจึงทำบุญระลึกถึงพระพุทธเจ้า พร้อมกันนั้นก็มีการบั้งไฟเพื่อบูชาแถน และขอฝนให้ตกตามฤดูกาล ให้มีความอุดมสมบูรณ์เมื่อเริ่มต้นฤดูกาลทำนาทำไร่

เดือนเจ็ด (มิถุนายน) พิธีบุญซำฮะ (บุญซำระ) หรือที่เรียกว่าบุญเบิกบ้าน ชาวบ้านจะพร้อมใจกันปักกวาดทำความสะอาดเรือนคุ้มบ้าน และข้าวของเครื่องใช้ให้เรียบร้อย ไม่สกปรกกรุงรัง แล้วจึงทำบุญและประกอบพิธีซำระและป้องกันเสนียดจัญไรในหมู่บ้านนอกจาก

พิธีสงฆ์และถวายสังฆทานแล้ว ก็มีพิธีสวดคาถาไล่ผี ปิดรังควานปิดเป่าความชั่วร้าย แล้วรดน้ำมันต์ทั่วหมู่บ้าน จากนั้นก็เตรียมตักกล้าเสกนา ไถหว่าน และทำไร่กัน

เดือนแปด (กรกฎาคม) พิธีบุญเข้าพรรษา ชาวบ้านจะแห่เทียนพรรษาไปวัด และเอาผ้าอาบน้ำฝนถวายพระ แล้วหมั่นไปฟังเทศน์ฟังธรรมตลอดพรรษา

เดือนเก้า (สิงหาคม) พิธีบุญข้าวประดับดิน เป็นพิธีรำลึกถึงคุณแผ่นดินที่มนุษย์ได้อาศัยทำมาหาเลี้ยงชีพ เมื่อทำบุญที่วัดแล้วก็จัดข้าวปลาอาหารไปฝังให้แก่ดิน ปัจจุบันบางหมู่บ้านคัดแปลงมาเป็นการใส่ปุ๋ยบำรุงไร่นา อีกนัยหนึ่งอธิบายว่าเป็นการทำบุญให้ญาติผู้ล่วงลับเนื่องจากเชื่อว่าในเดือนเก้าคนตายได้รับการปลดปล่อยให้ออกมาท่องเที่ยวบุญข้าวประดับดินทำในวันแรมสิบสี่ค่ำ เดือนเก้า

เดือนสิบ (กันยายน) พิธีบุญข้าวสาก วันเพ็ญกลางเดือนสิบ ชาวบ้านจะนำข้าวฉลากหรือข้าวห่อใหญ่ไปถวายพระสงฆ์ เพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่บรรพบุรุษและญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว แล้วจะนำข้าวห่อเล็กไปแขวนตามต้นไม้ เสาหรือเจดีย์ให้ผีหรือเปรตที่ออกเที่ยวในเดือนเก้ากลับสู่แดนของตนในเดือนสิบ

เดือนสิบเอ็ด (ตุลาคม) พิธีบุญออกพรรษา วันเพ็ญเดือนสิบเอ็ดตอนเช้าชาวบ้านไปทำบุญที่วัด ตกเย็นชาวบ้านเอาดอกไม้รูปเทียนไปบูชาพระและถวายผ้าบังสุกุล มีการตักบาตรเทโวที่วัด กวนข้าวทิพย์ กรอกล้าน้ำมัน ปั่นฝ้าย การกวนข้าวทิพย์ต้องให้หญิงสาวพรหมจารีมาช่วยกันกวน

เดือนสิบสอง (พฤศจิกายน) พิธีบุญกฐิน จากวันแรมหนึ่งค่ำเดือนสิบเอ็ด ถึงวันเพ็ญเดือนสิบสอง ชาวบ้านจะทำพิธีทอดกฐินที่วัดเหมือนที่ทำกันทั่วประเทศ บางแห่งที่อยู่ใกล้แม่น้ำลำคลองก็จะมีการแข่งเรือ การไหลเรือไฟ และลอบกระทงกัน ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ข้าวตั้งท้องและเปลี่ยนเป็นเมล็ดข้าวแล้ว ก่อนจะสุกเต็มที่ก็จะเก็บมาทำข้าวเม่าไว้ถวายพระและเอาไว้กินกัน จึงเรียกพิธีช่วงนี้อีกชื่อหนึ่งว่า บุญข้าวเม่า (เอกวิทย์ ฌ กลาง. 2544 : 70-73)

หอแจกนอกจากใช้เป็นที่สำหรับประกอบพิธีที่ทำกันในฮีตสิบสองแล้ว หอแจกยังทำหน้าที่อื่นๆ อีก หอแจกเป็นอาคารที่ใช้แจกธรรมะแก่ผู้คนในชุมชน เป็นหอฉันของพระ เป็นโรงทานของผู้คน เป็นอาคารสาธารณะของผู้คนในชุมชน ให้ชุมชนใช้ประกอบกิจกรรมทางสังคม เช่น การประชุมชาวบ้าน การทำกิจกรรมของกลุ่มชาวบ้าน การเผยแพร่ข่าวสารประจำท้องถิ่น เป็นต้น พระธาตุ สิม อาจมีให้เห็นในบางวัดของภาคอีสานแต่หอแจกจะพบเห็นได้ในทุก ๆ วัดของภาคอีสาน ดังนั้นจึงเป็นอาคารที่มีความสำคัญของวัด ในการดำเนินชีวิตในภาวะวิสัยของสังคมชนบทที่ไม่มีความจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับโลกภายนอกโดยตรงมากนักอย่างอีสาน จึงย่อมเป็นธรรมดาที่พิธีกรรมละความเชื่ออันแสดงออกถึงระบบความสัมพันธ์ที่ผสมกลมกลืนอย่างลงตัวและมีดุลยภาพกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติของเศรษฐกิจชาวนา กับพฤติกรรมอย่าง “ฮีตสิบสองคองสิบสี่” นี้ จะมี

ศักยภาพและมีพลังในการหล่อหลอมวิถีชีวิตของคนอีสานที่สั่งสมสืบมาให้ดำรงอยู่สืบไป เว้นแต่จะถูกครอบงำหรือแปลกแยกโดยอิทธิพลภายนอกจนทำให้คนอีสานต้องเสียคุณ โดยหันมาเอาอย่างวิถีชีวิตสมัยใหม่ แล้วถูกวางเงื่อนไขให้ต้องล้มลุกคลุกคลานไปกับกระแสทุนนิยมและบริโภคนิยมไร้พรมแดน ดังที่กำลังเกิดขึ้นทั่วโลกในขณะนี้และในอนาคต (ธาดา สุทธิธรรม, 2547 : 11)

นโยบายที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์และพัฒนา

1. นโยบายของรัฐที่มีต่อการอนุรักษ์

1.1 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

มาตราที่ 80 รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านสังคม การสาธารณสุข การศึกษา และวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

(5) ส่งเสริมการสนับสนุนศึกษาวิจัยในศิลปวิทยาการแขนงต่าง ๆ และเผยแพร่ข้อมูลการศึกษาวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุนการศึกษาวิจัยจากรัฐ

(6) ส่งเสริมการสนับสนุนความรู้รักสามัคคีและการเรียนรู้ ปกป้องจิตสำนึกและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติ ตลอดจนค่านิยมอันดีงามและภูมิปัญญาท้องถิ่น (สภาร่างรัฐธรรมนูญ, 2550 : 32-33)

มาตรา 87 รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังต่อไปนี้

(1) ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น

(2) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคม รวมทั้งการจัดทำบริการสาธารณะ

(3) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ ในรูปแบบขององค์กรทางวิชาชีพหรือตามสาขาอาชีพที่หลากหลายหรือรูปแบบอื่น

(4) ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้มแข็งในทางการเมือง และจัดให้มีกฎหมาย จัดตั้งกองทุนพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองเพื่อช่วยเหลือการดำเนินกิจกรรมสาธารณะสุขของชุมชน รวมทั้งสนับสนุนการดำเนินการของกลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายทุกระดับที่สามารถแสดงความคิดเห็นและเสนอความต้องการของชุมชนในพื้นที่

(5) ส่งเสริมและให้การศึกษากับประชาชนเกี่ยวกับการพัฒนาการเมืองและการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข รวมทั้งส่งเสริมให้ประชาชน

ได้ใช้สิทธิเลือกตั้งโดยสุจริตและยุติธรรม

การมีส่วนร่วมของประชาชนตามมาตรา ๓๓ ต้องคำนึงถึงสัดส่วนของหญิงและชายที่ใกล้เคียงกัน (สภาร่างรัฐธรรมนูญ. 2550 : 39)

มาตราที่ 289 องค์การประกอบส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจหน้าที่บำรุงรักษาศิลปประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น

องค์การประกอบส่วนท้องถิ่นย่อมมีสิทธิที่จะจัดการศึกษาอบรม และการฝึกอาชีพตามความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่นนั้น และเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐ โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับมาตราและระบบการศึกษาของชาติ

การจัดการศึกษาอบรมภายใต้ท้องถิ่นตามวรรคสอง องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นต้องคำนึงถึงการบำรุงรักษาศิลปประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นด้วย (สภาร่างรัฐธรรมนูญ. 2550 : 155-156)

2. กฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์และวิธีการอนุรักษ์

2.1 กฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมีความเป็นมาอันยาวนานและได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง แก้ไข หลายครั้ง การแก้ไขครั้งสุดท้ายเมื่อปี พ.ศ. 2535 กฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติฉบับที่มีผลใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันคือ “พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ซึ่งมีสาระสำคัญ ดังนี้

ความหมายของคำว่า “โบราณสถาน” “โบราณวัตถุ” “ศิลปวัตถุ”

ความหมายของคำว่า “โบราณสถาน” คำว่า “โบราณสถาน” นั้น ตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ได้ให้ความหมายไว้ในมาตรา 4 ว่า “อสังหาริมทรัพย์” ซึ่งโดยอายุหรือ โดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี” ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดีแหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ ด้วย

วิธีการแบ่งแยกประเภทของโบราณสถานอาจแยกได้ 2 วิธี

1. แบ่งแยกโดยพิจารณาตามหลักกรรมสิทธิ์ คือ แบ่งเป็น
 - 1.1 โบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย
 - 1.2 โบราณสถานที่ไม่ใช่เจ้าของ หรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย
2. แบ่งโดยพิจารณาจากหลักการหลักการ หลักการขึ้นทะเบียน คือแบ่งเป็น
 - 2.1 โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียน

2.2 โบราณสถานที่มีได้ขึ้นทะเบียน

การขึ้นทะเบียนโบราณสถานและหน้าที่ต่าง ๆ ความเป็นมาของการขึ้นทะเบียนโบราณสถานที่ต้องปฏิบัติ หลักการขึ้นทะเบียนโบราณสถานนั้น ตามกฎหมายฉบับเดิมคือ พระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2477 ซึ่งมีอยู่แล้ว แต่มิได้ใช้คำว่า “ขึ้นทะเบียน” อย่างในกฎหมายฉบับปัจจุบัน แต่ใช้คำว่า “จัดทำบัญชี” ดังจะเห็นได้จากบทบัญญัติในมาตรา 6 ของกฎหมายดังกล่าวซึ่งบัญญัติว่า “ให้อธิบดีจัดทำบัญชีบรรดาโบราณสถานทั้งหลายที่มีอยู่ในประเทศสยามขึ้นไว้ ไม่ว่าจะเป็นโบราณสถานที่มีเจ้าของ เป็นเอกชนคนใดหรือไม่มีเจ้าของ หรือเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน รวมทั้งโบสถ์ วัดวาอาราม และสิ่งปลูกสร้างอย่างอื่นอันเกี่ยวแก่ศาสนา บัญชีนั้นบุคคลใด ๆ ย่อมตรวจดูและขอคัดสำเนาได้ หรือขอรับสำเนาบัญชีหรือย่อรายการอันรับรองว่าถูกต้องได้ โดยเสียค่าธรรมเนียมตามที่อธิบดีจะกำหนดไว้แต่ไม่เกินห้าบาท แม้ในกฎหมายฉบับปัจจุบัน คำว่า “จัดทำบัญชี” ก็ยังหลงเหลือให้เห็นได้ดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 8 แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ.2504 ว่า “บรรดาโบราณสถานซึ่งอธิบดีกรมศิลปากรได้จัดทำบัญชี และประกาศในราชกิจจานุเบกษาตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแล้วก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ให้ถือว่าเป็นโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วตามพระราชบัญญัตินี้ด้วย” พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 ซึ่งได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 มาตรา 7 ได้กำหนดเรื่องการขึ้นทะเบียนโบราณสถานไว้ว่า “เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาและการควบคุม โบราณสถานให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติให้อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษาขึ้นทะเบียนโบราณสถานใด ๆ ตามที่อธิบดีเห็นสมควรได้ และให้มีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตสมควรของโบราณสถานโดยให้ถือว่าเป็นโบราณสถานด้วยก็ได้ประกาศดังกล่าวนี้อธิบดีจะเพิกถอนหรือแก้ไขเพิ่มเติมก็ได้กระทำได้โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา การขึ้นทะเบียนโบราณสถานตามความในวรรคก่อน ถ้าโบราณสถานนั้นมีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายให้อธิบดีแจ้งเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่พอใจก็ให้มีหนังสือร้องต่อศาลภายในกำหนดสามสิบวันนับตั้งแต่วันที่อธิบดีแจ้งให้ทราบ ขอให้ศาลมีคำสั่งให้อธิบดีระงับขึ้นทะเบียนหรือการกำหนดเขตที่ดินให้เป็นโบราณสถานแล้วแต่กรณีได้ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองมิได้ร้องขอต่อศาล หรือศาลมีคำสั่งคดีถึงที่สุดให้ยกคำร้องขอของเจ้าของหรือผู้ครอบครองให้อธิบดีดำเนินการขึ้นทะเบียนได้”

จากบทกฎหมายมาตรา 7 ดังกล่าวข้างต้นหากสรุปเป็นหลักเกณฑ์หรือขึ้นทะเบียนได้ดังนี้

หลักเกณฑ์การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

1. อสังหาริมทรัพย์ที่จะขึ้นทะเบียนต้องเป็นโบราณสถานตาม바athนียมของกฎหมายของคำว่า “โบราณสถาน”
 2. อธิบดีกรมศิลปากรเป็นผู้มีอำนาจประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานและมีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตของโบราณสถาน ซึ่งเขตของโบราณสถานนี้ให้ถือเป็นโบราณสถานด้วย
 3. หากโบราณสถานใดที่อธิบดีกรมศิลปากรจะประกาศขึ้นทะเบียนมีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยกฎหมาย อธิบดีกรมศิลปากรต้องแจ้งเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบ หากเจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่พอใจก็ให้ใช้สิทธิร้องต่อศาลภายในสามสิบวัน นับแต่วันที่อธิบดีกรมศิลปากรแจ้งให้ทราบ หากศาลมีคำสั่งให้อธิบดีระงับการขึ้นทะเบียนและหรือกำหนดเขตที่ดินให้เป็นโบราณสถานก็ให้อธิบดีระงับการขึ้นทะเบียนหรือการกำหนดเขตที่ดิน
 4. อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจเพิกถอนการขึ้นทะเบียนโบราณสถานหรือแก้ไขเพิ่มเติมการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน
 5. การประกาศขึ้นทะเบียนหรือประกาศเพิกถอนหรือประกาศแก้ไขเพิ่มเติมการขึ้นทะเบียนโบราณสถานต้องประกาศในราชกิจจานุเบกษา
 6. โบราณสถานที่อธิบดีกรมศิลปากรได้จัดทำบัญชีและประกาศในราชกิจจานุเบกษา ตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ก่อนวันที่พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ใช้บังคับให้ถือว่าเป็นโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ. 2504
- การขึ้นทะเบียนโบราณสถานที่ไม่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครอง โบราณสถานที่ไม่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองซึ่งถูกทิ้งร้างไว้ ยังพบเห็นได้อยู่ทั่วไปตามป่าเขาต่งที่เป็นข่าวอยู่เนื่อง ๆ และเมื่อใดมีการตรวจสอบแล้วเห็นว่าสมควรจะขึ้นทะเบียนเพื่อประโยชน์ในการดูแล รักษาและการควบคุมโบราณสถาน ก็ให้อำนาจอธิบดีกรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนได้ นอกจากการประกาศขึ้นทะเบียนตามที่กล่าวข้างต้นแล้ว กฎหมายยังให้อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตของโบราณสถาน โดยให้ถือว่าเขตนั่นเป็นโบราณสถานด้วยก็ได้ มีข้อที่น่าสังเกตว่าในเรื่องการกำหนดเขตที่ดินนี้ ตามกฎหมายเดิมคือพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ. 2477 มิได้บัญญัติไว้ ทั้งนี้เนื่องจากแต่เดิมการขึ้นทะเบียนโบราณสถานใช้วิธีการประกาศชื่อโบราณสถานเท่านั้น และไม่มีข้อยุ่งยากแต่อย่างใด เพราะที่ดินว่างเปล่ายังมีอยู่มากมาย ปัญหาต่ง ๆ เช่น การบุกรุกที่ดินโบราณสถานมักไม่ค่อยพบ ข้อบกพร่องของกฎหมายเดิมก็คือ เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นก็ไม่สามารถจะชี้ชัดได้ว่าเขตของโบราณสถานมีอยู่แค่ไหนเพียงใด พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ฉบับที่ใช้บังคับ

ในปัจจุบัน จึงได้อุดช่องว่างนี้โดยกำหนดหลักการให้มีการกำหนดเขตที่ดินเป็นเขตโบราณสถาน โดยเขียนไว้ชื่อว่า “ให้ถือว่าเป็นโบราณสถาน” ด้วย

การขึ้นทะเบียนโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครอง โบราณสถานบางแห่ง มีเจ้าของหรือผู้ครอบครอง เช่น อาจเป็นของเอกชนคนใดคนหนึ่ง พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ. 2504 จึงได้บัญญัติไว้ในวรรคสองของมาตรา 7 ไว้เป็นพิเศษ จากบทบัญญัติดังกล่าวจะเห็นได้ว่า กฎหมายมิได้มีเจตนารมณ์ที่จะยึดโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองมาเป็นของรัฐดังที่บุคคลบางคนเข้าใจ กฎหมายยังให้ความเคารพในสิทธิของเอกชนไม่ว่าจะเป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองก็ตาม การขึ้นทะเบียนโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองอธิบดีกรมศิลปากรจะต้องแจ้งเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบ เจ้าของหรือผู้ครอบครองซึ่งอธิบดีกรมศิลปากรจะแจ้งให้ทราบนั้นจะต้องเป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายเท่านั้น ในกรณีที่เจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่พอใจ ซึ่งก็อาจเป็นไปได้เพราะการขึ้นทะเบียนโบราณสถานทำให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองถูกจำกัดสิทธิบางประการดังจะกล่าวต่อไป เจ้าของหรือผู้ครอบครองจะต้องร้องต่อศาลภายในกำหนด 3 วัน นับแต่วันที่อธิบดีกรมศิลปากรแจ้งให้ทราบ เพื่อขอให้ศาลมีคำสั่งให้อธิบดีกรมศิลปากรระงับการขึ้นทะเบียนและให้ออกกำหนดเขตที่ดินให้เป็นโบราณสถาน ข้อที่ควรสังเกตอีกประการหนึ่งให้ร้องต่อศาลซึ่งเป็นฝ่ายตุลาการนี้ถือเป็นการเปลี่ยนหลักการจากกฎหมายเดิมที่กำหนดให้อุทธรณ์ต่อรัฐมนตรี ซึ่งเป็นฝ่ายบริหารเท่านั้น (โปรดดูพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ.2477 มาตรา 7 (2)) หากเจ้าของหรือผู้ครอบครองมิได้ร้องขอต่อศาล หรือศาลได้มีคำสั่งถึงที่สุดให้ยกคำสั่งถึงที่สุดให้ยกคำร้องของเจ้าของหรือผู้ครอบครองนั้น ก็ให้อธิบดีกรมศิลปากรดำเนินการขึ้นทะเบียนได้ต่อไป

ผลของการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

โบราณสถานใดที่กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนแล้วจะมีผลดังนี้

1. การควบคุมการปลูกสร้างอาคารตามกฎหมายว่าด้วยการควบคุมการก่อสร้างอาคาร เนื่องจากว่าปัญหาเกี่ยวกับการปลูกสร้างอาคารเป็นปัญหาสำคัญที่มีผลกระทบโดยตรงต่อโบราณสถานเพราะหากไม่มีการควบคุมปล่อยให้มีการปลูกสร้างกันอย่างเสรีย่อมทำให้สภาพภูมิทัศน์ของโบราณสถานเสียไป ฉะนั้นในปี พ.ศ.2515 จึงได้มีประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 308 ข้อ 1 ให้เพิ่มมาตรา 7 ทวิ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ.2504 เพื่อควบคุมการปลูกสร้างอาคารในเขตโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนแล้ว ดังนี้

“มาตรา 7 ทวิ ห้ามมิให้ผู้ใดปลูกสร้างอาคารตามกฎหมายว่าด้วยการควบคุมการก่อสร้างภายในเขตของโบราณสถาน ซึ่งอธิบดีได้ประกาศขึ้นทะเบียนวันแต่จะได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี ในกรณีที่มีการปลูกสร้างอาคารโดยมิได้รับอนุญาต ให้อธิบดีมีคำสั่ง

ระงับการก่อสร้างและให้รื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารนั้นภายในกำหนดหกสิบวัน นับแต่วันที่
ได้รับคำสั่ง

ผู้ใดขัดขืนไม่ระงับการก่อสร้างหรือรื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่ง
อาคารตามคำสั่งอธิบดี มีความผิดฐานขัดคำสั่งเจ้าพนักงาน และให้อธิบดีดำเนินการรื้อถอนอาคาร
หรือส่วนแห่งอาคารนั้นได้ โดยเจ้าของหรือผู้ครอบครองหรือผู้ปลูกสร้างไม่มีสิทธิเรียกร้อง
ค่าเสียหายหรือดำเนินคดีกับผู้รื้อถอนไม่ว่าด้วยประการใดทั้งสิ้น สัมภาระที่รื้อถอนถ้าเจ้าของไม่ขน
ย้ายออกไปจากเขตโบราณสถานภายในกำหนดสิบห้าวันรื้อถอนเสร็จ ให้อธิบดีจัดการขายทอดตลาด
สัมภาระนั้น เงินที่ได้จากการขายเมื่อหักค่าใช้จ่ายในการรื้อถอนและการขายแล้วเหลือเท่าใดให้คืน
เจ้าของสัมภาระนั้น

บทบัญญัติในมาตรา 7 ทวิ มีลักษณะพิเศษซึ่งรวมมาตรการทั้ง
ทางแพ่งและทางอาญาไว้ในตัวเบ็ดเสร็จในทางอาญานั้นบัญญัติไว้ในวรรคสาม กล่าวคือในกรณีที่ขัด
ขืนไม่ระงับการก่อสร้างหรือรื้อถอนอาคาร หรือส่วนแห่งอาคารตามคำสั่งอธิบดีกรมศิลปากร มี
ความผิดฐานขัดคำสั่งเจ้าพนักงาน ความผิดฐานขัดคำสั่งเจ้าพนักงานจะต้องไปคู่ประมวลกฎหมาย
อาญามาตรา 368 ซึ่งบัญญัติว่า

“ผู้ใดทราบคำสั่งของเจ้าพนักงานซึ่งสั่งการตามอำนาจที่กฎหมายให้
ไว้ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งนั้น โดยไม่มีเหตุหรือข้อแก้ตัวอันสมควรต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบวัน
หรือปรับไม่เกินห้าร้อยบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ ...”

ส่วนมาตรการทางแพ่ง หากเปรียบเทียบแล้วมีความรุนแรงกว่าทาง
อาญาเสียอีก โดยได้กำหนดไว้ในวรรคสามเช่นกัน และได้กำหนดรายละเอียดไว้ในวรรคสี่และวรรค
ห้าด้วยว่าในกรณีที่ขัดขืนไม่ระงับการก่อสร้างหรือรื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคาร ให้อธิบดีกรม
ศิลปากรดำเนินการรื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารนั้นได้ โดยเจ้าของหรือผู้ครอบครองหรือผู้ปลูก
สร้างไม่มีสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายหรือดำเนินคดีกับผู้รื้อถอนไปไม่ว่าด้วยประการใด ๆ ทั้งสิ้นและ
สัมภาระที่รื้อถอนถ้าเจ้าของไม่ขนย้ายออกไปจากเขตโบราณสถานภายในกำหนด 5 วัน นับแต่วันรื้อ
ถอนเสร็จอธิบดีกรมศิลปากรย่อมมีอำนาจจัดการขายทอดตลาดสัมภาระนั้นได้ เมื่อได้เงินจากการขาย
ทอดตลาดนั้นแล้วก็ให้นำมาหักค่าใช้จ่ายในการรื้อถอนและการขายหากมีเหลือก็ต้องคืนเจ้าของ
สัมภาระไป เหตุที่กฎหมายต้องบัญญัติถึง “ผู้ปลูกสร้าง” และ “ผู้รื้อถอน” ไว้ด้วยก็เพราะการปลูก
สร้างอาคารต่าง ๆ เจ้าของผู้ครอบครองอาจไม่ได้ปลูกสร้างเอง แต่อาจจ้างบุคคลอื่นปลูกสร้างหรือ
ในทางตรงกันข้ามกรณีรื้อถอนอาคารก็เช่นกัน อธิบดีกรมศิลปากรอาจจ้างบุคคลอื่น เช่น เอกชนราย
ใดรายหนึ่งเป็นผู้รื้อถอน ฉะนั้นกฎหมายจำเป็นต้องเขียนครอบคลุมเหล่านั้นไว้ด้วยเพื่อมิให้ต้องรับผิดชอบ
ในกรณีดังกล่าว

หน้าที่ของเจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานตามปกติเจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานไม่ว่าจะขึ้นทะเบียนหรือไม่ก็ต้องปฏิบัติ ตามที่พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ.2504 กำหนดให้ต้องปฏิบัติ เช่น ตามมาตรา 10 ทวิ อยู่แล้ว อย่างไรก็ตามกรณีที่โบราณสถานนั้นได้ขึ้นทะเบียนแล้ว เจ้าของหรือผู้ครอบครองจะต้องมีหน้าที่เพิ่มขึ้นดังนี้

1. เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานต้องแจ้งการชำรุดหักพัง หรือเสียหาย ไม่ว่าด้วยประการใดเป็นหนังสือไปยังอธิบดีกรมศิลปากรภายใน 30 วัน นับแต่วันที่โบราณสถานนั้นชำรุด หักพังหรือเสียหาย (ตามมาตรา 9 แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ. 2504) หากไม่แจ้งมีโทษตามมาตรา 34 ซึ่งกำหนดให้จำคุกไม่เกิน 1 เดือน หรือปรับไม่เกิน 10,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

2. เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานต้องยินยอมให้พนักงานเจ้าหน้าที่หรือบุคคลใด ๆ ซึ่งได้รับคำสั่งจากอธิบดีกรมศิลปากรเข้าทำการซ่อมแซม หรือกระทำด้วยประการใด ๆ เพื่อเป็นการบูรณะหรือรักษาไว้ให้คงสภาพเดิมเมื่อได้รับการแจ้งเป็นหนังสือจากอธิบดี กรมศิลปากรแล้ว (ตามมาตรา 11 แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ. 2504) และในกรณีที่มีการขัดขวางการปฏิบัติงานของพนักงานเจ้าหน้าที่ดังกล่าวแม้พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ จะมีได้บัญญัติฐานความผิดไว้ก็ต้องพิจารณาจากบทบัญญัติในมาตรา 138 แห่งประมวลกฎหมายอาญาด้านขัดขวางเจ้าพนักงานซึ่งบัญญัติว่า

“ผู้ใดต่อสู้หรือขัดขวางเจ้าพนักงานผู้ซึ่งต้องช่วยเจ้าพนักงานตามกฎหมายในการปฏิบัติการตามหน้าที่ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินสองพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ถ้าการต่อสู้หรือขัดขวางนั้นได้กระทำโดยใช้กำลังประทุษร้ายหรือขู่เจิญว่าจะใช้กำลังประทุษร้าย ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสี่ปี หรือปรับไม่เกินแปดพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ”

3. เจ้าของหรือผู้ครอบครองซึ่งเป็นผู้โอน โบราณสถานให้บุคคลอื่นจะต้องแจ้งกาโอนเป็นหนังสือโดยระบุชื่อและที่อยู่ของผู้รับโอน และวันเดือนปีที่โอนไปยังอธิบดีกรมศิลปากรภายใน 30 วัน นับแต่วันโอน และในกรณีที่เจ้าของเป็นผู้รับกรรมสิทธิ์โบราณสถานโดยทางมรดกหรือโดยพินัยกรรมต้องแจ้งการได้รับกรรมสิทธิ์ไปยังอธิบดีกรมศิลปากรภายใน 60 วัน นับแต่วันที่ได้รับกรรมสิทธิ์ หากมีผู้ได้รับกรรมสิทธิ์โบราณสถานเดียวกันหลายคน เมื่อได้มีการมอบหมายให้ผู้มีกรรมสิทธิ์รวมคนใดคนหนึ่งเป็นผู้แจ้งการรับกรรมสิทธิ์ และผู้ได้รับมอบหมายได้ปฏิบัติการแจ้งนั้น ภายในกำหนดเวลาดังกล่าวแล้ว ให้ถือว่าผู้มีกรรมสิทธิ์รวมทุกคนได้ปฏิบัติการแจ้งนั้นแล้วด้วย ทั้งนี้ตามมาตรา 12 แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ หากฝ่าฝืนย่อมมีโทษตามมาตรา 34 ดังได้กล่าวในข้อ 3.2.5 (1) แล้ว

4. หากเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายซึ่ง

โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วจัดให้มีการเรียกเก็บค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่นเป็นปกติธุระหรือจัดเก็บผลประโยชน์ใด ๆ ที่เกิดจากโบราณสถานดังกล่าว เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานนั้นต้องเป็นผู้เสียค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมทั้งหมดหรือบางส่วนตามที่อธิบดีกรมศิลปากรกำหนด

การกำหนดค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมดังกล่าวอธิบดีกรมศิลปากรจะแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่งจำนวนไม่น้อยกว่าสามคน โดยเจ้าของหรือผู้ครอบครองร่วมเป็นกรรมการด้วย

นอกจากหน้าที่ข้างต้นแล้ว เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วพึงทราบถึงข้อกำหนดที่เกี่ยวข้องในฐานะที่เป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานนั้น ข้อกำหนดที่กล่าวถึงนี้ก็คือ มาตรา 13 แห่งราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ. 2504 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 กำหนดให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการมีอำนาจออกกฎกระทรวงให้ผู้เข้าชมโบราณสถานปฏิบัติบางประการในระหว่างเข้าชม เมื่อเห็นสมควรเพื่อประโยชน์ในการรักษาสภาพความปลอดภัย ความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ดังนี้

1. ไม่เคลื่อนย้ายสิ่งต่าง ๆ ภายในโบราณสถาน
2. ไม่ขีด เขียน หรือทำให้ปรากฏด้วยประการใด ๆ ซึ่งข้อความภาพหรือรูปรอยใด ๆ ลงบนโบราณสถาน
3. ไม่นำอาวุธ วัตถุระเบิด วัตถุเชื้อเพลิง หรือสารเคมีอันจะก่อให้เกิดอันตรายเข้าไปโบราณสถาน
4. ไม่ปีนป่ายโบราณสถาน หรือไม่กระทำการใด ๆ อันเป็นเหตุให้เกิดความชำรุดเสียหายหรือก่อให้เกิดความสกปรก และไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยแก่โบราณสถาน
5. ไม่เทหรือถ่ายทิ้งขยะมูลฝอย หรือสิ่งปฏิกูลลง ณ ที่ใด ๆ ภายในโบราณสถาน นอกจากที่ซึ่งจัดไว้

2.2 วิธีการอนุรักษ์

การอนุรักษ์ (Conservation) คือการกระทำเพื่อป้องกันความทรุดโทรม รวมทั้งกิจกรรมทั้งหลายที่ยืดอายุของมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของเรา จุดประสงค์เพื่อเสนอแสดงต่อผู้ใช้และผู้ชมอาคารทางประวัติศาสตร์เหล่านั้นด้วยความจงน พิศวง ในทางศิลปะและข้อมูลของมนุษย์ชาติในด้านต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในอาคารนั้น การกระทำที่มีประสิทธิภาพและน้อยที่สุดเป็นเรื่องที่ดีที่สุดถ้าเป็นไปได้ การซ่อมแซมทั้งหลายต้องถอดเปลี่ยนได้ และต้องไม่จำกัดความเป็นไปได้ในอนาคตที่จะมีการแทรกแซงโครงสร้างนั้นอีก (หมายถึงการซ่อม) พื้นฐานของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมเริ่มต้นด้วยกฎหมายควบคุมอาคาร โดยการขึ้นทะเบียนอาคารและซากโบราณสถาน

โดยการตรวจสอบอย่างสม่ำเสมอและการจดบันทึก โดยการวางแผนเมืองและกิจกรรมในการอนุรักษ์ต่างๆ ขอบเขตของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Built Environment) ซึ่งประกอบด้วยอาคารประวัติศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ ครอบคลุมตั้งแต่การวางแผนชุมชนไปจนถึงการอนุรักษ์หรือเสริมความมั่นคงให้กับศิลปวัตถุเพียงชิ้นเดียว การอนุรักษ์ต้องการความชำนาญของผู้เชี่ยวชาญหลายสาขาครอบคลุมตั้งแต่นักวางแผนชุมชน ภูมิสถาปนิก ช่างสำรวจ สถาปนิกอนุรักษ์ วิศวกร ผู้รับเหมา ช่างฝีมือ นักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ศิลป์ โดยมีนักชีววิทยา เคมี ฟิสิก ภูมิศาสตร์ สนับสนุน

คุณค่าการอนุรักษ์ (Values in Conservation) การอนุรักษ์จะต้องรักษาและดำเนินไปเพื่อการส่งเสริมข้อมูลและคุณค่า (Message and Values) ของมรดกทางวัฒนธรรมนั้น คุณค่าเหล่านี้ช่วยในการจัดลำดับอย่างเป็นระบบเพื่อการตัดสินใจในการเข้าแทรกแซงโครงสร้าง รวมทั้งการกำหนดขอบเขตและธรรมชาติในการซ่อมแซมเฉพาะราย การจัดลำดับก่อนหลังของคุณค่าจะสะท้อนเนื้อหา (Content) ของอาคารประวัติศาสตร์แต่ละแห่งด้วย เช่น อาคารไม้หลังเล็กๆ สมัยปลายศตวรรษที่ 18 ในออสเตรเลียจะถูกถือเสมือนสมบัติสำคัญของชาติ เพราะอายุของมันใกล้เคียงกับการก่อสร้างประเทศและมีสถาปัตยกรรมน้อยมากในยุคนั้นที่เหลือรอดมาได้ ในทางกลับกันที่อิตาลี ด้วยจำนวนโบราณสถานนับพัน อาคารอายุดังกล่าวจะถูกจัดลำดับไว้ก่อนข้างต่ำสำหรับการอนุรักษ์ของประเทศนั้น

จริยธรรมในการอนุรักษ์ (Ethics of Conservation) มาตรฐานของจริยธรรมดังต่อไปนี้ต้องยึดถืออย่างเข้มงวดในงานอนุรักษ์

1. สภาพของอาคารก่อนการแทรกแซงใดๆ และกรรมวิธีแทรกแซงทั้งหลาย และวัสดุที่ใช้ระหว่างซ่อมแซมต้องมีการจดบันทึกโดยละเอียด
2. หลักฐานทางประวัติศาสตร์จะต้องไม่ถูกทำลาย บิดเบือนหรือเคลื่อนย้าย
3. การแทรกแซงใดๆ ต้องน้อยที่สุดเท่าที่จำเป็น
4. การแทรกแซงใดๆ ต้องอยู่ภายใต้ความเคารพที่เที่ยงตรงในด้านสุนทรียภาพ ประวัติศาสตร์ และกายภาพของมรดกวัฒนธรรม

ระดับของการแทรกแซงโครงสร้าง (Degrees of Intervention) ระดับการแทรกแซงที่ต่ำที่สุดเท่าที่จำเป็นและวิธีการที่ใช้ขึ้นอยู่กับสภาพของภูมิอากาศที่โบราณสถานนั้นตั้งอยู่ หมายถึงความสกปรกของอากาศ และความชื้นสะท้อนจากราจร แผ่นดินไหว น้ำท่วม ซึ่งก็ต้องนำมาพิจารณาด้วย ในทางปฏิบัติแล้ว การแทรกแซงใดๆ มักจะทำให้เกิดการเสีย "คุณค่า" ของทรัพย์สินทางวัฒนธรรมเสมอ แต่ทั้งนี้ก็เพื่อการรักษาวัตถุนั้นๆ สำหรับอนาคต การอนุรักษ์รวมการแทรกแซงโครงสร้างหลายขนาดและระดับของความรุนแรง ทั้งนี้ขึ้นกับสภาพทางกายภาพ สาเหตุของความเสื่อมทรุดของโครงสร้างและการทำนายสภาพแวดล้อมในอนาคตทางทรัพย์สินวัฒนธรรมภายใต้การซ่อมแซมในแต่ละกรณีต้องพิจารณาทั้งหมดและเฉพาะเรื่องโดยนำองค์ประกอบทั้งหลายร่วมพิจารณา

ด้วย จะต้องระลึกในใจเสมอถึงจุดมุ่งหมายสุดท้าย หลักการและกฎเกณฑ์ของการอนุรักษ์ โดยเฉพาะ กฎที่ว่า การแทรกแซงน้อยที่สุดที่ได้ผลเป็นเรื่องที่ดีที่สุดเสมอ ระดับการแทรกแซง 7 ระดับต่อไปนี้จะได้อธิบายต่อไป ในโครงการอนุรักษ์ใหญ่ ๆ ระดับการแทรกแซงเหล่านี้อาจถูกนำมาใช้ในเวลาเดียวกันหลายระดับในส่วนต่าง ๆ ของโครงสร้าง ซึ่งได้แก่

1. การป้องกันการทรุดโทรม (Prevention of Deterioration or Indirect Conservation)

2. การสงวนรักษา (Preservation)

3. การเสริมความแข็งแรงของโครงสร้าง (Consolidation)

4. การบูรณะฟื้นฟู (Restoration)

5. การปรับปรุงที่อยู่อาศัยใหม่ (Rehabilitation)

6. การทำขึ้นใหม่ (Reproduction)

7. การสร้างขึ้นมาใหม่ (Reconstruction)

1. การป้องกันการทรุดโทรม หรือการอนุรักษ์โดยทางอ้อม (Prevention of Deterioration or Indirect Conservation)

การป้องกันคือการรักษาทรัพย์สินทางวัฒนธรรมโดย การควบคุมสภาพแวดล้อมของมัน ดังนั้นการป้องกันสาเหตุของการเสื่อมโทรมและทำลายไม่ให้มันมีประสิทธิภาพขึ้นมา การละเลย (Neglect) ก็จะต้องได้รับการป้องกันโดยการบำรุงรักษาที่มีการตรวจสอบสม่ำเสมอ ดังนั้น การป้องกันหมายถึงการควบคุมความชื้นภายในอาคาร อุณหภูมิและแสง ตลอดจนการป้องกันอัคคีภัย การลอบวางเพลิง โจรกรรมและความป่าเถื่อน (Vandalism) การมีวิธีการดูแลรักษาทำความสะอาดที่ดีในสภาพแวดล้อมของสังคมอุตสาหกรรม การป้องกันรวมถึงวิธีการลดอันตรายทั้งจากอากาศสกปรก และการสั่นสะเทือนเนื่องจากจราจร การควบคุมการทรุดตัวของดิน เนื่องจากปัญหาสำคัญคือการดูดน้ำใต้ดินขึ้นมาใช้กล่าวโดยสรุป การตรวจสอบสภาพของทรัพย์สินทางวัฒนธรรมโดยสม่ำเสมอเป็น พื้นฐานของการป้องกันความทรุดโทรม การบำรุงรักษา การทำความสะอาด การดูแลและการ บริหารงานที่ได้ดีเป็นการช่วยป้องกันและการตรวจสอบจะเป็นขั้นแรกของการบำรุงรักษาและ ซ่อมแซมแบบป้องกัน

2. การสงวนรักษา (Preservation) หมายถึงการรักษาสภาพเดิมของโบราณสถาน โดยจะต้องมีการซ่อมทันทีเมื่อโบราณสถานมีข้อบกพร่องขึ้น การรักษาสภาพเกี่ยวพันโดยตรงกับ ทรัพย์สินทางวัฒนธรรม จุดมุ่งหมายคือการรักษาสภาพวัตถุให้คงสภาพอยู่เป็นอยู่นั้น การ ซ่อมแซมต้องกระทำเมื่อมีความจำเป็นในการป้องกันการทรุดโทรมที่จะมีต่อไป การทลายและทรุด โทรมที่เกิดจากทุกรูปแบบของน้ำ โดยสารเคมี โดยแมลงและสัตว์ร้าย และจุลินทรีย์จะต้องถูกยับยั้ง เพื่อรักษาสภาพของโครงสร้าง

3. การเสริมความมั่นคง (Consolidation) หรือ การอนุรักษ์ทางตรง (Direct Conservation) การเสริมความมั่นคงคือการเพิ่มหรือใส่วัตถุเพื่อเชื่อมประสานหรือรับน้ำหนักในโครงสร้างจริงของทรัพย์สินวัฒนธรรม เพื่อให้โครงสร้างนั้นคงทนถาวรสืบต่อไปหรือโยกยัดให้โครงสร้างเป็นชิ้นเดียวกัน ในกรณีของอสังหาริมทรัพย์ การเสริมความมั่นคงอาจจะได้แก่การฉิมน้ำยาประสานเพื่อรักษาให้จิตรกรรมฝาผนังคงทนติดกับฝาและรักษาสภาพของแผ่นภาพนั้นในอาคารประวัติศาสตร์ที่โครงสร้างทรุดโทรมจนไม่สามารถทนทานต่อภัยอันตรายต่อไปได้อีก การเสริมความมั่นคงอาจจะต้องกระทำ อย่างไรก็ดีตามจะต้องเคารพและรักษาในระบบและรูปทรงของโครงสร้างเดิมจะต้องไม่มีการทำลายหลักฐานทางประวัติศาสตร์ใด ๆ ด้วยความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอาคารประวัติศาสตร์มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมอย่างไรเท่านั้น จึงจะสามารถที่จะใช้เทคนิคใหม่ๆมาช่วยการซ่อมแซมได้อย่างน่าพอใจ หรือสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมให้เกิดศิลปวัตถุได้หรือปรับปรุงอาคารเดิมให้เข้ากับการใช้งานใหม่ได้การใช้ประโยชน์ของความชำนาญและวัสดุพื้นเมืองเป็นเรื่องสำคัญยิ่งยวด อย่างไรก็ดีตามหากวิธีแบบพื้นเมืองไม่เพียงพอ การอนุรักษ์ทรัพย์สินทางวัฒนธรรมอาจใช้วิธีการสมัยใหม่ที่ต้องสามารถถอดออกได้ (Reversible) มีการพิสูจน์แล้วโดยประสบการณ์ และใช้ได้เหมาะสมกับขนาดของโครงการและสภาพภูมิอากาศของอาคาร วิธีการที่ละเอียดอ่อนในการอนุรักษ์คือการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับวัสดุที่มีอายุสั้น เช่น หญ้า - ฝาง โคลน ดินอัด อิฐไม่เผา และไม้ เราต้องใช้วัสดุดังกล่าวนี้ในการซ่อมแซมส่วนที่สูญหายและด้วยช่างฝีมือพื้นเมือง การรักษาลักษณะของแบบเป็นเรื่องสำคัญของการอนุรักษ์เท่ากับการรักษาวัสดุเดิมเช่นกัน ในที่สุดสำหรับในหลายกรณีเป็นเรื่องฉลาดที่ปล่อยให้เป็นเรื่องของกาลเวลาที่จะสามารถค้นคว้าวิธีการซ่อมแซมที่ดีกว่าได้ โดยเฉพาะในกรณีที่การเสริมความมั่นคงอาจทำให้งานอนุรักษ์ในอนาคตต้องเสียหายได้

4. การบูรณะ (Restoration) จุดมุ่งหมายของการบูรณะ คือ การฟื้นฟูแนวความคิดดั้งเดิมของวัตถุหรือทำให้วัตถุนั้นกลับคืนสู่ความชัดเจน การบูรณะและการทำส่วนรายละเอียดและลักษณะของวัตถุให้คืนสมบูรณ์ (Re-Integration) เกิดขึ้นอยู่บ่อย ๆ และอยู่บนพื้นฐานของความเคารพในวัสดุดั้งเดิม หลักฐานทางโบราณคดี การออกแบบดั้งเดิม และพยานหลักฐานเอกสารที่แท้จริง การเปลี่ยนส่วนที่สูญหายหรือสูญหายจะต้องรวมกันกลมกลืนกับโครงสร้างทั้งหมด แต่จะต้องเห็นความแตกต่างจากของเดิม เมื่อมีการตรวจสอบอย่างใกล้ชิด (Close Inspection) ดังนั้นการบูรณะจะไม่ใช่การปลอมแปลงหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี โดยนัยหนึ่งการทำความสะอาดอาคารก็เป็นรูปแบบหนึ่งของการบูรณะ และการเปลี่ยนชิ้นส่วนตกแต่งที่หายไปก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งเช่นกัน การมีส่วนร่วมจากทุกๆ สมัยจะต้องเคารพ การต่อเติมยุคหลังที่พิจารณาได้ว่าเป็นพยานหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์ (Historic Document) ที่ไม่ใช่การบูรณะที่เพิ่งผ่านมาจะต้องอนุรักษ์ไว้เมื่ออาคารหนึ่งประกอบด้วยงานที่ซ้อนกันหลายชั้นในต่างยุค การเปิดเผยงานชั้นล่างที่ถูกปิดจะกระทำได้ในสถานการณ์ที่ยกเว้นจริง ๆ กล่าวคือเมื่อส่วนที่จะถูกเอาออกไปได้ถูกเห็นพ้องแล้วว่า

น่าสนใจน้อยจริงๆ หรือต้องเป็นที่แน่ใจแล้วว่าวัตถุที่จะเปิดเผยจะมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์หรือโบราณคดีที่ยิ่งใหญ่ และการกระทำได้ดังกล่าวจะไม่กระทบกระเทือนต่อการอนุรักษ์อาคารดังกล่าว นี่เป็นเงื่อนไขที่ยากจะทำให้เป็นที่พอใจ (ในการกระทำได้ดังกล่าว) แต่โชคไม่ดีที่ว่ามันมักจะถูกกวาดไปอยู่ข้างๆ ด้วยความยากลำบากเห็นทางโบราณคดีที่ไร้ความยับยั้งชั่งใจการบูรณะฟื้นฟูด้วยวิธี Anastylis โดยการใช้วัสดุเดิม (ของแท้) เป็นเรื่องพอมิเหตุผลถ้ามีหลักฐานทางโบราณคดีที่เชื่อถือได้สนับสนุน และเมื่อมันทำให้ซากโบราณสถานดูเข้าใจได้ง่ายขึ้น ทำให้ปริมาตรของอากาศดูได้ง่ายขึ้น แต่หากทำมากเกินไปมันอาจทำให้พื้นที่ประวัติศาสตร์นั้นดูคล้ายฉากภาพยนตร์ และจะลดคุณค่าข่าวสาร (Message ของตัวอาคาร) ของพื้นที่นั้นๆ (วิธี Anastylis ที่หมายถึงในข้อความนี้ คือ การเก็บเอาหินที่ตกเริญราอยู่ในบริเวณนั้นมาก่อขึ้นใหม่เป็นตัวอาคารเดิม)

5. การปรับปรุงใหม่เป็นที่ยุอาศัย (Rehabilitation) วิธีการที่ดีที่สุดในการเก็บรักษาอาคาร (Preserving) ด้วยวิธีตรงข้ามกับจุดประสงค์ดังกล่าว คือ การนำมันมาใช้งาน หรือทำให้ทันสมัยโดยปราศจากหรือมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง โดยทั่วไปการใช้งานตามจุดประสงค์ดั้งเดิมเป็นเรื่องที่ดีที่สุดในการอนุรักษ์อาคาร เพราะนั่นหมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่น้อยลง การปรับปรุงการใช้อาคาร (Adaptive Use) เช่น ใช้คอนเวนตส์ยุคกลาง (ในเวนิส) เป็นโรงเรียนหรือห้องปฏิบัติงานอนุรักษ์หิน หรือเปลี่ยนโรงนาสมัยศตวรรษที่ 18 เป็นบ้านพักอาศัย มักจะเป็นทางเดียวที่คุณค่าทางประวัติศาสตร์และสุนทรียภาพสามารถถูกรักษาได้อย่างมีประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และอาคารทางประวัติศาสตร์เหล่านั้นถูกปรับปรุงให้มีมาตรฐานสำหรับการอยู่อาศัยเทียบเท่ามาตรฐานปัจจุบัน

6. การสร้างชิ้นส่วนใหม่ (Reproduction) การสร้างชิ้นส่วนใหม่คือการลอกแบบชิ้นส่วนศิลปวัตถุที่มีอยู่ ทั้งนี้เพื่อการเปลี่ยนแทนชิ้นส่วนที่สูญหายไปหรือเสื่อมโทรมไป ส่วนใหญ่เป็นพวกกลดลวดลายประดับประดา เพื่อให้เกิดความกลมกลืนทางสุนทรียภาพ หากทรัพย์สินทางวัฒนธรรมใดกำลังถูกทำลายอย่างชนิดเอากลับคืนไม่ได้หรือถูกคุกคามโดยสภาพแวดล้อม มันอาจจำเป็นที่จะต้องเคลื่อนย้ายศิลปวัตถุชิ้นนั้นไปยังสถานที่ที่มีสภาพแวดล้อมเหมาะสม และชิ้นส่วนใหม่จะถูกนำไปแทนที่เพื่อรักษาเอกภาพของสถานที่หรืออาคารนั้น ตัวอย่างในประติมากรรมเดวิด ของไมเคิลแองเจโล ถูกเคลื่อนย้ายจาก Piazza Della Signoria ในนครฟลอเรนซ์ ไปยังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเพื่อป้องกันมันจากอากาศและประติมากรรมเทียมถูกนำไปตั้งไว้แทน การสับเปลี่ยนเช่นนี้ยังกระทำกับประติมากรรมของ Cathedrals of Strasbourg และ Wells ด้วย

7. การสร้างชิ้นใหม่ (Reconstructions) การสร้างอาคารประวัติศาสตร์ของเมืองเก่าขึ้นมาใหม่โดยใช้วัสดุใหม่ๆ อาจจะเป็นถ้าอาคารเหล่านั้นพังทลายไปเพราะไฟหรือสงครามหรือแผ่นดินไหว การสร้างชิ้นใหม่ไม่สามารถสร้างร่องรอยเก่าแก่ของอายุได้ เหมือนอย่างเช่นการบูรณะ การสร้างใหม่จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักฐานเอกสารที่เที่ยงตรงหาใช่ความเพ้อฝันไม่ การเคลื่อนย้ายอาคารทั้งหมดไปยังสถานที่ตั้งใหม่เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการสร้างชิ้นใหม่ ซึ่งอาคาร

ที่ทำเช่นนี้ต้องเป็นอาคารสำคัญระดับนานาชาติเท่านั้น อย่างไรก็ตามมันหมายถึงการสูญเสียคุณค่าทางวัฒนธรรมที่สำคัญ และการเกิดความเสียหายของสภาพแวดล้อมใหม่ ตัวอย่างสำคัญของการนี้คือกลุ่มอาคารแห่ง อบู ซิมเบล แห่งราชวงศ์ที่ 19 ของอียิปต์ ซึ่งก็ถูกย้ายออกไปเพื่อป้องกันการถูกน้ำท่วม เพราะการก่อสร้าง เขื่อนอัสวาน แต่ปัจจุบันกำลังถูกลบพัดเซาะสึกกร่อน

3. แนวคิดและวิธีการในการพัฒนา

3.1 การพัฒนาสังคม

การพัฒนาสังคมก็คือ วิธีการพัฒนาสังคมแต่เป็นวิธีการที่คาดว่าจะมีประสิทธิภาพมากกว่าวิธีการทั่วไปเป็นสิ่งที่นำมาใช้เพิ่มเติมจากวิธีการที่ใช้อยู่ตามปกติอาจมีลักษณะซับซ้อนละเอียดอ่อน แหวมคม ดังชื่อของคำระบุว่าเป็นกลยุทธ์ (Strategy) อันแสดงถึงการรบ การทำศึกชนิดต้องใช้กลวิธี ซึ่งเป็นการรบที่ไม่ธรรมดา อาจต้องมีการวางแผนการรบ หลอกล่อข้าศึกและทำการโจมตีให้ศัตรูแตกพ่ายไป เป็นต้นจึงอาจกล่าวไว้กว้างๆ ว่ากลยุทธ์การพัฒนาสังคมเป็นวิธีการพัฒนาสังคมอันแหลมคม ก่อประสิทธิผลการพัฒนาสังคมอย่างสูง กลยุทธ์การพัฒนาสังคมมีจำนวนมาก แต่ที่จะกล่าวในบทนี้มีประมาณ 7 เรื่องด้วยกัน คือ การสร้างความร่วมมือ การร่วมมือกับองค์กรเอกชน การใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ผลเชิงลบของการพัฒนา การบำรุงรักษาสິงที่ได้พัฒนาขึ้นมาแล้ว หลักการมองปัญหาการพัฒนาสังคม และกลวิธีการพัฒนาสังคมบางประการ บทนี้จะจบลงด้วยหัวข้อความรู้กับการปฏิบัติได้จริง

3.1.1 การสร้างความร่วมมือในปัจจุบัน ผู้ปฏิบัติงานพัฒนาสังคมจะพบว่ามีหน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชน ของไทยและของต่างประเทศเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมรูปแบบต่างๆ อยู่เพิ่มจำนวนมาก ในส่วนของรัฐมีสถาบันทางเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงกลาโหม กระทรวงอุตสาหกรรม และกระทรวงพาณิชย์ เป็นต้น ส่วนของเอกชนอาจเป็นสองกลุ่มใหญ่ คือ องค์กรอาสาสมัครการพัฒนา (NGO) ซึ่งเป็นองค์กรเอกชนที่ไม่แสวงกำไร มีทั้งองค์กรที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา กับอีกกลุ่มหนึ่งเป็นองค์กรธุรกิจเอกชน องค์กรประเภทนี้แสวงหากำไรในการเข้ามาช่วยงานพัฒนา เช่นธนาคารต่างๆ บริษัทเกี่ยวกับการเกษตร เป็นต้น องค์กรต่างๆ เหล่านี้อาจเข้าร่วมงานพัฒนาในพื้นที่ของนักพัฒนาคนหนึ่งคนใดอยู่แล้วแต่พัฒนาบางคนอาจยังไม่มียุทธศาสตร์เหล่านี้แต่ถึงมีอยู่แล้วบ้าง ก็อาจอยากให้องค์กรอื่นๆ เข้ามาช่วยเพิ่มเติม คำถามที่เกี่ยวเนื่องอาจมีเช่น

- 1) ทำอย่างไรประชาชนในท้องที่ที่จะเข้ามามีส่วนร่วมอย่างกระฉับกระเฉง
- 2) ทำอย่างไรตัวพัฒนากร นักพัฒนาอื่นๆ จะเต็มใจทำงานและอยู่ในท้องที่
- 3) ทำอย่างไรเจ้าหน้าที่เทคนิค เช่น ชลประทาน ประมง จะให้ความร่วมมือ

4) ทำอย่างไรองค์การเอกชนจึงจะสนใจเข้าช่วยเหลือชาวบ้าน

3.1.2 การร่วมมือกับองค์การเอกชน สิ่งสำคัญตรงนี้ก็ คือ การมองเห็น

ความสำคัญขององค์การเอกชนไม่ว่าจะเป็นประเภทแสวงหากำไร เช่น ธนาคาร หรือบริษัทธุรกิจ และไม่แสวงหากำไร ทั้งที่เกี่ยวกับศาสนาและไม่เกี่ยวกับศาสนาให้เขาได้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาสังคมร่วมกับหน่วยงานของรัฐซึ่งเป็นหลัก หน่วยงานเอกชนเหล่านี้แม้โดยทั่วไปจะไม่มีขนาดใหญ่เท่าของรัฐ (แต่บางบริษัทก็อาจใหญ่กว่า) แต่เขาก็มีกำลังเงิน กำลังทรัพย์ กำลังคน มีองค์การอยู่มากแพร่กระจายอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ บางประเภท มีความรู้ความสามารถ และวิธีการทำงานที่แตกต่างไปจากของทางราชการ เช่น องค์การพัฒนาเอกชนนิยมใช้วิธี PAR ในการดำเนินงานพัฒนาของเขา หากทางราชการยอมรับวิธีการของเขา อนุญาตให้เขาดำเนินการพัฒนาตามวิธีของเขา ร่วมมือกับทางราชการ ก็ย่อมจะได้ประโยชน์ด้วยกันทั้ง 3 ฝ่าย คือ ราชการ เอกชนและชาวบ้าน ทำให้มีแรงพัฒนาสังคมเพิ่มขึ้น

3.1.3 การใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาพื้นบ้านมีขอบเขตกว้างขวาง ไม่ใช่

เฉพาะยาสมุนไพร การรักษาโรคแบบโบราณ แต่ยังมีเรื่องการช่าง การคมนาคมขนส่ง ครอบครัวย การศึกษา นันทนาการ ศาสนา ภาษาและการสื่อสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและแม้แต่เรื่องการเมืองการปกครอง การสงคราม การเป็นผู้นำ สิ่งต่างๆ เหล่านี้รวมเป็นวัฒนธรรมของสังคมไทยมาแต่ดั้งเดิมนั่นเอง แต่มารภายหลังได้มีการหันหลังให้กับสิ่งเหล่านี้ กลับให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมตะวันตกเรียกว่าเป็นความทันสมัย ความเป็นสมัยใหม่ ทางวัฒนธรรมไทยว่าคร่ำครึ ล้าหลังความจริงมิได้เป็นเช่นนั้น และเป็นที่น่ายินดีที่ขณะนี้มีการหันมาให้ความสนใจสนับสนุนให้ใช้ความรู้พื้นบ้านเหล่านี้ การนำเอาภูมิปัญญาชาวบ้านกลับมาใช้ให้มากขึ้น จึงนับเป็นกลวิธีอีกอย่างหนึ่ง

3.1.4 หลักการมองปัญหาการพัฒนาสังคม การทำงานสิ่งใด ๆ ให้บรรลุถึง

เป้าหมายก็ต้องมีปัญหาคอขวดหรืออุปสรรคขัดขวางการทำงานพัฒนาสังคมก็ไม่ใช่ข้อยกเว้น มีปัญหาอุปสรรคมากมาย ปัญหาอะไรบ้างคงจะไม่สามารถกล่าวได้หมด แต่มีหลักการมองว่าปัญหาจะเกิดจากสิ่งใดได้บ้าง เมื่อรู้ว่าปัญหาอาจเกิดจากที่ใดก็ควรระมัดระวัง หรือหาทางป้องกันไว้เสียหลักการมองปัญหาจึงถือได้ว่าเป็นกลยุทธ์การพัฒนาได้อีกประการหนึ่ง โดยทั่วไป งานพัฒนามักมีผู้เกี่ยวข้องอยู่ 3 ฝ่าย หรือในที่นี้ขอใช้คำว่าระบบ นั่นเอง ระบบรัฐบาล โดยเฉพาะตัวองค์กรแบบราชการ (Bureaucracy) ระบบชุมชน (Community) อาจเป็นชุมชนเมืองหรือชุมชนชนบทก็ตาม แต่หมายถึงส่วนทั้งหมด คือ เมืองหรือชนบททั้งหมดของสังคมส่วนร่วมและอีกระบบ คือ ตัวนักพัฒนาและพวกพ้อง เครือญาติ นักพัฒนาเป็นระบบ เพราะโดยทั่วไปคนเราย่อมต้องมีครอบครัว ชายมีภรรยา หญิงมีสามี แล้วก็มักลูกหลานมีญาติและเพื่อนฝูง เมื่อเรารู้ว่างานพัฒนาสังคมประกอบด้วย 3 ระบบ

ดังนี้แล้วขั้นต่อไปก็คือการคิดถึงปัญหาจากตัวระบบโดยการนึกถึงธรรมชาติของแต่ละระบบในการสัมพันธ์กับงานพัฒนา จากการทำเช่นนั้นเราจะได้ปัญหา 3 กลุ่ม หรือประเภท

- 1) ปัญหาจากองค์การแบบราชการ เช่น
 - (1) ปัญหาด้านงบประมาณและระบบงบประมาณ
 - (2) ปัญหาด้านการเน้นผลงานทางวัตถุ
 - (3) ปัญหาความล่าช้าหรือที่เรียกว่า เรดเทป
- 2) ปัญหาจากระบบชุมชน เช่น
 - (1) ปัญหาการขาดความรู้
 - (2) ปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ
 - (3) ปัญหาความอดอยากยากจน
- 3) ปัญหาจากตัวนักพัฒนา
 - (1) ปัญหาที่มีนักพัฒนาจำนวนน้อย
 - (2) ปัญหาที่นักพัฒนาขาดความรู้ความสามารถ
 - (3) ปัญหาที่นักพัฒนาหนึ่งงานหรือไม่ตั้งใจทำงานให้เต็มที่

ตัดจากนั้นจะเป็นเรื่องของการสัมพันธ์ระหว่างระบบทั้ง 3 นั้นทำให้เป็นบ่อเกิดของปัญหาอีกบ่อหนึ่ง คือ

ปัญหาจากความสัมพันธ์ระหว่าง 3 ระบบ เช่น

ความไม่เข้าใจกันระหว่างระบบ ทำให้ประสานงานกันอย่างไม่มีประสิทธิภาพ

ความไม่ร่วมมือกันหรือการขัดแย้งกันระหว่างระบบทำให้เกิดความเสียหายในการปฏิบัติหน้าที่

ความหย่อนยานในการปฏิบัติหน้าที่ของบางหน่วยก็เป็นปัญหาในการปฏิบัติด้วยเช่นกัน

ในปัจจุบัน เมื่อมีองค์การเอกชนเข้าร่วมงานพัฒนาสังคมอีกด้วยปัญหาอีก 2 ประเภท ก็ตามมา คือ ปัญหาจากระบบงานขององค์การเอกชนเอง เช่น การมีงบประมาณและบุคลากรจำกัด เป็นต้น และปัญหาอันเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างองค์การเอกชนกับ 3 ระบบ แรกก่อให้เกิดปัญหา เช่น ความไม่เข้าใจกันหรือไม่ยอมรับองค์การเอกชนของทั้ง 3 ระบบความแตกต่างในระบบการทำงาน เช่น ระบบราชการมีหลักเกณฑ์ตายตัว ข้าราชการมีความเป็นเจ้าขุนมูลนายมาก ผิดกับระบบขององค์การเอกชนที่มีกฎเกณฑ์แต่ยืดหยุ่นได้มาก เจ้าหน้าที่ที่ไม่ถือตัวเป็นมีแนวการทำงานเป็นประชาธิปไตยมาก เป็นต้น เมื่อรู้ปัญหาล่วงหน้าเช่นนี้แล้ว ควร

เตรียมตัวล่วงหน้า ป้องกันไว้ก่อนปัญหาที่จะไม่มี หรือมีปัญหาแต่เพียงเล็กน้อย เป็นผลดีแก่งานพัฒนา

ผลเชิงลบของการพัฒนาสังคม

กลยุทธ์อีกประการหนึ่งที่ขอกล่าวถึง คือ ผลเชิงลบของการพัฒนาสังคมนี้เป็นสิ่งที่มักไม่ค่อยจะคิดถึงกันในการพัฒนาสังคม คิดถึงกันแต่ว่าจะทำอะไร ทำอย่างไร ทำที่ไหน ใครจะเป็นคนทำ หรืออะไรทำนองนั้น แล้วก็ตั้งความหวังว่า การพัฒนาจะนำผลดีความงดงามมาสู่สังคม เมื่อสังคมได้รับการพัฒนาเสร็จสิ้นแล้ว แท้ที่จริงการพัฒนามีผลลบหรือผลเสียตามมาด้วย ทั้งผลเสียจากการไว้ล่วงหน้าและผลเสียที่ไม่ได้คาดการณ์ไว้ล่วงหน้า การคิดถึงผลเสียของการพัฒนาสังคมไว้ล่วงหน้าย่อมจะมีประโยชน์หลายอย่าง เช่น การทำงานด้วยความระมัดระวัง การใช้จ่ายในงานใดๆ จะได้ทำด้วยความประหยัคมัธยัสถ์ ไม่ฟุ่มเฟือย และการป้องกันผลเสียของการพัฒนาไว้ล่วงหน้า เป็นต้น

ผลเสียของการพัฒนาสังคมบางอย่างที่คาดไว้ล่วงหน้า เช่น

1. การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ป่าไม้ แร่ธาตุ
2. การเกิดมลพิษทางดิน ทางอากาศ ทางน้ำ ทางเสียง
3. การเอารัดเอาเปรียบกันของคนที่ได้เปรียบ หรือคนมี
4. พลังอำนาจอันรุนแรงของวัตถุนิยม ทำให้จิตนิยมหรือ
5. วัตถุนิยมของสังคมสมัยใหม่ส่งเสริมให้คนมีความ
6. มีการทำลายประเพณีอันดีงามและค่านิยมพื้นฐานเป็น
7. ความเจริญทางวัตถุเป็นไปอย่างรวดเร็ว ความเจริญ
8. มีช่องว่างระหว่างคนรวยและคนจนกว้างขึ้น
9. มีความขัดแย้งและแข่งขันสูง
10. มีความไม่สงบทางการเมืองสูง
11. มีปัญหาสังคมเกิดขึ้นมาก

กลวิธีการพัฒนาสังคม กลยุทธ์การพัฒนาอาจมีอีกเป็นจำนวนมาก ไม่อาจกล่าวได้อย่างครบถ้วนในที่นี้จะขอประมวลมาเป็นกลวิธีการพัฒนา โดยจะไม่กล่าวรายละเอียดให้มากนักกลวิธีต่างๆ เหล่านี้มี เช่น

1. การพัฒนาแบบสมดุล (Balance) และไม่สมดุล (Unbalance)
2. การพัฒนาแบบเน้นพื้นที่ประเภทใดประเภทหนึ่งเช่น เน้นพื้นที่ยากจนเน้นพื้นที่ที่มีการพัฒนาระดับกลาง
3. การพัฒนาแบบเชิงรุก (Offensive Approach)
4. การพัฒนาแบบครบวงจร พัฒนาเรื่องต่อเนื่องกันจนครบทุกอย่าง
5. การพัฒนาแบบเฉพาะด้าน เช่น เฉพาะเกษตรอุตสาหกรรม ธุรกิจ
6. การพัฒนาที่เน้นให้คนเป็น ผู้ตัดสินใจ (Decision maker)

การบำรุงรักษาสิ่งที่ได้พัฒนาขึ้นมาแล้ว สิ่งที่ได้พัฒนาขึ้นมาแล้วมี 2 ประเภท ดังได้กล่าวมาแล้ว คือ สิ่งที่เป็นวัตถุและสิ่งที่ไม่ได้เป็นวัตถุ ในที่นี้จะพูดถึงเฉพาะวัตถุ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า สิ่งที่ไม่ใช่วัตถุที่ได้พัฒนาขึ้นมาแล้วจะไม่สำคัญ ตรงข้ามสิ่งนี้มีความสำคัญมากการบำรุงรักษาได้ก็ยังคงมีความสำคัญและยาก จะยังไม่กล่าวถึงในที่นี้

การบำรุงรักษาสิ่งที่ได้พัฒนาขึ้นมาแล้วประเภทอื่น ก็อาจเลียนแบบวิธีการเหล่านี้ โดยปรับให้เหมาะกับประเภทของวัตถุนั้น ที่สำคัญ เมื่อพัฒนาอะไรขึ้นมาได้แล้ว ต้องพยายามรักษาไว้ให้นานที่สุด หากถึงคราวต้องเปลี่ยน ถ้าสามารถใช้ทุนรอนที่เก็บสะสมไว้จากกิจการเดียวกันได้ก็จะเป็นประโยชน์แก่ประชาชนมาก ทางราชการหรือผู้เกี่ยวข้องอื่นก็ย่อมจะต้องพอใจ แต่ที่สำคัญที่สุด ประชาชนนั่นเองจะได้ประโยชน์สูงสุด โดยมีสิ่งจำเป็นไว้ใช้อย่างต่อเนื่อง ครอบคลุมแตกแยก วัฒนธรรมเดิมล่มสลาย (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2543 : 131-139)

3.2 หลักปรัชญามูลฐานของงานพัฒนาชุมชน มีดังนี้

3.2.1 บุคคลแต่ละคนย่อมมีความสำคัญและมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนกันจึงมีสิทธิอันพึงได้รับการปฏิบัติด้วยความยุติธรรม และอย่างบุคคลมีเกียรติในฐานะที่เป็นมนุษย์ปุถุชนคนหนึ่ง

3.2.2 บุคคลแต่ละคนย่อมมีสิทธิ และสามารถที่จะกำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนไปในทิศทางที่ตนต้องการ

3.2.3 บุคคลแต่ละคนถ้าหากมีโอกาสแล้ว ย่อมมีความสามารถที่จะเรียนรู้เปลี่ยนแปลงทักษะ ประพฤติปฏิบัติและพัฒนาจิตความสามารถให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้นได้

3.2.4 มนุษย์ทุกคนมีพลังในเรื่องความคิดริเริ่ม ความเป็นผู้นำ และความคิดใหม่ ๆ ซึ่งซ่อนเร้นอยู่และพลังความสามารถเหล่านี้สามารถเจริญเติบโต และนำออกมาใช้ได้

3.2.5 การพัฒนาพลังและขีดความสามารถของชุมชนในทุกด้านเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา และมีความสำคัญยิ่งต่อชีวิตของบุคคล ชุมชน และรัฐ ฉะนั้น จึงเห็นได้ว่าปรัชญาของการพัฒนาชุมชนนั้น

ประการแรก ตั้งอยู่บนรากฐานอันมั่นคงแห่งความศรัทธาในตัวคน ว่าเป็นทรัพยากรที่มีความหมายและสำคัญที่สุด มนุษย์ทุกคนมีความสามารถ

ประการที่สอง การพัฒนาชุมชน ก็คือ ความศรัทธาในเรื่องความยุติธรรมของสังคม (Social Justice) การมุ่งขจัดความขัดแย้งและความเหลื่อมล้ำต่ำสูงที่เห็นได้ชัดในหมู่มวลชนนั้น เป็นเรื่องที่อารยะสังคมพึงยึดมั่น

ประการสุดท้าย ความไม่รู้ ความด้อย ดิ่ง และการใช้กำลังบังคับเป็นอุปสรรคที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของการพัฒนา และความเจริญรุดหน้าจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยวิธีการให้การศึกษาเท่านั้น การให้การศึกษาและให้โอกาสจะช่วยดึงพลังซ่อนเร้นในตัวคนออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และการพัฒนาจะมีประสิทธิภาพได้ก็จะต้องยึดหลักการรวมกลุ่ม

แนวความคิดพื้นฐานในการพัฒนาชุมชน

การศึกษาแนวความคิดพื้นฐานของงานพัฒนาชุมชนเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้นักพัฒนาสามารถทำงานกับประชาชนได้อย่างถูกต้อง และทำให้งานมีประสิทธิภาพ แนวคิดพื้นฐานในการพัฒนาชุมชนในระดับการปฏิบัติ มีดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) เป็นหัวใจของงานพัฒนาชุมชน โดยยึดหลักของการมีส่วนร่วมที่ว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ วางแผนงาน การปฏิบัติการและร่วมบำรุงรักษา

2. การช่วยเหลือตนเอง (Aided Self – Help) เป็นแนวทางในการพัฒนาที่ยึดเป็นหลักที่สำคัญประการหนึ่งคือ ต้องพัฒนาให้ประชาชนพึ่งตนเองได้มากขึ้น โดยมีรัฐคอยให้การช่วยเหลือ สนับสนุนในส่วนที่เกินขีดความสามารถของประชาชน ตามโอกาสและหลักเกณฑ์ที่เหมาะสม

3. ความคิดริเริ่มของประชาชน (Initiative) ในการทำงานกับประชาชน ต้องยึดหลักการที่ว่าความคิดริเริ่มต้องมาจากประชาชน ซึ่งต้องใช้วิถีแห่งประชาธิปไตย และหาโอกาสกระตุ้นให้การศึกษาให้ประชาชนเกิดความคิด และแสดงออกซึ่งความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้าน ตำบล

4. ความต้องการของชุมชน (Felt – Needs) การพัฒนาชุมชนต้องให้ประชาชน และองค์กรประชาชนคิด และตัดสินใจบนพื้นฐานความต้องการของชุมชนเอง เพื่อให้เกิดความคิดที่ว่างงานเป็นของประชาชน และจะช่วยกันดูแลรักษาต่อไป

5. การศึกษาภาคชีวิต (Life – Long Education) งานพัฒนาชุมชนถือเป็นกระบวนการให้การศึกษาภาคชีวิตแก่ประชาชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคน การให้การศึกษาต้องให้การศึกษาอย่างต่อเนื่องกันไป ครอบคลุมถึงดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน

หลักการดำเนินงานพัฒนาชุมชน

จากปรัชญา และแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนได้นำมาใช้เป็นหลักในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ดังต่อไปนี้

1. ยึดหลักความมีศักดิ์ศรี และศักยภาพของประชาชน และเปิดโอกาสให้ประชาชนใช้ศักยภาพที่มีอยู่ให้มากที่สุด นักพัฒนาต้องเชื่อมั่นว่าประชาชนนั้นมีศักยภาพที่จะใช้ความรู้ ความสามารถที่จะปรับปรุง พัฒนาตนเองได้ จึงต้องให้โอกาสประชาชนในการคิดวางแผนเพื่อแก้ปัญหาชุมชนด้วยตัวของเขาเอง นักพัฒนาควรเป็นผู้กระตุ้น แนะนำ ส่งเสริม

2. ยึดหลักการพึ่งตนเองของประชาชน นักพัฒนาต้องยึดมั่นเป็นหลักการสำคัญว่าต้องสนับสนุนให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ โดยการสร้างพลังชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชน ส่วนรัฐบาลจะช่วยเหลือ สนับสนุนอยู่เบื้องหลัง และช่วยเหลือในส่วนที่เกินขีดความสามารถของประชาชน

3. ยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมคิด ตัดสินใจ วางแผน ปฏิบัติตามแผน และติดตามประเมินผลในกิจกรรม หรือโครงการใด ๆ ที่จะทำในชุมชน เพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการดำเนินงาน อันเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกในเรื่องความเป็นเจ้าของโครงการ หรือกิจกรรม

4. ยึดหลักประชาธิปไตย ในการทำงานพัฒนาชุมชนจะต้องเริ่มด้วยการพูดคุย ประชุมปรึกษาหารือร่วมกัน คิดร่วมกันในการตัดสินใจ และทำร่วมกัน รวมถึง รับผิดชอบร่วมกันภายใต้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันตาม

3.3 กระบวนการทำงานพัฒนาชุมชน

การปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนเป็นงานที่ต้องทำอย่างต่อเนื่อง เป็นกระบวนการดังนี้

3.3.1 การศึกษาชุมชน เป็นการเสาะแสวงหาข้อมูลต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชน เพื่อทราบปัญหาและความต้องการของชุมชนที่แท้จริง วิธีการในการศึกษาชุมชนอาจต้องใช้หลายวิธีประกอบกัน ทั้งการสัมภาษณ์ การสังเกต การสำรวจ และการศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนด้วย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด กลวิธีที่สำคัญที่นักพัฒนาต้องใช้ในขั้นตอนนี้

คือ การสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน เพราะถ้าหากปราศจากสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างพัฒนากรกับชาวบ้าน แล้วเป็นการยากที่จะได้รู้ และเข้าใจปัญหาความต้องการจริง ๆ ของชาวบ้าน ความสัมพันธ์อันดี จนถึงขั้นความสนิทสนม รักใคร่ ศรัทธา จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชน

3.3.2 การให้การศึกษาแก่ชุมชน เป็นการสนทนา วิเคราะห์ปัญหาร่วมกับประชาชนเป็นการนำข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้จากขั้นตอนการศึกษาชุมชน มาวิเคราะห์ถึงปัญหาความต้องการและสภาพที่เป็นจริง ผลกระทบ ความรุนแรง และความเสียหายต่อชุมชน กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้คือ การกระตุ้นให้ประชาชนได้รู้เข้าใจ และตระหนักในปัญหาของชุมชน ซึ่งในปัจจุบันก็คือ การจัดเวทีประชาคม เพื่อค้นหาปัญหาร่วมกันของชุมชน

3.3.3 การวางแผน / โครงการ เป็นขั้นตอนให้ ประชาชนร่วมตัดสินใจ และกำหนดโครงการ เป็นการนำเอาปัญหาที่ประชาชนตระหนัก และยอมรับว่าเป็นปัญหาของชุมชน มาร่วมกันหาสาเหตุ แนวทางแก้ไข และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา และให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจที่จะแก้ไขภายใต้ขีดความสามารถของประชาชน และการแสวงหาความช่วยเหลือจากภายนอกกลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การให้ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการแก้ไขปัญหา วิธีการวางแผน การเขียนโครงการ โดยใช้เทคนิคการวางแผนแบบให้ประชาชนมีส่วนร่วม

3.3.4 การดำเนินงานตามแผนและโครงการ โดยมีผู้รับผิดชอบในการดำเนินการตามแผนและโครงการที่ได้ตกลงกันไว้ กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้คือ การเป็นผู้ช่วยเหลือสนับสนุนใน 2 ลักษณะ คือ

1) เป็นผู้ปฏิบัติงานทางวิชาการ เช่น แนะนำการปฏิบัติงาน ให้คำปรึกษาหารือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงาน

2) เป็นผู้ส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน

3.3.5 การติดตามประเมินผล เป็นการติดตามความก้าวหน้าของงานที่กำลังดำเนินการตามโครงการ เพื่อการปรับปรุงแก้ไขปัญหา อุปสรรคที่พบได้อย่างทันท่วงที กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การติดตามดูแลการทำงานที่ประชาชนทำ เพื่อทราบผลความก้าวหน้าและปัญหาอุปสรรค แล้วนำผลการปฏิบัติงานตามโครงการ หรือกิจกรรมไปเผยแพร่เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องได้ทราบ

3.4 แนวทางการพัฒนาวัด

แนวทางพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน พอจะสรุปได้ดังนี้

3.4.1 พัฒนาวัดให้เกิดความรู้สึกแก่ชุมชนในท้องถิ่นว่าวัดเป็นของตนมีความรู้สึกหวงแหน รัก และช่วยกันดูแลรักษา

3.4.2 สร้างสภาพวัดให้มีความหมาย เป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุสามเณรเป็นที่บวชเรียนศึกษาปฏิบัติธรรม เป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลของชาวบ้าน เป็นที่ที่ชาวบ้านนั้นได้เข้ามาหาความสงบทางกายและใจ เป็นศูนย์กลางสำหรับทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกันของชาวบ้าน

3.4.3 สร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับประชาชนในท้องถิ่น วัดต้องสะอาดร่มรื่นมีการจัดกิจกรรมเพื่อประชาชน มีความพร้อมที่จะให้บริการแก่ประชาชนในท้องถิ่นที่มีความต้องการเข้าวัด เพื่อบำเพ็ญกุศล ศึกษาพระธรรมวินัยและหลักพระพุทธศาสนา ประชาชนจะได้เห็นคุณค่าและเข้าวัดมากขึ้น

3.4.4 สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างวัดกับประชาชนในท้องถิ่นวัดควรเป็นแกนนำของประชาชนในท้องถิ่นในการติดต่อกับหน่วยงานอื่นๆ การจัดกิจกรรมเพื่อสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ตลอดจนการส่งเสริมอาชีพ ซึ่งควรใช้วัดเป็นศูนย์กลาง

4.4.5 ให้เกิดการยอมรับตลอดไปว่า วันกับชุมชนนั้นๆ เป็นหน่วยเดียวกันให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

การพัฒนาจะเริ่มขึ้นและสำเร็จลุล่วงไปได้ เจ้าอาวาสจะต้องเป็นผู้ประสานที่สำคัญ จึงควรจะได้ศึกษาสภาพแวดล้อม และองค์ประกอบต่างๆ ของวัดให้ได้ข้อมูลเป็นพื้นฐานไว้ก่อน ซึ่งได้แก่

สงฆ์ คือ พระภิกษุสามเณรภายในวัด ควรจะได้ศึกษาถึงประวัติความเป็นมาอุปนิสัยใจคอ ความรู้ความสามารถ ฯลฯ เพื่อความสะดวกในการปกครองและการขอความร่วมมือในการมอบหมายงานต่างๆ

สมณธรรม คือ การทำกิจวัตรและการศึกษาพระธรรมวินัย ควรจะได้จัดการและส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรภายในวัดได้ศึกษาพระธรรมวินัย ตลอดจนความรู้ในสาขาวิชาการต่างๆ กิจวัตรใดที่สงฆ์ควรปฏิบัติตามแนวทางพุทธบัญญัติควรจะได้จัดระเบียบและดูแลให้สงฆ์พึงปฏิบัติในกิจวัตรนั้นๆ อย่างครบถ้วน

สวัสดิการ คือ ปัจจัยอำนวยความสะดวก ควรจะได้สวดส่องดูแลสภาพความเป็นอยู่ของสงฆ์ ภายในวัดให้พอเหมาะกับสมณเพศ

เสนาสนะ คือ ที่อยู่อาศัย ควรสำรวจดูว่าพอเพียงหรือไม่ สิ่งใดต้องบูรณะสิ่งใดควรสร้างเพิ่มเติม และควรจัดให้เป็นหมวดหมู่เพื่อความเป็นระเบียบสวยงามอย่างไร

สมบัติของวัด หมายถึง ทรัพย์สินต่างๆ ที่เป็นสังฆารัมทรัพย์และอสังฆารัมทรัพย์ เงินและหนี้สิน (ถ้ามี) วัสดุอุปกรณ์ เช่น เครื่องพิมพ์ดีด เครื่องขยายเสียง ภาชนะเครื่องใช้ เช่น จาน ช้อน รวมถึงอาคาร เสนาสนะ พระพุทธรูป โบราณวัตถุ (ถ้ามี) ฯลฯ สิ่งของเหล่านี้ควรสำรวจและจัดทำบัญชีหรือทะเบียนไว้ให้ละเอียด เพื่อความสะดวกในการบำรุงรักษา

สังฆาธิการกิจ คือ การประสานงานกับเจ้าคณะระดับต่างๆ อาจมอบหมายพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งที่มีความรู้ทางงานสารบรรณ ทำหน้าที่เป็นเลขานุการหรือทำงานสารบรรณของวัดก็จะสะดวกยิ่งขึ้น

สัปบุรุษ คือ ชาวบ้านผู้มีศรัทธาช่วยเหลือบำรุงวัด ศิษย์วัด และชี กวระจะได้ศึกษาประวัติความเป็นมาเช่นเดียวกับการศึกษาพระสงฆ์ภายในวัด เพื่อความสะดวกในการปกครอง การขอความร่วมมือและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของวัดได้ตรงตามความต้องการของชุมชน

สาธารณสงเคราะห์ คือ การบำเพ็ญประโยชน์ต่อชุมชน ซึ่งได้แก่การจัดอาคารสถานที่เพื่อบริการแก่พระภิกษุสามเณร และประชาชน เช่น ห้องสมุด ตู้ยา ศาลาพักผ่อน บ่อน้ำ รวมถึงกิจกรรมต่างๆ เช่น การแสดงธรรม การตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การตั้งศูนย์ฝึกอาชีพ ฯลฯ ควรสำนึกว่าสิ่งใดวัดดำเนินการอยู่แล้ว สิ่งใดควรจะต้องจัดบริการขึ้นอีก เพื่อความเหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

แนวทางดำเนินงานมี 6 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 แต่งตั้งกรรมการ การพัฒนาวัดควรจะได้ดำเนินงานไปในรูปของคณะกรรมการ เพื่อระดมความคิดและความร่วมมือร่วมใจกัน ซึ่งอาจประกอบด้วยพระสงฆ์ภายในวัดประมาณ 5-7 รูป ภคุสดีประมาณ 7-10 คน โดยคัดเลือกบุคคลที่มีความรู้สามารถและที่สำคัญจะต้องพร้อมที่จะให้ความร่วมมือด้วยดี เมื่อติดต่อหาพบเป็นการภายในเรียบร้อยแล้วจึงประกาศแต่งตั้งเป็นลายลักษณ์อักษร แล้วปิดประกาศให้ทราบทั่วกันทั้งวัดและหมู่บ้าน และจัดทำสำเนาเอกสารส่งให้เจ้าคณะปกครองเหนือตนตามลำดับทราบด้วย

ขั้นที่ 2 ชี้แจงพระภิกษุสามเณรและศิษย์วัดการประชุมชี้แจงแก่พระภิกษุสามเณรและศิษย์วัด เป็นสิ่งจำเป็นที่ท่านเจ้าอาวาสควรกระทำเป็นระยะๆ ประมาณปีละ 1 ครั้ง การชี้แจงนั้นคือการแจ้งความเปลี่ยนแปลงของวัด และความก้าวหน้าในการพัฒนาให้ทราบโดยทั่วกัน และขอความร่วมมือจากบุคคลในวัดทุกประเภท ถ้าวัดมีโรงเรียนตั้งอยู่ในวัดก็ให้แนะนำแก่ครูและนักเรียนด้วย เช่น เมื่อวัดเริ่มทำความสะอาดบริเวณวัด ก็ให้ทุกคนรู้จักช่วยกันรักษาความสะอาด อย่าทิ้งเศษกระดาษหรือเศษอาหารบนลานวัด เป็นต้น

ขั้นที่ 3 ประชุมกรรมการการประชุมครั้งแรกถือเป็นครั้งที่สำคัญมาก ควรนัดประชุมวันที่กรรมการจะมาประชุมได้พร้อมเพรียงกัน เรื่องที่ควรนำเข้าวาระการประชุมครั้งแรกควรมีดังนี้

1. เรื่องที่ประธานแจ้งให้ที่ประชุมทราบ แจ้งให้ที่ประชุมทราบถึงนโยบายของรัฐบาลและคณะสงฆ์ในการพัฒนาวัดว่า มุ่งที่จะส่งเสริมให้วัดพัฒนาทางด้านวัตถุและด้านจิตใจควบคู่กันไป สำหรับเป้าหมายในการพัฒนาวัดก็คือ มุ่งพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน ซึ่งเจ้า

อวาสจะต้องมีความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวดีพอ เพื่อสมาชิกจะได้มีความเข้าใจที่ถูกต้องและตรงกัน การพัฒนาวัดจะได้ดำเนินไปอย่างถูกต้องตามเป้าหมาย

2. เรื่องอาณาเขตของวัด ควรจะพิจารณากันถึงการจัดให้มีหนังสือสำคัญ แสดงกรรมสิทธิ์ที่ดินของวัดให้เรียบร้อย การกำหนดเขตวัดเพื่อการจัดทำแผนผังวัดได้แก่การกำหนดว่าหน้าวัดหลังวัด ควรอยู่ทางทิศไหนจึงจะเหมาะสม จะแบ่งเนื้อที่วัดออกเป็นเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตสาธารณสงเคราะห์ตรงไหน อย่างไรจำเป็นต้องจัดทำรั้วหรือกำแพงหรือไม่ดังนี้ เป็นต้น

3. เรื่องการจัดโครงการพัฒนาวัด สมาชิกต้องช่วยกันเสนอความคิดเห็นว่า ทางวัดควรจะต้องทำอะไรบ้าง สิ่งไหนจำเป็นจะต้องทำก่อนหรือหลัง จะทำเมื่อไรใช้เวลาเท่าใด ใช้กำลังงานและงบประมาณจากไหน งานนั้นๆ ควรมอบหมายให้ใครเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินงาน รวบรวมได้แล้วจัดทำเป็นแผนงานของวัด เรียงตามลำดับงานที่สำคัญ และจำเป็นก่อนหลังไว้เพื่อเป็น เครื่องกำหนดแนวทางในการปฏิบัติงานและการติดตามประเมินผลเรื่องใดที่ประชุมมีความเห็น อย่างไรก็ให้เลขานุการจดบันทึกไว้เป็นหลักฐาน

ขั้นที่ 4 จัดทำแผนผังวัด การจัดทำแผนผังวัดควรหาผู้ที่มีความรู้ในการแผนผังมา ช่วยจัดทำให้ เช่น ช่างจากกรมการศาสนา ช่างจากเทศบาล ครู-อาจารย์วิทยาลัยเทคนิค เป็นต้น แผนผังวัดควรจัดทำเป็น 2 แบบ คือผังสภาพปัจจุบัน แสดงรายละเอียดต่างๆ ของสภาพปัจจุบัน ทั้งหมดผังโครงการ เป็นผังที่ควรจัดทำขึ้นเพื่อพัฒนาวัด ตามมติที่ประชุมกรรมการพัฒนาวัด ในการประชุมครั้งที่ 1 วาระที่ 2 เรื่อง การกำหนดเขตวัดเพื่อจัดทำผัง ผังโครงการนี้เป็นผังสมบูรณ์ที่ คาดการณ์ล่วงหน้าว่าเพื่อพัฒนาด้านวัตถุเบื้องต้นแล้ว สภาพของวัดในอนาคตจะเป็นเช่นไร หน้าวัด หลังวัดจะหันไปทางทิศไหน อาคารเสนาสนะแต่ละหลังจะตั้งเป็นหมวดหมู่อยู่อย่างไร สิ่งใดจะต้อง รื้อทิ้งสิ่งใดจะต้องเคลื่อนย้าย สิ่งก่อสร้างที่จะปลูกใหม่จะปลูกตรงไหน บริเวณวัดจะตกแต่งและจะ ตัดถนนเช่นไร การนี้ผู้วางผังจะต้องมีความรู้ในเรื่องการจัดวางผังและตกแต่งบริเวณ จึงจะสามารถ ทำได้เหมาะสมสวยงามตามสภาพของพื้นที่ตั้งวัดและสภาพแวดล้อมเกี่ยวกับเศรษฐกิจและสังคมของ ละแวกนั้น

ในการจัดทำผังโครงการ ควรจัดเป็นหมวดหมู่ โดยคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย และความเป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งสามารถแบ่งเนื้อที่ของวัดออกเป็นขอบเขตต่างๆ ดังนี้

เขตพุทธาวาส ได้แก่ เขตที่ตั้งวิหาร อุโบสถ ศาลาการเปรียญ หอไตร
เจดีย์

เขตสังฆาวาส ได้แก่ เขตที่ตั้งกุฏิ ครัว เรือนไฟ ที่สรงน้ำ

เขตสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ บริเวณโรงเรียน บ้านพักชี บริเวณ

ฌาปนสถานฯ

แผนผังที่จัดทำขึ้นนั้นต้องใช้มาตราส่วนเป็นเครื่องประกอบในการย่อขนาดอาคารสถานที่ต่างๆ จากสภาพความเป็นจริงให้ถูกต้องด้วย

ขั้นที่ 5 จัดทำโครงการพัฒนาวัด เมื่อคณะกรรมการฯ ได้ประชุมหารือกันในเรื่องแผนงานพัฒนาของวัดว่าจะต้องทำงานหรือกิจกรรมใดบ้างตามลำดับความสำคัญก่อนหลังแล้วผู้ที่ได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบในงาน หรือกิจกรรมนั้นๆ ควรจะได้เขียนโครงการกิจกรรมให้ชัดเจน เสนอกรรมการให้ชัดเจน เสนอกรรมการเพื่อพิจารณาอนุมัติโครงการก่อนที่จะดำเนินการกิจกรรมของวัดที่จะพัฒนาแยกได้เป็น 2 ทาง

การพัฒนาทางด้านวัตถุ หมายถึง การพัฒนาสภาพวัดให้เกิดศรัทธาทางรูปธรรม ซึ่งได้แก่อาคารเสนาสนะมีเอกลักษณ์ของการเป็นวัดไทย ปลูกสร้างอยู่เป็นหมวดหมู่สวยงามและไม่ใหญ่โตเกินความจำเป็นแห่งประโยชน์ใช้สอยและสภาพแวดล้อมของวัดและชุมชนถนนบริเวณวัดสะอาดร่มรื่นตกแต่งด้วยไม้ยืนต้นไม้ดอกไม้ประดับอย่างเหมาะสม อาณาเขตของวัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ การก่อสร้างอาคารสถานที่ต่างๆ ควรดำเนินการให้สอดคล้องกับแผนผังโครงการที่จัดทำไว้

การพัฒนาทางด้านจิตใจ หมายถึง การพัฒนาทางนามธรรม เช่น การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม แก่ศาสนิกชนในท้องถิ่น รวมถึงกิจกรรมต่างๆ ที่วัดควรจะเป็นศูนย์กลางจัดขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกต่อชุมชนหมู่บ้านนั้น การพัฒนาทางด้านนี้ควรจะได้้นำหน้าหรือพัฒนาควบคู่ไปกับการปรับปรุงสภาพวัดทางด้านวัตถุหรือรูปธรรม ตัวอย่างกิจกรรมที่วัดควรจัดเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ชุมชน ได้แก่

1. การจัดให้มีการทำบุญสมาทานศีลและฟังธรรมเทศนาทุกวันธรรมสวนะและวันสำคัญทางศาสนา
2. การจัดงานเพื่อรำลึกถึงขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามในวันสำคัญต่างๆ เช่น วันตรุษ วันสารีท วันสงกรานต์ วันลอยกระทง ฯลฯ การนี้จะจัดให้มีการละเล่นพื้นเมือง สนทนาธรรม บรรยายธรรม ฟังปาฐกถา จัดนิทรรศการ ฯลฯ งานก็จะมีความหมายและความสำคัญมากยิ่งขึ้น
3. การส่งเสริมให้ลูกหลานหมู่บ้านตำบลนั้นได้บรรพชาอุปสมบทเพื่อศึกษาและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย
4. การจัดให้มีการสอนปริยัติธรรมภายในวัด และส่งเสริมให้พระสงฆ์ในวัดได้ศึกษาหาความรู้ในสาขาวิชาการต่างๆ อย่างกว้างขวาง
5. การตั้งหน่วยพุทธมามกะผู้เยาว์ ให้เรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ หรือจัดสอนธรรมศึกษาแก่นักเรียนและประชาชนในวัด

6. การจัดสอนกรรมฐาน ทั้งสมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน
แก่ประชาชนเจ้าของวัดที่ปรารถนาเข้าวัดเพื่อสงบจิตสงบใจ

7. จัดบริเวณ อาคาร สถานที่ของวัด เพื่อส่งเสริมให้มีการจัดตั้งโรงเรียน
หรือสถานศึกษา สุขศาลาหรือสถานเอนามัย ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ ศาลาพักผ่อน หรือที่อ่าน
หนังสือพิมพ์ สร้างบ่อน้ำดื่ม น้ำใช้ การจัดตั้งธนาคารข้าว ธนาคารพืชพันธุ์ ธนาคารโคกระบือ
กองทุน มูลนิธิ สหกรณ์ ศูนย์บริการสาธารณะ ศูนย์ฝึกอาชีพ ฯลฯ ไว้อำนวยความสะดวกแก่พระภิกษุ
สามเณรและประชาชนในท้องถิ่น (กองพุทธศาสนสถาน. 2539 : 173-178)

3.5 การมีส่วนร่วมของประชาชนปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 5
(2525-2529) เป็นต้นมา และรัฐได้ใช้การมีส่วนร่วมนี้เป็นเครื่องมือให้ประชาชนเข้าร่วมโครงการของรัฐ
โดยที่คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมมีจำนวนมากแต่ก็ไปในทิศทางเดียวกัน ทั้งในแง่การเมืองการ
ปกครองที่เห็นว่าการเข้ามามีส่วนร่วมของชาวชนบท เป็นกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกันของทุก
ฝ่าย และยังอาจเป็นการปูพื้นฐานมั่นคงสำหรับวิวัฒนาการไปสู่การปกครองตนเองของท้องถิ่นได้ใน
บั้นปลายและได้กล่าวถึงจุดเริ่มต้นของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าเริ่มต้นจากการเข้าร่วมกิจกรรมที่แต่ละ
คนมีผลประโยชน์เกี่ยวข้องและสนใจเป็นเรื่องๆ ไป เช่น การสร้างแหล่งกักเก็บ น้ำฝน การศึกษา
การสาธารณสุข เป็นต้น ข้อสำคัญกิจกรรมเหล่านี้ จะต้องสัมพันธ์กับปัญหาและความต้องการของ
ชาวบ้าน การมีส่วนร่วมยังอธิบายได้ในหลายมิติ ทั้งในแง่ของมิติความลึกทั้งในเชิงกว้าง

3.5.1 การมีส่วนร่วม คือ การพิจารณาถึงการมีส่วนร่วมช่วยเหลือโดยสมัครใจโดย
ประชาชนต่อโครงการใดโครงการหนึ่งของโครงการสาธารณะต่างๆ ที่คาดว่าจะส่งผลต่อการพัฒนา
ชาติแต่ไม่ได้หวังจะให้ประชาชนเปลี่ยนแปลงโครงการหรือวิจารณ์เนื้อหาของโครงการ

3.5.2 การมีส่วนร่วมในความหมายที่กว้าง หมายถึง การให้ประชาชนในชนบทรู้สึก
ตื่นตัวเพื่อที่จะทราบถึงการรับความช่วยเหลือและตอบสนองต่อโครงการพัฒนา ขณะเดียวกันก็
สนับสนุนความคิดริเริ่มของคนในท้องถิ่น

3.5.3 ในเรื่องของการพัฒนาชนบท การมีส่วนร่วม คือ การให้ประชาชนเข้ามา
เกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ กระบวนการดำเนินการ และร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ
พัฒนา นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับความพยายามที่จะประเมินผลโครงการนั้น ๆ ด้วย

3.5.4 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้นอาจเข้าใจอย่างกว้างๆ ได้ว่า คือ
การที่ประชาชนได้เข้าร่วมอย่างแข็งขันในกระบวนการตัดสินใจต่างๆ ในเรื่องที่จะมีผลกระทบต่อเขา

3.5.5 การมีส่วนร่วมในชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนจะมีทั้งสิทธิ และหน้าที่ที่
จะเข้าร่วมในการแก้ปัญหาของเขา มีความรับผิดชอบมากขึ้นที่จะสำรวจตรวจสอบความจำเป็นใน
เรื่องต่างๆ การระดมทรัพยากรท้องถิ่น และเสนอแนวทางแก้ไขใหม่ๆ เช่นเดียวกับการก่อตั้งและ
ดำรงรักษาสถาบันต่างๆ ในท้องถิ่น

3.5.5 การมีส่วนร่วมนั้นจะต้องเป็นกระบวนการดำเนินการอย่างแข็งขัน ซึ่งหมายถึง บุคคลหรือกลุ่มที่มีส่วนร่วมนั้นได้เป็นผู้มีความริเริ่มและได้มุ่งใช้ความพยายามตลอดจนความเป็นตัวของตัวเองที่จะดำเนินการตามความริเริ่มนั้น

3.5.6 การมีส่วนร่วม คือ การที่ได้มีการจัดการที่จะใช้ความพยายามที่จะเพิ่มความสามารถที่จะควบคุมทรัพยากรและระเบียบในสถาบันต่างๆ ในสภาพสังคมนั้นๆ ทั้งนี้โดยกลุ่มที่ดำเนินการ และความเคลื่อนไหวที่จะดำเนินการนี้ไม่ถูกควบคุมโดยทรัพยากรและระเบียบต่างๆ

เงื่อนไขพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชนมี 3 ประการ คือ

1. ต้องมีอิสรภาพ หมายถึง มีอิสระที่จะเข้าร่วมหรือไม่ก็ได้ การเข้าร่วมต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ การถูกบังคับให้ร่วมไม่ว่าจะในรูปแบบใดไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วม
2. ต้องมีความเสมอภาค ประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรมใดจะต้องมีสิทธิเท่าเทียมกับผู้เข้าร่วมคนอื่นๆ
3. ต้องมีความสามารถ ประชาชนหรือกลุ่มเป้าหมายจะต้องมีความสามารถพอที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมนั้นๆ หมายความว่า ในบางกิจกรรมแม้จะกำหนดว่าผู้เข้าร่วมมีเสรีภาพและเสมอภาคแต่กิจกรรมที่กำหนดไว้มีความซับซ้อนเกินความสามารถของกลุ่มเป้าหมาย การมีส่วนร่วมย่อมเกิดขึ้นไม่ได้

ส่วนองค์ประกอบของการมีส่วนร่วมมี 3 ด้าน คือ

1. ต้องมีวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายชัดเจน การให้ประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรมหนึ่งๆ จะต้อง มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจนว่าเป็นไปเพื่ออะไรผู้เข้าร่วมจะได้ตัดสินใจดูว่าความเข้าร่วมหรือไม่
2. ต้องมีกิจกรรมเป้าหมาย การให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมต้องระบุลักษณะของกิจกรรมว่ามีรูปแบบและลักษณะอย่างไร เพื่อที่ประชาชนจะได้ตัดสินใจว่าควรเข้าร่วมหรือไม่
3. ต้องมีบุคคลหรือกลุ่มเป้าหมายการให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมจะต้องระบุกลุ่มเป้าหมายอย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปกลุ่มบุคคลเป้าหมายมักถูกจำกัดโดยกิจกรรมและวัตถุประสงค์ของการมีส่วนร่วมอยู่แล้วโดยพื้นฐาน

โดยแท้จริงนั้นกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจจะไม่สามารถกระทำได้ในทุกๆ ประเด็น ดังนั้น จึงมีแนวทางต่างๆ ไปบางประการเกี่ยวกับประเด็นที่ควรใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ประเด็นต่างๆ ที่ต้องการกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่

1. การตัดสินใจและผลกระทบที่สำคัญ
2. การตัดสินใจจะมีผลกระทบต่อบางคนมากกว่าคนอื่น
3. การตัดสินใจจะมีผลกระทบต่อผลประโยชน์ของบางคนหรือกลุ่มคน

ที่มีอยู่เดิม

4. การตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่มีความขัดแย้งอยู่ก่อนแล้ว

5. ความจำเป็นเพื่อให้มีการสนับสนุนต่อผลการตัดสินใจ

ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงมีอยู่ในเกือบทุกกิจกรรมของสังคมขึ้นอยู่กับความสนใจและประเด็นในการพิจารณา แต่มีเงื่อนไขพื้นฐานในการมีส่วนร่วมว่าประชาชนต้องมีโอกาส ความเสมอภาค และความสามารถในการเข้าร่วมกิจกรรม นอกจากนี้การมีส่วนร่วมต้องมีวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมาย ต้องมีกิจกรรมเป้าหมาย และต้องมีกลุ่มเป้าหมาย ทั้งนี้เพื่อให้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) จึงเป็นการกระจายโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองและการบริหารเกี่ยวกับการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ รวมทั้งการจัดสรรทรัพยากรของชุมชนและของชาติ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน โดยการให้ข้อมูลแสดงความคิดเห็นให้คำแนะนำปรึกษา ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ รวมตลอดจนการควบคุมโดยตรงจากประชาชน (ถวิลวดี บุรีกุล, 2551 : 1-4)

การมีส่วนร่วมมีลักษณะร่วมกันอย่างน้อย 4 ประการ ดังนี้

การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าไปได้รับอำนาจ ที่จะคิดจะทำมากขึ้นไม่ว่าในเรื่องการเมือง หรืออำนาจในการตัดสินใจที่จะดำเนินการใดๆ

การมีส่วนร่วม หมายถึง ต้องร่วมกันอย่าง มีอิสรภาพ เสมอภาค เท่าเทียมกัน และควรมีส่วนร่วมด้วยอย่างแท้จริง/เข้มแข็ง (Active) มิใช่ร่วมอย่างเฉื่อยชา (passive)

การมีส่วนร่วม หมายถึง ต้องร่วมตั้งแต่ขั้นแรกของกระบวนการ จนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ (Entire Development Process)

การมีส่วนร่วมมักเป็นเรื่อง ที่ ผู้ด้อยโอกาส ขอแบ่งอำนาจ จากผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าเพื่อปรับปรุงวิถีชีวิตตนให้ดีขึ้น

การมีส่วนร่วมที่ดี จึงควรเป็นไปในลักษณะที่แต่ละฝ่ายที่เข้าร่วมได้ประโยชน์ด้วยถ้วนหน้า (Win-win Situation) แต่อาจไม่เป็นเช่นนั้นตลอด เพราะบางส่วนบางเวลาที่จะได้ประโยชน์ถ้วนหน้าอาจต้องเสียประโยชน์บ้างอย่างเช่น เสียความเป็นส่วนตัว เสียความอิสระไปบ้าง หรือ ได้บางอย่างแล้วเสียบางอย่างบ้าง แม้กรณีการแต่งงานกันระหว่างชาย-หญิง ในอดีตเคยมีการใช้คำว่า “ได้-เสีย” กัน หมายถึงไม่มีใครได้ทุกอย่างแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่เพื่อที่ “ได้” บางโอกาสก็ต้องเสียบ้างเช่นกัน เช่นเสียความเป็น “ส่วนตัว” เสียโอกาสที่ตนจะอยู่กับบิดา-มารดาตน ไปอยู่กับคนอื่นๆ แต่ที่ “ได้” อยู่ใกล้กับคนที่ตนรักแบบสามี-ภรรยา หรือ “ได้” ความสุข เป็นต้น ดังนั้นเพื่อให้คนเข้ามามีส่วนร่วม ฝ่ายที่เคยทำคนเดียว มีอำนาจคนเดียว ควรต้องคำนึงว่า ตนหรือฝ่ายของตนอาจเสียอำนาจไปบ้าง หรือเสียความเป็นส่วนตัวที่ไม่ต้องการให้ฝ่ายอื่นทราบเรื่องอะไรบ้างจึงอาจรู้สึกอึดอัดกับการให้ผู้อื่นเข้ามามีส่วนร่วม แต่ก็ควรคำนึงถึงความเป็นจริงที่ตนก็มีส่วนได้ทางอ้อมด้วย

โดยสรุปในที่นี้จึงให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วม คือการที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ หรือเข้าร่วมการตัดสินใจ หรือเคยเข้าร่วมด้วยเล็กน้อยได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค มิใช่เพียงมีส่วนร่วมอย่างผิวเผินแต่เข้าร่วมด้วยแท้จริงยิ่งขึ้นและการเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ (นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, 2546 : 3-4)

บริบทของพื้นที่ในการวิจัย

ขอบเขตพื้นที่ในการศึกษา

ในการศึกษารูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาหอยแครงอีสาน จะทำการศึกษาโดยเลือกจังหวัดในภาคอีสานมา 3 จังหวัด จากอีสานเหนือ 1 จังหวัดคือจังหวัดสกลนคร ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีวัฒนธรรมที่ติดต่อกับลาว อีสานกลางคือจังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีประวัติศาสตร์เก่าแก่ของภาคอีสาน อีสานใต้คือจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นจังหวัดที่เป็นประตูอีสาน

1. จังหวัดนครราชสีมา นครราชสีมาเป็นเมืองโบราณในราชอาณาจักรไทยเมืองหนึ่งเป็นเมืองใหญ่ สมัยก่อนมีฐานะเป็นเมืองเจ้าพระยามหานคร เทียบเท่าเมืองนครศรีธรรมราชในภาคใต้ และเมืองพิษณุโลกทางภาคเหนือจากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า มีชุมชนโบราณซึ่งเป็นร่องรอยของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ตั้งแต่ยุคหินใหม่ต่อเนื่องมาถึงยุคโลหะกระจายอยู่ทั่วไปในจังหวัดนครราชสีมา ครั้นถึงสมัยประวัติศาสตร์ ก็มีความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยทวารวดี ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่ เมืองเสมา (Sema) ตั้งอยู่บริเวณอำเภอสูงเนินในปัจจุบัน เป็นเมืองใหญ่เชื่อกันว่าเป็นที่ตั้งของรัฐศรีจนาศะ ต่อมาในสมัยขอมพระนครมีการสร้างเมืองโคราช (Angkor Raj) หรือ นครราช อยู่ใกล้กันและมีเมืองพิมายเป็นเมืองสำคัญในบริเวณนี้ อย่างไรก็ตามมีผู้เสนอว่า นครราชสีมา นั้นเป็นคำไทยเป็นคำใหม่ แยกเป็นคำได้คือ นคร+ราช+สีมา แปลได้ตรงตัวว่า “เมืองใหญ่” (นคร) “อันเป็นขอบขันฑสีมาของราชอาณาจักร” (ราช+สีมา) ส่วนคำว่าโคราช (สำเนียงถิ่น : โค-หฺราด ไทยกลาง : โค-ราด) นั้น น่าจะเพี้ยนมาจาก นครราช (อ่านตามสำเนียงว่า คอน-หฺราด ซึ่งเป็นคำเรียกนครราชสีมาแบบย่อ ๆ ของชาวบ้าน) หรือ (นะ) โกเรช มากกว่าที่จะเพี้ยนมาจาก โคราชปุระ ที่เป็นชื่อเมืองในบริเวณที่ใกล้กับอยุธยาในอินเดีย ตามข้อสันนิษฐานของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธรรมาธิราชวรานุภาพ เนื่องจากตั้งอยู่เป็นบริเวณที่เป็นชายขอบระหว่างรัฐที่มีอำนาจ หรือในความหมายของ รัฐกันชน ในปัจจุบัน นครราชสีมา จึงมีประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวพันกับความขัดแย้งระหว่างรัฐอยู่เสมอ เช่น ระหว่างสยามกับกัมพูชา หรือ ระหว่างสยามกับล้านช้าง หรือ ในบางครั้งได้มีความพยายามที่จะตั้งตัวเป็นรัฐอิสระไม่ขึ้นกับผู้ใด เถกเช่นเดียวกับบรรดาใหญ่อื่นๆ ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ปรากฏชื่อเมืองนครราชสีมา เป็นเมืองหนึ่งที่อยู่ในขอบขันฑสีมา ครั้นถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอน

ปลาย สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเห็นว่าเป็นหัวเมืองใหญ่และมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ เนื่องจากเป็นเมืองหน้าด่านของอยุธยา ติดกับชายแดนลาว เมอซีเออร์ เดอ ลาลูแบร์ ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้เขียนรายงานและบันทึกไว้ในจดหมายเหตุ ว่า เมืองโคราชสีมา (Corazema) เป็นเมืองชายแดนของอยุธยา ติดพรมแดนลาว (เข้าใจว่าเลยลำสะเทต ซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำมูลเหนือเมืองพิมายเป็นเขตแดนลาว เพราะมีบันทึกไว้ในนิราศหนองคาย สอดคล้องกับวัฒนธรรมและภาษาที่เปลี่ยนไปด้วย) จึงโปรดให้ย้ายเมืองเสมา มาสร้างเมืองใหม่ ณ ที่ตั้งปัจจุบัน โดยมีนายช่างชาวฝรั่งเศสเป็นผู้ออกแบบ ขนาดกว้าง 1,000 เมตร ความยาว 1,700 เมตร มีกำแพงเมืองขนาดใหญ่ มีป้อมค่ายหอรบ และพระราชทานนามว่า เมืองนครราชสีมา ในช่วงเริ่มต้นสองปีแรกของแผ่นดิน สมเด็จพระเพทราชา เมืองนครราชสีมาได้แจ้งเมือง พร้อมกับเมืองนครศรีธรรมราช แต่ถูกปราบปรามลงได้ในเวลาต่อมา ต่อมาเกิดกบฏบุญกว้าง ยกไปถึงชาญพระนครศรีอยุธยาแต่ก็ถูกปราบปรามลงอีกในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยามีการเกณฑ์ทหารจากเมืองนครราชสีมา ร่วมกับหัวเมืองอื่น ไปช่วยป้องกันพระนครหลังจากกรุงศรีอยุธยาล่มสลาย เจ้าเมืองพิมาย และ กรมหมื่นเทพพิพิธ ได้ตั้งตั้งเป็นชุมนุมอิสระที่สำคัญชุมนุมหนึ่งแต่ถูกปราบลงโดยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หลังจากนั้นเมืองนครราชสีมาได้เป็นฐานกำลังทางทหารและการปกครองที่สำคัญของไทยมาโดยตลอด ในการสงครามกับพม่า กัมพูชา ลาว ในช่วงปลายสมัยกรุงธนบุรี พระยาอภัยสุริยวงศ์ ได้นำกองกำลังจากนครราชสีมาเข้าควบคุมสถานการณ์และปราบกบฏพระยาสุรศักดิ์ และนำไปสู่การเปลี่ยนแผ่นดินเข้าสู่ยุคสมัยของกรุงรัตนโกสินทร์ในที่สุด ในสมัยรัชกาลที่ 3 ชาวเมืองนครราชสีมา มีบทบาทในการปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ และผู้นำในการช่วยเหลือการรบ คือ คุณหญิงโม ได้รับการแต่งตั้งเป็นท้าวสุรนารีจากนั้นโคราชกลายเป็นชุมทาง การค้าที่สำคัญ ในการติดต่อระหว่างภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับภาคกลาง มีกองเกวียน กองคาราวานการค้า ขนาดใหญ่ผ่าน และ หยุดพักอยู่เสมอ ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการจัดตั้งมณฑลนครราชสีมา เพื่อควบคุมดูแลหัวเมืองในบริเวณอีสานตอนใต้ มีการจัดตั้งกองทหารประจำมณฑลตามหลักสากล มีการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ผ่านอยุธยา สระบุรี คงพญาไฟ ไปสู่นครราชสีมา จนสำเร็จ ในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พระองค์เจ้าบรมเดช ได้รวบรวมกองกำลังทหารจากมณฑลนครราชสีมาเป็นหลัก เพื่อทำการต่อสู้กับคณะผู้เปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่ประสบความพ่ายแพ้ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง กองทหารในสังกัดมณฑลทหารบกที่ 3 นครราชสีมา ได้ทำการร่วมรบในกรณีพิพาทอินโดจีนกองทัพไทยสามารถยึดดินแดนกลับคืนมาบางส่วน เป็นการชั่วคราว หลังสงครามโลกครั้งที่สอง สหรัฐอเมริกาได้ให้ความช่วยเหลือสร้างถนนมิตรภาพ จากสระบุรี ถึง นครราชสีมา ซึ่งเป็นทางหลวงที่ได้มาตรฐานดีที่สุดในประเทศในขณะนั้น ในช่วงสงครามเวียดนาม สหรัฐอเมริกาได้ขอใช้ โคราช เป็นฐานทัพอากาศที่สำคัญ และเป็นต้นกำเนิดของกองบิน 1 ฐานทัพหลักของกองทัพอากาศในปัจจุบัน มีอดีตนายกรัฐมนตรีสามท่านที่มีถิ่นฐาน เติบโตในตำแหน่งหน้าที่การงานจากนครราชสีมา คือ พลเอกเปรม

ดินสุลลันท์ พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ และ พลเอกสุรยุทธ์ จุลลันท์ เนื่องจากความสำคัญทางยุทธศาสตร์ นครราชสีมา ได้กลายเป็นเมืองศูนย์กลางการที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศรองจากกรุงเทพมหานคร เป็นศูนย์กลางการศึกษา การสาธารณสุข การวิจัย การคมนาคม และการอุตสาหกรรม ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งเป็นที่ตั้งของกองกำลังรบหลักของกองทัพบก และกองทัพอากาศ ในปัจจุบันนครราชสีมา หรือที่เรียกว่า “โคราช” เปรียบเสมือนประตูสู่ภาคอีสาน อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 259 กิโลเมตร เป็นเมืองใหญ่บนดินแดนที่ราบสูง ที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรและสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว ผู้มาเยือนจะเพลิดเพลินกับกิจกรรมท่องเที่ยวที่หลากหลายทั้งเดินป่าศึกษาธรรมชาติ พักผ่อนหย่อนใจริมอ่างเก็บน้ำ ชื่นชมความยิ่งใหญ่ของอารยธรรมขอมโบราณ และเรียนรู้วัฒนธรรมพื้นบ้าน

เมืองนครราชสีมาปรากฏตามพงศาวดารว่า ครั้งขอมเป็นใหญ่ในสุวรรณภูมิรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ราวพุทธศักราช 300 ได้ส่งพระมหาเถระ 2 รูป คือ พระโสณะ กับพระอุตระ สมณทูตของพระโมคคัลลีปุตติสเถระ สังกายใน พ.ศ. 288 แล้วนำลัทธิพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในสุวรรณภูมิส่วนกลางขึ้นที่อาณาจักรทวารวดีเป็นครั้งแรก เขตแคว้นทวารวดีเวลานั้น ได้แผ่มาถึงเขตที่เคยเป็นท้องที่อำเภอสูงเนิน (จังหวัดนครราชสีมา) เดียวนี้เป็นสุดแดน และตรงที่สุดแดนนี้เองชาวทวารวดีจึงได้พากันสร้าง เมืองเสมา ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายของลำน้ำตะคลอง จึงปรากฏว่ามีโบราณวัตถุของพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดี อยู่อำเภอสูงเนินจนบัดนี้ ครั้นต่อมารวมพุทธศักราช 700 มีชาวอินเดียพวกหนึ่งแล่นเรือเลียบฝั่งทะเลแถบมณฑลปัญจาได้ตรงมาปากแม่น้ำโขง แล้วอพยพเข้ามาตั้งภูมิลำเนาตั้งแต่ปากลุ่มแม่น้ำโขงจนถึงแดนกัมพูชา พวกอินเดียที่อพยพมาครั้งนี้นับถือศาสนาพราหมณ์ได้ทั้งสิ้น คือนับถือพระวิศณุ แล้วก็แผ่อำนาจจักรเข้ามาในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยปัจจุบัน เวลานั้นเรียกอาณาจักรโคตรบูรณ มี เมืองพนม หรือ นครพนม เป็นเมืองหลวงได้มาสร้างเมืองพิมายเป็นหัวเมืองเอกเมืองหนึ่ง กับเมืองขวางบุรีศรีมหานครราช ประจันหน้ากับเมืองเสมาขึ้นที่อำเภอสูงเนิน เป็นเมืองชายแดนอีกเมืองหนึ่ง แต่เมืองขวางบุรีศรีมหานครราชนี้ เป็นเมืองของพวกนับถือศาสนาพราหมณ์โบราณ ปุชนิยสถานที่เมืองนี้ก็แสดงว่าเป็นฝ่ายพราหมณ์ครั้งต่อมาเมืองขวางบุรีศรีมหานครราช สามัญชนเห็นชื่อยาวเกินไปเรียกยาก เลยนิยมเรียกสั้นๆ ว่า เมืองคอนราช ต่อมาเข้าใจว่าจะเป็นโคราช ตั้งอยู่ใกล้กับเมืองเสมาสร้างและสร้างภายหลังเมืองเสมา ซึ่งเรียกว่าเมืองโคราชเก่า แม้ปราสาทวัดพนมวัดอยู่ห่างจากตัวจังหวัดนครราชสีมาปัจจุบัน ไปยังทางหลวงสายสุรนารายณ์ เมื่อถึงบ้านจอหอ (กม. 8) เลี้ยวขวาไปตามทางสายจอหอ ตลาดไทย 4 กม. แล้วมีทางแยกตรงสถานีรถไฟสระธรรมจันทร์ไปอีก 6 กิโลเมตร ก็จะถึงปราสาทวัดพนมวัน สันนิษฐานว่าขอมได้มาสร้างไว้ราวพุทธศักราช 1500 คราวเดียวกับปราสาทหินเมืองพิมายเมื่อได้พิเคราะห์ดูแล้วนอกจากลายปั้นหรือลายแกะสลัก ที่ปรากฏชัดเจนว่าเป็นโบราณสถานทางศาสนาพราหมณ์แล้ว ยังมีพระพุทธรูปบางห้ามสมุทรเชื่อกันว่าประดิษฐานไว้

ภายหลัง และหินที่นำมาแกะสลักตัวปราสาทนี้เป็นหินทรายและประกอบด้วยศิลาแลง แม้ตัวปราสาทไม่ใหญ่โต แต่ก็จัดอยู่ในขนาดกลาง เนื่องจากเมืองนครราชสีมาเป็นเมืองใหญ่มีเจ้าพระยามหานครเป็นผู้ครอง จึงเรียก นคร ได้มีผู้คิดตั้งตนเป็นอิสระหลายคราว เช่น พระยาขมราช (สังข์) เมื่อ พ.ศ. 2232 ในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา (เดิม วิชาญพจนกิจ. 2530 : 3-5)

จังหวัดนครราชสีมามีพื้นที่ประมาณ 20,494 ตารางกิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 26 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองนครราชสีมา ปากช่อง สีคิ้ว สูงเนิน ขามทะเลสอ ด่านขุนทด โนนไทย โนนสูง ขามสะแกแสง พิมาย คง โนนแดง ประทาย ชุมพวง บัวใหญ่ แก้งสนามนาง บ้านเหลื่อม จักราช ห้วยแถลง ปักธงชัย โชคชัย ครบุรี เสิงสาง หนองบุญนา วังน้ำเขียว เฉลิมพระเกียรติ และอีก 6 กิ่งอำเภอ คือ กิ่งอำเภอเมืองยาง เทพารักษ์ ลำทะเมนชัย พระทองคำ บัวลายและสีดา

ทิศเหนือ	ติดกับจังหวัดชัยภูมิ และขอนแก่น
ทิศใต้	ติดกับจังหวัดนครนายก และปราจีนบุรี
ทิศตะวันออก	ติดกับจังหวัดบุรีรัมย์
ทิศตะวันตก	ติดกับจังหวัดชัยภูมิ และสระบุรี

ภาพประกอบ 2 จังหวัดนครราชสีมา

อำเภอครบุรี

ภาพประกอบ 4 อำเภอครบุรี

ประวัติความเป็นมา อำเภอครบุรี

ตำบลครบุรี เดิมอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอบึงขัง ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2428 ทางราชการได้จัดตั้งกิ่งอำเภอเขษ (อำเภอครบุรีในปัจจุบัน) จึงได้ขึ้นอยู่กับกิ่งอำเภอเขษ เพื่อความสะดวกในการติดต่อราชการ มีการแบ่งการปกครองออกเป็น 2 ตำบล กระทรวงมหาดไทยได้ ประกาศให้ตำบลครบุรีแบ่งออกเป็นอีกตำบลหนึ่ง คือ ตำบลครบุรี เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม 2531 คำว่า ครบุรี แปลว่า เมืองต้นน้ำหลัก เมืองสายน้ำ เพราะประกอบด้วย แควน้ำและลำห้วย ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารมากมายไหลมารวมกัน จึงเรียกว่า สาครบุรี ต่อมาเรียกว่า ครบุรี ปัจจุบันตำบลครบุรีมีหมู่บ้านอยู่ในการปกครอง จำนวน 14 หมู่บ้าน

สภาพทั่วไปของตำบล

มีเนื้อที่ทั้งหมด 47 ตร.กม หรือประมาณ 29,375 ไร่ สภาพทั่วไปของตำบลเป็นที่ราบลุ่ม ไม่มีป่าไม้หนาทึบ เป็นที่ไร่นาโล่งเตียน

อาณาเขตตำบล

ทิศเหนือ ติดกับ ตำบลท่าลาดขาว อำเภอโชคชัย และตำบลสำโรง ตำบลดอน อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมาทิศใต้ ติดกับ ตำบลครบุรีได้ อำเภอครบุรี จังหวัดนครราชสีมา

ทิศตะวันออก ติดกับ ตำบลทุ่งอรุณ อำเภอโซ่พิสัย และตำบลอรพิมพ์
อำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดนครราชสีมา

ทิศตะวันตก ติดกับ ตำบลสระแก้ว อำเภอปักธงชัย
จังหวัดนครราชสีมา

จำนวนประชากรของตำบล

จำนวนประชากรในเขต อบต. 5,704 คน และจำนวนหลังคาเรือน
1,243 หลังคาเรือน

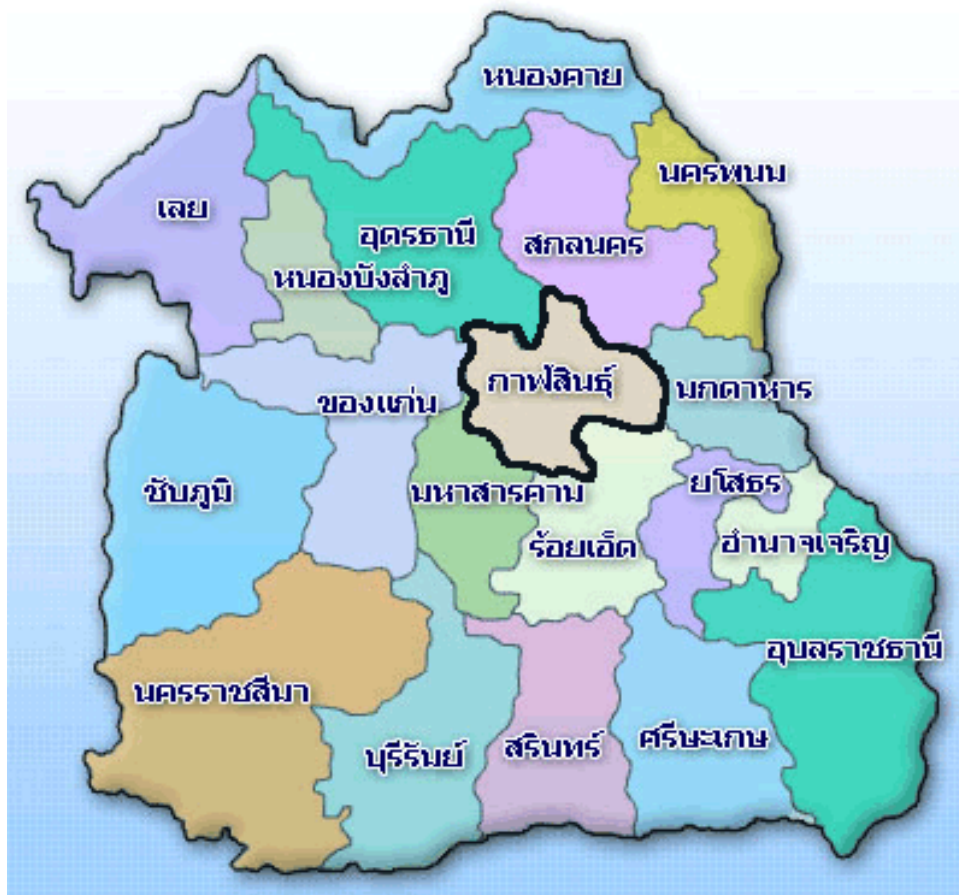
ข้อมูลอาชีพของตำบล

อาชีพหลัก ทำนา ทำไร่

อาชีพเสริม ทำสวนผลไม้ ปลูกผัก เลี้ยงโค เลี้ยงสุกร

2. จังหวัดกาฬสินธุ์ เมืองกาฬสินธุ์ เดิมทีคงเป็นถิ่นของพวกลาวและขอม เช่นเดียวกับหัวเมืองอื่น ๆ ที่เคยสังกัดมณฑลอีสานมาก่อน ตามตำนานสมัยขอมเรื่องอำนาจ เมืองกาฬสินธุ์เดิมชื่อ เมืองฟ้าแดด กล่าวถึงของลูกหลวงครองเมืองฟ้าแดด ว่าเป็นเมืองงามมาก ปราสาทราชวังก่อปรด้วยแก้วสัณนิล ลานและถนนปูด้วยกระเบื้องและกรวดเพชร แต่บัดนี้ สิ่งก่อสร้างได้สละหักพังจมดิน คงเหลือไว้แต่ซากหินแลง อันมีรูปสัณฐานเป็นที่สังเกต

ประวัติเมืองกาฬสินธุ์พึงปรากฏหลักฐานแน่ชัดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มานี้ ว่าเจ้าฟ้าขาวซึ่งเป็นพวกเดียวกับเจ้าพระดา เจ้าพระวอฯ (พระวราชภักดี) เมืองอุบลฯ เจ้าฟ้าขาวเกิด ผิดใจกับเจ้าผู้ครองนครเวียงจันทร์ด้วยเรื่องโอรสของพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตเวียงจันทร์ผิด ประเพณีในหลานสาวของเจ้าฟ้าขาว ก็พากันอพยพครอบครัวเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่บ้านหินโงมพวก หนึ่ง ที่บ้านหนองบัวลุ่มภูพวกหนึ่ง อีกพวกหนึ่งมาตั้งอยู่ทางบ้านกะลิมเมืองพาน ครั้นกองทัพเรือ เวียงจันทร์ตามมาตีแตกก็แยกย้ายกันไปตั้งถิ่นฐานในที่ต่างๆ ที่เห็นว่าปลอดภัยและสะดวกแก่การทำ มาหากิน เช่น เจ้าพระวอฯ และพรรคพวกได้มาตั้งถิ่นฐานทางแถบลุ่มแม่น้ำมูลดอนมดแดง เมื่อเกิด มีลูกหลานบ่าวไพร่มากขึ้น ก็กลายเป็นบ้านเป็นเมืองขยายใหญ่โตออกไป ดังได้กล่าวมาแล้ว เป็นต้น จังหวัดกาฬสินธุ์นี้ได้ถูกยุบลงเป็นอำเภอขึ้นเอกครั้งหนึ่ง ตามประกาศกระทรวงมหาดไทยลงวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2474 เรียกว่าอำเภอหลุบไปรวมการปกครองจังหวัดมหาสารคาม เนื่องจาก เศรษฐกิจของประเทศตกต่ำในสมัยพระอรรคเจษฎาบดีเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดคนที่ 15 และคน สุดท้ายในระบอบการปกครองสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่เมืองกาฬสินธุ์ได้คงถิ่นสภาพเป็นจังหวัด เช่นเดิมอีก เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2490 จนบัดนี้ มีอำเภอปกครอง 6 อำเภอและ 1 กิ่ง คือ อำเภอ เมืองกาฬสินธุ์ กมลาไสย ภูผินารายณ์ ขางลาด สหัสขันธ์ กิ่งอำเภอสมเด็จ และอำเภอท่าคันโท มีเนื้อที่ 7,651 ตารางกิโลเมตร (เดิม วิกาศัพพจนกิจ. 2530 : 228, 229, 242, 243)

ภาพประกอบ 5 แผนที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ข้อมูลทั่วไป

กาฬสินธุ์ เป็นจังหวัดที่มีความอุดมสมบูรณ์จังหวัดหนึ่งในภาคอีสาน จากหลักฐานทางโบราณคดีบ่งบอกว่า เคยเป็นที่อยู่อาศัยของเผ่าละว้า ซึ่งมีความเจริญทางด้านอารยธรรม ประมาณ 1,600 ปี จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์เริ่มตั้งเป็นเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อปี พ.ศ. 2336 โดยท้าวโสมพะมิตร ได้อพยพหลบภัยมาจากดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงพร้อมไพร่พล และมาตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำป่าว เรียกว่า “บ้านแก่งสำโรง” แล้วได้นำเครื่องบรรณาการเข้าถวาย สวามิภักดิ์ต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ต่อมาได้รับพระกรุณาโปรดเกล้า ยกฐานะบ้านแก่งสำโรงขึ้นเป็นเมือง และพระราชทานนามว่า “เมืองกาฬสินธุ์” หรือ “เมืองน้ำคำ” ซึ่งเป็นเมืองที่สำคัญทางประวัติศาสตร์มาตั้งแต่สมัยโบราณกาล “กาฬ” แปลว่า “ดำ” “สินธุ์” แปลว่า “น้ำ” กาฬสินธุ์จึงแปลว่า “น้ำดำ” ทั้งมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งให้ ท้าวโสมพะมิตรเป็น “พระยาชัยสุนทร” ครองเมืองกาฬสินธุ์เป็นคนแรก

อาณาเขต

ทิศเหนือ จดจังหวัดอุดรธานี สกลนคร

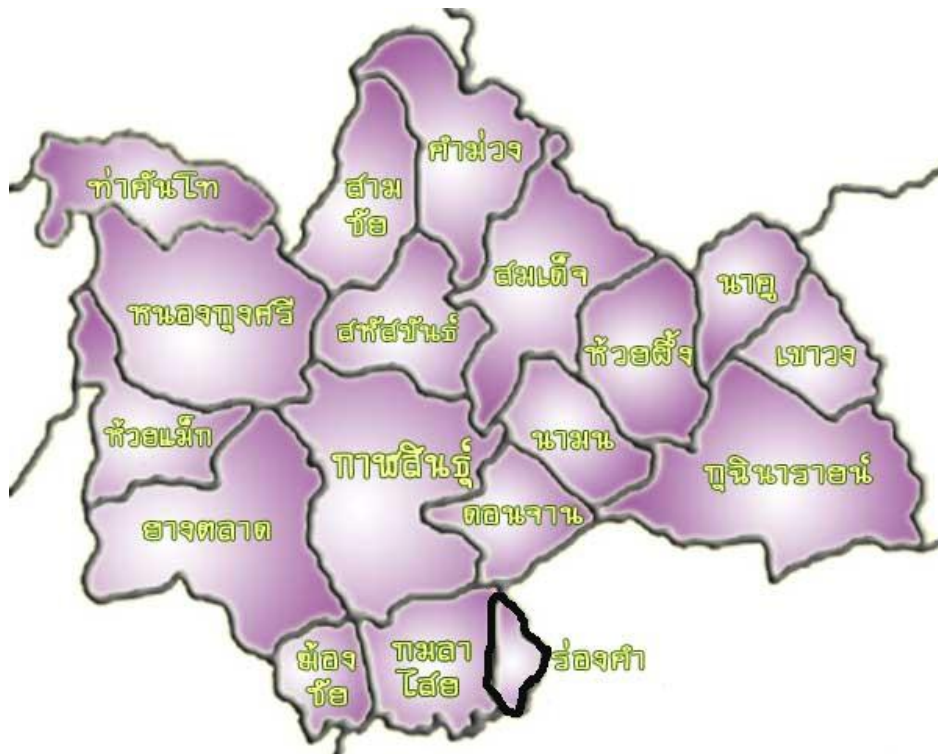
ทิศใต้ จดจังหวัดร้อยเอ็ด มหาสารคาม

ทิศตะวันออก จดจังหวัดร้อยเอ็ด มุกดาหาร

ทิศตะวันตก จดจังหวัดมหาสารคาม ขอนแก่น และอุดรธานี

กาฬสินธุ์ อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ 519 กิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 14 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ คือ อำเภอเมืองกาฬสินธุ์ อำเภอยางตลาด อำเภอกมลาไสย อำเภอสหัสขันธ์ อำเภอสมเด็จ อำเภอกุฉินารายณ์ อำเภอท่าคันโท อำเภอเขาวง อำเภอห้วยเม็ก อำเภอคำม่วง อำเภอหนองกุงศรี อำเภอนามน อำเภอห้วยผึ้ง อำเภอร่องคำ กิ่งอำเภอสามชัย และกิ่งอำเภอนาคู จังหวัดกาฬสินธุ์มีเนื้อที่ทั้งหมด 7,055.07 ตารางกิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศตอนบนเป็นภูเขาตามแนวเทือกเขาภูพาน ตอนกลางเป็นเนินเขาสลับป่าโปร่ง

อำเภอร่องคำ

ภาพประกอบ 6 แผนที่จังหวัดกาฬสินธุ์

รื่องคำ เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดกาฬสินธุ์

ที่ตั้ง เทศบาลตำบลร่องคำ (สุขาภิบาลตำบลร่องคำ) จัดตั้งตามประกาศ
กระทรวงมหาดไทย เรื่องการจัดตั้งสุขาภิบาลร่องคำ อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ลงวันที่ 7
กรกฎาคม 2509 เปลี่ยนแปลงฐานะจากสุขาภิบาลร่องคำ เป็นเทศบาลตำบลร่องคำ ตามพระราชบัญญัติ
เปลี่ยนแปลงฐานะเป็นเทศบาล เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2542 ยุบรวมสภาตำบลร่องคำ เข้ากับเทศบาล
ตำบลร่องคำ ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่องจัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลและการโอนสภา
ตำบลหรือหน่วยงานบริหารราชการส่วนท้องถิ่น ลงวันที่ 9 กรกฎาคม 2547 ลักษณะทางกายภาพ
เทศบาลตำบลร่องคำมีพื้นที่ทั้งหมด 21.271 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ในตำบลร่องคำทั้งหมดจำนวน
13 หมู่บ้านห่างจากจังหวัดกาฬสินธุ์ ระยะทาง 38 ก.ม. พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบ มีลักษณะเป็นดิน
ปนทราย สภาพภูมิอากาศทั่วไปประกอบด้วย 3 ฤดู คือ ร้อน ฝน หนาว

ทิศเหนือ ติดเขตบ้านหนองคู ตำบลเหล่าอ้อย

ทิศตะวันออก ติดต่อหกดบลขามเปี้ยและตำบลหนองตาไก้ อำเภอ
โพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด

ทิศใต้ ติดต่อดำบลหนองตาไก้ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด

ทิศตะวันตก ติดต่อกับองค์การบริหารส่วนตำบลเหล่าอ้อย

อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ท้องที่อำเภอร่องคำประกอบด้วยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น 3 แห่ง
ได้แก่ เทศบาลตำบลร่องคำ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลร่องคำทั้งตำบล องค์การบริหารส่วนตำบลสามัคคี
ครอบคลุมพื้นที่ตำบลสามัคคีทั้งตำบล องค์การบริหารส่วนตำบลเหล่าอ้อย ครอบคลุมพื้นที่ตำบลเหล่า
อ้อยทั้งตำบล สภาพโครงสร้างพื้นฐาน-การคมนาคม ระหว่างหมู่บ้านสามารถสัญจรไปมาอย่าง
สะดวกสบายถนนส่วนใหญ่ในเขตเทศบาลเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กแต่มีบางสายที่เป็นถนนลูกรัง
สภาพทางเศรษฐกิจ

การเกษตรกรรม

การเพาะปลูก คิดเป็นร้อยละ 70 ของพื้นที่ จำนวนที่ผลิตได้ใน
แต่ละปี 60/ไร่/ปี

การปศุสัตว์ เลี้ยงเพื่อใช้งานและจำหน่าย

การอุตสาหกรรม

โรงสีข้าวขนาดเล็ก 10 โรง

อู่ซ่อมเครื่องยนต์ 14 แห่ง

สถานบริการน้ำมัน 1 แห่ง

การพาณิชย์

ตลาดสดเทศบาล 1 แห่ง

สภาพสังคม

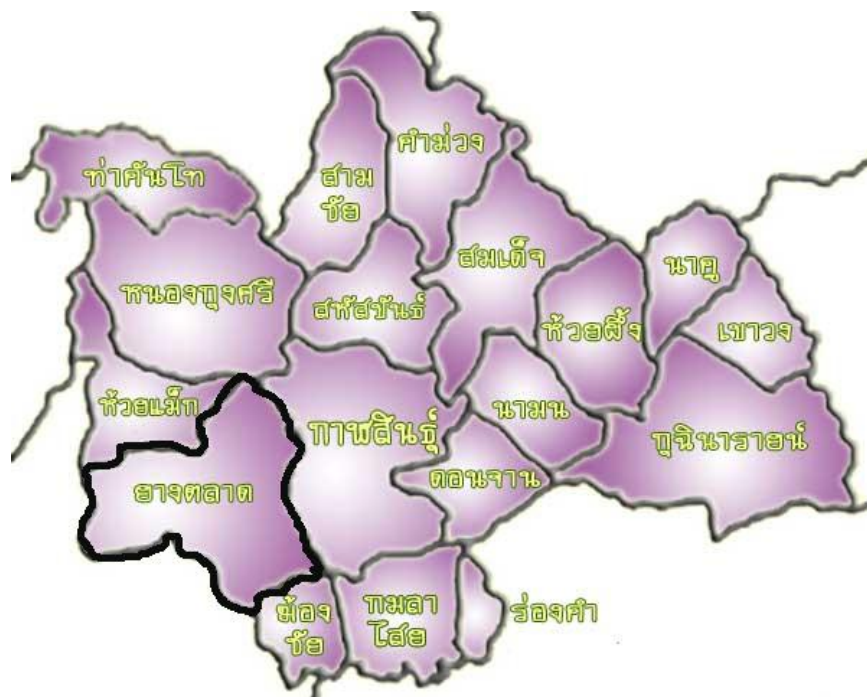
จำนวนประชากร

จำนวนประชากรทั้งสิ้น 6,093 คน

จำนวนครัวเรือน 1,441 ครัวเรือน

ความหนาแน่นของประชากรเท่ากับ 294.39 คนต่อตารางกิโลเมตร

อำเภอขามเฒ่า

ภาพประกอบ 7 แผนที่อำเภอขามเฒ่า

แผนที่จังหวัดกาฬสินธุ์

คำขวัญประจำอำเภอขามเฒ่า

เร็วพันธุ์ดีดงระแนง แหล่งรวมการเกษตร เขตทุ่งก้ามกรามรสเลิศ

ถิ่นกำเนิดวงโปงลาง เส้นทางสู่อินโดจีน แผ่นดินแห่งนักปราชญ์

อำเภอขามเฒ่าเดิมชื่อ อำเภอปจิมกาฬสินธุ์ ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2451 หลังจากมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ และแบ่งเขตการปกครองออกเป็นมณฑล จังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน อำเภอปจิมกาฬสินธุ์ตั้งที่ว่าการอยู่ที่บ้านดงเค็ง หมู่ที่ 4 ตำบลดอนสมบูรณ์ ลักษณะอาคารที่ว่าการอำเภอเป็นอาคารสร้างด้วยไม้ทั้งหลัง

ต่อมาทางราชการเห็นว่า การตั้งชื่ออำเภอโดยใช้ทิศทางเป็นหลักจะทำให้ประชาชนเข้าใจยาก จึงเปลี่ยนชื่ออำเภอปจิมกาฬสินธุ์ (กาฬสินธุ์ตะวันตก) เป็นอำเภอภูแล่นช้าง ใน พ.ศ. 2456 ทั้งนี้เพื่อรักษาชื่อเมืองภูแล่นช้างไว้ไม่ให้สูญหายไป หลังจากนั้นทางราชการได้ย้ายที่ว่าการอำเภอภูแล่นช้างจากบ้านดงเค็งมาตั้งที่บ้านยางซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของหนองหมาจอก ใน พ.ศ. 2460 จึงมีการเปลี่ยนชื่ออำเภอจาก “ภูแล่นช้าง” เป็นอำเภอยางตลาด ตามชื่อบ้านยาง ซึ่งได้รับการพัฒนาให้มีความเจริญมาจนถึงปัจจุบัน

ที่ตั้งและอาณาเขต

อำเภอยางตลาดตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัด มีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครองข้างเคียงดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ อำเภอห้วยเม็กและอำเภอหนองกุงศรี

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อำเภอเมืองกาฬสินธุ์

ทิศใต้ ติดต่อกับ อำเภอฆ้องชัย และอำเภอกันทรวิชัย

(จังหวัดมหาสารคาม)

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอเขียงยืน (จังหวัดมหาสารคาม)

การปกครองส่วนภูมิภาค

อำเภอยางตลาดแบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น 15 ตำบล 208 หมู่บ้าน

3. จังหวัดสกลนคร ด่านานเมืองสกลนครนี้มีมาว่าเคยเป็นเมืองโบราณมาก่อน สันนิษฐานว่าคงตั้งขึ้นในสมัยขอมเป็นใหญ่ เวลานั้นชื่อ เมืองหนองหารหลวง มีกษัตริย์ปกครอง ยังปรากฏซากโบราณสถานฝีมือขอมเหลืออยู่มาก ตามตำนานอุรังคนิทาน ครั้นถึงรัชสมัยรัชกาลที่ 1 กรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อุปฮาดเมืองกาฬสินธุ์ (ไม่ปรากฏนาม) พร้อมด้วยครอบครัวไพร่พลตัวเลกมาตั้งรักษาพระธาตุเชิงชุม ตั้งอยู่ ณ ตำบลธาตุเชิงชุมและหมู่บ้านอื่นๆ หลายตำบล ครั้นต่อมาทรงพระราชดำริเห็นว่า ตำบลธาตุเชิงชุมและตำบลอื่นๆ มีผู้คนหนาแน่นพอจะรวมตั้งเป็นเมืองใหญ่เพื่อสะดวกแก่การปกครองได้แล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านธาตุเชิงชุมเป็น เมืองสกลนครทวาปี เมืองพุทธศักราช 2329 ตั้งให้อุปฮาดเมืองกาฬสินธุ์เป็นพระธานี เจ้าเมืองสกลนครทวาปีคนแรก เมื่อปีขาล จอศก จุลศักราช 1156 (พ.ศ. 2337) พระบรมราชา (พรหมา) ซึ่งเป็นบุตรพระบรมราชา (กูแก้ว) เจ้าเมืองมหาชัยกองแก้ว ครั้งเมื่อพระบรมราชา (พรหมา) ถึงแก่กรรมคราวไปราชกองทัพอกรุงไปรบพม่าทางเชียงใหม่ พอไปถึงเมืองลินบั้งเอญูไปเบียดคหวนถึงแก่กรรม จึงโปรดเกล้าฯ ให้ท้าวสุตา (หรือสุตตา) ผู้เป็นพี่ภรรยาพระบรมราชา (พรหมา) ซึ่งท้าวสุตาก็เคยเป็นเครือญาติสกุลเดียวกัน ได้เป็นที่พระบรมราชา เจ้าเมืองนครพนมสืบต่อพระบรมราชา (พรหมา) แต่ท้าวจุพนี ท้าวกิ่งหงษา และท้าวคำสาย 3 คนนี้เป็นบุตรพระบรมราชา (พรหมา) ไม่ได้เป็นเจ้าเมืองหรือตำแหน่งของเมืองแต่ประการใด ก็ขาดเคือง

และมีความน้อยใจ ทั้ง 3 คนจึงพากันรวบรวมไพร่พลข้ามโขงไปอยู่กวนกู่ กวนจ้าวฝั่งซ้ายแล้ว ก็แข็งข้อต่อเมืองนครพนมร้องไปยังกรุงเทพฯ ทางกรุงเทพฯ โปรดเกล้าฯ ให้พระยามหาอำมาตยาธิบดียกทัพมาปราบ พระยามหาอำมาตย์ฯ แม่ทัพจึงสั่งให้กองทัพเวียงจันทน์ยกไปช่วยอีกด้านหนึ่ง พระเจ้านันทเสนเวียงจันทน์จึงสั่งให้พญาสุโขมทัพลงไปช่วย

บัดนี้ ราชวงศ์ผู้ว่าราชการเมืองสกลนคร ราชวงศ์เมืองกาฬสินธุ์ ท้าวจันทร์ (อินทร์) บุตรหลานท้าวเพี้ยลงไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทแจ้งข้อราชการ ณ กรุงเทพฯ นั้น จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ราชวงศ์ (คำ) เป็นพรยาประเทศธานี เจ้าเมือง เปลี่ยนนามเมือง สกลนครทวาปีเป็นเมืองสกลนคร ให้ท้าวลาวราชวงศ์เมืองกาฬสินธุ์เป็นอุปฮาด ให้ท้าวจันทร์ (อินทร์) เป็นที่ราชวงศ์ ตั้งราชบุตร (คำ) เมืองกาฬสินธุ์เป็นราชบุตรเมืองสกลนคร รักษาบ้านเมือง ค้ำครองไพร่พลทำราชการฉลองพระเดชพระคุณขึ้นกับกรุงเทพมหานคร ตามตัวอย่างบ้านเมืองข้า ขอบขันตลิวมาทั้งปวงสืบไป ร.ศ. 109 (พ.ศ. 2435) ตรงกับปีมะโรง จัตวาศก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุริยเดชวิเศษฤทธิฯ (จาบ สุวรรณทัต) มาเป็นข้าหลวงกำกับราชการเมืองสกลนคร คนแรก ตำแหน่งเจ้าเมือง อุปฮาดราชวงศ์ ราชบุตรก็ค่อยๆ ยุบเลิกไป เพราะได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดระบบการปกครองเป็นแบบเทศาภิบาลตามหัวเมืองมณฑลชั้นนอกขึ้นแล้ว (เดิม วิกาศย์พนกิจ, 2530 : 268, 278, 279, 281, 287, 301)

สกลนคร เป็นเมืองพุทธศาสน์ พระธาตุห้าแห่ง แหล่งอารยธรรมสามพันปี ตามตำนานเล่าว่า เมืองหนองหานหลวงในอดีต หรือสกลนครในปัจจุบันนั้น สร้างขึ้นเมื่อพุทธศตวรรษที่ 16 ในยุคที่ขอมมีอำนาจในดินแดนนี้ ต่อมาเมื่ออิทธิพลขอมเสื่อมลง เมืองหนองหานหลวงตกไปอยู่ในความปกครองของอาณาจักรล้านช้าง เรียกชื่อเมืองว่า “เมืองเชียงใหม่หนองหาน” และเมื่อมาอยู่ในความปกครองของไทย ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “เมืองสกลทวาปี” ต่อมา ในปี พ.ศ. 2373 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้เปลี่ยนชื่อจากเมืองสกลทวาปี เป็น “เมืองสกลนคร” ในปัจจุบัน

จังหวัดสกลนคร อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 647 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งสิ้น ประมาณ 9,605 ตารางกิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 18 อำเภอ คือ อำเภอเมืองสกลนคร อำเภอกุสุมาลย์ อำเภอกุดบาก อำเภอพรรณานิคม อำเภอวาริชภูมิ อำเภอส่องดาว อำเภอสว่างแดนดิน อำเภอกวนาวาส อำเภออากาศอำนวย อำเภอบ้านม่วง อำเภอพังโคน อำเภอคำตากล้า อำเภอนิคมคำน้ำอูน อำเภอเต่างอย อำเภอโคกศรีสุพรรณ อำเภอเจริญศิลป์ อำเภอโพนนาแก้ว และอำเภอภูพาน

อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดหนองคาย และจังหวัดนครพนม

ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดมุกดาหาร

ทิศตะวันออก ติดต่อกับจังหวัดนครพนม

ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดอุดรธานี และจังหวัดกาฬสินธุ์

อำเภอพังโคน

ภาพประกอบ 9 อำเภอพังโคน

ประวัติความเป็นมา อำเภอพังโคน

ตำบลพังโคนเดิมขึ้นอยู่กับตำบลม่วงไข่ จนกระทั่งเมื่อก่อตั้ง กิ่งอำเภอพังโคน และเป็นอำเภอพังโคนแล้ว จึงตั้งตำบลขึ้น โดยแบ่งพื้นที่ออกจากตำบลม่วงไข่ ปัจจุบันตำบลพังโคน มีหน่วยราชการบริหารส่วนท้องถิ่น 2 หน่วยงาน คือ เทศบาลตำบลพังโคน ประกอบด้วย 3 หมู่บ้าน คือ บ้านพังโคน หมู่ที่ 1 บ้านโพธิ์ชัย หมู่ที่ 8 บ้านศรีจำปาชนบทหมู่ที่ 9 องค์การบริหารส่วนตำบลพังโคน ประกอบด้วย 9 หมู่บ้าน คือ บ้านนาเหมือง หมู่ที่ 2 บ้านนาเหมืองน้อย หมู่ที่ 3 บ้านโนนสูง หมู่ที่ 4 บ้านดอนตาล หมู่ที่ 5 บ้านสร้างขุ่ย หมู่ที่ 6 บ้านหนองหญ้าปล้อง หมู่ที่ 7 บ้านนาเหมือง หมู่ที่ 10 บ้านดอนตาล หมู่ที่ 11 และบ้านค่าน้ำเย็น หมู่ที่ 12

สภาพทั่วไปของตำบล

ภูมิประเทศของตำบลพังโคนแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะใหญ่ๆ คือ พื้นที่ทางด้านทิศเหนือจะเป็นที่ราบลุ่ม ทิศใต้เป็นที่ราบสูง โกล่ ดอน ทั้งหมดอยู่นอกเขตชลประทานน้ำอูน

	อาณาเขตตำบล
สกลนคร	ทิศเหนือ ติดกับ เขต อบต.เคื่อศรีคันไชย อำเภอวานรนิวาส จังหวัด
	ทิศใต้ ติดกับ เขต อบต.ปลาไหล อำเภวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร
	ทิศตะวันออก ติดกับ เขต อบต.ไฮหย่อง, อบต.แร่ อำเภอพังโคน จังหวัด
สกลนคร	ทิศตะวันตก ติดกับ เขต อบต.ม่วงไข่ อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร
	จำนวนประชากรของตำบล
	จำนวนประชากรในเขต อบต. 6,575 คน และจำนวนหลังคาเรือน 1,787
หลังคาเรือน	
	ข้อมูลอาชีพของตำบล
	อาชีพหลัก ทำนา
	อาชีพเสริม ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย
	ข้อมูลสถานที่สำคัญของตำบล
	1. แหล่งวัฒนธรรมบ้านเชียงบ้านพังโคน
	2. บ้านโนนสูง
	3. วัดศรีจอมธาตุ
	4. วัดศรีบุญเรือง
	5. วัดศรีคุณพัฒนา
	6. วัดสายแก้ว
	7. วัดสามัคคีธรรม
	8. วัดศรีจำปาชนบท
	อำเภวาริชภูมิ

ภาพประกอบ 10 อำเภอวาริชภูมิ

ประวัติความเป็นมา ได้รับการยกฐานะจากตำบลวาริชภูมิ ขึ้นเป็นกิ่งอำเภอวาริชภูมิ อำเภอพรหมนิคม เมื่อปี พ.ศ. 2469 และได้รับการยกฐานะเป็นอำเภอวาริชภูมิ เมื่อปี พ.ศ. 2496 ประชากรส่วนใหญ่มีเชื้อสายเป็นชาวภูไท นับถือศาสนาพุทธ และภาษาท้องถิ่นคือภาษาภูไท และไทยอีสาน เนื้อที่/พื้นที่ 476.125 ตร.กม. สภาพภูมิอากาศโดยทั่วไป ฤดูร้อนอากาศจะร้อนอบอ้าว ฤดูฝนตกชุก และฤดูหนาวอากาศค่อนข้างหนาวมาก

ข้อมูลการปกครอง

1. ตำบล.....5.... แห่ง 3.เทศบาล..1.....แห่ง
2. หมู่บ้าน....71.... แห่ง 4.อบต.....5 ... แห่ง

ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ

1. อาชีพหลัก ได้แก่
 - 1.1 ทำนา
 - 1.2 ทำสวน
 - 1.3 เลี้ยงสัตว์ (โคนม)

2. อาชีพเสริม ได้แก่

2.1 ทำสวนผลไม้ เช่น มะม่วง ลำไย มะขาม ส้ม เป็นต้น

2.2 ทอผ้าไหม และผ้าฝ้าย

3. ค้าขาย

จำนวนธนาคาร

ด้านทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของอำเภอ

1. ป่าสงวนแห่งชาติภูวง

2. เขื่อนน้ำอูน

ด้านประชากร

1. จำนวนประชากรทั้งสิ้น รวม 50,419 คน

2. จำนวนประชากรชาย รวม 24,918 คน

3. จำนวนประชากรหญิง รวม 25,501 คน

4. ความหนาแน่นของประชากร 106 คน/ตร.กม.

ด้านการเกษตร และอุตสาหกรรม

1. ผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญ ได้แก่

1.1 ข้าว

1.2 ยางพารา

1.3 ผลไม้

อำเภอพรรณานิคม

ภาพประกอบ 11 อำเภอพรหมนิคม

พรหมนิคม เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดสกลนคร
ที่ตั้งและอาณาเขต

อำเภอพรหมนิคมตั้งอยู่ทางตอนกลางของจังหวัด มีอาณาเขตติดต่อกับ
เขตการปกครองข้างเคียงดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอวานรนิวาสและอำเภออากาศอำนวย

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอนาหว้า (จังหวัดนครพนม) และอำเภอ
เมืองสกลนคร

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอกุศบาศ อำเภอนิคมน้ำอุ่น และอำเภวาริชภูมิ

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอพังโคน

การปกครอง ท้องที่อำเภอพรหมนิคมประกอบด้วยองค์กรปกครองส่วน
ท้องถิ่น 11 แห่ง ได้แก่

เทศบาลตำบลพรหมนิคม ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของตำบลพรหม

เทศบาลตำบลพอกน้อย ครอบคลุมพื้นที่ตำบลพอกน้อยทั้งตำบล

เทศบาลตำบลนาโน ครอบคลุมพื้นที่ตำบลนาโนทั้งตำบล

เทศบาลตำบลบัวสว่าง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลสว่างทั้งตำบล
 องค์การบริหารส่วนตำบลพรรณา ครอบคลุมพื้นที่ตำบลพรรณา
 (นอกเขตเทศบาลตำบลพรรณานิคม)
 องค์การบริหารส่วนตำบลวังยาง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลวังยางทั้งตำบล
 องค์การบริหารส่วนตำบลนาหัวบ่อ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลนาหัวบ่อทั้ง
 ตำบล
 องค์การบริหารส่วนตำบลไร่ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลไร่ทั้งตำบล
 องค์การบริหารส่วนตำบลช้างมิ่ง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลช้างมิ่งทั้งตำบล
 องค์การบริหารส่วนตำบลบะสี ครอบคลุมพื้นที่ตำบลบะสีทั้งตำบล
 องค์การบริหารส่วนตำบลเชิงชุม ครอบคลุมพื้นที่ตำบลเชิงชุมทั้งตำบล

ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

1. ทฤษฎีหลัก

1.1 ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่นิยมการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ของนักมานุษยวิทยา
 รุ่นเก่า ๆ มักจะใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์สืบย้อนเป็นส่วนใหญ่ ต่อมาในช่วงกลางของศตวรรษที่ 20
 การศึกษาวัฒนธรรมได้ขยายขอบข่ายไปมากเพราะเกิดแนวคิดใหม่ ๆ ขึ้นมากมายวิชาการทางด้าน
 สังคมศาสตร์ก็ได้แตกแขนงไปมากมายเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านมานุษยวิทยาวัฒนธรรมนั้น
 ได้เกิดแนวคิดและวิธีการศึกษาใหม่ ๆ ขึ้นหลายแนวคิด แนวทางศึกษาวัฒนธรรมแบบใหม่ ๆ ได้
 เกิดขึ้นในช่วงนี้ นั่นก็คือศึกษาพฤติกรรมของคนในสังคมในรูปแบบบูรณาการ (Integration)
 ซึ่งจะต้องศึกษาหน้าที่ของโครงสร้างของสังคมทุก ๆ โครงสร้างในขณะเดียวกันให้สัมพันธ์กันจึงจะ
 เข้าใจสังคมหนึ่ง ๆ ได้อย่างลึกซึ้งและถ่องแท้เพราะสังคมหนึ่ง ๆ ประกอบขึ้นด้วย โครงสร้างต่าง ๆ
 โครงสร้างของสังคมก็คือส่วนประกอบของสังคมนั่นเอง แต่ละโครงสร้างจะทำหน้าที่ประสาน
 สัมพันธ์กัน ถ้าขาดโครงสร้างใดโครงสร้างหนึ่งสังคมก็จะล้มหรือล่มสลายหรือหากโครงสร้างใด
 โครงสร้างหนึ่งทรุดโทรม หรือเสื่อมสลายลงโครงสร้างนั้นก็ทำหน้าที่ไม่ได้ดีจะเป็นผลตกกระทบ
 ไปถึงโครงสร้างอื่น ๆ เป็นลูกโซ่ สุดท้ายจะทำให้สังคมนั้นเสื่อมทรามหรือล่มสลายลงไป แต่ในความเป็นจริงแล้วสังคมจะไม่เคยล่มสลายเลย มันมีวิธีการปรับตัวของมันเองได้กล่าวคือเมื่อโครงสร้างใด
 โครงสร้างหนึ่งของสังคมเกิดเสื่อมทรามลงและทำงานล้มเหลว หรือบกพร่องไปสังคมจะหยุดชะงัก
 ระยะเวลาหนึ่ง และจะมีการเยียวยารักษา หรือปรับเปลี่ยนโครงสร้างนั้นให้ทำหน้าที่ได้ดีดังเดิมเสียก่อน
 สังคมจึงจะก้าวเดินต่อไป สังคมจะมีการขับปรับเปลี่ยนโครงสร้างที่บกพร่องเสมอสังคมจึงไม่ตาย
 แต่อาจเกิดอาการชะงักงันไปชั่วระยะเวลาหนึ่งก่อนจะก้าวเดินต่อไป ลักษณะนี้เป็นการปรับสมดุล

ของตัวเอง คือลักษณะการเคลื่อนไหวและไม่หยุดนิ่ง (Dynamics) ของสังคมหรือที่เรียกว่า “การเคลื่อนไหวที่สมดุลย์ (Moving Equilibrium)”

การศึกษาสังคมในแนวโครงสร้างและหน้าที่สัมพันธ์นี้เป็นแนวคิดของ A.R. Radcliffe-Brown นักมานุษยวิทยาสังคมชาวอังกฤษ Radcliffe-Brown ได้เสนอแนวคิดดังกล่าวไว้ในชื่อเขียนของเขาชื่อ “On Social Structure” (1940) และในหนังสือชื่อ Structure and Function in Primitive Society (1965 : 181) Radcliffe-Brown กล่าวว่า สังคมเปรียบเหมือนอินทรีย์ซึ่งมีชีวิต มีการเกิด เจริญเติบโต อาพาธ เจ็บป่วยได้ เยียวารักษาได้ เมื่อหายแล้วก็จะก้าวเดินต่อไปได้ ร่างกายมนุษย์มีอวัยวะเป็นส่วนประกอบเพื่อการคงอยู่ สังคมก็มีโครงสร้างเพื่อการดำรงคนทั้งอวัยวะของคนและโครงสร้างของสังคมต่างที่ทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์กันเพื่อผลรูปร่างกายและสังคม หากสังคมเกิดความขัดแย้งกันในโครงสร้างอันเนื่องมาจากการขัดกันในการทำหน้าที่ที่ไม่สอดคล้องกันทำให้สังคมชะงักงัน หรือพัฒนาไปได้ช้า สังคมก็จะหาทางแก้ไข หรือปรับเปลี่ยน โครงสร้างของตนเองเพื่อดำรงอยู่หรือพัฒนาก้าวหน้าต่อไป ร่างกายมนุษย์นั้นเมื่อเจ็บป่วยลงสามารถเยียวารักษาได้เช่นกัน อวัยวะในร่างกายบางส่วนก็สามารถปรับเปลี่ยนและแทนที่ได้แต่ก็ทำไม่ได้ทั้งหมดทุกส่วน โครงสร้างหลัก ๆ ไม่สามารถจะเปลี่ยนได้ เช่น ตับ ลำไส้ สมอง ฯลฯ เป็นต้น คนตึงตายได้แต่สังคมไม่มีวันตายหลังจากที่ได้ปรับตัวให้พัฒนาขึ้นแล้วสังคมจะก้าวเดินต่อไปได้ ในด้านการพัฒนานั้น สังคมสามารถพัฒนาจากสังคมรูปแบบหนึ่งเป็นอีกรูปแบบหนึ่งได้ เช่น สังคมโรมันได้เปลี่ยนมาเป็นสังคมนิตาเลียนสมัยใหม่ได้ แต่ร่างกายของสิ่งมีชีวิต (Organs) ไม่สามารถพัฒนาจากสัตว์ชนิดหนึ่งเป็นสัตว์อีกชนิดหนึ่งได้ เช่น หมูไม่สามารถจะกลายเป็นฮิปโปโปเตมัสได้ การทำงานไม่ประสานสอดคล้องกันของร่างกายของสิ่งมีชีวิตจะเห็นได้จากการที่ร่างกายของสิ่งมีชีวิตที่เกิดโรคภัยไข้เจ็บจนทำหน้าที่ประสานกับอวัยวะอื่น ๆ ไม่ได้ เช่น หัวใจเกิดโรคไม่สามารถจะสูบฉีดโลหิตได้ โลหิตก็ไม่ไปหล่อเลี้ยงร่างกาย ร่างกายก็ล้มเจ็บหรือตายไป

ส่วนการทำงานไม่สานสอดคล้องของสังคม ทำให้สังคมชะงักงันจะเห็นได้จาก (ตัวอย่างเช่น) การที่นักการเมืองไม่ทำหน้าที่ที่พึงทำ นักการเมืองโกงบ้านเมือง นักการเมืองทะเลาะเบาะแว้งไม่ทำงานทำให้เศรษฐกิจตกต่ำลง คนยากจนลง ไม่มีงานทำ เด็ก ๆ ไม่ได้รับการศึกษา ประชาชนหันไปพึ่งไสยศาสตร์ สุดท้ายก็จะเลือกผู้แทนที่แจกของแจกเงินเข้ามาบริหารบ้านเมืองอีก บ้านเมืองก็จะเสื่อมทรามลง จนในที่สุดก็เกิดการปฏิวัติรัฐประหารขับไล่่นักการเมืองเลว ๆ ออกไปเปลี่ยนผู้บริหารบ้านเมืองเสียใหม่เพื่อให้บ้านเมืองพัฒนาต่อไปได้ สังคมจึงไม่ล่มสลายลงไป สังคมอาจเกิดจากการเปลี่ยนแปลงไปเป็นรูปแบบใหม่ที่คนในสังคมปรารถนา นี่ก็ตัวอย่างที่สามารถอธิบายแนวคิดของ Radcliffe-Brown ได้ การศึกษาพฤติกรรมของคนในสังคมในเชิงความสัมพันธ์ของหน้าที่ตามโครงสร้างของสังคมของ Radcliffe-Brown นี้ในทางวิชาการมานุษยวิทยาเรียกว่า “Holistics” ซึ่งเป็นการมองสังคมที่เดียวทุกโครงสร้างเพื่อความเข้าใจสังคมทั้งสังคม Radcliffe-Brown

เชื่อว่า การศึกษาเฉพาะโครงสร้างใดโครงสร้างหนึ่งเพียงโครงสร้างเดียวไม่สามารถจะเข้าใจ โครงสร้างนั้น ๆ ได้เช่น ถ้าจะศึกษาโครงสร้างทางการเมืองของสังคมไทย ก็ต้องศึกษาระบบ ค่านิยม เศรษฐกิจ ศาสนา การศึกษา ครอบครัว และเครือญาติของสังคมไทยด้วยเพราะทุก ๆ ระบบ ดังกล่าวมานั้นมีผลต่อโครงสร้างทางการเมืองทั้งสิ้น (Radcliffe-Brown. 1965 : 181)

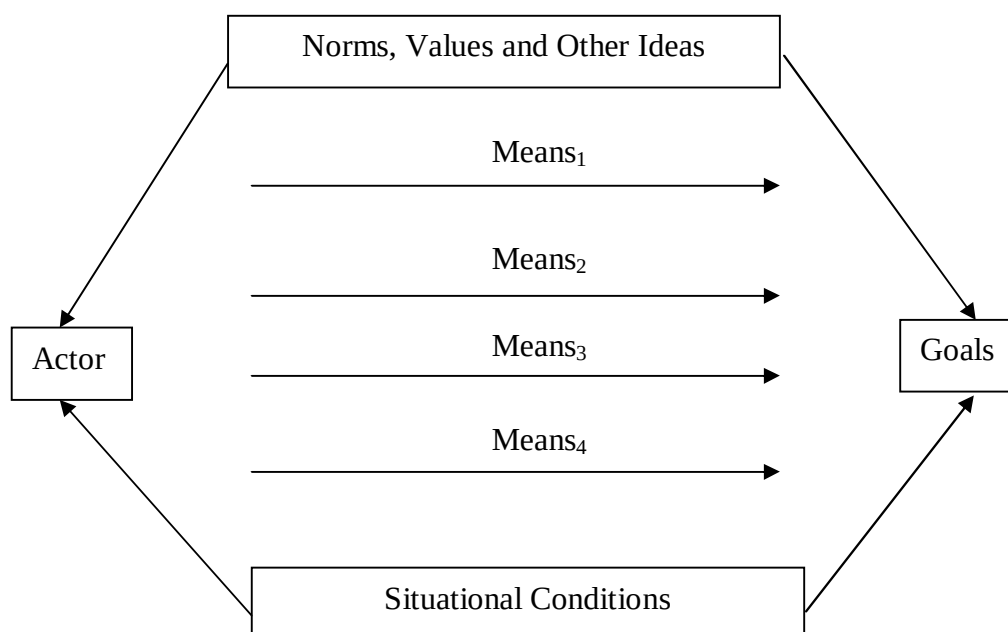
แนวคิดของ Radcliffe-Brown อาจตีความไปได้ว่าสังคมของ Radcliffe-Brown น่าจะ ราบรื่นเท่านั้น Radcliffe-Brown ไม่น่าจะสนับสนุนความขัดแย้งทางสังคม ซึ่งนักมานุษยวิทยารุ่นใหม่ (Neo-structuralists) มองว่า Radcliffe-Brown เชื่อในแนวคิดแบบ “สังคมรุ่มร่า” (Harmonious Society) ซึ่งเป็นแนวคิดของคนรุ่นเก่า นักมานุษยวิทยา กลุ่มใหม่ อันได้แก่ Max Gluckman (1965) Edmund Leach (1954) และ Victor Tumer (1967) คำนึงแนวคิดแบบสังคมรุ่มร่าของ Radcliffe-Brown ว่าแนวคิดดังกล่าวเป็นจริงไปไม่ได้ ไม่มีสังคมใดเลยในโลกนี้ที่ปราศจากความขัดแย้ง ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติปกติของมนุษย์ทุกคนมีความขัดแย้งในเวลาใดเวลาหนึ่งเสมอ ความ ขัดแย้งทำให้เกิดการแข่งขัน การแข่งขันทำให้เกิดการพัฒนาในสังคมได้ อย่างไรก็ตาม Radcliffe-Brown เห็นพ้องกับแนวคิดของ Durkheim ที่ว่าหน้าที่ของสังคมก็เหมือนระบบธรรมชาติอื่น ๆ ที่ต้องมีกฎหมายควบคุม (Bohnan and Glazer. 1973 : 297-298)

เมื่อพูดถึงโครงสร้างก็จะพูดถึงหน้าที่ของโครงสร้างควบคู่กันไป เพราะโครงสร้าง ต้องทำหน้าที่เสมอ โครงสร้างก็คือสถาบันของสังคมที่ Malinowski นักหน้าที่นิยมกล่าวว่าเกิดมาจาก ความจำเป็นพื้นฐานของมวลมนุษย์เอง ดังนั้นสถาบันหรือโครงสร้างทางสังคมจึงต้องทำหน้าที่ ตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ เช่น สถาบันครอบครัว ทำหน้าที่ตอบสนองความจำเป็นใน การจับจ่ายทางเพศ และสถาบันเศรษฐกิจทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการอาหารเพื่อการเจริญเติบโต ของร่างกายมนุษย์ เป็นต้น ความแตกต่างระหว่าง Malinowski กับ Radcliffe-Brown อยู่ที่ Malinowski เน้นการทำหน้าที่ของแต่ละ โครงสร้างของสังคมว่ามันตอบสนองความต้องการพื้นฐาน ของสมาชิกในสังคมอย่างไร Malinowski สนใจในแง่ของพฤติกรรมของคนมากกว่าในแง่ของสังคม ส่วน Radcliffe-Brown เน้นการมองโครงสร้างและมองต่อไปถึงความสัมพันธ์ทุกส่วนของโครงสร้าง ในแง่บวก เขาสนใจในสถาบันสังคมมากกว่าพฤติกรรมส่วนบุคคล โดยสรุปแล้ว Malinowski มุ่งศึกษาวัฒนธรรม และ Radcliffe-Brown มุ่งศึกษาสังคม งานเด่นของ Malinowski คือ Argonauts of the Western Pacific พิมพ์เผยแพร่เมื่อปี 1922 เป็นการศึกษาหมู่เกาะ Trobriands และเกาะอื่น ๆ ในแถบ นี้ ในทางด้านเศรษฐกิจ ศาสนา และไสยศาสตร์ (Magic) และด้านอื่น ๆ ส่วนงานทางด้าน Structural-Functionalism ของ Radcliffe-Brown คือ The Andaman Islanders เป็นการดูระบบศาสนา ไสยศาสตร์ และพิธีกรรมทำนองนี้ของชาวเกาะ Andaman พิมพ์เมื่อปี 1922 เช่นกัน Malinowski อธิบายว่า หน้าที่ ของวัฒนธรรมคือการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในสังคม ที่มนุษย์ปฏิบัติในแต่วันทั้งใน ส่วนตนและกับสังคม (Ember and Ember. 1973 : 43)

นอกจากปราชญ์สองคนที่กล่าว ทางสำนักฝรั่งเศสยังมีนักสังคมวิทยาชื่อดังอีกคน คือ Emile Durkheim ซึ่งเห็นพ้องกันกับทฤษฎี Structural-Functionalism Durkheim แสดงออกถึงแนวคิดของเขาในหนังสือ ชื่อ *Elementary Forms of The Religious Life* (1961) โดยศึกษาจากเผ่า Australian Aborigines เป็นเรื่องเกี่ยวกับที่มาของศาสนาของมนุษย์เขาสรุปว่า ศาสนาเริ่มต้นมาจากลัทธิ Totemism การนิยมนับบูชาต้นไม้และสัตว์เสมือนด้วย God ของตนเองสาเหตุที่นิยมนับถือต้นไม้และสัตว์ก็เพื่อจะใช้เป็นเครื่องบ่งกลุ่ม บ่งเผ่า ให้คนรู้จักนับถือ และสำนึกถึงความสำคัญของเผ่า เพื่อกลุ่มหรือเผ่าจะได้อยู่ยั่งยืนต่อไปในสังคม Durkheim เริ่มพิมพ์เรื่องนี้ในปี 1915 ขณะนี้มีผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษแล้ว นอกจากนี้ Durkheim ยังสนใจหน้าที่ของสถาบันสังคมเป็นอย่างมาก เขาคิดว่าทุก ๆ สถาบันจะต้องมีหน้าที่ของมันเสมอ เช่น ศาสนาทำหน้าที่ผ่อนคลายปัญหาทางใจ ระบบศาสนาบางระบบ เช่น Totemism ทำหน้าที่ผูกพันเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคมหนึ่ง ๆ Totem จะกำหนดว่าใครอยู่เผ่าใดและไม่ให้เลือกคู่สืบเผ่าพันธุ์ในกลุ่มเดียวกันอันจะก่อให้เกิดความเสื่อมในเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ เป็นต้น Durkheim ไม่ได้มองสังคมในเชิงราบรื่นด้วยดีแต่เพียงด้านเดียว เช่น Radcliffe-Brown มอง Durkheim มองสองด้านว่าสังคมนั้นอาจเป็นไปได้ทั้งราบรื่น และขรุขระขัดแย้ง ขึ้นอยู่กับว่าสภาพของโครงสร้างทางสังคมจะเป็นอย่างไร ถ้าโครงสร้างสับสนจะส่งผลกระทบถึงบุคคลทันที เช่น ในสภาวะที่สังคมเปลี่ยนแปลงอย่างกระทันหัน คนจะเกิดความสับสนมาก ไม่มีอะไรจะยึดเหนี่ยว ตั้งตัวไม่ติด บางคนถึงกับฆ่าตัวตาย ในสภาวะแบบนี้ Durkheim เรียกว่า “Anomia” หรือสภาวะไร้บรรทัดฐาน อย่างไรก็ตาม ทั้ง Durkheim และ Radcliffe-Brown ได้สนใจศึกษาโครงสร้างและหน้าที่ทางสังคมแตกต่างไปจาก Malinowski ที่เน้นสนใจเฉพาะทางด้านวัฒนธรรมหรือพฤติกรรมส่วนบุคคล (นิพนธ์ ณ วรรณศิริ, 2540 : 109-111)

พาร์สันส์ (Parsons) นักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน มีบทบาทสำคัญมากเกี่ยวกับทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ (Structural and Functional Theory) พาร์สันส์ได้ให้ข้อสมมติเกี่ยวกับสังคมว่าการที่มนุษย์เข้าไปอยู่ในสังคม และสังคมมีการจัดระเบียบขึ้นนั้น เนื่องจากสมาชิกในสังคมมีความสมัครใจที่จะเข้าไปทำกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคมนั้น กล่าวคือ บุคคลในสังคมมีจิตความสมัครใจ (Voluntarism) พาร์สันส์ได้เสนอแนวความคิดว่า การกระทำ (Action) มีความสำคัญอย่างมากในการอธิบายและศึกษาระบบสังคม การกระทำคือ การกระทำระหว่างกัน (Interaction) ระหว่างผู้กระทำ (Actor) สถานการณ์ (Situation) จุดมุ่งหมายหรือจุดประสงค์ (Goals) วิธีการ (Means) และแนวคิดของผู้กระทำ (Actor's Orientation) เมื่อขยายความให้กระจ่าง ผู้กระทำหมายถึง บุคคลที่ประสบสถานการณ์ต่าง ๆ และรู้จักควบคุมสถานการณ์ มีวิธีการต่าง ๆ เพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายต่าง ๆ ที่ตั้งไว้ สถานการณ์ หมายถึง เงื่อนไขต่าง ๆ ที่ผู้กระทำรู้จักและมีอิทธิพลต่อการเลือกจุดมุ่งหมาย และจะดำเนินการต่าง ๆ ไปสู่จุดมุ่งหมายนั้น ๆ และแนวคิดของผู้กระทำหมายถึงค่านิยม บรรทัดฐาน และความคิดอื่น ๆ ที่ผู้กระทำได้รับอิทธิพล ซึ่งเป็นแนวทางที่ผู้กระทำดำเนินการต่าง ๆ ไปสู่จุดมุ่งหมาย

ภายใต้สถานการณ์นั้น เราสามารถจะแสดงออกในรูปของแผนผัง ซึ่งนำมาจากเทอร์เนอร์ (Turner, 1974 : 32) ดังตัวอย่าง

จากรูปเราสามารถจะยกตัวอย่างเพื่อให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้น เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้ากับลูกค้า การอธิบายต้องมองพ่อค้าและลูกค้าจากแนวคิดของพาร์สันส์ตามแผนผัง กล่าวคือเวลาที่ลูกค้า (Actor) จะไปซื้อสินค้าอย่างหนึ่งจากพ่อค้า (Goals) ลูกค้าจะเข้าใจในสถานการณ์และบทบาท ทักษะคติความเชื่อของตนเองที่จะปฏิบัติต่อพ่อค้า (Actor's Orientation) ในสถานการณ์ที่เกี่ยวกับการซื้อขายของ (Situational Conditions) ดังนั้นลูกค้าจะมีวิธีการต่าง ๆ (Means) ที่จะได้มาซึ่งสินค้าสิ่งนั้น กล่าวคือ ทำงานเก็บเงินไว้ก่อน เมื่อได้เงินครบก็ไปซื้อได้เลย ในทำนองเดียวกันพ่อค้าจะปฏิบัติต่อลูกค้าโดยมีลักษณะความคิดและมีแนวทางในการกระทำในทำนองเดียวกัน เช่น มารยาท การพูดคุย การโฆษณาสินค้า ฯลฯ เป็นวิธีการหนึ่งที่จะดึงดูดหรือจูงใจลูกค้าให้มาซื้อสินค้าของตนได้ อย่างเต็มที่ เพื่อตนเองจะมีรายได้จากการค้าขาย การกระทำระหว่างผู้กระทำดังกล่าว หรือความสัมพันธ์ที่สมาชิกมีต่อกันนี้ สามารถวิเคราะห์บุคคลต่าง ๆ ในสังคมได้ และจะเกิดเป็นระบบสังคมขึ้น การที่จะเกิดเป็นระบบสังคมขึ้นได้นั้นจะต้องมีเงื่อนไขใหญ่ ๆ อยู่ 2 ข้อ ดังนี้

1. ผู้กระทำจะต้องมีแรงจูงใจที่จะกระทำตามสถานการณ์และบทบาทของตน
2. ระบบสังคมต้องพยายามหลีกเลี่ยงความขัดแย้งหรือพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจาก

สังคม

ในระบบสังคมนั้นมีกระบวนการที่สำคัญที่ทำให้ระบบสังคมเกิดขึ้นอย่างมีระเบียบ พาร์สันส์ เรียกกระบวนการนั้นว่า สถานะการเปลี่ยนแปลงเป็นสถาบัน (Institutionalization) ซึ่งมีความหมายว่า การที่บุคคลมีบทบาทต่าง ๆ เนื่องจากบรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นค่านิยมและความเชื่อของวัฒนธรรม วัฒนธรรมเหล่านั้นได้แทรกซึมอยู่ภายในระบบบุคลิกภาพของบุคคลได้เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอและเป็นระยะเวลานาน ตลอดจนมีบทลงโทษและการให้รางวัล ซึ่งช่วยสนับสนุนภาวการณ์เปลี่ยนเป็นสถาบันขึ้น พาร์สันส์ได้กล่าวในหลักการของการมีสถานะการเปลี่ยนเป็นสถาบันไว้ ดังนี้

1. ผู้กระทำทั้งหลายกระทำระหว่างกันภายใต้สถานการณ์ต่าง ๆ
 2. วิธีการที่ผู้กระทำปฏิบัตินั้นได้รับอิทธิพลจากโครงสร้างทางสังคม
 3. บรรทัดฐานเกิดขึ้นจากการปรับตัวของผู้กระทำต่อคนอื่น จนสร้างเป็นบรรทัดฐานขึ้นมา
 4. ในขณะเดียวกับที่บรรทัดฐานที่สร้างขึ้นมาจากการกระทำระหว่างกันแล้ว บรรทัดฐานเหล่านี้ถูกจำกัดอยู่ภายใต้แบบแผนวัฒนธรรม
 5. ในทางกลับกันบรรทัดฐานเป็นตัวกำหนดการกระทำระหว่างกัน
- สิ่งสำคัญที่พาร์สันส์กล่าวถึงระบบสังคมที่สามารถจะรักษาระบบไว้ได้นั้น จะต้องทำหน้าที่ที่สำคัญอย่าง 4 ประการ คือ

1. ระบบสังคมจะต้องมีวัตถุประสงค์และดำเนินไปเพื่อบรรลุตามวัตถุประสงค์ (Goal Attainment) วัตถุประสงค์ของสังคมมีความจำเป็นเพื่อความอยู่รอดแห่งสังคม สมาชิกในสังคมจะอยู่ได้อย่างสงบสุข ทำอย่างไรที่จะถ่ายทอดวัตถุประสงค์ของสังคมนี้ไปสู่สมาชิกในสังคม มีการดำเนินการไปสู่เป้าหมาย และมีการควบคุมอย่างใดที่จะทำให้สมาชิกได้ปฏิบัติไปสู่วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของสังคม สถาบันทางสังคมที่ทำหน้าที่นี้ได้แก่ สถาบันครอบครัวและสถาบันการศึกษา
2. ระบบสังคมจะต้องมีการปรับตัว (Adaptation) การปรับตัวมีความจำเป็นและสำคัญมากต่อการมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน การที่สมาชิกในสังคมมีความสัมพันธ์และกระทำระหว่างกันนั้น จำเป็นต้องคิดหาเทคนิควิธีต่าง ๆ ที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ของสังคม และเสริมสร้างพลังต่าง ๆ ภายในระบบให้ดีขึ้น สถาบันทางสังคมที่จะช่วยทำหน้าที่นี้อย่างมากได้แก่สถาบันเศรษฐกิจ
3. ระบบสังคมจะต้องมีการบูรณาการรวมหน่วย หรือการประสานประสานส่วนต่าง ๆ (Integration) การบูรณาการรวมหน่วยมีความสำคัญต่อระบบ ก็เพราะเพื่อสร้างความเข้าใจภายในระบบ เพื่อช่วยการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำไปสู่จุดหมายของสังคมและเพื่อป้องกันภาวะความตึงเครียดที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในระบบ สถาบันทางสังคมที่ทำหน้าที่นี้ได้แก่ สถาบันการเมืองการปกครอง สถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

4. ระบบสังคมจะต้องมีการจัดการกับความตึงเครียด (Tension Management of Latency) ภายในระบบสังคมย่อมจะมีความขัดแย้งหรือความตึงเครียดอยู่เป็นธรรมดาจากบุคคล กลุ่มคน สถาบันหรือชุมชน ระบบสังคมต้องมีหน้าที่แก้ไขหรือจัดการกับสิ่งเหล่านั้น เพื่อก่อให้เกิดความสมดุลในสังคม สถาบันทางสังคมที่ทำหน้าที่ดังกล่าวได้แก่ สถาบันศาสนา สถาบันศาล เป็นต้น

หน้าที่ของระบบสังคมตามแนวความคิดของพาร์สันส์นี้ สามารถจะศึกษาและวิเคราะห์ในระดับต่าง ๆ กัน ตั้งแต่ระดับของกลุ่มคน องค์กร สถาบัน ชุมชน และประเทศ เราสามารถเขียนเป็นตารางและอักษรย่อ ๆ ได้ ดังตัวอย่าง

Adaptation	Goal Attainment
Latency	Integration

พาร์สันส์ถือว่าหน้าที่ที่จำเป็น A กับ G (การปรับตัวและบรรลุวัตถุประสงค์) รวมกันเข้าทำหน้าที่เสมือนหนึ่งหน่วยกำลังงานแห่งระบบ (Task-Orientation) โดยทำหน้าที่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ (Instrumental) ของระบบ ส่วนหน้าที่ที่จำเป็น I กับ L (การบูรณาการรวมหน่วยกับการจัดการกับความตึงเครียด) ถือว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับสังคมและอารมณ์ (Social and Emotional Areas) ซึ่งทำหน้าที่ในด้านอารมณ์และเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม สิ่งสำคัญที่บุคคลปฏิบัติตามสถานภาพและบทบาทในระบบสังคมได้ในสถานการณ์ต่าง ๆ นั้น จะต้องมีความนิยมหรือแนวความคิดความเชื่อที่ได้ยึดเหนี่ยวผูกพันระหว่างบุคคลในสังคม พาร์สันส์ได้เสนอตัวแปรที่จะศึกษาความแตกต่างหรือแนวโน้มทางพฤติกรรมของบุคคลในระบบสังคม เรียกว่า แบบแผนของตัวแปร (Pattern Variables)

1. ตัวแปรที่เกี่ยวกับความรู้สึก ได้เน้นความผูกพันทางด้านอารมณ์และความไม่รู้สึกผูกพันทางด้านอารมณ์ (Affective-Affective Neutrality) เช่น ระบบสังคมระหว่างสามีกับภรรยา จะมีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับอารมณ์ความรู้สึก แต่ในระบบสังคมระหว่างพนักงานธนาคารกับลูกค้า จะมีลักษณะความสัมพันธ์แบบไม่มีความรู้สึกผูกพันทางด้านอารมณ์

2. ตัวแปรที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่มีขอบเขตเฉพาะเจาะจง (Specificity) กับตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ ซึ่งมีขอบเขตกระจายหรือกว้าง ๆ (Diffuseness) ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยา จะเป็นแบบที่มีขอบเขตกระจายทั่วไป ซึ่งจะครอบคลุมทุกอย่างในด้านสังคม เศรษฐกิจ ฯลฯ ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างจะมีลักษณะที่ได้กำหนดบทบาทอย่างเจาะจงว่าจะทำอะไรบ้าง

3. ตัวแปรที่เกี่ยวกับหน่วยสังคมที่ผู้กระทำพิจารณาในแง่หน่วยสากล (Universalism) กับผู้กระทำพิจารณาในแง่หน่วยเฉพาะ (Particular) เช่น การกระทำที่ทำไปโดยรวม ๆ

ไม่ได้พิถีพิถันว่าจะทำเฉพาะกับใคร 'ได้แก่' การทำบุญบ้านจะนิมนต์พระจากวัดไหนก็ได้ แต่ถ้าพิจารณาในแง่เฉพาะเจาะจงก็ต้องนิมนต์พระจากวัดที่ตนรู้จักเท่านั้น

4. ตัวแปรที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่เป็นคุณลักษณะ (Inborn Quality) หรือลักษณะที่ได้มาแต่กำเนิด (Ascription) เช่น อายุ เพศ เชื้อชาติ สถานภาพของครอบครัว กับตัวแปรที่มาจากกระทำด้วยความสามารถ (Achievement) เช่น หน้าที่การงานที่เลื่อนสูงขึ้นเพราะมีระดับการศึกษาสูงขึ้น ตัวอย่างที่เกี่ยวกับตัวแปรนี้จะเห็นได้ว่าผู้กระทำมีความสัมพันธ์กับคนที่ตนรู้จักเท่านั้น เพราะเขามีคุณสมบัติที่ตนรู้จัก แต่จะไม่คบกับคนทั่ว ๆ ไปก็ได้ที่มีความสามารถในด้านการงานซึ่งได้แสดงผลงานให้เห็น

5. ตัวแปรที่ยึดกับหน่วยในลักษณะที่ถือว่าตนเองเป็นสำคัญ (Self Orientation) กับตัวแปรที่เน้นกลุ่มที่ตนเป็นสมาชิก (Collectivity Orientation) เป็นสำคัญ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็ว่าบางระบบสังคมจะเน้นที่บุคคลมากกว่ากลุ่ม แต่บางสังคมอาจจะเน้นกลุ่มมากกว่าบุคคลก็ได้

นอกจากแบบแผนของตัวแปรต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นการที่สมาชิกในสังคมได้กระทำระหว่างกันแล้ว พาร์สันส์ได้เน้นกระบวนการต่าง ๆ ที่เกิดเป็นระบบสังคมขึ้นนั้น เพราะมีระบบต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ระบบการติดต่อ (Communication) มีภาษาเป็นสื่อสำคัญในการเกิดการกระทำระหว่างกันขึ้น
2. ระบบการรักษาขอบเขตทางสังคม (Boundary Maintenance) จะต้องมีการควบคุมการรักษาความสมดุลในสังคม เพื่อให้สมาชิกในระบบสังคมมีส่วนร่วมในบรรทัดฐาน ค่านิยม ความเชื่อ ฯลฯ
3. ระบบบุคลิกภาพ วัฒนธรรม และสังคม เป็นระบบที่เกื้อกูลสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน
4. ระบบการควบคุมทางสังคมก็มีความจำเป็น เพื่อมิให้สมาชิกฝ่าฝืนบรรทัดฐานในสังคม
5. ระบบการอบรมขัดเกลา มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะถ่ายทอดเจตนารมณ์ของสมาชิกในสังคมไปยังสมาชิกรุ่นต่อ ๆ ไป
6. ระบบมีสถานะเปลี่ยนเป็นสถาบัน กระบวนการที่เกิดขึ้นเมื่อบุคคลยอมรับค่านิยม ความเชื่อ และซึมซาบในบุคลิกภาพ ทำให้มีการบูรณาการรวมหน่วยระหว่างบุคลิกภาพและวัฒนธรรมอย่างสม่ำเสมอและเป็นระยะเวลานาน ด้วยการมีระบบการลงโทษและการให้รางวัลทำให้เกิดเป็นสถานะเปลี่ยนเป็นสถาบันขึ้น

ดังจะเห็นได้ว่าพาร์สันส์กล่าวในระดับกว้างว่า ระบบสังคมประกอบด้วยสถาบันต่าง ๆ ครอบครัวยุคใหม่เป็นสถาบันพื้นฐานที่สำคัญต่อสมาชิกในสังคมที่จะถ่ายทอดบุคลิกภาพ อบรมสั่งสอน บทบาท จนมีสถานะเปลี่ยนเป็นสถาบันขึ้น โดยทั่วไปเราจะเห็นว่าพาร์สันส์ได้เล็งเห็นการกระทำของ

บุคคลในสังคมจะต้องมีลักษณะการสมัครใจ ต้องการที่จะกระทำเพื่อบ่มไปสู่จุดหมายด้วยวิธีการต่าง ๆ ซึ่งผู้กระทำนั้นจะต้องมีความเชื่อค่านิยมที่เป็นแนวทางไปสู่เป้าหมายนั้น นอกจากนี้สถานการณ์ต่าง ๆ ก็จะเป็นเครื่องชี้ว่า ผู้กระทำจะมีพฤติกรรมอย่างไรบ้าง บทบาทและสถานภาพของบุคคลต่าง ๆ ได้กระทำต่อกันจนเป็นระบบสังคม ซึ่งระบบสังคมมีลักษณะที่สำคัญดังนี้

1. ระบบสังคมประกอบขึ้นมาจากความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น บทบาท องค์การ สถาบัน ฯลฯ ซึ่งได้ทำหน้าที่อย่างสม่ำเสมอและระยะเวลานานพอสมควร
2. ระบบสังคมนี้มีแนวโน้มที่จะรักษาขอบเขตสังคม เพื่อป้องกันมิให้เกิดการแทรกแซงหรือการทำลายจากระบบอื่น
3. หากมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นภายในส่วนต่าง ๆ ของระบบ ก็เพื่อความอยู่รอดหรือทำหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น
4. ระบบแต่ละระบบในสังคมทำหน้าที่เพื่อรักษาคุณภาพของสังคม
5. หากระบบไม่สามารถดำรงไว้ซึ่งคุณภาพแห่งสังคม ก็อาจสลายตัวกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบอื่น หรือเปลี่ยนเป็นระบบใหม่

กล่าวโดยสรุปก็คือ ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่มีข้อสมมติเกี่ยวกับสังคมว่า ภายในสังคมจะมีส่วนหรือหน่วยหรือระบบย่อย ๆ ทำหน้าที่ต่าง ๆ (Functions) อย่างเป็นระเบียบระบบ เพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างมีระเบียบ ซึ่งเชื่อว่าเป็นจุดมุ่งหมายของสังคม (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2544 : 68-73)

Joan Ferrante ได้กล่าวสรุปทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ว่า เป็นทฤษฎีที่เน้นที่ปัญหาของระบบและความมั่นคงในสังคม โดยให้สังคมเป็นระบบของการมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน แม้ว่าองค์ประกอบของสังคมเป็นเอกเทศ แต่ว่าทุกองค์ประกอบก็มีความสัมพันธ์และมีผลกระทบต่อกัน องค์ประกอบ อื่นๆ และต่อระบบของสังคม ซึ่งถ้าจะเปรียบเทียบสังคมก็เหมือนร่างกายของมนุษย์ที่มีอวัยวะหลายส่วนที่ทำหน้าที่ของมันเอง แต่ทุกอวัยวะจะสัมพันธ์กัน เพราะถ้ามีอวัยวะใดได้รับบาดเจ็บอวัยวะอื่นก็ได้รับผลกระทบด้วย และยังกระทบต่อชีวิตของเจ้าของร่างกายอีกด้วย (Joan Ferrante, 1994 : 34)

สรุปทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ เป็นทฤษฎีที่อธิบายระบบสังคมครอบคลุมได้หมด โดยอาศัยการอธิบายผ่านทางร่างกายของมนุษย์ ในการศึกษาเรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วม ทฤษฎีนี้จะช่วยในการอธิบายให้เข้าใจในโครงสร้างของชุมชน การจัดการภายในชุมชนและระบบการปกครองของชุมชน เมื่อมีการนำเอาการอนุรักษ์และพัฒนาเข้าไปกระทำกับหอแจกอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วม จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น การเปลี่ยนแปลงนี้จะกระทบการจัดการภายในชุมชน ซึ่งจะทำให้หอแจกอีสานอยู่รอดได้อย่างยั่งยืน ขณะเดียวกันชุมชนก็เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีในการมีส่วนร่วมเพื่อทำกิจกรรมให้กับท้องถิ่น

1.2 ทฤษฎีนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม (Cultural Ecology) ทฤษฎีนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม (Cultural Ecology) กล่าวถึงปฏิสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม Julian Steward และคนอื่น ๆ เช่น Andrew P. Vayda และ Roy A. Rappaport (1968) เป็นนักนิเวศวิทยาที่ให้ความสนใจในเรื่องวัฒนธรรม ซึ่งถูกกำหนดโดยสิ่งแวดล้อมนั้นสัมพันธ์กับกายภาพของมนุษย์ แต่ธรรมชาติในสิ่งแวดล้อมซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมนั้นจะต้องแยกออกจากธรรมชาติในทางชีวภาพของมนุษย์เพราะเป็นธรรมชาติต่างชนิดกัน Vayda และ Rappaport ยังได้อธิบายต่อไปว่าร่างกายของมนุษย์นั้นสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างยิ่ง เพราะวาระบบความคิด (ได้แก่ สมอง หัวใจ ต่อมต่าง ๆ) เป็นระบบธรรมชาติในร่างกายของมนุษย์ (ผู้เขียนขอเพิ่มเติม) ระบบความคิดจะเป็นอย่างไรอยู่ที่ระบบร่างกายโดยส่วนรวมจะเป็นอย่างไรด้วย ร่างกายปรกติระบบความคิดก็ปรกติ ผลของความคิดที่ปรกติระบบความคิดจะตอบสนองกับระบบธรรมชาติ ธรรมชาติเป็นตัวบังคับการความคิด แต่ถ้าร่างกายผิดปกติระบบความคิดก็จะทำงานไม่สะดวก ไม่คล่องตัว หรือบกพร่อง ต่อให้ธรรมชาติบงการอย่างไร ความคิดที่ออกมาก็จะไม่เป็นไปตามนั้น ดังนั้นบุคคลจะประสบความสำเร็จเพียงไรหรือมีพฤติกรรมดีหรือไม่ดีเพียงใดขึ้นอยู่กับร่างกายของตนเอง ถ้ามนุษย์มีนิสัยดีจะทำให้มันสมองดีจะคิดดีและจะเจริญเร็ว เป็นต้น ที่กล่าวมานี้เป็นจริงเพียงครึ่งเดียว ยังไม่จบขบวนการ ยังต้องมีธรรมชาติทางสิ่งแวดล้อมมาบงการอีกส่วนหนึ่งด้วย มิฉะนั้นระบบความคิดดีเพียงใดหากไม่มีสิ่งแวดล้อมมากระตุ้นความคิด ก็ไม่มีอะไรให้คิดเช่นกัน ในธรรมชาติเดียวกัน ถ้าระบบร่างกาย (ซึ่งก็คือระบบความคิดของมนุษย์) แตกต่างกันหรือ แตกต่างกัน เช่น คนหนึ่งมีนิสัยดี อีกคนหนึ่งมีนิสัยไม่ดีหรือโง่คนทั้งสอง นั้นก็คิดได้ไม่เท่ากัน ในสิ่งแวดล้อมเดียวกันคนจึงเจริญไม่เท่ากัน เป็นต้น เมื่อคนเจริญขึ้นก็จะไปจัดสรรปรับปรุงแต่งธรรมชาติให้ดีขึ้นเพื่อให้ความสะดวกสบายแก่การดำรงอยู่ของมนุษย์

แนวความคิดของสจ๊วตในเรื่องนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม สจ๊วต (1949) นิยามคำว่า “นิเวศวิทยา” ว่า นิเวศวิทยาคือการปรับตัวเข้าหากันระหว่างสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ การปรับตัวของมนุษย์นั้นต่างจากสัตว์ตรงที่มันขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางวัฒนธรรม นิเวศวิทยาวัฒนธรรมคือ การศึกษาถึงการปรับตัวหรือความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การศึกษาวัฒนธรรมของสจ๊วตคือการวิเคราะห์ระบบนิเวศวิทยาของสังคมเพื่อค้นหาลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรม แต่ละแห่ง ถึงแม้ว่าสจ๊วตจะคิดว่าหลักนิเวศวิทยาเป็นองค์ประกอบสำคัญของสถาบันทางสังคม แต่ก็รู้ว่าไม่มีใครสามารถอธิบายองค์ประกอบทางวัฒนธรรมได้หมดทุกด้านด้วยแนวคิดทางด้านการปรับตัวทางนิเวศวิทยา นอกจากนี้สจ๊วตยังได้เน้นถึงความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมแต่ละแห่งอีกด้วย จากการศึกษาของสจ๊วตพบว่าสิ่งแวดล้อมมีผลต่อความแตกต่างในการปรับตัวของวัฒนธรรม วัฒนธรรมที่ต่างกันในโลกที่เหมือนกัน จะแสดงรูปแบบของพัฒนาการที่เหมือนกัน การศึกษาวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมของสจ๊วตเป็นแบบวิวัฒนาการหลายสาย (Multilinear) มากกว่าวิวัฒนาการ

สายเดียว (Unilinear) เพราะวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปท่ามกลางปัจจัยหรือตัวแปรภายนอกมากมาย ซึ่งได้แก่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาตินั่นเอง

สจ๊วตได้สรุปข้อแตกต่างระหว่างสังคมเรียบง่ายกับสังคมซับซ้อนว่าระบบของสังคมที่ซับซ้อนนั้นประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ มากมายที่ต่างกันและต่างไปจากสังคมแบบง่าย ๆ ระบบที่ต่างกันนี้ถูกนำมาเป็นปัจจัยของการปรับตัวที่ต่างกัน แนวความคิดของจูเลียน สจ๊วตในเรื่องวัฒนธรรมได้รับอิทธิพลมาจากอัลเฟรด โครเบอร์ แต่อาจจะถูกมองว่าเป็นแนวความคิดที่ได้รับมาจากฟรานซ์ โบแอสในเรื่องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อวิวัฒนาการของวัฒนธรรม สจ๊วตย้ำว่าสิ่งแวดล้อมคือตัวการในการกำหนดวัฒนธรรม สจ๊วตเชื่อว่าวัฒนธรรมมีรูปแบบหลากหลาย เพราะเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมต่างกัน วัฒนธรรมแบบหนึ่งอาจปรับตัวได้ดีกว่าอีกแบบหนึ่ง และไม่ได้ถูกสิ่งแวดล้อมจำกัดอยู่เพียงระดับใดระดับหนึ่งเท่านั้น มันจะวิวัฒนาการไปได้ในลำดับที่สูงกว่า ดีกว่า โดยการสนับสนุนของสิ่งแวดล้อมที่ดีกว่าอีกด้วย แนวคิดของสจ๊วตในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับสิ่งแวดล้อมเป็นการขยายกรอบความคิดเป็นเรื่องนิเวศวิทยา สจ๊วตยังเชื่อกับว่าแนวความคิดด้านนิเวศวิทยาจะใช้อธิบายสังคมที่ซับซ้อนได้น้อยกว่าดั้งเดิม เพราะในสังคมที่มีความเจริญจะเป็นอิสระจากการควบคุมของสิ่งแวดล้อม ในช่วงปี 1930 งานด้านนิเวศวิทยาวัฒนธรรมได้รับการพัฒนาในหลาย ๆ แง่มุมเป็นการโต้ตอบกับแนวความคิดที่ว่าวัฒนธรรมมีลักษณะรวมของทุกสิ่งทุกอย่าง สจ๊วตนั้นไม่สนใจหน้าที่และประโยชน์ของสถาบัน และให้ความสำคัญน้อยที่สุดหรือสนใจบ้างเป็นบางครั้ง จุดสนใจของสจ๊วตอยู่ที่การศึกษาเรื่องการผสมผสานทางวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อมอย่างชัดเจน แนวคิดทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมอาจจะสรุปได้ว่า คนที่มีธรรมชาติทางระบบความคิดดี (หมายถึงธรรมชาติในร่างกาย) จะสามารถปรับสิ่งแวดล้อมให้มาเป็นวัฒนธรรมได้ดี ขณะเดียวกันสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดีจะส่งเสริมให้ความคิดของคนดีขึ้น และสามารถสร้างวัฒนธรรมได้ดีขึ้นด้วย ทฤษฎีนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรมจึงเป็น “ความสัมพันธ์สองทางและสวนทาง” ระหว่างคนกับธรรมชาติ และธรรมชาติกับวัฒนธรรม แนวคิดเชิงนิเวศวิทยาก่อให้เกิดการพัฒนาทางวัฒนธรรมหรือการพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมโดยตรง Betty Meagers (1954) ได้แบ่งประเภทของสิ่งแวดล้อมไว้ 4 ประเภท ทั้ง 4 ประเภทนี้จะส่งผลให้เกิดการพัฒนาวัฒนธรรม 4 ระดับ ตามไปด้วยระบบนิเวศน์ 4 ประเภทดังกล่าวได้แก่ (นิยพรรณ วรณศิริ, 2540 : 124-126)

1. สิ่งแวดล้อมที่ไม่สามารถทำการเกษตรได้
2. สิ่งแวดล้อมที่สามารถทำการเกษตรได้อย่างจำกัด
3. สิ่งแวดล้อมที่สามารถทำการเกษตรได้อย่างไม่จำกัด
4. สิ่งแวดล้อมที่สามารถเพิ่มผลผลิตทางเกษตรได้

เลสลีย์ ไวท์ (Leslie A. White) ได้เสนอว่า วัฒนธรรมมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ (1) เทคโนโลยีที่มีบทบาทในสังคม และเกิดขึ้นเพื่อความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม (2) เมื่อเกิดความสัมพันธ์ มนุษย์จะสร้างระบบสังคมจนสามารถกำหนดแนวความคิดของมนุษย์ในที่สุด และ (3) ระบบวัฒนธรรมจะควบคุมระบบสังคม ระบบสังคมจะควบคุมระบบจิตใจของมนุษย์แต่ละคน (เป็นแนวความคิดอุดมคติหรือแนวความคิด)

ผลงานของเขาเรื่อง The evolution of culture เสนอข้อคิดดังนี้

1. วัฒนธรรมเป็นปัจจัยผลักดัน ทำให้มนุษย์สามารถผลิตพลังงานเพิ่มขึ้น
2. ความพยายามของมนุษย์ทุกวัฒนธรรมทำให้เกิดพัฒนาอันยิ่งใหญ่
3. วัฒนธรรมเป็นแรงกระตุ้นทำให้มนุษย์มีประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานเพิ่มมากขึ้น
4. สรุปได้ว่าพัฒนาการของวัฒนธรรมเกิดจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และกลายเป็นวัฒนธรรมสากลได้เพราะเทคโนโลยี

จูเลียน เอส สจ๊วต มีความสนใจวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมของวัฒนธรรม ได้เสนอความคิดเห็นดังนี้

1. การศึกษาการปรับตัวของสังคมสามารถอธิบายลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม
2. สภาพแวดล้อมอาจจะมีอิทธิพลหรือไม่มีอิทธิพลกำหนดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมก็ได้
3. การศึกษานิเวศวิทยาชีวภาพ คือ การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอินทรีย์กับสภาพแวดล้อมที่มีชีวิตทั้งหลาย
4. การศึกษานิเวศวิทยากายภาพ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างอินทรีย์กับสภาพแวดล้อมที่ไม่มีชีวิตทั้งหมด
5. การศึกษานิเวศวิทยาวัฒนธรรม ก็คือ การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม

ผลงานของสจ๊วตสรุปได้ว่า วิวัฒนาการวัฒนธรรมซึ่งเกิดจากปัจจัยพื้นฐานสำคัญ 3 ประการ เพื่ออธิบายนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ดังนี้

1. ความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีวัฒนธรรมกับสภาพแวดล้อม และต้องวิเคราะห์ประสิทธิภาพของวัฒนธรรม ที่สามารถนำเอาทรัพยากรมาใช้ให้เป็นประโยชน์สูงสุด เช่น มาใช้เป็นอาหาร และที่อยู่อาศัยของมนุษย์ในสังคม

2. การศึกษารูปแบบพฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์กับเทคโนโลยีวัฒนธรรม โดยวิเคราะห์วิธีการที่มนุษย์ในแต่ละสังคมสร้างวัฒนธรรม กำหนดพฤติกรรม และกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งศึกษาวิธีการทำงานเพื่อให้ชีวิตอยู่รอดได้หรือไม่ เพียงใด

3. ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบพฤติกรรมและระบบวัฒนธรรม วิเคราะห์พฤติกรรมและกิจกรรมคนในสังคม ว่ามีส่วนทำให้สังคมอยู่รอดได้หรือไม่ มีผลกระทบต่อทัศนคติและโลกทัศน์ของคนในสังคมเพียงใด พฤติกรรมเพื่อการอยู่รอดของมนุษย์ในสังคมมีความเกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมและความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมอย่างไร

นอกจากนี้สัจจวาทเสนอระเบียบวิธีวิจัยนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ที่มีลักษณะผสมผสานระหว่างระเบียบวิธีและทฤษฎีหน้าที่นิยมและตามแบบสังคมศาสตร์สมัยใหม่ (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2544 : 100-101)

สรุปทฤษฎีนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม เป็นทฤษฎีที่อธิบายความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อมกับพฤติกรรมของมนุษย์ กล่าวคือสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่ดีจะทำให้คนมีความคิดดีและสร้างวัฒนธรรมที่ดีได้ การศึกษาเรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วม ทฤษฎีนี้จะใช้ในการอธิบายการที่ชุมชนจะรักษาวัฒนธรรมของชุมชนให้ดำรงอยู่ได้ โดยต้องมีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมที่ดีเพื่อที่จะให้วัฒนธรรมคงอยู่ได้

2. ทฤษฎีเสริม

2.1 ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์ นักสังคมวิทยาที่ศึกษาการจัดระเบียบทางสังคมในด้านของสัญลักษณ์สัมพันธ์ (Symbolic Interactionism) นี้มีหลายคนด้วยกัน อาทิ เจอร์จ เฮอร์เบิร์ต มิดด์ (George Herbert Mead) เฮอร์เบิร์ต บลูมเมอร์ (Herbert Blumer) และเออร์วิง กอฟฟ์แมน (Ervin Goffman) เป็นต้น ทฤษฎีนี้เน้นถึงการกระทำระหว่างกันของบุคคลในสังคมเนื่องจากสัญลักษณ์ โดยเฉพาะภาษาเป็นสื่อการติดต่อที่สำคัญที่สุดที่ทำให้มนุษย์มีความผูกพันและสัมพันธ์กัน จนสร้างเป็นระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในสังคม ทำให้สังคมมีการจัดระเบียบขึ้น

เจอร์จ เฮอร์เบิร์ต มิดด์ (George Herbert Mead) เป็นนักจิตวิทยาสังคม ลูกศิษย์ของเขาที่มหาวิทยาลัยชิคาโกได้รวบรวมทฤษฎีเกี่ยวกับสัญลักษณ์สัมพันธ์ ซึ่งเป็นการบรรยายของเขาลงในหนังสือ Mind, Self and Society สารสำคัญที่มิดด์กล่าวถึงการจัดระเบียบทางสังคมว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลในสังคมนั้นอยู่ที่การมีและการใช้ความหมายร่วมกัน (Shared Meaning) การกระทำระหว่างกันของบุคคลในสังคมจนเกิดเป็นความสัมพันธ์กันขึ้นนั้น เป็นเพราะใช้สัญลักษณ์ร่วมกัน มิดด์กล่าวว่ามนุษย์กับสังคมมีความสัมพันธ์ต่อกัน มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งในสังคม และสังคมก็จำเป็นต้องมีมนุษย์ที่อาศัยและมีการกระทำต่อกัน ทั้งมนุษย์และสังคมจึงพึ่งพาอาศัยกันและแก้ไขปัญหาาร่วมกันเพื่อความอยู่รอดของทั้งสองฝ่าย เพราะฉะนั้นกระบวนการของการกระทำระหว่างกัน (Social Interaction) จึงมีความสำคัญมากในทฤษฎีของสัญลักษณ์สัมพันธ์

ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์อธิบายการจัดระเบียบทางสังคมในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสังคม ซึ่งเน้นในเรื่องการกระทำระหว่างกัน มีคำบอกว่าการกระทำต่อกันจะต้องมีความตั้งใจด้วย ในตัวบุคคลหนึ่ง ๆ จะประกอบด้วยส่วนประกอบ I กับ Me เพื่อแก้ไขปัญหาหรือกระทำต่อคนอื่น หรือการตัดสินใจเรื่องใด ๆ I เป็นความต้องการเฉพาะตัว เป็นส่วนของตนที่ฝังรากอยู่ในลักษณะทางชีวภาพของแต่ละคน ส่วน Me นั้นบุคคลคิดว่าตนเองจะมีพฤติกรรมอย่างไร และประกอบด้วยทัศนคติของบุคคลอื่นซึ่งตัวเองเข้าใจ หรือคาดหวังคนอื่นในสังคมมีอยู่ต่อตัวเอง มีคำกล่าวถึง I ว่าค่อนข้างจะมีอิสระ ส่วน Me ประกอบด้วยทัศนคติของบุคคลอื่นซึ่งตัวเองเข้าใจ โดยทั่วไปเรารู้จัก I ในนามของเสรีภาพ การสร้างสรรค์ความรู้สึกภายใน ก่อให้เกิดพฤติกรรมซึ่งอาจขัดแย้งกับธรรมเนียมประเพณีของสังคม อาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นได้ในสังคม ส่วน Me นั้นได้แก่ ทัศนคติทั้งปวง บทบาท ความกดดันจากสังคม ค่านิยม ซึ่งสังคมได้ถ่ายทอดและรับไว้ในตัวเอง เพราะฉะนั้นในบุคคลหนึ่ง ๆ จะ I กับ Me ประกอบกันเรียกว่าตน (Self) จะเห็นได้ว่าบุคคลจะตัดสินใจแก้ปัญหาอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับ I กับ Me ฝ่ายใดจะมากกว่ากัน จนเราอาจจะเรียกว่าเป็นการแสดงออกในด้านบุคลิกภาพ

กล่าวโดยสรุปมีคำได้เน้นถึงความสัมพันธ์ของสัญลักษณ์ที่มนุษย์ได้ใช้ร่วมกัน การรวมกลุ่มทางสังคมมิได้เกิดขึ้นจากการร่วมกัน แต่มาจากความตั้งใจ การกระทำก็แสดงด้วยความตั้งใจ ทำทางที่แสดงออกจะเป็นไป ด้านภาษาสัญลักษณ์จะเป็นเครื่องกระตุ้นให้อีกบุคคลหนึ่งแสดงโต้ตอบความหมายนั้น ๆ จนเกิดความสัมพันธ์กันขึ้น จึงมองเป็นการจัดระเบียบอย่างหนึ่ง

เซอร์เบิร์ต บลูเมอร์ (Herbert Blumer) อธิบายการจัดระเบียบทางสังคมว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มต่าง ๆ เกิดจากผลของการที่บุคคลแปลหรือกำหนดความหมายของการกระทำต่อกัน การมีปฏิริยาโต้ตอบมิได้มีโดยตรงต่อการกระทำของบุคคล แต่เพราะปฏิริยาต่อความหมายของการกระทำหรือแสดงออก เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์จึงเป็นการใช้สัญลักษณ์ การตีความ และการแสวงหาความหมายที่แท้จริงของการกระทำต่าง ๆ การแสดงออกในลักษณะกระทำต่อกันหรือปฏิริยาต่อกัน ต้องอยู่ในรูปของกระบวนการที่บุคคลทั้งหลายเข้าใจในเหตุการณ์ สามารถประเมินเหตุการณ์ให้ความหมายและตัดสินใจที่จะมีการกระทำโต้ตอบ แนวความคิดของบลูเมอร์จึงเป็นการอธิบายที่เน้นถึงการตีความเพื่อให้รู้ความหมายแท้จริง

เออร์วิง กอฟฟ์แมน (Erving Goffman) อธิบายการจัดระเบียบทางสังคมในรูปของความสัมพันธ์ที่มนุษย์แสดงละครต่อกัน (Dramatic Approach) เราจะเห็นว่าเนื้อร้องเพลงที่กล่าวถึงโลกนี้คือละคร ทุกคนต้องแสดงบทบาทอย่างไม่จริงจัง ต้องสวมหน้ากากเข้าหากัน กอฟฟ์แมนอธิบายความสัมพันธ์ของบุคคลในด้านที่แสดงละครต่อกันว่า บุคคลจะมีแนวโน้มที่จะสร้างความประทับใจเป็นสำคัญ (Impression Management) เช่น คนเสิร์ฟอาหารจะปฏิบัติต่อลูกค้าอย่างดีด้วยกิริยามารยาท

เรียบร้อย แต่ภายในเนื้อหานั้นจะมีบุคลิกลักษณะที่ตรงกันข้าม เพราะฉะนั้นคนเสิร์ฟอาหารต้องทำตาม บทบาทที่ดีต่อลูกค้าไว้เสมอ แม้ว่าภายในจิตใจอาจจะมีความเคียดแค้นในเรื่องเงินทองก็ตาม

เราสามารถที่จะสรุปเกี่ยวกับทฤษฎีสัญลักษณ์ได้ กล่าวคือ ทฤษฎีที่จะกล่าวถึง กระบวนการกระทำระหว่างกัน มีข้อสมมติที่เกี่ยวกับการจัดระเบียบทางสังคมดังต่อไปนี้

1. เนื่องจากพฤติกรรมเป็นการตอบโต้หรือปฏิกิริยาของกระบวนการที่บุคคลต่าง ๆ ได้แปลความหมาย ประเมินผล ให้ความหมายตามเนื้อหาสาระที่บุคคลได้กระทำต่อกัน การจัดระเบียบทางสังคมจึงมีลักษณะเป็นกระบวนการมากกว่าที่จะเป็นโครงสร้าง
2. โครงสร้างทางสังคมจึงเป็นปรากฏการณ์หนึ่ง ๆ ที่เกิดขึ้นทันที โดยไม่ทำให้ การกระทำของปัจเจกบุคคลหยุดชะงัก การที่จะเข้าใจแบบแผนของการจัดระเบียบทางสังคมจะต้อง ยอมรับว่าแบบแผนต่าง ๆ เหล่านั้นเป็นพฤติกรรมปลุกย่อยของปัจเจกบุคคล
3. ขณะที่การกระทำมีลักษณะเป็นการกระทำที่ซ้ำ ๆ และมีโครงสร้างในเรื่อง การกระทำนั้น ๆ โดยการนิยามสถานการณ์และการคาดหวังที่เห็นอย่างเด่นชัด ธรรมชาติของ สัญลักษณ์แสดงให้เห็นถึงความสามารถสำหรับการใช้สัญลักษณ์ใหม่ ๆ ผลก็คือ ทำให้มีการแปล ความหมายใหม่ การประเมินผลใหม่ การนิยามใหม่ และการกำหนดพฤติกรรมใหม่ ๆ เกิดขึ้นได้เสมอ โครงสร้างสังคมที่มีอยู่เดิมจึงมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ด้วยเสมอ ทั้งนี้ก็เพราะเป็นการกระทำระหว่างกัน
4. ดังนั้นแบบแผนของการจัดระเบียบทางสังคม จึงเป็นตัวแทนปรากฏการณ์หนึ่ง ๆ ที่เกิดขึ้นทันทีทันใด ซึ่งสามารถรักษาไว้เสมือนเป็นเรื่องราวต่าง ๆ ที่นิยามสถานการณ์ต่าง ๆ ของ ผู้กระทำ อย่างไรก็ตามกระบวนการสัญลักษณ์ต่าง ๆ ซึ่งก่อให้เกิดและสนับสนุนแบบแผนเหล่านี้ สามารถดำเนินการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนสามารถเปลี่ยนแปลงแบบแผนนั้น ๆ ด้วย (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2544 : 78-80)

Joan Ferrante ได้สรุปทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ เป็นทฤษฎีที่เน้นการแสดงของ มนุษย์ต่อความเป็นจริง เป็นการอธิบายเกี่ยวกับการพัฒนาของจิตใจและวิธีที่มนุษย์แสดง ความหมาย ของเขาและของผู้อื่น ทำให้ทั้งสองฝ่ายได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน เมื่อได้เรียนรู้ความหมายของกันและ กันจะทำให้เราจัดการชีวิตให้สัมพันธ์กับความหมายนั้นๆ อย่างไรก็ตามความหมายนั้นอาจมีการ เปลี่ยนแปลงได้ สัญลักษณ์ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางแห่งกฎของการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์ นอกจากนี้ยัง ทำหน้าที่เป็นปรากฏการณ์ทางกายภาพ ซึ่งมนุษย์จะหาความหมายและคุณค่าของมัน (Joan Ferrante. 1994 : 34)

ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ เป็นทฤษฎีทางสังคมที่อธิบายการแสดงออกของ พฤติกรรมมนุษย์กับสังคม กล่าวคือเมื่อเกิดการกระทำที่ซ้ำๆกันการกระทำนั้นก็จะ เป็นสัญลักษณ์ของ สังคมนั้นๆ การศึกษาเรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วม ทฤษฎีนี้จะใช้ ใน การอธิบายถึงกิจกรรมที่คนในชุมชนกระทำกันในวัด คือการใช้หอแจกเพื่องานประเพณีฮีต 12 และ

กิจกรรมอื่นๆ เข้ากันจนกลายเป็นสัญลักษณ์ของสังคม ถ้าชุมชนยังรักษากิจกรรมต่าง ๆ นั้นไว้ได้ก็จะรักษาวัฒนธรรมและหอแจกได้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศ

พรมมา ไชแสง (2541 : 1) ได้ศึกษาเรือนพื้นบ้านในเขตอำเภอหนองกงบุรี จังหวัดกาฬสินธุ์ เน้นการศึกษาในด้านลักษณะรูปแบบ ขนบธรรมเนียมประเพณี คติความเชื่อที่มีต่อสถาปัตยกรรมประเภทที่อยู่อาศัย ตลอดจนศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้อยู่อาศัยกับการใช้สอย โดยสัมภาษณ์ผู้รู้ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมและชาวบ้านในเขตอำเภอหนองกงบุรี ผลจากการวิจัยพบว่า ด้านสถาปัตยกรรมเรือนพื้นบ้านในเขตอำเภอหนองกงบุรี มีลักษณะเฉพาะเป็นเอกลักษณ์ ซึ่งรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี คติความเชื่อแบบโบราณอีสานอย่างเคร่งครัด เป็นรูปแบบเฉพาะถิ่นเช่นเดียวกับการปลูกที่อยู่อาศัยในภูมิภาคอื่นๆ สถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยและเรือนพื้นบ้านดั้งเดิมได้ปลูกจากฝีมือช่างร่วมกับคติความเชื่อแบบชาวบ้าน จึงส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมประเภทเรือน โดยเชื่อว่าคติการอยู่อาศัยและรูปแบบการวางผังดังกล่าว จะมีผลทำให้การพักอาศัยตลอดจนสมาชิกในเรือนได้อยู่เย็นเป็นสุข

ประเทศ ปัจจคงศา (2541 : 1) ได้ศึกษาองค์ประกอบของศิลปะที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังสิม และเพื่อศึกษาภาพสะท้อนที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังสิม วัดป่าเรไรย์ บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม โดยศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและศึกษาภาคสนามด้วยการสังเกตและสัมภาษณ์จากบุคลากรในท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า จิตรกรรมฝาผนังสิม วัดป่าเรไรย์ บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม แบ่งออกได้เป็นสองบริเวณ คือ บริเวณภายในและบริเวณภายนอกของสิม บริเวณผนังภายในเป็นจิตรกรรมที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพระมาลัยและพุทธประวัติ ซึ่งเป็นสื่อทางศิลปะให้กับผู้ปฏิบัติศาสนกิจภายในสิม ได้แก่ พระภิกษุ ส่วนบริเวณผนังภายนอกเป็นจิตรกรรมที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับเรื่องพุทธศาสนนิทาน วรรณกรรมและวิถีชีวิตของชาวบ้าน การสร้างภาพจิตรกรรมบนผนังสิม วัดป่าเรไรย์ สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้าน โดยเฉพาะในด้านความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งชาวบ้านใช้เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจในการดำรงชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นการปฏิบัติกิจกรรมตามประเพณีของชาวบ้าน

สรรเสริญ สุรวาทศิลป์ (2545 : 55-56, 154-156) ได้ศึกษารูปแบบโครงสร้าง คติความเชื่อและบทบาทของหอแจก : กรณีศึกษาอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นการศึกษาหอแจกที่ชาวอีสานในชุมชนต่างๆ ที่อยู่ในอำเภอเกษตรวิสัย นับเป็นอาคารทางศาสนาที่เต็มไปด้วยความงาม

แบบเรียบง่าย สมถะ สื่อให้เห็นถึงจิตใจที่งดงาม บริสุทธิ์ของชาวบ้าน ฝีมือการก่อสร้างและการประดับตกแต่งมักจะตกทอดกันมาตามลักษณะท้องถิ่น ชาวบ้านมีฝีมือทางช่างด้านใดก็จะทำในด้านนั้น ซึ่งจะยึดมั่นอยู่ในคติความเชื่อ ความศรัทธามากกว่าอย่างอื่น สิ่งเหล่านี้แสดงออกถึงความ เป็นพื้นฐานอย่างชัดเจน ปราศจากระเบียบแบบแผนและกฎเกณฑ์ของศิลปะชั้นสูง ความงามของหอ แจกที่ปรากฏในแต่ละท้องถิ่นจะเกิดจากฝีมือของช่างชาวบ้านที่แสดงออกถึงความศรัทธา ความเชื่อ ตามขนบธรรมเนียมประเพณีของตนเองอย่างเรียบง่ายไม่สลับซับซ้อน ทำให้มีบรรยากาศความเป็น อิสานอย่างสมบูรณ์ แสดงถึงความเป็นอิสระในการสร้างสรรค์ ความจริงใจที่บริสุทธิ์ ลักษณะ ภายนอกของหอแจกจะมีสัดส่วนที่สวยงาม เมื่อมองจากภายนอกจะเห็นเสารับน้ำหนัก มีได้ถูกลง โปรง หลังคาลาดชัน จั่วทรงสูง สีของวัสดุเป็นสีธรรมชาติที่ผสมกลมกลืนเป็นอย่างดี แม้จะไม่มีมีการ ประดับตกแต่งก็ตาม

หอแจกมีประโยชน์ในการใช้สอยประจำวันของวัด และเป็นพิเศษในงานประเพณี ของชุมชน หอแจกจึงเป็นศูนย์รวมของชาวบ้าน ประเพณีฮีตสิบสองกล้านประกอบพิธีกันในวัด โดยมี หอแจกเป็นอาคารสำคัญในการรองรับการใช้งาน หอแจกจึงมีคุณค่าต่อวิถีชีวิตของชาวเกษตรวิสัย ด้านประโยชน์ใช้สอย เป็นที่สงฆ์ฉันอาหาร เป็นที่ทำบุญตักบาตร ฟังธรรมในวันธรรมสวนะ เป็นที่ ฝึกปฏิบัติสวดมนต์ฐาน เป็นโรงทาน เป็นต้น

การปลูกสร้างหอแจกมีลักษณะคติความเชื่อเหมือนการปลูกสร้างบ้านเรือน แต่ รูปแบบของหอแจกจะแตกต่างจากเรือน เนื่องจากหอแจกสร้างในวัด ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่าวัดเป็น สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ หอแจกจึงมีขนาดใหญ่กว่าบ้านและสร้างอย่างมั่นคงแข็งแรงกว่าเรือนชาวบ้าน เนื่องจากเป็นอาคารที่ต้องรับน้ำหนักจากคนจำนวนมากส่วนเทคนิคและวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง เป็นไปตามฝีมือของช่างพื้นบ้านและการที่วัสดุนำจากธรรมชาติจึงสะท้อนถึงการปรับตัวให้เข้ากับ ธรรมชาติเป็นอย่างดี

ไพโรจน์ เพชรสังหาร (2531 : 87) ได้ศึกษาคติการปลูกเรือนผู้ไทย อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้ทำการศึกษาเพื่อหาคติการปลูกเรือนของชาวผู้ไทย พบว่าชาวผู้ไทยที่อำเภอเขาวง แม้จะนับถือศาสนาพุทธแต่ก็ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจเหนือมนุษย์ โลก (โสก ในภาษาอีสาน) ซึ่งมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตรวมไปถึง การปลูกเรือนก็มีคติความเชื่อและพิธีกรรมในการปลูกเรือน ตั้งแต่การกำหนดที่ก่อสร้างเรือน ไปจนถึงการก่อสร้างเรือนโดยมีโสกเป็นคติ เช่น โสกความยาวเสา เรือน เป็นการกำหนดความยาวเสาเรือนซึ่งจะใช้เวลาระหว่างปลายนิ้วกลางถึงข้อศอกของเจ้าของ เรือนเป็น 1 ศอก จะวัดระยะความยาวของเสาตามโสกที่มี 9 ข้อ คือ ตอนคำภู ถูลงหอม หอมลินไว้ ไล่ เท้าตาย วายกับที่ ได้ไว้เฝ้ามาเยือน ชันคำเรียงเคียงแขก ถ้วยปากแหวดักแกงบอน นอนหงายดินตากแดด นอกจากนี้มีโสกกะทอดเหือน โสกบันไดเหือน โสกแป้นปูเหือน ซึ่งแต่ละ โสกจะมีการกำหนดเลข มงคลเอาไว้

ทวี พรหมมา (2541 : 1) ได้ศึกษาเรือนไทยตำบลบ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน ศึกษาพัฒนาการด้านรูปแบบ โครงสร้างและส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมของเรือนไทยดำ และศึกษาความสัมพันธ์ของเรือนกับวิถีชีวิตชาวไทยดำ บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ผลการศึกษาพบว่า เรือนไทยดำแบบดั้งเดิม เป็นเรือนผูกที่มีเสาสูง หลังคาเป็นทรงกระโจมคลุมต่ำเพื่อป้องกันลม ภายในเรือนใช้ประโยชน์สำหรับเป็นที่อยู่หลับนอน ใช้เป็นบริเวณประกอบอาหารและรับประทานอาหาร มีหิ้งบูชาผีเรือน ซึ่งชาวไทยดำเรียกตามภาษาถิ่นว่า “กะล่อห้อย” รวมอยู่ภายในเรือนหลังคาเดียวกัน เมื่อชาวไทยดำได้ติดต่อสัมพันธ์กับสังคมภายนอก และได้รับอิทธิพลจากรูปแบบเรือนพื้นบ้านของชาวไทยอีสานในท้องถิ่น เรือนไทยดำแบบดั้งเดิมจึงได้พัฒนารูปแบบตามสิ่งแวดล้อม โดยเป็นเรือนสับหลังคาทรงจั่ว มีชายคาคลุมเป็นกันสาดต่อลงมาทางด้านข้างของจั่ว ภายในเรือนแบ่งพื้นที่ใช้สอยเป็นสัดส่วน โดยแยกบริเวณประกอบอาหารและรับประทานอาหารออกไปอยู่ต่างหาก ส่วนหิ้งผีเรือนตามความเชื่อยังคงสภาพเดิม ดังนั้นเรือนไทยดำจึงได้พัฒนาโครงสร้างของเรือนไฟหรือครัว ด้วยการขยายชายคาทางด้านข้างของหลังคาด้านหนึ่งให้คลุมสำหรับเป็นครัว แยกออกมาต่างหากจากเรือนใหญ่ ความสูงของเรือนลดระดับลงมาตามสัดส่วนการขยายพื้นที่ใช้สอยกับความลาดเอียงของหลังคาอย่างเหมาะสม เมื่อสภาพทางภูมิศาสตร์และสภาพทางสังคมเปลี่ยนไป ทำให้มีอิทธิพลต่อวิธีการปลูกสร้าง โครงสร้างของเรือน และการเลือกใช้วัสดุให้มีความคงทนถาวร โดยมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและสนองประโยชน์ใช้สอยในค่านิยมของผู้เป็นเจ้าของเรือนตามกาลเวลา

นรารักษ์ สมบัติทอง (2547 : 1) ได้ศึกษาการออกแบบและการก่อสร้างศาลาการเปรียญ จังหวัดเพชรบุรีวิทยานิพนธ์นี้เป็นการนำเสนอเนื้อหาและคุณค่าศาลาการเปรียญเครื่องไม้ในจังหวัดเพชรบุรีด้วยแนวทางระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม การศึกษาใช้ข้อมูลภาคเอกสารร่วมกับข้อมูลภาคสนามเพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อสรุปเกี่ยวกับกฎเกณฑ์กระบวนการออกแบบและการก่อสร้างศาลาการเปรียญเครื่องไม้ในจังหวัดเพชรบุรี อันเป็นจุดมุ่งหมายหลักของวิทยานิพนธ์นี้ โดยทำการศึกษาจากกลุ่มอาคารตัวอย่างที่ผ่านการคัดสรรประเมินคุณค่าแล้ว รวม 12 วัด จากการศึกษาศาลาการเปรียญถือเป็นกลุ่มอาคารที่ทรงคุณค่าทางด้านศิลปกรรมของเมืองเพชรบุรี คุณค่าของอาคารไม่เพียงบอกเล่าเรื่องราวในหน้าประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของเมืองเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงระดับความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานของช่างเมืองเพชรบุรีในช่วงเวลาที่สถาปัตยกรรมเหล่านั้นเกิดขึ้นด้วย เป็นที่น่าเสียดายที่นับวันศาลาการเปรียญเหล่านี้มีแนวโน้มจะถูกปล่อยร้างและถูกตัดแปลงแก้ไขเปลี่ยนสภาพไปจากเดิมเนื่องจากไม่สามารถตอบสนองพฤติกรรมใช้สอยที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบันได้อย่างสอดคล้องเหมาะสม

ทิฆัมพร ลอยศักดิ์วงศ์ (2547 : 1) ได้ศึกษาการศึกษาารูปแบบเรือนพื้นถิ่น ตำบลคลองจิก อำเภอบางปะอิน ปัจจุบันนี้ความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุและวิทยาการต่างๆเกิดขึ้นมากมายและรวดเร็ว ส่งผลกระทบในด้านต่างๆ แม้แต่อาคารบ้านเรือนที่อยู่อาศัย กลุ่มเรือนในชนบทหรือเรือนพื้นถิ่นก็ได้รับผลจากความเจริญ และการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวด้วยมิใช่น้อย ทั้งนี้หากศึกษาหรือได้สัมผัสวิถีชีวิตและการดำรงอยู่ของเรือนพื้นถิ่นดังกล่าวต่างพบว่า มีต้นกำเนิดที่มาอย่างยาวนานอย่างค่อยเป็นค่อยไป มีรากฐานทางวัฒนธรรมประเพณีที่สั่งสมมาหลายชั่วคน ขณะที่ต้องเผชิญหน้ากับกระแสความเปลี่ยนแปลงจากสังคมเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การดำรงและการปรับตัวอย่างไรจึงจะทำให้ชุมชน และรูปแบบของเรือนพื้นถิ่นดังกล่าวยังคงดำรงอยู่ต่อไปได้ในสถานะของความยั่งยืน สืบสานร่องรอยรูปแบบ ตลอดจนอารยธรรมของตนต่อไปได้

อักรพงศ์ อนุพันธ์พงศ์ (2550 : 1) ได้ศึกษาบ้านเรือนชาวเขากะเหรี่ยงปกากะญอ : ความยั่งยืนและการปรับตัว ภายใต้แนวคิดวัฒนธรรมไร่หมุนเวียน การวิจัยนี้มุ่งศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ในวัฒนธรรมการปลูกสร้างบ้านเรือนของชาวเขากะเหรี่ยงปกากะญอ ที่สัมพันธ์กับนิเวศวิทยาวัฒนธรรมไร่หมุนเวียน เป็นการเกษตรบนที่สูงในรูปแบบ เพาะปลูกระยะสั้นพักพื้นระยะยาว เมื่อพิจารณาในระบบไร่หมุนเวียนผ่านมุมมองภูมิวัฒนธรรม จะทำให้เข้าใจว่า ระบบไร่หมุนเวียนเกิดขึ้นและดำรงอยู่โดย “ความรู้ชาวบ้าน” ที่มีความสลับซับซ้อน ซึ่งสั่งสมมานาน ขณะเดียวกันนั้นวิถีชีวิตในวัฒนธรรมไร่หมุนเวียนได้สะท้อนให้เห็นในภูมิปัญญาการปลูกสร้างบ้านเรือนที่ใช้วัสดุธรรมชาติในพื้นที่หมู่บ้านทั้งหมด จากพีชพันธุ์ในระบบนิเวศแวดล้อมของตนเอง ชาวบ้านปกากะญอสามารถใช้ภูมิปัญญานำพืชพันธุ์เหล่านั้นมาเป็นวัสดุในการปลูกสร้างบ้านเรือนที่มีรูปแบบเฉพาะที่เหมาะสมกับวัฒนธรรมความเชื่อในระบบจักรวาลวิทยาของตน และเหมาะสมกับภูมิศาสตร์ที่ตั้งบนที่สูง เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดจากบรรพบุรุษมาช้านาน วัตถุประสงค์ในการศึกษาได้ตั้งคำถามในการศึกษาไว้สองข้อ คำถามข้อแรก ภูมิปัญญาในการปลูกสร้างบ้านเรือนของชาวเขากะเหรี่ยงปกากะญอเป็นอย่างไร และมีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศในบริบทที่ตั้งอย่างไรและคำถามข้อที่สอง บ้านเรือนพื้นถิ่นปกากะญอมีแนวคิดที่สอดคล้องกับการพยายามดูแลทรัพยากรและรักษาป่าเช่นเดียวกับการทำไร่หมุนเวียนหรือไม่ จากการศึกษาพบว่าบ้านเรือนในรูปแบบดั้งเดิมมีความยั่งยืนต่อระบบนิเวศ เป็นภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับบริบทที่ตั้ง ทั้งด้านภูมิอากาศ ภูมิประเทศ ด้วยการถ่ายทอดผ่านวิถีทางวัฒนธรรม มีความเชื่อมโยงและเกื้อกูลกับป่าและมีลักษณะร่วมที่คล้ายเหมือนกับไร่หมุนเวียน นอกจากนี้ยังพบลักษณะการปรับตัวของชาวบ้านต่อที่พักอาศัยในรูปแบบผสมผสานและแบบใหม่ ที่มีรูปแบบถาวรมากขึ้น แต่มีแนวโน้มในการเกื้อกูลกับป่าน้อยลง

อิชฎี ปักกันต์ธร (2550 : 1) ได้ศึกษาวิถีชีวิต ความเชื่อ ในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชาวนูร ศึกษาเปรียบเทียบชาวนูร ในพื้นที่จังหวัดหนองคาย มุกดาหาร และอุบลราชธานี งานการศึกษาวิจัยในครั้งนี้มุ่งที่จะศึกษางานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และสิ่งปลูกสร้างประเภทที่อยู่

อาศัยของชาวนูร ที่ถือได้ว่าเป็นชนกลุ่มน้อยในพื้นที่ดินอีสานซึ่งเต็มไปด้วยความหลากหลายทางชาติพันธุ์วรรณา วิถีชีวิตและความเชื่อของชาวนูรถือได้ว่ามีทั้งความเฉพาะ พร้อมกันนั้นก็ยังมีลักษณะร่วมกับกลุ่มชนอื่นๆ ซึ่งเป็นผลมาจากการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชนต่างๆ จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจในแง่มุมมองของความสัมพันธ์ที่ส่งผลต่อกันระหว่างวิถีชีวิตและความเชื่อ กับงานสถาปัตยกรรมของชาวนูร ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้พยายามที่จะเปรียบเทียบรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชาวนูร ในพื้นที่จังหวัดหนองคาย มุกดาหาร และอุบลราชธานี ที่รับผลส่งต่อมาจากวิถีชีวิตและความเชื่อของพวกเขา รวมทั้งจากปัจจัยต่างๆ ที่เป็นปัจจัยที่มีความแตกต่างกันระหว่างชาวนูรทั้งสามพื้นที่อาทิ เช่น สภาพกายภาพที่แตกต่างกัน หรือระบบสังคมที่ทำให้วิถีชีวิตและความเชื่อแบบดั้งเดิมเกิดการปรับเปลี่ยนจนถึงสถานการณ์ที่พวกเขาเข้าเป็นอยู่ในปัจจุบัน

ผลจากการศึกษาพบว่ารูปทรงของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชาวนูรมีผลวิธอยู่ตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายๆ อย่าง อาทิเช่น ค่านิยม ทุนทรัพย์ในการก่อสร้าง อิทธิพลจากความเป็นสากลในระดับพื้นที่ภาคอีสานแต่กลับพบว่าลักษณะทางกายภาพที่แตกต่างกันไม่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปทรงของสถาปัตยกรรมของพวกเขา นอกจากนี้ยังพบว่าแม้ว่าอิทธิพลของความเชื่ออื่นๆ อย่าง ศาสนาพุทธ หรือความเชื่อแบบชาวอีสานจะเข้ามามีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวนูรก็ตาม แต่เป็นการรับเอาความเชื่ออื่นๆ เข้ามาปรับใช้ให้ผสมผสานและกลมกลืนมากกว่าที่จะเป็นการปรับเปลี่ยนตัวเองไปโดยสิ้นเชิงเพื่อให้เป็นเช่นดังกลุ่มชนอื่น และความเชื่อที่ส่งผ่านตัวงานสถาปัตยกรรมเองก็ได้จางหายไป และยังคงลักษณะของการกำหนดใช้พื้นที่ในงานสถาปัตยกรรมเป็นแบบดั้งเดิมอยู่เพียงแต่เกิดความยืดหยุ่นต่อสถานการณ์ปัจจุบันมากขึ้นเท่านั้น ในแง่มุมมองลักษณะวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบสังคมเกษตรกรรม ทำให้สถาปัตยกรรมเกิดความเปลี่ยนแปลง พบว่ามีการซ้อนทับรูปลักษณะการใช้ชีวิตแบบเดิมบนรูปทรงหรือพื้นที่ใหม่ตามลักษณะสถาปัตยกรรมที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งสามพื้นที่เองมีระดับการเปลี่ยนแปลงรูปทรงของงานสถาปัตยกรรมที่ช้าเร็วแตกต่างกันไป ตามแต่ปัจจัยการเข้าถึงได้ยากหรือง่ายของพื้นที่ที่พวกเขาอาศัยอยู่ วิถีชีวิต ความเชื่อ ในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชาวนูร ยังคงดำเนินไปท่ามกลางปัจจัยอื่นๆ ที่ร่ายล้อมชาวนูรเอาไว้ การเปลี่ยนไปของสภาพแวดล้อมเดิม การมุ่งหน้าสู่สังคมเกษตรกรรมและความเชื่อจากกระแสวัฒนธรรมหลักที่เข้ามามีผลต่อความเชื่อเดิม เหล่านี้อาจจะส่งผลให้ระบบสังคมและการใช้ชีวิตของชาวนูรเปลี่ยนแปลงไป รวมถึงได้ส่งผลกระทบต่อรูปแบบและรูปทรงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของพวกเขาในทางหนึ่งด้วย แต่ถึงอย่างไรก็ตามการรับเอาวัฒนธรรมความเชื่อหรือรูปแบบวิถีชีวิตใหม่มิใช่การรับโดยขาดการใคร่ครวญไปเสียทีเดียว หากแต่การนำเอารูปแบบจากกลุ่มชนอื่นของชาวนูรเป็นไปด้วยความไตร่ตรองรอบคอบแล้วว่าเหมาะสมสำหรับชีวิตของพวกเขา จากการวิจัยนั้นทำให้ทราบว่าได้กลุ่มคนหรือชาติพันธุ์ที่มีจำนวนน้อย และถูกเรียกว่า

ชนกลุ่มน้อย เสมอมาไม่ว่าจะต้องถูกกลืนไปกับการเคลื่อนไหวตามกระแสสังคมส่วนใหญ่เท่านั้น หากแต่พวกเขาเองได้มีวิถีทางที่เป็นของตนเองเพื่อนำพาชีวิตและกลุ่มของตนไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างมั่นคง

ศักดิ์สิทธิ์ โสมนัส (2547 : 1) ได้ศึกษาวัดหน้าพระธาตุ อำเภอโนนไทย จังหวัด พิษณุโลกวัดเป็นสถานที่ที่สำคัญแห่งหนึ่งของคนไทยนับตั้งแต่เริ่มแรกของอาณาจักรไทย สมัย สุโขทัยเป็นต้นมา นอกจากจะเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ วัดยังเป็นศูนย์กลางทางกิจกรรมของชุมชน ทั้งกษัตริย์ และชาวบ้านต่างก็ให้การอุปถัมภ์วัดอย่างดีมาโดยตลอด ปัจจุบันสภาพทางสังคมและ วัฒนธรรมของคนไทยได้เปลี่ยนแปลงไป วัดได้ถูกลดบทบาทลงอย่างมาก ไม่ได้เป็นศูนย์กลางชุมชน เหมือนดังสมัยก่อน ความสัมพันธ์ของวัดกับชุมชนก็น้อยลงมาก ขาดการดูแลเอาใจใส่จากประชาชน หรือจากหน่วยงานของรัฐบาล ทำให้วัดหลายๆแห่งมีความเสื่อมโทรมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะวัดในเมืองหรือชุมชนที่มีความเจริญทางวัตถุสูง ปัญหาดังกล่าวสามารถแก้ไขหรือบรรเทาได้ โดยวัดหรือ พระสงฆ์ต้องสร้างกิจกรรมใหม่ๆที่ยังมีกิจกรรมอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งหลายๆวัดให้ความสนใจและ ชาวบ้านเองก็เห็นความสำคัญ โดยเฉพาะชุมชนที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน นั่นคือ กิจกรรมทางด้านการอนุรักษ์และการส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น ถ้าหากกิจกรรมทางวัฒนธรรมเหล่านี้ ยังคงอยู่ในวัดและได้รับการจัดการให้เจริญงอกงามด้านองค์กรกับท้องถิ่น วัดก็จะยังมีความสำคัญคู่กับ ชุมชนต่อไปอีกนาน

กรกช งามโกมุต (2543 : 1) ได้ศึกษาการอนุรักษ์และสืบทอดงานช่างศิลป์ไทย การเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของสถาบันการศึกษาด้านช่างศิลป์ไทย ซึ่งในที่นี้คือ กาญจนานิเทศ วิทยาลัยช่างทอง และศึกษาว่าช่างทองหลวงคือใคร ทำอะไร ทั้งยังดูว่าโรงเรียนช่างนี้มีความ เปลี่ยนแปลง การปรับตัวอย่างไรบ้าง พบว่า ในสังคมไทยแต่เดิมมาช่างเป็นที่ต้องการของสถาบัน กษัตริย์ เจ้านายและขุนนางมาโดยตลอด กล่าวคือ ช่างได้รับการอุปถัมภ์โดยชนชั้นสูงมาโดยตลอด จนกระทั่งสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงไป ชนชั้นสูงเปลี่ยนแปลงระสนิยมทางงานช่างไปเป็นนิยมแบบ ตะวันตก มีการจ้างช่างและการซื้องานจากตะวันตกเข้ามา ช่างแบบไทยที่ไม่สามารถตอบสนองความ ต้องการได้ดีก็เสื่อมทรมลง จนกระทั่งต้องมีการจัดตั้งโรงเรียนช่างขึ้น คือ โรงเรียนเพาะช่าง เพื่อทำ การฟื้นฟูวิชาช่างต่าง ๆ ของไทย อย่างไรก็ตามวงการช่างมีความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่อีกครั้งในสมัย เปลี่ยนแปลงการปกครอง สถาบันช่างที่เคยได้รับการอุปถัมภ์จากทั้งสถาบันกษัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง ต่าง ๆ ต้องเปลี่ยนแปลงสถานภาพไปสู่ระบบข้าราชการ กรมช่างต่าง ๆ ต้องเข้าไปอยู่รวมกันในกรม ศิลปากร แต่เมื่อมีความต้องการใช้ช่างฝีมือจำนวนมากในการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดา รามและพระบรมมหาราชวัง ในคราวฉลองกรุงครบ 200 ปี พ.ศ. 2525 ก็พบว่า มีความขาดแคลนช่าง จำนวนมาก สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จึงทรงมีพระราชดำริให้จัดตั้ง โรงเรียนช่างขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เพื่อทำการผลิตช่างฝีมือแบบไทย ไม่ให้เสื่อมสูญไป

ขงยุทธ บุณเจริญกิจ (2545 : 1) ได้ศึกษากระบวนการสร้าง ต่อรองความหมายของ วัดในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางสังคม กรณีศึกษาวัดปทุมคงคาและวัดไตรมิตรวิทยารามการสร้างและ ต่อรองความหมายของวัด กรณีศึกษาวัดปทุมคงคาและวัดไตรมิตร ทดลองใช้แนวคิด “พื้นที่ทาง สังคม” (Socialspace) ทำการวิเคราะห์ โดยศึกษาการใช้พื้นที่วัดในรูปแบบต่าง ๆ ภายใต้บริบทของ เศรษฐกิจ การเมืองของรัฐ / สถาบันสงฆ์ และสังคม ที่มีอิทธิพลต่อการสร้างความหมายของวัด ซึ่งมีผลการศึกษาดังนี้ การใช้พื้นที่วัดในเชิงเศรษฐกิจที่เป็นการสร้างและต่อรองความหมายของวัด ระหว่างเจ้าอาวาส พระสงฆ์และคนในย่านวัด พบว่าความหมายที่กลุ่มคนเหล่านี้สร้างขึ้นมีส่วนที่ หนุนเสริมกันคือ การจัดหารายได้เพื่อนำเงินมาบำรุงวัด โดยสร้างพื้นที่ทางเศรษฐกิจบนพื้นที่ “สาธารณะ” ได้แก่ ลานวัด ส่วนที่ขัดแย้งกันคือ การพยายามสร้างพื้นที่ทางเศรษฐกิจบนพื้นที่ที่มีนัย ของ “ความศักดิ์สิทธิ์” จนทำให้พื้นที่ทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นไม่ได้ ได้แก่ที่พักสงฆ์ และ฼าปนสถานของ วัดปทุมคงคา การใช้พื้นที่วัดทางการศึกษานั้น ได้อิทธิพลมาจากคณะสงฆ์ที่มุ่งเน้นการศึกษาปริยัติ ธรรมสำหรับพระสงฆ์ สามเณร ในขณะที่พระสงฆ์ในวัดให้ความสำคัญกับการศึกษาในด้านอื่นๆ จึงเกิดกระบวนการต่อรองความหมายของวัดในฐานะพื้นที่ทางการศึกษาระหว่างคณะสงฆ์ เจ้าอาวาส และพระสงฆ์สามเณรในวัด จนคลี่คลายมาสู่การประนีประนอมให้มีการศึกษาในรูปแบบอื่นได้ และใช้เกณฑ์การศึกษาด้านปริยัติธรรมมาเป็นเงื่อนไขบังคับ การใช้พื้นที่วัดในวันสำคัญทางศาสนา ในปัจจุบันมีนัยสำคัญต่อผู้คนในย่านวัดลดลง พระสงฆ์และฆราวาสที่ให้ความสำคัญกลุ่มหนึ่งได้ ต่อรองความหมายของวันสำคัญทางศาสนากับผู้คนในย่านวัดด้วยการจัดงานสำคัญทางศาสนาอย่าง ต่อเนื่อง ขณะที่ผู้คนในย่านวัดที่เข้าร่วมงานกลับให้ความสำคัญเฉพาะ “พิธีกรรม” โดยไม่สนใจนัย เชิงศาสนา ส่วนวันสำคัญที่วัดสร้างขึ้น เป็นการสร้างความหมายของวัดร่วมกับคนนอกย่านวัด โดยพยายามสร้างความหมายเฉพาะด้านให้กับวัด อาทิ งานฉลองของสมณศักดิ์เป็นการใช้พื้นที่วัด เน้นย้ำความสำคัญของคณะสงฆ์ งานพุทธาภิเษกเป็นการใช้พื้นที่วัดที่มีนัยของธุรกิจ พื้นที่วัดจึงมี ความหมายที่หลากหลายผ่านการสร้างและต่อรองของกลุ่มคนต่าง ๆ ที่เข้ามาใช้พื้นที่วัด ความหมาย บางด้านอาจถูกเน้นย้ำในเด่นชัดขึ้นมาผ่านภาคปฏิบัติการที่เป็นการสืบทอดความหมาย แต่ไม่มี ความหมายใดที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จเหนือความหมายอื่น ๆ การต่อรองจะยังคงดำเนินต่อไปไม่สิ้นสุด

กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์ (2548 : 1) ได้ศึกษาพัฒนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์ โบราณสถานในประเทศไทย การวิจัยนี้เป็นการศึกษาแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถาน ในประเทศไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยแสดงให้เห็นลักษณะสภาพทางสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนอิทธิพลต่างๆ ที่ทำให้เกิดแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานนั้น ๆ ในแต่ละยุคแต่ละ สมัย ทั้งนี้ในท้ายที่สุด ได้นำเสนอกรณีศึกษาที่สำคัญในแต่ละยุคสมัยนั้น ๆ เพื่อตรวจสอบการทำงาน อนุรักษ์ว่ามีความสอดคล้องกับแนวคิดของประเทศไทยในขณะนั้น และสามารถเข้ากันได้กับหลักการ สากทหรือไม่อย่างไร ทั้งนี้การตรวจสอบการทำงานดังกล่าวจะทำให้สามารถอธิบายปรากฏการณ์

ตลอดจนปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการเปิดมุมมองของการอนุรักษ์ของประเทศไทยในอดีต ปัจจุบัน ผู้การสร้างแนวคิดหรือวิธีการอนุรักษ์ใหม่ๆ ที่เหมาะสมในแบบอย่างไทยในอนาคต จากการศึกษาพบว่า แนวคิดการอนุรักษ์ของไทยในอดีต ก่อนรัชกาลที่ 4 นั้น เป็นการอนุรักษ์ตามคติความเชื่อทางศาสนาอันหลากหลาย และถูกใช้เป็นเครื่องมือของระบบการปกครองของกษัตริย์เป็นสำคัญ ในขณะที่เดียวกันการอนุรักษ์ในระยะเวลาต่อจากนี้ การอนุรักษ์ก็ยังคงเป็นเครื่องมือสำคัญของผู้ปกครองในการสร้างเอกลักษณ์ สร้างวัฒนธรรมของชาติ และถูกใช้เพื่อประโยชน์ทางการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ สำหรับวิธีการอนุรักษ์นั้นพบว่าอิทธิพลแนวคิดจากตะวันตกมีอิทธิพลต่อวิธีการอนุรักษ์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นไป และใช้วิธีการปฏิบัติตามหลักสากลโดยยังไม่มีแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์ที่เหมาะสมกับสภาพสังคมไทยจนกระทั่งถึงปัจจุบันท้ายที่สุด ผู้ศึกษาคิดว่าควรจะมีการแก้ไขแนวคิดการอนุรักษ์ให้ทันสมัยตามแบบอย่างไทย และสร้างความเข้าใจในจิตสำนึกร่วมกันของคนในชาติ ตลอดจนปรับปรุงการทำงานของหน่วยงานที่รับผิดชอบ

มนต์ ห่มพัฒน์ (2548 : 1) ได้ศึกษาการศึกษาสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนแถวไม้ตลาดเก่าหนองจอกซึ่ง สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและสังคมเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา วัตถุประสงค์ของการศึกษาเพื่อที่จะตอบคำถามเกี่ยวกับจุดกำเนิด พัฒนาการ ความสัมพันธ์ของ สถาปัตยกรรมกับสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต เศรษฐกิจชุมชน และคติความเชื่อ ภูมิปัญญาการสร้างสรรค์ สถาปัตยกรรม แนวโน้มการดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงในอนาคต ทั้งนี้เพื่อเสนอแนวความคิดในการอนุรักษ์และพัฒนาเรือนแถวไม้ตลาดเก่าหนองจอกต่อไปวิธีดำเนินการวิจัยเป็นการค้นคว้าจากเอกสารและลงพื้นที่สำรวจเก็บข้อมูลภาคสนาม ผลการศึกษาพบว่าลักษณะทางกายภาพของเรือนแถวไม้ตลาดเก่าหนองจอกเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ที่มีกับสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตเรือนแถวไม้ตลาดเก่าหนองจอกมีแนวโน้มในการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพและกิจกรรมการใช้สอยพื้นที่ แต่สิ่งสำคัญที่ยังคงดำรงอยู่คือวิถีชีวิตที่ต่อเนื่องภายในชุมชนแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาคือการรักษาความสัมพันธ์ที่มีต่อสภาพแวดล้อม รักษาวิถีชีวิตให้คงความต่อเนื่อง และนำภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมมาใช้ในการปรับปรุงซ่อมแซมอาคารให้คงอยู่สืบไป

มยุรี สุกงคนาข (2545 : 1) ได้ศึกษาการศึกษาเพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์วัดในชุมชนริมคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี การวิจัยครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาถึงลักษณะทางกายภาพ ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เพื่อให้เข้าใจถึงสภาพโดยรวม เหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงและประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ ศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม เนื้อหาทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถาน และคุณค่าอันมีฐานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อเก็บบันทึกรวบรวมข้อมูลหลักฐานอันจะเป็นประโยชน์ต่อวิชาการและแนวทางการอนุรักษ์ต่อไป รวมไปถึงศึกษาแนวคิดทฤษฎีการอนุรักษ์โบราณสถาน และทัศนคติความต้องการของคนในชุมชน เพื่อสนองเป็นแนวทางการอนุรักษ์

โบราณสถานแบบประชาชนมีส่วนร่วม ผลจากการวิจัยพบว่า ความสำคัญของโบราณสถานที่ทำการศึกษา อยู่ในระดับที่ค่อนข้างมาก และส่วนใหญ่ได้รับการปฏิสังขรณ์แล้ว แต่คนในชุมชนเองไม่ได้มีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานของตนเอง รวมไปถึงการที่ชุมชนส่วนใหญ่ยังไม่ตระหนักในการเป็นเจ้าของ ดังนั้น จึงเสนอแนะให้แนวทางสำหรับการอนุรักษ์โบราณสถานนั้น ควรได้ให้ความสำคัญกับคนในชุมชนด้วย เพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึก สร้างความสามารถเบื้องต้นในการดูแลรักษาสภาพของโบราณสถาน และการเปิดโอกาสให้คนในชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมกำหนดแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในระดับชุมชนของตนเอง อันเป็นการสนองต่อนโยบายการกระจายอำนาจ และเสริมสร้างศักยภาพให้กับชุมชนได้สามารถดูแลรักษาและบริหารจัดการโบราณสถานของตนได้เองในอนาคต

นรุตม์ เหลี่ยมผืนผ้า ยาวประมาณ 6-7 ห้อง ตรงกลางเป็นพื้นที่ของโรงกลางประธานท้ายสุดของโรงตั้งธรรมาพิธูญ์ บุญไชย (2541 : 1) ได้ศึกษาการพัฒนาหัตถกรรมพื้นบ้านอีสานเพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา วิธีการทำหัตถกรรม ความเชื่อหรือพิธีกรรมต่าง ๆ ในการทำหัตถกรรม รวมทั้งผลกระทบในด้านเศรษฐกิจ สังคม ของชุมชน และสภาพปัญหาความต้องการ แนวทางการพัฒนาหัตถกรรมพื้นบ้านอีสาน จำนวน 12 ประเภท ได้แก่ การทำแคน การทำฟืน การทำไม้กวาด การปั่นหม้อ การสานจ่อ การทำหมอนขวัญ การทำเครื่องเงิน การทอเสื่อกก การปั่นไหม การทำเครื่องทองเหลือง การตีเหล็ก และการสานกระติบ กระจายตามจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการศึกษาปรากฏผลดังนี้ หัตถกรรมพื้นบ้านทุกประเภทเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน อยู่คู่ชุมชนอีสานมาหลายร้อยปีแล้ว เมื่อชาวบ้านอีสาน มีการอพยพย้ายถิ่นก็จะนำภูมิปัญญาพื้นบ้านนี้ติดตัวไปด้วย หมู่บ้านหนึ่งๆต้องมีช่างหัตถกรรมแตกต่างกันไปจนเป็นหัตถกรรมประจำตระกูล แล้วได้ถ่ายทอดวิธีการทำต่อไปยังลูกหลาน และกลายเป็นหัตถกรรมประจำหมู่บ้าน หัตถกรรมพื้นบ้าน มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน ในด้านผลดี คือ สร้างรายได้การมีงานทำ ให้แก่ครอบครัว ครอบครัวมีคุณภาพชีวิตดีขึ้น มีสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มขึ้น ชุมชนหรือหมู่บ้านได้พัฒนาเจริญขึ้น มีสิ่งสาธารณประโยชน์เพิ่มขึ้น แนวทางการพัฒนาหัตถกรรมพื้นบ้านอีสาน คือ ควรส่งเสริมให้มีการถ่ายทอดความรู้ การทำหัตถกรรมปางประเภทแก่คนรุ่นหลัง จัดหาวัตถุดิบเพื่อใช้ในการผลิตให้เพียงพอ ควรมีการอบรมความรู้ด้านป้องกันภัย การรักษาสุขภาพ และการตลาด แก่ผู้ทำหัตถกรรมพื้นบ้าน ควรส่งเสริมอนุรักษ์หัตถกรรมพื้นบ้าน ประเภทที่กำลังจะหมดไป เพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นบ้านให้คงอยู่คู่สังคมอีสานต่อไป

คะนิงนิษฐ์ จันทบุตร และคณะ (2542 : 1) ได้ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านอุบลราชธานี กรณีเทคโนโลยีพื้นบ้าน การวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านอุบลราชธานี : กรณีเทคโนโลยีพื้นบ้าน

มีจุดประสงค์เพื่อศึกษารวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิตและเทคโนโลยีพื้นบ้านจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเป็นการพัฒนาและปรับปรุงวัสดุ รูปแบบ และประโยชน์ใช้สอยให้สอดคล้องกับความต้องการปัจจุบัน เพื่อเผยแพร่แนวความรู้ด้านการผลิตและเทคโนโลยีพื้นบ้านแก่สาธารณชน และเพื่อเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านศิลปหัตถกรรม ภูมิปัญญาส่วนใหญ่เป็นการสร้างสรรค์ผลงานโดยใช้มือ (หัตถกรรม) เพื่ออำนวยความสะดวก ในการดำรงชีวิตตามวัตถุประสงค์และความเหมาะสมในท้องถิ่น โดยมีการพัฒนาเทคโนโลยีจากหยาบสู่ละเอียด จากความง่ายสู่ความซับซ้อน ซึ่งในบรรดาภูมิปัญญาเหล่านี้ ภูมิปัญญาด้านการหล่อโลหะเป็นภูมิปัญญาสูงสุดของการพัฒนาเทคโนโลยี อุปสรรคปัญหาที่ประสบ คือ การขาดแคลนทรัพยากรในการผลิต ขาดผู้สืบทอดช่างฝีมือ ปัญหาด้านการตลาด ปัญหาเรื่องการขาดเทคโนโลยีที่ทันสมัย ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาเทคโนโลยี เพื่อสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิมให้ยั่งยืนและพัฒนาต่อไป

พระครูใบฎีกาบัวสอง กิตติธมโม (2544 : 1) ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ศึกษากรณีอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาบทบาทปัญหาและข้อเสนอแนะของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษาพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน มีความแตกต่างกัน โดยแยกประเภทได้ดังนี้ คือ อนุรักษ์พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน การอนุรักษ์กุฏิทรงไทย และการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง พระสงฆ์ยังไม่เข้าใจบทบาทและให้ความสำคัญในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านดีพอ ไม่มีการศึกษาค้นคว้าความรู้เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์แต่ละชิ้น และไม่มีการรวบรวมความรู้เรื่องพระเวสสันดรชาดก เพื่อจัดทำเป็นคู่มือ เอกสาร และแผ่นพับ จึงจะใช้เป็นประโยชน์ในการประชาสัมพันธ์ และใช้ประกอบการศึกษาแก่ผู้สนใจ ส่วนการอนุรักษ์และส่งเสริมการขับร้องสรภัญญะนั้น บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ยังไม่สมบูรณ์ ไม่มีการจัดทำคู่มือเกี่ยวกับเนื้อหา คำร้อง และไม่มีการบันทึกทำนองการขับร้องสรภัญญะไว้ เพื่อเป็นประโยชน์ในการประชาสัมพันธ์ และผู้สนใจศึกษา ปัญหา อุปสรรค ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านที่สำคัญ ได้แก่ พระสงฆ์ยังขาดความรู้ ความเข้าใจ ประสบการณ์ บุคลากร และงบประมาณ ในการอนุรักษ์ ไม่มีการเก็บรักษาให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ สำหรับข้อเสนอแนะ ได้แก่ โดยการให้หน่วยงานราชการ หน่วยงานเอกชน วัดและประชาชนในท้องถิ่นร่วมมือกันอนุรักษ์ ตลอดจนทั้งรัฐบาล ควรจัดสรรงบประมาณและบุคลากรมาช่วยให้ความรู้ความเข้าใจเบื้องต้น มาสนับสนุนเพื่อดำเนินการ

พระจิรายุ สัมมะมณี (2541 : 1) ได้ศึกษาการดำเนินการศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรมวัดมิ่งเมืองอำเภอเสลภูมิ ศึกษาวิจัยกระบวนการ ปัญหาและแนวทางแก้ไขการดำเนินงานของศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม วัดมิ่งเมือง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด 4 ด้าน คือ ด้านการเผยแพร่ธรรมด้านการศึกษา ด้านการสังคมสงเคราะห์ และด้านวัฒนธรรม ศึกษาจากผู้อำนวยการศูนย์ฯ เลขานุการศูนย์ฯ คณะกรรมการศูนย์ฯ คณะวิทยากร คณะครู อาจารย์ กำนัน

ผู้ใหญ่บ้าน ผู้สนับสนุน การดำเนินงานศูนย์ฯ แนวทางการแก้ไขปัญหาในการดำเนินการเผยแผ่ การศึกษา การสังคมสงเคราะห์และวัฒนธรรม คือ จัดสรรบุคลากรให้เพียงพอกับความต้องการของ งาน ซึ่งมีการวางแผนการปฏิบัติงานและนำผลการประเมินผล นำมาแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น โดยการขอ ความอนุเคราะห์คณะวิทยากรเพิ่ม ด้านงบประมาณขอความอนุเคราะห์จากหน่วยงานของรัฐและ เอกชนเพิ่ม

พระอวยชัย อินทร์เมือง (2542 : 1) ได้ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนา วัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนศึกษาเฉพาะกรณีวัดในเขตอำเภอบรบือ ศึกษาเฉพาะกรณีวัดในเขต อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 5 วัด คือ วัดขวัญเมืองระบือธรรม วัดบรบือสรากรม วัดชำแสด วัดเวฬุวนาราม และวัดสว่างอารมณ์ กลุ่มตัวอย่าง คือ เจ้าอาวาสวัด พระสงฆ์ กรรมการวัด ผู้นำชุมชนที่วัดตั้งอยู่ และอุบาสก อุบาสิกา วัดในเขตอำเภอบรบือ ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ส่งผล ต่อความสำเร็จในการพัฒนาวัด มี 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยภายในวัด และปัจจัยภายนอกวัด ปัจจัยภายในวัด ได้แก่ สภาพทางกายภาพ วัดในเขตอำเภอบรบือ ทั้ง 5 วัด มีสภาพพื้นที่เหมาะสม คือ อยู่ติดกับชุมชน เป็นพื้นที่ราบ ไม่เป็นอุปสรรคในการก่อสร้าง ขนาดพื้นที่เพียงพอต่อการจัดกิจกรรมภายในวัด มี อาคารเสนาสนะไว้จัดกิจกรรมอย่างพอเพียง สภาพป่าไม้ร่มรื่น มีสิ่งอำนวยความสะดวกครบทุกวัด การคมนาคมสะดวกมีถนนลาดยางและคอนกรีต ระยะเวลาเดินทางจากชุมชนถึงวัดไม่นานนัก บุคลิกภาพของผู้นำสงฆ์วัดในเขตอำเภอบรบือทั้ง 5 วัด เป็นผู้ที่ประชาชนเคารพ เลื่อมใส ศรัทธา มีจริยวัตรที่สำรวม สุภูมิ เมตตา เหมาะสมต่อการเป็นผู้นำสงฆ์ สุขภาพสมบูรณ์ไม่เป็นอุปสรรคใน การปฏิบัติศาสนกิจ บริหารด้วยคุณธรรม ยุติธรรม และใฝ่ห้อย มีความรู้ความสามารถทั้งทางโลกและ ทางธรรม มีประสบการณ์ในการแก้ปัญหาได้ตามความเหมาะสมของสังคมปัจจุบัน ปัจจัยภายนอกวัด ได้แก่ กิจกรรมบริการชุมชน มีการจัดกิจกรรมอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของชาวอีสาน กิจกรรมวัน สำคัญทางราชการ และวันสำคัญทางศาสนา กิจกรรมบรรพชาและอุปสมบทหมู่ภาคฤดูร้อน กิจกรรม รักษาโรค กิจกรรมป้องกันยาเสพติด กิจกรรมการศึกษา และกิจกรรมสงเคราะห์ชุมชน

อรรณพ ทับสกุล (2546 : 1) ได้ศึกษาหลวงพ่อดุตตะ : ผู้นำทางวัฒนธรรมกับการ เปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของหมู่บ้านมอญพลัดถิ่นที่สังขละบุรี ความมุ่งหมายของ การศึกษาในประเด็นบทบาทผู้นำทางวัฒนธรรมของหลวงพ่อดุตตะ ที่มีต่อการกำเนิด การดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านมอญพลัดถิ่น สังขละบุรี ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ผ่านบริบทพัฒนาการเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อสะท้อนให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนหมู่บ้าน และการปรับเปลี่ยนบทบาทความเป็นผู้นำของ หลวงพ่อดุตตะ ที่มีการคลี่คลายจากอดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงวิธีการที่หลวงพ่อดุตตะใช้ในการ ชำรงชาติพันธุ์ของชาวมอญพลัดถิ่น ผลการศึกษาพบว่า ความเป็นปึกแผ่นและความเป็นหนึ่งเดียว ของชุมชนหมู่บ้านมอญพลัดถิ่นสังขละบุรี เกิดขึ้นได้ด้วยบทบาทความเป็นผู้นำของหลวงพ่อดุตตะ

ขณะเดียวกันในยุคการก่อตั้งชุมชนหมู่บ้านหลวงพ่อดุดมเป็นผู้สลายอคติทางชาติพันธุ์ของคนเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ร่วมกันในเขตอำเภอสังขละบุรีไม่ว่าจะเป็นชาวไทย ชาวกระเหรี่ยง และชาวมอญ ดังเช่นเดียวกันกับกรณีชุมชนเจียง วีรบุรุษในตำนานดินแดนสองฝั่งโขง ผู้เป็นศูนย์รวมความหลากหลายทางชาติพันธุ์ให้เป็นหนึ่งเดียวพบว่าบทบาทของหลวงพ่อดุดมไม่จำกัดอยู่เฉพาะบทบาทผู้นำทางธรรมเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทของผู้นำทางโลกอีกด้วย ด้วยบทบาทของผู้นำทางภูมิปัญญาในการพัฒนา ผู้นำทางด้านเศรษฐกิจ ผู้นำทางด้านการปกครอง และผู้นำทางจิตวิญญาณเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม รวมถึงในอนาคตถ้าไม่มีหลวงพ่อดุดมอยู่เป็นเสาหลัก (เนื่องจากปัจจุบันหลวงพ่อมียายุมากแล้ว) บทบาทความเป็นผู้นำของหลวงพ่อดุดมจะมีแนวโน้มลดลงโดยเฉพาะอิทธิพลต่อการธำรงชาติพันธุ์ กล่าวได้ว่าอัตลักษณ์ความเป็นมอญอาจไม่ถึงขั้นสูญสลายแต่จะค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปมากขึ้น ส่วนบทบาทของหลวงพ่อดุดมจะเปลี่ยนแปลงจากผู้นำที่มีตัวตนจริงถูกกระทำให้กลายเป็นวีรบุรุษในตำนานการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจะส่งผลกระทบต่อชาวมอญรุ่นใหม่ค่อนข้างรวดเร็วและรุนแรงกว่ากลุ่มอื่น ส่วนกลุ่มชาวมอญรุ่นกลาง (รุ่นพ่อแม่) มีแนวโน้มในการธำรงชาติพันธุ์ลดลงเช่นเดียวกัน และกลุ่มผู้ที่ยังสามารถธำรงชาติพันธุ์ไว้ได้ คือ ชาวมอญรุ่นเก่า (รุ่นปู่ย่าตายาย) และกลุ่มชาวมอญผู้อพยพเข้ามาใหม่ไม่เกิน 5 ปี ซึ่งยังยึดถือวัฒนธรรมประเพณีมอญอย่างเหนียวแน่น

ฟองจันทร์ อรุณกมล (2541 : 1) ได้ศึกษาวิถีการดำเนินชีวิตของชาวไทยโย้ยบ้านอากาศ ตำบลอากาศ อำเภออากาศ ชาวไทยโย้ยบ้านอากาศ มีอาชีพหลัก คือการทำนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันแต่ในปัจจุบันลดจำนวนพื้นที่การทำนาลง เพื่อใช้ประโยชน์ของพื้นที่ในด้านอื่นๆ เช่น การทำสวน การทำบ่อเลี้ยงปลา การสร้างถนน เป็นต้น ส่วนอาชีพรอง คือ การทอผ้า การจับสัตว์น้ำ และการค้าขาย ซึ่งได้รับการพัฒนาให้เป็นอาชีพเสริม แรงงานที่ใช้ในการประกอบอาชีพส่วนมากเป็นแรงงานภายในครัวเรือนและปัจจุบันมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ มาแทนแรงงานภายในครัวเรือน และปัจจุบันมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาแทนแรงงานคนและสัตว์ มีการกู้ยืมเงินมาลงทุนเพิ่มมากขึ้น ผลผลิตที่ได้ส่วนมากนำมาบริโภคในครัวเรือนและบางส่วนนำไปจำหน่ายที่ตลาด แต่ปัจจุบันพ่อค้าเข้ามารับซื้อผลผลิตจากครัวเรือนโดยตรง เช่น ผ้าทอ เป็นต้น ในอดีตและปัจจุบันชาวบ้านไม่มีเงินออมทรัพย์จำนวนมาก มีแต่การเก็บออมไว้เพื่อเป็นต้นทุนการผลิตในปีต่อไปเท่านั้น ชาวไทยโย้ยบ้านอากาศนับถือศาสนาพุทธ แต่มีความเชื่อเกี่ยวกับภูตผี โสโครชะตา ฤกษ์ยาม พิธีกรรม ที่ปฏิบัติมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เช่น การประกอบพิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีการแต่งงาน และการจัดงานศพ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังประพฤติปฏิบัติตามฮีตสิบสองคองสิบสี่ด้วย ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตของชาวไทยโย้ยบ้านอากาศ แบ่งเป็นปัจจัยภายนอกหมู่บ้านและปัจจัยภายในหมู่บ้าน ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ถนน ไฟฟ้า และรูปแบบการปกครองท้องถิ่น ที่มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาในชุมชน ทำให้ชาวบ้านมีโอกาสเลือกประกอบอาชีพได้อย่างหลากหลาย และมีสิ่งอำนวยความสะดวก

สะดวกมากขึ้น ชาวบ้านจึงคิดรนเพื่อจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวก ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายเปลี่ยนแปลงไป ปัจจัยภายใน ได้แก่ จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น สภาพการตั้งบ้านเรือนแออัดมากขึ้น การอพยพเคลื่อนย้ายและการตั้งถิ่นฐานนอกนอกชุมชนมีมากขึ้น ผู้นำหมู่บ้านเป็นผู้นำเอาการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เข้ามาในหมู่บ้าน

โชคชัย เทวานฤมิตร (2543 : 1) ได้ศึกษาวัฒนธรรมกับการพัฒนาหมู่บ้าน ศึกษากรณีบ้านสวายสอ ตำบลเมืองไผ่ จังหวัดบุรีรัมย์ ศึกษาวัฒนธรรมของชาวบ้านสวายสอ ตำบลเมืองไผ่ อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ ที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาหมู่บ้าน โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลภาคสนาม ศึกษาจากหัวหน้าครัวเรือน 72 คน และกลุ่มผู้รู้ ผู้อาวุโสภายในหมู่บ้าน รวมทั้งเจ้าหน้าที่ส่วนราชการในท้องถิ่น 17 คน ชาวบ้านสวายสอมีขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ ซึ่งเป็นผลจากการปฏิบัติที่สืบทอดต่อกันมาเป็น ระยะเวลาอันยาวนาน มีรากฐานมาจากความคิด ความเชื่อในศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน และศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏอยู่ในประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้าน เช่น การนับถือผีบรรพบุรุษ การเล่นแม่-มั่วด การโกนจุก การแต่งงาน และประเพณีงานศพ รวมถึงระเบียบแบบแผนทางสังคมของชาวไทยเขมรในเรื่องการดูแลรักษาม เพื่อเป็นแนวทางในการประกอบพิธีกรรมตามประเพณีนิยมเดินทางไกลหรือทำงาน ฯลฯ ลักษณะการเข้าร่วมกิจกรรมของชาวบ้านสวายสอ โดยส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อรองรับประโยชน์เพียงฝ่ายเดียว ทั้งนี้ ชาวบ้านขาด ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน การรวมกลุ่มของชาวบ้านที่ประสบผลสำเร็จนั้นมักได้รับการชักชวนจากพระสงฆ์ รองลงมาได้แก่ เจ้าหน้าที่ส่วนราชการในท้องถิ่น เช่น ครู เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ลักษณะการรวมกลุ่มของชาวบ้านโดยส่วนใหญ่จะเป็นการรวมกลุ่มแบบไม่มีกลุ่มถาวร (Permanent Group) เช่น การทำบุญ การร่วมพิธีกรรมตามประเพณีต่างๆ เมื่อเสร็จสิ้นก็จะแยกย้ายไปพฤติกรรมโดยส่วนรวมของชาวบ้านสวายสอ ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมจึงมีผลกระทบต่อการพัฒนาหมู่บ้านทั้งในด้านปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาหมู่บ้านและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาหมู่บ้าน

ทรงคุณ จันทกร (2544 : 1) ได้ศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านเรื่องทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ความรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้ประโยชน์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง จังหวัดสกลนคร เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเลือกหมู่บ้านที่ทำการศึกษแบบเจาะจง ได้แก่ บ้านกุดแฮด ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร การศึกษาพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง มีความเชื่อเรื่องผีในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ที่อาจลงโทษผู้ล่วงเกินต่อผีและมีความเชื่อในเรื่องพุทธศาสนา ชาวกะเลิงมีองค์ความรู้ของภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการใช้ประโยชน์ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ได้แก่ องค์ความรู้เกี่ยวกับการเก็บของป่าล่าสัตว์ การเลี้ยงสัตว์ การนำไม้จากป่ามาสร้างที่อยู่อาศัย การทำไร่มุนเวียน การทำนา การทำฝายกั้นน้ำ และการจับสัตว์น้ำในแหล่งน้ำของชุมชน การถ่ายทอด

ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการใช้ประโยชน์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ ชาวกะเลิงได้ใช้ระบบย่อยของโครงสร้างสังคมที่มีหน้าที่ให้การถ่ายทอดโดยตรง ได้แก่ ระบบครอบครัวและเครือญาติ และใช้ระบบย่อยของโครงสร้างสังคมด้านอื่นช่วยให้การศึกษาโดยอ้อม สำหรับวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านใช้วิธีผ่านทางพิธีกรรม ผ่านการให้ลงมือปฏิบัติจริง ผ่านหลักคำสอนในพุทธศาสนา ผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ผ่านนิทานพื้นบ้าน ผ่านการลองผิดลองถูก ผ่านจารีตกฎเกณฑ์ข้อห้าม และผ่านการใช้แบบจดและแบบปฏิบัติที่เรียกว่าครูพักลักจำ ซึ่งผลจากการถ่ายทอดทำให้เกิดการอนุรักษ์และการอยู่ร่วมกับทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ของชุมชนกะเลิงอย่างยั่งยืน

ทรงรัตน์ ธนมาลาพงศ์ (2542 : 1) ได้ศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุนาดูน อำเภอนาดูน การศึกษาครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาองค์ประกอบ ขั้นตอน และความเชื่อของชาวนาดูนที่มีต่อพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระธาตุนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ความเชื่อของชาวนาดูนที่มีต่อพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากิน พิธีกรรมเกี่ยวกับชุมชนและสังคม เป็นความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ ผี โดยยึดตามวันสำคัญทางพุทธศาสนา ตามเทศกาล และตามโอกาสเป็นสำคัญ เช่น ประเพณีพิธีกรรมวันมาฆบูชา และงานนมัสการพระธาตุนาดูนประจำปี เริ่มตั้งแต่จะจำไปบอกกล่าวผีปู่ตา ผีอารักษ์ พราหมณ์พื้นบ้านประกอบพิธีกรรมบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และประเพณีการทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา และเทศกาลต่างๆ โดยเชื่อว่า พระบรมสารีริกธาตุ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และผีอารักษ์ประจำสถานที่สำคัญในท้องถิ่นนั้นจะบันดาลให้ตามที่ปรารถนา

ไพรวลัย ชมพูปาน (2543 : 1) ได้ศึกษาพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ของชาวหนองเหล็ก อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดมหาสารคาม เพื่อศึกษาองค์ประกอบ ขั้นตอน และคติความเชื่อในพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ของชาวบ้านหนองเหล็ก อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดมหาสารคาม โดยใช้วิธีการศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรมและคติความเชื่อ ประกอบกับข้อมูลภาคสนาม ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้ บุคคลที่เข้าร่วมในการประกอบพิธีกรรม ได้แก่ พระสงฆ์ จำนวน 4 รูป และผู้เข้ารับการประกอบพิธีกรรม วัตถุสิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมประกอบไปด้วยเครื่องบูชา คือ ดอกไม้ธูปเทียน เครื่องเซ่นไหว้ และภาชนะที่ใส่เครื่องบูชาและเครื่องเซ่นไหว้ สถานที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมจะใช้ 2 แห่ง คือ ที่วัดและที่บ้านของผู้เข้ารับการสะเดาะเคราะห์ ส่วนวันและเวลาในการประกอบพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์เพื่อรับโชค พิธีกรรมตัดกรรมตัดเวร พิธีกรรมสวดธาดุนั้นไม่ได้กำหนดแน่นอน ขึ้นอยู่กับความพร้อมของผู้เข้ารับการสะเดาะเคราะห์เป็นสำคัญ ยกเว้นการสะเดาะเคราะห์ต่ออายุจะใช้วันเกิดของผู้เข้ารับการประกอบพิธีกรรมเป็นวันประกอบพิธีกรรม และพิธีกรรมฆ่าชวงจะใช้วันอังคารและวันพฤหัสบดีเป็นวันประกอบพิธีกรรมเท่านั้น

รวรรณ คุณากรสกุล (2543 : 1) ได้ศึกษาละเล่นต่างๆ ศึกษาคุณค่าและความสัมพันธ์ระหว่างละเล่นกับชาวบ้าน หมู่บ้านดงหลวง ตำบลบึงทวาย อำเภอนาหวาย จังหวัดสกลนคร โดยเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามวิเคราะห์แล้วนำเสนอผลการศึกษาโดยพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษา

พบว่า ค่ำล่ำของขำข่ำนหม่ำข่ำนดงหลวง ค่ำบลบึงทวย อำเภอเต่งอย จ้งหวัดสกลนคร ได้จัดแบ่งเป็นหมวคหม่ำใหญ่ๆ ได้ 3 กลุ่ม คือ ค่ำล่ำที่เกี่ยวกับอ่ำกัปกรียำ ค่ำล่ำที่เกี่ยวกับงำนประเพณี และค่ำล่ำท่ำวไป นอกจ่ำกนี้เรื่องของความส่ำมพันธ์ระหว่างค่ำล่ำกับข่ำข่ำนหม่ำข่ำนดงหลวงนั้นยังสะท้อนให้เห็นถึงคว่ำมส่ำมพันธ์ด้ำนการปกครอง คว่ำมส่ำมพันธ์ด้ำนการประกอบอ่ำชีพ คว่ำมส่ำมพันธ์ด้ำนการนับถึอผีบรรพบุรุษ และคุณค่ำที่แฝงอยู่ในค่ำล่ำต่งๆของข่ำข่ำนหม่ำข่ำนดงหลวงพบค่ำล่ำท่ำให้เกิดคว่ำมส่ำมคคิในกลุ่มหรือหมู่คณะคว่ำม ท่ำให้ส้งคมเป็นระเบียบถูกต้องต่งมประเพณีวัฒนธรรม ค่ำล่ำท่ำให้เกิดคว่ำมมิมารยำทคว่ำมรอบคอบและผู้ปฏิบัติและท่ำให้รู้จักรักภษำสุขภำพอนำมัยและคว่ำมปลอดภัย

โชติวุฒิ พลวิเศษ (2544 : 1) ได้ศึกษาการตีความผญาเชิงจริยศาสตร์ที่ประยุกต์ใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน เป็นการศึกษาเพื่อนำมาตีความในทางปรัชญาทำให้ทราบแนวทางอันควรประพฤติของคนอีสาน การศึกษาพบว่าผญาเป็นคำพูดที่เป็นสัจจะมีประโยชน์มีความหมายล้ำลึกซึ่งสะท้อนภาพทางจริยธรรมของคนในสังคม ทำให้ค่านิยมในอดีตของคนอีสานพยายามเรียนรู้ให้มาก เพราะปัญหาในผญาสอนคนอีสานให้รู้จักคิด ใช้เหตุผลเพื่อทราบแนวทางอันพึงประพฤติ ผญาเป็นปัญญาเพื่อเป็นแนวทางให้ตนเองมีชีวิตที่ดีตามแนวทางของพุทธศาสนา

จิตติรัตน์ เวทย์ศิริยานันท์ (2545 : 1) ได้ศึกษาความเชื่อเรื่องปู่ตาตะกวดกับวิถีชีวิตของชาวกูยบ้านดริ่ม ตำบลดริ่ม จังหวัดสุรินทร์ เป็นการศึกษาเพื่อทราบประวัติของชาวกูย และความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อเรื่องปู่ตาตะกวดกับวิถีชีวิตของชาวกูย จากการศึกษาพบว่า ชาวกูยนำความเชื่อเรื่องปู่ตาตะกวดมาสัมพันธ์กับวิถีชีวิต โดยสะท้อนผ่านทางพิธีกรรม ได้แก่พิธีกรรมเช่นไหว้ผีปู่ตาประจำปี พิธีเกี่ยวกับการทำนาและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต กลไกของความเชื่อเรื่องปู่ตาตะกวดนั้นมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตอยู่ 3 วิถี วิถีแรกคือความเชื่อเรื่องปู่ตาตะกวดเหนือกว่าความเชื่ออื่นของชุมชน โดยมีการนำมาผสมผสานกับพุทธศาสนา วิถีที่ 2 คือการนำความเชื่อเรื่องปู่ตาตะกวดมาจัดระเบียบสังคม โดยเฉพาะการลดความขัดแย้งและสร้างความสามัคคีของชุมชน วิถีที่ 3 คือการนำความเชื่อเรื่องปู่ตาตะกวดมาช่วยรักษาอำนาจของผู้นำ

วีรวัฒน์ วรายน (2548 : 1) ได้ศึกษาความมีตัวตนของผี ในวัฒนธรรมลาวครั้ง ที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมสรรค์สร้างของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เป็นการศึกษาเพื่อทราบความเชื่อของชาวลาวครั้งที่เชื่อมโยงไปถึงพฤติกรรมในรูปแบบต่างๆที่แสดงออกในรูปสัญลักษณ์ จากการศึกษาพบว่าชาวลาวครั้งมีความเชื่อเกี่ยวกับผีในบ้าน โดยมีความเชื่อหลักที่เป็นศูนย์กลางของทุกๆ ความเชื่อคือความเชื่อเกี่ยวกับผีเจ้านายและผีเทวดา ซึ่งแสดงออกในหลักปฏิบัติและข้อห้ามต่างๆ ความเชื่อนี้ส่งผลต่อสภาพทางกายภาพไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของเรือนพักอาศัยหรือรูปแบบของพื้นที่สาธารณะ

เทิดศักดิ์ แก้วมกระโทก (2545 : 1) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการเขตกันชนเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว เพื่อศึกษาระดับการสนับสนุนจากภาคราชการ เอกชนและผู้นำท้องถิ่น ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการ ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนและศึกษาแนวทางในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการเขตกันชนเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว การศึกษาพบว่า การสนับสนุนจากภาคราชการ เอกชนและผู้นำท้องถิ่นอยู่ในระดับปานกลาง การมีส่วนร่วมของในการวางแผนและประเมินผลอยู่ในระดับต่ำ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานและการรับผลประโยชน์อยู่ในระดับปานกลาง จึงเห็นว่าประชาชนมีส่วนร่วมน้อย จึงจำเป็นที่ภาคราชการ ภาคเอกชนและผู้นำท้องถิ่นต้องให้ความสนใจในเรื่องนี้และร่วมมือกันมากขึ้น

เรืองยศ ปรีดี (2542 : 1) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตชนบท การศึกษาพบว่าชุมชนได้มีส่วนร่วมในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลด้านการร่วมกันในการวางแผน โดยมีการรวมกลุ่มในรูปแบบต่างๆ เช่น การรวมกลุ่มแบบกลุ่มอาชีพ มีการพบปะปรึกษาหารือเพื่อการศึกษาและความต้องการร่วมกันในชุมชน เดือนละ 2-3 ครั้ง ด้านการลงทุนในการดำเนินงานในการบริหารส่วนตำบล พบว่า ชุมชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการลงทุนในการดำเนินงาน โดยมีการจัดตั้งแหล่งทุนของกลุ่มในรูปแบบกลุ่มออมทรัพย์มากที่สุด และมีการร่วมกันของชุมชน ในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล พบว่า สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลส่วนใหญ่ โดยที่สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลได้มีส่วนร่วมในการวางแผนการใช้งบประมาณ ลักษณะดำเนินการ คือ มีการประชุมชี้แจงและวางแผนจัดสรรงบประมาณ โดยให้สมาชิกแสดงความคิดเห็นใช้มติที่ประชุม โดยร่วมกับสภาองค์การบริหารส่วนตำบล นอกจากนี้บุคลากรในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลโดยรวม และรายด้าน 4 ด้าน อยู่ในระดับปานกลาง คือ ด้านการลงมือปฏิบัติและแก้ปัญหา ด้านสมาชิกในชุมชนสามารถตรวจสอบการดำเนินงาน ด้านความสามัคคีและการให้ความร่วมมือและด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนตามศักยภาพ สำหรับผลการมีส่วนร่วมของชุมชนตามศักยภาพในการระดมความร่วมมือจากภายนอกเพื่อแก้ไขปัญหาการบริหารงาน องค์การบริหารส่วนตำบล พบว่า ชุมชน องค์การภายนอกจำนวนปานกลาง โดยมีการร่วมมือกันทางด้านวัฒนธรรมมากที่สุด มีการแต่งตั้งคณะกรรมการเป็นผู้นำในการจัดกิจกรรมประเพณีการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น จัดทำพิพิธภัณฑ์ และภูมิปัญญาท้องถิ่น

นรศักดิ์ บุตรเนียร (2541 : 1) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในโครงการสำรวจชุมชน เพื่อศึกษาการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมของประชาชน ปัญหา และอุปสรรค ตลอดจนแนวทางแก้ไขปัญหในงานชุมชนและมวลชนสัมพันธ์ของสถานีตำรวจภูธร อำเภอนามน จังหวัดกาฬสินธุ์ ศึกษาจากประชาชนผู้เคยเข้าร่วมโครงการชุมชนและมวลชนสัมพันธ์ และข้าราชการตำรวจระดับหัวหน้าสถานีตำรวจภูธร สารวัตรป้องกันและปราบปราม หัวหน้าชุดปฏิบัติการและมวลชนสัมพันธ์

ทุกสถานีดำรงในจังหวัดกาฬสินธุ์ และเจ้าหน้าที่ชุดปฏิบัติการชุมชนและมวลชนสัมพันธ์ของสถานีดำรงภูธรอำเภอนามน รวม 116 คน ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานชุมชนและมวลชนสัมพันธ์ ปรากฏในลักษณะของการเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่สถานีดำรงภูธรอำเภอนามนจัดขึ้นอยู่ในระดับนาน ๆ ครั้ง ไปถึงบ่อยครั้ง โดยการร่วมเสียสละแรงงานมากที่สุด ด้านการร่วมหาทุนสนับสนุนโครงการฯ อยู่ในระดับมาก การดำเนินงานชุมชนและมวลชนสัมพันธ์ที่มีความสำคัญจำเป็นในระดับมากที่สุด คือ การเตรียมการดำเนินงานในเรื่องการเตรียมงบประมาณ การประชาสัมพันธ์ทุกรูปแบบ การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ การคัดเลือกเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติ และการติดตามประเมินผลการดำเนินงานหลังการปฏิบัติงานเพื่อหาแนวทางปรับปรุงแก้ไข

2. งานวิจัยต่างประเทศ

Glen และ Do Thi (2003 : 1) ได้ศึกษาการพัฒนาชุมชน NAM DINH เป็นโครงการเพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน โดยชุมชนมีส่วนร่วม โครงการนี้เน้นไปที่ 4 ปัจจัยคือ 1) การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนโดยสหกรณ์แม่บ้าน 2) การให้การศึกษาด้านสุขภาพแก่โรงเรียน 3) การจัดการระบบน้ำเสียโดยสหกรณ์แม่บ้านและ 4) การให้ความรู้แก่ชุมชนในเรื่องโครงสร้างพื้นฐาน โครงการนี้ได้จัดทำเป็นโครงการนำร่อง 2 โครงการ คือ โครงการนำร่องที่โรงเรียนโดยให้มีการจัดทำเป็นโรงเรียนสุขภาพ และโครงการนำร่องแก่สหกรณ์แม่บ้านโดยให้แม่บ้านจัดกลุ่มเพื่อเฝ้าระวังเรื่องสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ จากนั้นจึงนำโครงการทั้ง 2 โครงการมาหาข้อสรุปกับคณะกรรมการชุมชน โดยมีหัวข้อเรื่องได้แก่การวางแผนกลยุทธ์ การแก้ไขปัญหาการฝึกอบรมและการนำเสนอสู่ชุมชน

John และ Bernard (1989 : 1) ได้ศึกษาชาวเขาในปัจจุบัน : ปัญหาและการเปลี่ยนแปลง การศึกษานี้เป็นการศึกษาชาวเขาทางภาคเหนือของประเทศไทย ปัญหาของชาวเขาเกิดจากการพัฒนาด้านเศรษฐกิจที่รัฐบาลส่งไปให้ การพัฒนานี้ทำให้เกิดการแตกสลายของชุมชนอันเนื่องมาจากความต้องการในการใช้ที่ดินเพื่อการพัฒนาเพิ่มมากขึ้น จากปัญหานี้จึงทำให้เกิดการศึกษาเพื่อพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเขา โดยตั้งประเด็นการแก้ไขปัญหาไว้ 2 ประเด็น คือ การรักษาสภาพแวดล้อมของชาวเขาไว้ และการรักษาความเป็นอยู่แบบเดิมของชาวเขาเอาไว้ จากการศึกษาจึงได้มีข้อเสนอวิธีการไว้คือ การจัดการเกษตรแบบยั่งยืนให้แก่ชาวเขาแทนการปลูกฝิ่นและให้ผลผลิตที่ได้เป็น Foodstuffs เพื่อชาวเขาจะไม่ย้ายถิ่นและสามารถดำรงชีวิตอยู่ในที่เดิมได้

Asheim (1999 : 159) กล่าวถึงการพัฒนาแบบยั่งยืนว่า เป็นรูปแบบที่มีจุดประสงค์เพื่อให้บรรลุความต้องการของมนุษย์ขณะเดียวกันก็รักษาสภาพแวดล้อม ซึ่งหมายถึงการรักษาไม่เพียงใน ปัจจุบันเท่านั้นแต่ยังเก็บไว้ในอนาคตข้างหน้า ดังนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงจะต้องอาศัยส่วนต่างๆ หลายส่วน ได้แก่ สิ่งแวดล้อมยั่งยืน เศรษฐกิจยั่งยืนและนโยบายสังคมยั่งยืน ซึ่งส่วนต่างๆ

เหล่านี้ต้องการมากกว่าความมั่งคั่งทางสังคมแต่รวมถึงทุนทางมนุษย์ ทุนทางปัญญา และทุนทางธรรมชาติ

Gilberg (1987 : 105) กล่าวถึงการรักษามรดกทางวัฒนธรรมมีประวัติศาสตร์มายาวตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมาวิทยาศาสตร์และศิลปะได้พัฒนาการร่วมกันในการอนุรักษ์ เช่น ไมเคิล ฟาราเดย์ ศึกษาการทำงานของหลอดไฟที่ถูกทำลาย โดยผลจากการเปลี่ยนแปลงสถานะแวดล้อม เป็นต้น (Stoner. 2005 : 41) ต่อมาหลายประเทศในยุโรปมีการก่อตั้งองค์กรเพื่ออนุรักษ์อาคารเก่าแก่ที่ประเทศอังกฤษตั้งเป็นสมาคมเพื่อรักษาอาคารเก่าที่ประเทศเยอรมัน พิพิธภัณฑ์ได้นำนักเคมีมาเพื่อมีบทบาทในการอนุรักษ์อาคาร เช่น Royal Museums of Berlin เป็นต้น

ICOMOS (1999 : 1) ได้วางมาตรฐานสากลเพื่อเป็นหลักการและหลักปฏิบัติในการรักษาและอนุรักษ์อาคารไม้เก่า เพื่อคงคุณค่าวัฒนธรรมเอาไว้โดยมีลำดับการรักษาและอนุรักษ์ดังนี้

1. ให้ศึกษาความสำคัญของอาคารตามประวัติเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรม
2. ศึกษาความหลากหลายทางประวัติของโครงสร้างไม้
3. ศึกษารายละเอียดของโครงสร้าง ศึกษาส่วนที่ถูกทำลายโดยสภาพภูมิอากาศ เช่น ความชื้น แสงแดด และศึกษาการถูกทำลายจากแมลง เชื้อรา ไฟไหม้
4. ศึกษาเรื่องราวการถูกทำลาย การใช้วิธีที่ถูกจากผู้ไม่รู้
5. ทำการอนุรักษ์และรักษาโดยอาศัยวิธีที่ถูกต้อง วิธีที่ถูกต้อง

ICOMOS (2003 : 1) ได้กำหนดหลักการวิเคราะห์และรักษาโครงสร้างทางมรดกสถาปัตยกรรม ว่าจะต้องศึกษา วิธีการซ่อมแซมและวิธีการอนุรักษ์โดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม โดยมีหลักการดังนี้

1. ทำการกำหนดมาตรฐานทั่วไป มาตรฐานทั่วไปเช่น คุณค่าของสถาปัตยกรรม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เป็นต้น
2. ทำการศึกษาและวินิจฉัย จะทำโดย จะทำโดยกลุ่มจากหลายศาสตร์ เพื่อตัดสินใจ ปัญหา การทำงาน ซึ่งแต่ละกลุ่มจะต้องทำงานร่วมกันตั้งแต่ขั้นตอนแรกจนจบ
3. การรักษาและควบคุม การรักษาจะต้องมีการสร้างทางเลือกเพื่อหาวิธีที่ดี และต้องมีการจำลองสถานภาพเพื่อให้เกิดความถูกต้อง

Dewey (1953 : 275) กล่าวถึงสุนทรียภาพของชนกลุ่มน้อย เกี่ยวข้องกับความคิดที่ว่ามันถูกทำและมีพฤติกรรมที่ควบคุมด้วยความสวยงามและความน่าสนใจ ความเป็นหนึ่งเดียวของสุนทรียภาพกับชนกลุ่มน้อยสะท้อนให้เราเข้าใจในพฤติกรรมของความเรียบง่าย ดังนั้นจึงคิดว่าสุนทรียภาพของชนกลุ่มน้อยจะทำให้เกิดพื้นฐานที่เป็นเหตุผลของการศึกษาแบบสันติภาพ

Yoshiyuki (2000 : 1) กล่าวถึง จิตรกรรมของ ญี่ปุ่น จีนและเกาหลี มีรูปแบบเฉพาะ เช่น ฉากกั้น ม่านไม้ไผ่ เป็นต้น การศึกษานี้เป็นการศึกษาเพื่อให้ทราบการแสดงภาพเขียนที่รักษา สุนทรียทางประวัติศาสตร์ ในการศึกษาจะศึกษาผ่านงานภาพเขียนของญี่ปุ่น ที่เรียกว่า”เฮียงกุ” เฮียงกุ เป็นภาษาญี่ปุ่น หมายถึง การตกแต่งพื้นผิว คือการเขียนภาพบนพื้นผิว ภาพเขียนของญี่ปุ่นจะมีการวาง โครงร่างของภาพเอาไว้ก่อน จากนั้นจึงลงรายละเอียด ปัจจุบันมีการนำเอาภาพเขียนแบบนี้ออกแสดง ตามพิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ ในประเทศแถบตะวันตก แต่การติดตั้งได้ละเอียด ความสมดุลของรักษาประวัติ กับการแสดงแบบสมัยใหม่ โดยนำเอาภาพไปติดตั้งบนฉากที่ไม่เข้ากันกับภาพ ดังนั้นการรักษาสุนทรีย ทางประวัติศาสตร์ ช่วงเวลาการติดตั้งของภาพการติดตั้งจะต้องนำหรือแสดงสภาพของประวัติศาสตร์ เองได้

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ผู้ศึกษานำแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อทำการศึกษารูปแบบการอนุรักษ์และฟื้นฟูหอยแครงในภาคอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วม ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรม (Cultural Qualitative Research) ทำการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม (Field Study) แล้วนำข้อมูลที่ได้ไปทำการวิเคราะห์ตามขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

1. ขอบเขตของการวิจัย
 - 1.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา
 - 1.2 วิธีการวิจัย
 - 1.3 ระยะเวลาการวิจัย
 - 1.4 พื้นที่ในการวิจัย
 - 1.5 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
2. วิธีดำเนินการวิจัย
 - 2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
 - 2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล
 - 2.3 การจัดกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล
 - 2.4 การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ ดังนี้คือ

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา มี 3 ส่วน คือ
 - 1.1 ศึกษาประวัติความเป็นมาของหอยแครงภาคอีสาน
 - 1.2 ศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาของหอยแครงอีสาน
 - 1.2 ศึกษาการอนุรักษ์และพัฒนาหอยแครงภาคอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วม

2. วิธีการวิจัย

ในการวิจัยเรื่องการศึกษาการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกในภาคอีสาน เป็นการวิจัยโดยการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทำการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร เพื่อศึกษาสภาพทางสังคมของคนอีสาน วิธีการในการอนุรักษ์ ข้อกำหนดที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์และการพัฒนาแนวคิดและทฤษฎีทางวัฒนธรรม ประวัติความเป็นมาของหอแจกในภาคอีสาน ข้อมูลอีกส่วนได้จากการออกสำรวจในภาคสนาม โดยอีสานตอนบนศึกษาที่จังหวัดสกลนคร อีสานตอนกลางศึกษาที่จังหวัดกาฬสินธุ์ และอีสานตอนใต้ศึกษาที่จังหวัดนครราชสีมา การศึกษาจะศึกษาประเพณีของชุมชน ศึกษาการใช้หอแจกเพื่อทำกิจกรรมของชุมชน และพื้นที่ในวัดที่สัมพันธ์กับหอแจก เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจก

3. ระยะเวลาในการวิจัย

ในการวิจัยเรื่องแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกในภาคอีสาน จะทำการวิจัยเมื่อได้รับการอนุมัติให้ดำเนินการวิจัยเป็นต้นไป

4. พื้นที่ในการวิจัย

ในการวิจัยเรื่องแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกในภาคอีสาน ได้ทำการเลือกพื้นที่ 3 จังหวัด คือ อีสานตอนบนศึกษาที่จังหวัดสกลนคร อีสานตอนกลางศึกษาที่จังหวัดกาฬสินธุ์ และอีสานตอนล่างศึกษาที่จังหวัดนครราชสีมา สำหรับการพิจารณาเลือกหอแจก จะศึกษาหอแจกที่เป็นหอแจกเก่า ที่มีอายุตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไป ซึ่งได้หอแจกทั้งสิ้นจาก 9 วัด ดังนี้

4.1 จังหวัดสกลนคร พื้นที่ทำการศึกษาได้แก่

4.1.1 วัดป่าอุดมสมพร อำเภอพรรณานิคม ตั้งอยู่เลขที่ 56 บ้านนาหัวช้าง หมู่ที่ 4 ตำบลพรรณานิคม อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร วัดป่าอุดมสมพรอยู่ในความดูแลของบ้านบะทอง ปีพ.ศ. 2500 พระอาจารย์ฝั้น อาจาโรได้มาจำวัด ได้สร้างวัดใหม่แทนวัดเดิมคือวัดหนองแวง และได้สร้างหอแจกในปีเดียวกัน แทนหอแจกเดิมที่ไม่ได้รับการดูแลเนื่องจากเป็นวัดร้างมาหลายปี หอแจกใหม่นี้เป็นหอแจกไม้ 2 ชั้น พระอาจารย์ฝั้นได้ทำการต่อเติมอยู่เรื่อยๆจนมีสภาพดังเช่นปัจจุบัน

4.1.2 วัดศรีบุญเรือง อำเภอพังโคน ตั้งอยู่ที่บ้าน 208 ถนนพังโคน-วาริชภูมิ บ้านนาหมือ่ง ตำบลพังโคน อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร หอแจกหลังปัจจุบันสร้างแทนหอแจกเดิมที่ชำรุดโดยนำไม้จากหอแจกเดิมมาสร้างและทำเป็น 2 ชั้น

4.1.3 วัดศรีสะอาด อำเภอวาริชภูมิ ตั้งอยู่ที่บ้านกุดตะกาบ ตำบลวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร บ้านกุดตะกาบก่อตั้งเมื่อพ.ศ. 2447 หอแจกเดิมเป็นศาลาไม้แฝก ใช้เป็นโรงเรียนด้วย ขนาดเล็กกว่าของใหม่ใช้ไม้สร้างทั้งหมด ต่อมาได้สร้างใหม่โดยใช้ไม้ของเดิมได้ทำเป็น 2 ชั้นและย้ายที่จากบริเวณทางเข้าไปอยู่ริมรั้ว

4.2 จังหวัดกาฬสินธุ์ พื้นที่ทำการศึกษได้แก่

4.2.1 วัดอุมังคละนาเรียง อำเภอร่องคำ ตั้งอยู่เลขที่ 62 บ้านนาเรียง หมู่ที่ 3 ตำบลสามัคคี กิ่งอำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ บ้านนาเรียงเริ่มเป็นชุมชนเมื่อประมาณ พ.ศ. 2310 มีพระยาอุวีสานาเป็นผู้พามา บริเวณนี้เป็นป่าดงเรียงจึงทำการสร้างบ้านได้ประมาณ 30 ครัวเรือนและได้สร้างกุฏิสงฆ์หลังใหญ่ สร้างหอแจกไปพร้อมกัน หอแจกหลังปัจจุบันเป็นหอแจกไม้ย้ายจากตำแหน่งเดิม เนื่องจากที่เดิมจะทำการก่อสร้างมณฑปอุปมุงเพื่อนำพระแก้วมาประดิษฐานไว้ โดยนำเอาเสาและโครงสร้างจากหอแจกเดิมมาสร้างอยู่ตรงกับประตูวัด ต่อมาได้ทำการย้ายตำแหน่งของหอแจกไปชิดกับรั้ว

4.2.2 วัดบุรพาโคกเครือ ตั้งอยู่ที่บ้านโคกเครือ หมู่ที่ 3 ตำบลอุ้มเม่า อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์ บ้านโคกเครือเดิมอพยพมาจากอุบลราชธานี วัดบุรพาโคกเครือตั้งเมื่อ พ.ศ. 2448 หอแจกเป็นหอแจกไม้ สร้างในปี พ.ศ. 2514 สร้างแทนหอแจกเดิมที่มีขนาดเล็ก โดยนำเสาและไม้โครงสร้างมาจากของเดิมมาสร้างโดยสร้างเป็น 2 ชั้น

4.2.3 วัดสว่างโพธิ์ชัย ตั้งอยู่เลขที่ 131 บ้านด่อนใต้ หมู่ที่ 7 ตำบลเหนืออำเภอเมืองกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ชุมชนบ้านด่อนเป็นชุมชนเก่าแก่อพยพมาจากเมืองท่าขอนยาง เขตสาคาม ประมาณ พ.ศ. 2300 หอแจกวัดสว่างโพธิ์ชัยเป็นหอแจกไม้สร้างพร้อมกับกุฏิสงฆ์ มีการย้ายตำแหน่งหอแจกจากตรงประตูทางเข้าไปชิดรั้ว และยกเป็น 2 ชั้น

4.3 จังหวัดนครราชสีมา พื้นที่ทำการศึกษได้แก่

4.3.1 วัดปทุมคงคา อำเภอปักธงชัย ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 56 บ้านนกออก หมู่ที่ 6 ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา บ้านนกออกเป็นหมู่บ้านเก่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2318 ตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อของนกชนิดหนึ่งคือนกออกเป็นนกเหยี่ยว มีหอแจกเก่าเป็นหอแจกไม้ที่มีการพัฒนามาหลายครั้งมี 2 ชั้น เพื่อให้ใช้งานได้ตามกิจกรรมของวัด

4.3.2 วัดห้วยสะแกราช อำเภอปักธงชัย ตั้งอยู่ที่บ้านห้วยใต้ ตำบลสะแกราช อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา วัดห้วยสะแกราชเป็นวัดเก่าแก่สร้างในปีพ.ศ. 2495 หอแจกของวัดห้วยสะแกราชสร้างในปีพ.ศ. 2495 พร้อมกับวัด เป็นหอแจกไม้ชั้นเดียวที่ยกพื้นสูงแบบเดิมแต่มีการอนุรักษ์และพัฒนาอยู่เป็นประจำ

4.3.3 วัดดอนแสนสุข อำเภอครบุรี อยู่ที่บ้านดอนใหม่ ตำบลครบุรี อำเภอครบุรี จังหวัดนครราชสีมา เริ่มสร้างวัดประมาณปี พ.ศ. 2513 โดยชาวบ้านร่วมกันสร้างสร้างเสร็จปี พ.ศ. 2515 การก่อสร้างในตอนแรกสร้างกุฏิสงฆ์ก่อน แล้วจึงสร้างหอแจกภายหลัง วัดนี้สร้างเนื่องจากชุมชนมีการขยายตัวประชากรมากขึ้น โดยแต่เดิมคนในชุมชนจะไปทำกิจกรรมที่วัดครบุรีและวัดไทรโย่งซึ่งอยู่ไกลมาก ประมาณ 4 กิโลเมตร หอแจกของวัดยังเป็นหอแจกไม้ชั้นเดียว ยกพื้นสูง ที่อยู่ในสภาพเดิม มีการซ่อมแซมอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก

5. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

5.1 ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

5.1.1 ผู้รู้ภาครัฐ ได้แก่ ผู้อำนวยการสำนักวัฒนธรรมประจำจังหวัด นักวิชาการจากกรมศาสนา ผู้ทรงคุณวุฒิจากสถาบันการศึกษา วัดละ 2 คน รวม 6 คน

5.1.2 ผู้รู้ภาคชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาสวัดแต่ละวัด นายกองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละชุมชน วัดละ 3 คน รวม 9 คน

5.1.3 หัวหน้ากลุ่มช่างวัดละ 3 คน รวม 9 คน

5.2 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลด้านปฏิบัติ (Casual Informants) ได้แก่

5.2.1 ผู้ปฏิบัติการระดับช่าง ได้แก่ กลุ่มช่างชาวบ้านในแต่ละชุมชน จำนวน 3 กลุ่ม กรรมการหมู่บ้านในแต่ละชุมชน 3 วัดละ 1 กลุ่ม รวม 3 กลุ่ม

5.2.2 ผู้ปฏิบัติการอื่นๆ ได้แก่ ประชาชนในชุมชนแต่ละชุมชน 3 วัดละ 1 กลุ่ม รวม 3 กลุ่ม

5.3 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป (General Informants) ได้แก่

5.3.1 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง คือ พระภิกษุในแต่ละวัด จำนวน 3 วัดละ 3 กลุ่ม รวม 3 กลุ่ม

5.3.2 ผู้มีส่วนร่วมเกี่ยวข้องนาน ๆ ครั้ง จำนวน 2 กลุ่ม

วิธีดำเนินการวิจัย

1. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการศึกษาวิจัย เรื่อง แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกในภาคอีสาน ผู้วิจัยใช้เครื่องมือ ดังต่อไปนี้

1.1 แบบสำรวจ เพื่อบันทึกข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นการสำรวจพื้นที่ในการกำหนดพื้นที่ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการสำรวจข้อมูลก่อนทำการวิจัย

1.2 แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide) ซึ่งผู้ศึกษาสร้างขึ้นตามความมุ่งหมายของการวิจัยใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้ปฏิบัติ และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป เพื่อให้ได้ทราบประวัติความเป็นมา สภาพการใช้งานและเพื่อได้ทราบ แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกในภาคอีสาน แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง (Structured Interviews) ใช้สัมภาษณ์ผู้รู้เพื่อได้ทราบประวัติความเป็นมาของ หอแจก แบบสัมภาษณ์ชนิดไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interviews) ใช้สัมภาษณ์ ประเด็นคำถามแบบกว้าง ๆ

1.3 แบบสังเกต (Observation)ใช้ในการสังเกตสภาพทั่วไปของชุมชน เพื่อทราบถึงกิจกรรมที่ชุมชนได้ทำในหอแจก โดยจะกระทำการเก็บข้อมูล 2 วิธีคือ แบบสังเกตชนิดมีส่วนร่วม (Participant Observation) เป็นแบบที่ใช้สังเกตโดยผู้วิจัยเข้าร่วมที่ประกอบพิธีในหอแจก และแบบสังเกตชนิดไม่มีส่วนร่วม (Non Participant Observation) เป็นแบบสังเกตสภาพทางกายภาพ สิ่งแวดล้อม และสภาพความเป็นอยู่ของประชากรในหมู่บ้านตัวอย่าง

1.4 แบบสนทนาแบบกลุ่ม เป็นแบบสนทนากลุ่มโดยการจัดตัวแทนจากกลุ่มตัวอย่างแต่ละกลุ่มประมาณ 6-8 คน เพื่อหาข้อสรุปเดียวกัน เช่น สมาชิก อบต. คณะกรรมการหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อให้ได้ข้อมูลสภาพปัญหาตลอดจนร่วมกันหาแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูหอแจก

1.5 แบบประชุมเชิงปฏิบัติการ เป็นการประชุมเพื่อหารูปแบบของหอแจกที่เหมาะสมกับชุมชน โดยมีผู้นำท้องถิ่น พระและปราชญ์ชาวบ้าน มาร่วมกันศึกษาสภาพของหอแจก ร่วมกัน หาแนวทางและวิธีการเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกร่วมกัน

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล เรื่อง แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกในภาคอีสาน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคเอกสาร เป็นการศึกษาจากเอกสารที่มีการบันทึกไว้ และจากเอกสารที่มีผู้ทำการวิจัยแล้ว ในประเด็นของประวัติวัดและหอแจก ประเพณีของคนอีสาน วิถีชีวิตของชุมชน

2.2 การเก็บรวบรวมภาคสนาม เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยไปทำการศึกษาในพื้นที่ เพื่อทราบข้อเท็จจริง เห็นสภาพจริงของประเพณี วิถีชีวิตและพิธีกรรมต่างๆในชุมชนที่ทำการวิจัย ได้เห็นรูปแบบของหอแจกในพื้นที่ภาคอีสาน การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจะใช้วิธีสัมภาษณ์ วิธีสังเกต วิธีสนทนากลุ่มและการประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกในภาคอีสาน

3. การจัดกระทำข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการจัดกระทำข้อมูลโดยนำแบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ จากการสัมภาษณ์รายบุคคลและการจัดสนทนากลุ่มมาตรวจสอบความถูกต้อง โดยการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ได้แก่ การแสวงหาความเชื่อถือได้ของข้อมูลจากแหล่งที่ต่างกัน ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) เป็นหลัก ดังนี้ ด้านสถานที่ ใช้การรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน ด้วยแหล่งที่มาจากแหล่งต่างกัน ได้แก่ หมู่บ้านหรือชุมชนในแต่ละพื้นที่ เป็นต้น ด้านบุคคล ใช้การรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกันจากบุคคลหลายคน ได้แก่ ผู้นำท้องถิ่น คณะกรรมการหมู่บ้าน สมาชิก อบต. ผู้นำชุมชน เป็นต้น ว่าเป็นข้อมูลตรงกันหรือไม่

แล้วนำมาจัดหมวดหมู่ตามจุดมุ่งหมายของการศึกษาและดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่อหาคำตอบทั้งระหว่างเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์หลังเก็บข้อมูลครบถ้วนแล้วมารวบรวมเป็นหมวดหมู่ตามจุดมุ่งหมายของการวิจัย ได้แก่

3.1 ประวัติความเป็นมาของหอแจกในอีสาน อันได้แก่ข้อมูลดังนี้

3.1.1 ประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชนและวัด

3.1.2 ประวัติการก่อสร้างหอแจกและวิธีการก่อสร้าง

3.2 สภาพปัจจุบันและปัญหาเกี่ยวกับหอแจก อันได้แก่ข้อมูลดังนี้

3.2.1 สภาพปัจจุบันทางกายภาพคือ รูปทรงของหอแจก การตกแต่งหอแจกและสภาพโครงสร้างของหอแจก

3.2.2 สภาพการใช้งานของหอแจก คือปัจจุบันชุมชนใช้งานในหอแจกอย่างไร และใช้ทำกิจกรรมอะไรบ้าง จำนวนผู้ที่มาทำกิจกรรม

3.2.3 สภาพปัญหาของกายภาพและปัญหาในการใช้งานมีอะไรบ้าง

3.3 การอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกในอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วม อันได้แก่ข้อมูลดังนี้

3.3.1 กิจกรรมที่พระสงฆ์และชุมชนทำกันในการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจก

3.3.2 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจก

4. การนำเสนอข้อมูล

ขั้นการนำเสนอผลการวิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลเป็นกลุ่มตามความมุ่งหมายการวิจัย แล้วจึงนำเสนอข้อมูลที่ได้มาสรุปอภิปรายผลในเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เพื่ออธิบายตามความมุ่งหมายการวิจัย ได้แก่ การศึกษาประวัติความเป็นมาของหอแจกในอีสาน การศึกษาสภาพปัจจุบันและสภาพปัญหาของหอแจกในอีสาน และการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกในอีสานชุมชนมีส่วนร่วม โดยการวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดทฤษฎี รวมทั้งกรอบแนวคิดของเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และนำเสนอข้อมูลพร้อมภาพประกอบเพื่อเป็นแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกในอีสานชุมชนมีส่วนร่วม

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง หอแจก : การอนุรักษ์และการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงลึก (In-depth Study) และมุ่งทำการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร (Document Analysis) การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study) ได้ทำการศึกษาในเขตพื้นที่ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดสกลนคร โดยใช้เครื่องมือในการดำเนินงานด้วยการการสำรวจ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non- Participatory Observation) สัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง (Structured Interview) และไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) โดยใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีและนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ตามความมุ่งหมายของการวิจัยคือ

ตอนที่ 1 ประวัติความเป็นมาของหอแจกอีสาน

ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบันและสภาพปัญหาของหอแจกอีสาน

ตอนที่ 3 การอนุรักษ์และการพัฒนาหอแจกโดยชุมชนมีส่วนร่วม

ตอนที่ 1 ประวัติความเป็นมาของหอแจกอีสาน

โดยทำการศึกษาในเขตอีสานเหนือ อีสานกลางและอีสานใต้ เขตอีสานได้ศึกษาที่จังหวัดนครราชสีมา จำนวน 3 วัด คือวัดปทุมคงคา (นอกนอก) วัดห้วยสะแกราชและวัดดอนแสนสุข เขตอีสานกลางศึกษาที่จังหวัดกาฬสินธุ์ จำนวน 3 วัด คือวัดอุมังคละนาเรียง วัดสว่างชัยศรีและวัดบูรพาโลกเครือ เขตอีสานเหนือศึกษาที่จังหวัดสกลนครจำนวน 3 วัด คือ วัดป่าอุดมสมพร วัดศรีบุญเรืองและวัดศรีสะอาด

1. ประวัติความเป็นมาของหอแจกอีสานที่จังหวัดนครราชสีมาดังนี้

จังหวัดนครราชสีมาทำการศึกษาที่ วัดปทุมคงคา บ้านนอกนอก อำเภอปักธงชัย วัดห้วยสะแกราช บ้านห้วย อำเภอปักธงชัย และวัดดอนแสนสุข บ้านแสนสุข อำเภอครบุรี

1.1 วัดปทุมคงคา หรือวัดนอกนอก ตั้งอยู่เลขที่ 56 บ้านนอกนอก หมู่ที่ ตำบลนอกนอก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา บ้านนอกนอกเป็นหมู่บ้านเก่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2318

ตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อของนกชนิดหนึ่งคือนกออกเป็นนกเหยี่ยว สภาพปัจจุบัน มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับบ้าน หุ้งจาน

ทิศใต้ ติดกับบ้าน ปรังค์

ทิศตะวันออก ติดกับบ้าน พระเพลิง

ทิศตะวันตก ติดกับบ้าน นกออกหมู่ 10

มีพื้นที่ 3,873 ไร่ 149 ครัวเรือน ประชากร 538 คน มีวัด 1 แห่ง วัฒนธรรม

และประเพณีของหมู่บ้านคือ ทำบุญขึ้นปีใหม่ ทำบุญสงกรานต์ ทำบุญเข้าพรรษา ทำบุญออกพรรษา และบุญเทศน์มหาชาติ

ภาพประกอบ 12 สภาพของหมู่บ้านนกกอก

วัดปทุมคงคา (นกกอก) สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่บริเวณวัด 16 ไร่ 2 งาน 80 ตารางวา ทิศเหนือจดถนนมัยนกกอก ทิศใต้จดทางสาธารณะ ทิศตะวันออกจดทางถนน หลวง ทิศตะวันตกจดหมู่บ้านนกกอก คนในหมู่บ้านนี้เป็นชุมชนของกลุ่มมอญ ที่อพยพเข้ามาอาศัย ตั้งแต่กรุงรัตนโกสินทร์ จากการบอกเล่าของพระครูวิจิตรธรรมรัช เจ้าอาวาสองค์ที่ 6 ได้เล่าถึง ประวัติความเป็นมาของวัดนกกอก (ปทุมคงคา) ว่า เมื่อประมาณ 200 ปีที่ผ่านมาในละแวกบ้าน พระเพลิง และบ้านนกกอกแต่เดิมเป็นป่าไม้ดงดิบ ส่วนใหญ่เป็นไม้เต็งและมีน้ำป่าไหลมาซึ่งป่าดงดิบ ซึ่งทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้านเมื่อสมัยก่อนเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของนกนานาชนิดแต่ มีนกชนิดหนึ่งที่

มีอยู่มากกว่าชนิดอื่น ๆ ซึ่งคนนั้นมีชื่อว่า นกออก ปัจจุบันนี้เข้าใจว่าชนิดนี้ได้สูญพันธุ์ไปหมดแล้ว แต่ทางวัดยังคงเก็บรักษาไข่ของนกชนิดนี้ไว้ตั้งแต่เจ้าอาวาสองค์แรก โดยลักษณะของไข่นกออก จะมีขนาดใหญ่แปลกไปจากนกทั่วไปมีสีน้ำตาล ซึ่งปัจจุบันหาชมได้ยากมาก ปัจจุบันก็ยังเก็บรักษาไว้ที่วัดจึงทำให้ชาวบ้านเรียกวัดนี้ว่าวัดนกออก นอกจากนี้ภายในวัดยังมีโบราณวัตถุเก่าแก่ประเภทต่างๆ หลงเหลืออยู่ เช่น อุโบสถภายในมีภาพจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งเป็นภาพเกี่ยวกับสัตว์ป่าหิมพานต์เขียนด้วยสีฝุ่น มีอายุประมาณ 100 ปี ปัจจุบันภาพเขียนเหล่านี้ยังคงอยู่ในสภาพสมบูรณ์อยู่แต่ก็มีบางส่วนที่เลือนราง เนื่องจากสภาพดินฟ้าอากาศที่ขึ้นเวลาฝนตกทำให้ภาพบางส่วนชำรุดเสียหาย

วัดปทุมคงคาเมื่อครั้งเริ่มก่อสร้างครั้งแรก ชาวบ้านจะเป็นผู้ก่อสร้างโดยใช้วัสดุธรรมชาติอย่าง เช่น ปูนที่ก่อผนังโบสถ์ก็จะใช้ปูนวิทยาศาสตร์ชาวบ้าน ซึ่งแตกต่างจากปูนในปัจจุบันคือ จะใช้หินลูกรังมาเผาโดยชาวบ้านช่วยกันสร้างเองแม้กระทั่งข้อฟ้าใบระกา ศาลาการเปรียญก็ใช้วัสดุที่ชาวบ้านหามาและทำกันเองทั้งหมด นอกจากนี้แล้วในบริเวณวัดแห่งนี้ยังมีหอไตรกลางสระบัว ตั้งอยู่ที่กลางสระทางด้านทิศเหนือของวัด ซึ่งสมัยก่อนใช้เป็นที่เก็บรักษาพระคัมภีร์ต่างๆ เช่น คัมภีร์ไบเบิล พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก ปัจจุบันนี้พระคัมภีร์ต่างๆ ยังคงเก็บรักษาไว้เป็นบางส่วน

สำหรับลำดับเจ้าอาวาสวัดนกออก (ปทุมคงคา) ที่ปรากฏเป็นหลักฐานมีรายชื่อดังต่อไปนี้

1. พระอธิการอรรถ (หลวงพ่อรรถ)
2. พระอธิการแดง (หลวงพ่อแดง)
3. พระอธิการเกิด (หลวงพ่อกเกิด)
4. เจ้าอธิการกลั่น (หลวงพ่อกลิ่น)
5. พระครูศรีชัยรัช (หลวงพ่อดัด ธรรมทินโน)
6. พระครูศรีวิจิตรธรรมรัช (พระอาจารย์อ่อน วิจิตโต) เจ้าอาวาสรูป

ปัจจุบัน

ปัจจุบันนี้วัดปทุมคงคา มีพระภิกษุสามเณรรวม 13 รูป มีพระครูวิจิตรธรรมรัชเป็นเจ้าอาวาส วัดนกออกมีทางเข้า 2 ทางจากถนนด้านหน้า เมื่อเข้ามาจากประตูแรกจะพบหอแจกอยู่ด้านซ้าย โดยตัวหอแจกด้านยาวจะขนานกับทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ด้านขวาของทางเข้าเป็นลานโล่ง มีเมรุวางตรงกลาง ถัดจากหอแจกเข้าไปเป็นวิหารบูรพาจารย์ที่กำลังสร้าง มีหอไตรกลางน้ำอยู่เอียงไปทางขวาของเมรุ ด้านในเป็นกุฏิสงฆ์ โดยมีหอร่มอยู่หน้ากุฏิ เอียงจากกุฏิไปด้านหน้าเป็นลิ้ม ด้านหน้าลิ้มมีธาตุตั้งไว้ถัดจากธาตุเป็นโบสถ์ที่สร้างใหม่

ภาพประกอบ 13 ผังบริเวณของวัดปทุมคงคา

ภาพประกอบ 14 วิหารบูรพาจารย์(กำลังก่อสร้าง)

ภาพประกอบ 15 สิมเก่าและโบสถ์ใหม่ ระหว่างสิมและโบสถ์จะมีธาตุตั้งอยู่

หอแจกวัดนกออกทำการก่อสร้างในพ.ศ. 2495 พร้อมกับวัด การก่อสร้างเจ้าอาวาสคือหลวงพ่อดัตต์เป็นผู้นำในการทำงานโดยมีช่างของหมู่บ้านเป็นหัวหน้างานก่อสร้าง วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างเป็นไม้เนื้อแข็งจำพวกไม้เต็ง เป็นต้น ซึ่งจะนำมาจากป่าใกล้ๆวัด โดยชาวบ้านจะไปช่วยกันตัดไม้และชักลากกันมา หรือบางทีก็ล่องมาตามลำน้ำ การขนไม้จะมีชาวบ้านข้างเคียงมาช่วยขนย้ายในการก่อสร้างช่างประจำหมู่บ้านเป็นผู้กำหนดรูปทรง และเป็นหัวหน้างาน ชาวบ้านจะช่วยกันทำงานที่ถนัด ใครเลื่อยไม้เป็นก็เลื่อยให้ได้ตามขนาด ใครถากไม้เป็นก็ถากไม้ให้เป็นเสา เมื่อจะยกโครงจะมีชาวบ้านมาช่วยกันจำนวนมาก โดยผู้ชายจะร่วมกันในการก่อสร้าง เป็นช่วงที่คนในหมู่บ้านมารวมกันที่วัด

1.2 วัดห้วยสะแกราช ตั้งอยู่ที่บ้านห้วยใต้ ตำบลสะแกราช อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา บ้านห้วยใต้เป็นหมู่บ้านที่แยกจากบ้านห้วย หมู่ 1 เมื่อปีพ.ศ. 2543 ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของลำน้ำเชียงสา มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ บ้านห้วย หมู่ 1

ทิศใต้ ติดกับ บ้านโคก หมู่ 3

ทิศตะวันออก ติดกับ บ้านหนองแฟบ หมู่ 2

ทิศตะวันตก ติดกับ บ้านห้วย หมู่ 1

บ้านห้วยใต้มีพื้นที่ประมาณ 2,320 ไร่ มีครัวเรือน 129 ครัวเรือน ประชากรรวม 438 คน มีวัด 1 แห่ง สำนักสงฆ์ 1 แห่งและที่พักสงฆ์ 1 แห่ง มีกิจกรรมด้านวัฒนธรรมและประเพณี ได้แก่ สงกรานต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา ลอยกระทง เทศน์มหาชาติ และวันกตัญญู ซึ่งเป็น

วันที่ชาวบ้านจะมาทำพิธีรำลึกถึงหลวงปู่ก่อนจิตตساโร เจ้าอาวาสที่ก่อตั้งวัด โดยจะมาประกอบพิธีที่วิหารหลวงปู่

ภาพประกอบ 16 สภาพของหมู่บ้านห้วย

วัดห้วยสะแกราช เป็นวัดเก่าแก่สร้างในปีพ.ศ. 2495 มีพระจำอยู่ 7 รูป มีพระครูสุทธิศีลคุณเป็นเจ้าอาวาส เป็นวัดที่เกิดจากชุมชนมาตั้งที่อยู่บริเวณลำน้ำ จึงทำการสร้างวัดขึ้น โดยได้ระดมชาวบ้านมาช่วยกันสร้างและยังมีชาวบ้านจากหมู่บ้านข้างเคียงมาช่วยกันสร้าง ทางเข้าวัดมี 2 ทางจากถนนด้านหน้า จากประตูแรกเข้าไปด้านขวาเป็นวิหารของหลวงพ่อก่อนจิตตสาโร เจ้าอาวาสองค์แรกที่สร้างวัดและเป็นบูรพาจารย์ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ ด้านซ้ายตรงข้ามกับวิหารเป็นกุฏิสงฆ์ ตรงข้ามกุฏิเข้าไปข้างในเป็นหอแจกโดยหอแจก ด้านยาวจะขนานกับทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ถัดจากหอแจกเข้าไปด้านขวาเป็นเมรุ ตรงข้ามกับกุฏิเป็นหอร่อง ถัดจากหอแจกไปด้านซ้ายเป็นโบสถ์ซึ่งจะเห็นเมื่อเข้ามาจากประตูที่ 2

ภาพประกอบ 17 ฟังบริเวณของวัดห้วยสะแกราช

ภาพประกอบ 18 หอระฆังและกุฏิสงฆ์

ภาพประกอบ 19 โบสถ์ที่อยู่ถัดจากหอแจก

หอแจกของวัดห้วยสระเกษสร้างขึ้นในปีพ.ศ. 2495 พร้อมกับวัด การก่อสร้างเจ้าอาวาสผู้นำในการทำงานโดยมีช่างของหมู่บ้านเป็นหัวหน้างานก่อสร้าง วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างเป็นไม้เนื้อแข็งจำพวกไม้เต็ง จะนำมาจากป่าใกล้ๆวัด โดยชาวบ้านจะไปช่วยกันตัดไม้และชักลากกันมา หรือบางทีก็ล่องมาตามลำน้ำ การขนไม้จะมีชาวบ้านข้างเคียงมาช่วยขนย้าย ในการก่อสร้างช่างประจำหมู่บ้านเป็นผู้กำหนดรูปทรง และเป็นหัวหน้างาน ชาวบ้านจะช่วยกันเลื่อยไม้ ให้ได้ตามขนาด เมื่อจะยกโครงจะมีชาวบ้านมาช่วยกันจำนวนมาก โดยผู้ชายจะทำการก่อสร้าง ผู้หญิงจะจัดหาอาหารและเครื่องดื่ม

1.3 วัดคอนแสนสุข เป็นวัดที่อยู่ที่บ้านคอนใหม่ ตำบลกรบุรี อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดนครราชสีมา บ้านคอนใหม่เดิมเป็นหมู่บ้านเดียวกับบ้านคอนแสนสุข ต่อมาใน พ.ศ. 2526 ได้แยกออกมาเป็นบ้านคอนใหม่ลักษณะของหมู่บ้านเป็นที่ราบลุ่มมีพื้นที่ประมาณ 1,000 ไร่ โดยมีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ บ้านคอนแสนสุข
ทิศใต้	ติดต่อกับ บ้านหนองรังกา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ บ้านปรางค์บุรี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ บ้านหนองหว่า

บ้านดอนใหม่มีจำนวนครัวเรือน 79 ครัวเรือน มีประชากร 267 คน มีวัด 1 แห่ง สถานีนอนมัย 1 แห่ง มีวัฒนธรรมและประเพณี คือประเพณีสงกรานต์ ประเพณีเข้าพรรษา ประเพณีออกพรรษา ประเพณีทอดกฐิน ประเพณีทอดผ้าป่า ในชุมชนมีปราชญ์ชาวบ้านด้านการจักสานและการนวดแผนไทย

ภาพประกอบ 20 สภาพหมู่บ้านดอนใหม่

วัดดอนแสนสุข สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย เริ่มสร้างวัดประมาณปี พ.ศ. 2513 โดยชาวบ้านร่วมกันสร้าง สร้างเสร็จปี พ.ศ. 2515 การก่อสร้างในตอนแรกสร้างกุฏิสงฆ์ก่อน แล้วจึงสร้างหอแจกภายหลัง วัดนี้สร้างเนื่องจากชุมชนมีการขยายตัวประชากรมากขึ้น โดยแต่เดิมคนในชุมชนจะไปทำกิจกรรมที่วัดครบุรีและวัดไทรโยงซึ่งอยู่ไกลมาก ประมาณ 4 กิโลเมตร วัดหลังนี้จึงอยู่ระหว่างกลางของเทศบาลตำบลครบุรีและเทศบาลตำบลไทรโยง ปัจจุบันวัดดอนแสนสุขมีพระจำวัดอยู่ 5 รูป มีหลวงพ่อสัทธิปัญญาคูณ เป็นเจ้าอาวาส วัดดอนแสนสุขเป็นวัดขนาดเล็กเดิมยังไม่มีโบสถ์ ปัจจุบันได้สร้างแล้ว วัดมีทางเข้า 2 ทางคือด้านหน้าและด้านหลัง เมื่อเข้าทางด้านหน้าจะพบลานโล่งและหอแจกอยู่ทางขวาโดยตัวหอแจกด้านยาวจะขนานกับทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ตรงเข้าไปจะเป็นกุฏิพระ มีหอร่มอยู่ข้างกุฏิ ด้านหลังของกุฏิเป็นโบสถ์ที่สร้างใหม่ ถัดจากโบสถ์เข้าไปเป็นกุฏิของเจ้าอาวาส

ภาพประกอบ 21 ผังบริเวณวัดคอนแสนสุข

ภาพประกอบ 22 กุฏิสงฆ์อยู่ด้านซ้ายของหอแจก

การสร้างหอแจกของวัดจะมีการระดมชาวบ้านมาช่วยกัน ทั้งช่วยกันนำต้นไม้มาเพื่อใช้ก่อสร้างหรือ ซื้อของมาหรือบริจาคเป็นเงิน โดยมีเจ้าอาวาสและกรรมการวัดเป็นผู้นำ ในการก่อสร้างช่างประจำหมู่บ้านเป็นผู้กำหนดรูปทรง และเป็นหัวหน้างาน ชาวบ้านจะช่วยกันเลื่อยไม้ ให้ได้ตามขนาด เมื่อจะยกโครงจะมีชาวบ้านมาช่วยกันจำนวนมาก โดยผู้ชายจะทำการก่อสร้าง

2. การศึกษาประวัติความเป็นมาของหอแจกอีสานที่จังหวัดกาฬสินธุ์ ประกอบด้วย วัด อุมังคละนาเรียงบ้านนาเรียง หมู่ที่ 3 ตำบลสามัคคี กิ่งอำเภอร่องคำ วัดบูรพาโคกเครือ บ้านโคกเครือ หมู่ที่ 3 ตำบลอุ้มเม่า อำเภอยางตลาด และวัดวัดสว่างโพธิ์ชัย บ้านดอนใต้ หมู่ที่ 7 ตำบลเหนือ อำเภอมือทอง

2.1 วัดอุมังคละนาเรียง ตั้งอยู่เลขที่ 62 บ้านนาเรียง หมู่ที่ 3 ตำบลสามัคคี กิ่งอำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ บ้านนาเรียงเริ่มเป็นชุมชนเมื่อประมาณ พ.ศ. 2310 เกิดจากผู้คนอพยพหนีภัยจากสงครามเมืองเวียงจันทน์ มีพระยาอุทิสากาเป็นผู้พามา บริเวณนี้เป็นป่าดงเรียงจึงทำการสร้างบ้านได้ประมาณ 30 ครัวเรือนและได้สร้างกุฏิสงฆ์หลังใหญ่ สร้างหอแจกไปพร้อมกัน เมื่อสร้างเสร็จแล้วจึงตั้งชื่อวัดและหมู่บ้าน โดยตัดคำว่าดงออกและใส่คำว่านาเข้ามาแทน จึงเป็นบ้านนาเรียง และวัดนาเรียง เรียงนี้เป็นที่พำนักของพระยาอุทิสากาเมืองเวียงจันทน์ มีพระยาอุทิสากาเป็นผู้พามา

ภาพประกอบ 23 สถาพชุมชนบ้านนาเรียง

วัดอุมังคละนาเรียง สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินตั้งวัดมีเนื้อที่ 9 ไร่ อาณาเขตทิศเหนือประมาณ 6 เส้น จดถนนสาธารณะ ทิศใต้ประมาณ 6 เส้น จดถนนสาธารณะ ทิศตะวันออกประมาณ 1 เส้น 10 วา จดถนนสาธารณะ ทิศตะวันตกประมาณ 1 เส้น 10 วา จดถนนสาธารณะ อาคารเสนาประกอบด้วยอุโบสถ กว้าง 20 เมตร ยาว 40 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2524 ศาลาการเปรียญ กว้าง 12 เมตร ยาว 21 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2510 แทนหลังเดิม และกุฏิสงฆ์ วัดอุมังคละนาเรียง ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2370 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2530 เขตวิสุงคามสีมา กว้าง 20 เมตร ยาว 40 เมตร การบริหารและการปกครอง มีเจ้าอาวาสเท่าที่ทราบนาม คือ รูปที่ 1 พระหลักคำ รูปที่ 2 พระครูโสภิตโต รูปที่ 3 พระน้อย รูปที่ 4 พระแสง รูปที่ 5 พระมหาสงค์ ขนฺติโก พ.ศ. 2490-2500 รูปที่ 6 พระครูสิริบุญญารักษ์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ปัจจุบันพระครูสุพจน์วรคุณเป็นเจ้าอาวาส ในวัดมีสิ่งก่อสร้างที่สำคัญได้แก่ สิม ซึ่งสร้างประมาณ พ.ศ. ปัจจุบันได้รับการขึ้นทะเบียนโดยกรมศิลปากรแล้ว นอกจากนี้มีอุปัฏฐากซึ่งเป็น ที่ประดิษฐานอัฐิของหลวงปู่วิสาข ต่อมาจึงเรียกชื่อวัดว่าวัดอุมังคละนาเรียง ตามชื่ออุปัฏฐาก และจะมีการนมัสการทุกวันที่ 31 ธันวาคมของทุกปี

ภาพประกอบ 24 ผังวัดอุมังคละนาเรียง

วัดมีทางเข้า 2 ทางจากถนนหน้าวัด และมีทางเข้าของคน อยู่ด้านหลังวัด เมื่อเข้าไปจากประตูด้านหน้าจะพบลานกว้าง ด้านขวาของทางเข้าเป็นโบสถ์ ถัดจากโบสถ์ไปทางซ้ายเป็นโรงลิเก ด้านซ้ายของทางเข้าเป็นหอแจกซึ่งตัวหอแจกด้านยาวจะขนานกับทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ถัดจากลานเข้าไปข้างในใกล้รั้ว ทางซ้ายของหอแจกเป็นกุฏิสงฆ์ ด้านซ้ายของกุฏิสงฆ์เป็นกุฏิของเจ้าอาวาส ด้านหน้าของกุฏิเจ้าอาวาส เป็นวิหารและพระธาตุ ซึ่งแต่เดิมเป็นอุปมุงต่อมาได้สร้างธาตุครอบไว้ ถัดจากวิหารไปทางซ้ายเป็นลิ้ม และมีหอระฆังอยู่ข้างลิ้ม

ภาพประกอบ 25 โบสถ์ใหม่ด้านขวาของทางเข้าวัด

ภาพประกอบ 26 หอแจก กุฏิสงฆ์ วิหารและพระธาตุ

ภาพประกอบ 27 สิมเป็นสิมทึบ มีภาพฝาผนัง

หอแจกหลังปัจจุบันย้ายจากตำแหน่งเดิม เนื่องจากที่เดิมจะทำการก่อสร้างมณฑป
อุปมุงเพื่อนำพระแก้วมาประดิษฐานไว้ โดยนำเอาเสาจากหอแจกเดิมมาสร้างอยู่ตรงกับประตูวัด
ต่อมาได้ทำการย้ายตำแหน่งของหอแจกไปชิดกับรั้วและยกให้สูงขึ้นโดยทำเสาคอนกรีตและคานครีต
รองรับไว้ หอแจกหลังแรกทำการก่อสร้างในปี พ.ศ. โดยมีเจ้าอาวาสคือพระครู เป็นผู้นำในการ
ก่อสร้าง มีช่างประจำหมู่บ้านเป็นหัวหน้างาน โดยมีชาวบ้านในชุมชนมาร่วมกันในการก่อสร้าง

การก่อสร้างได้นำไม้จากละแวกใกล้เคียงที่ชาวบ้านนำมา

2.2 วัดบูรพาโลกเครือ ตั้งอยู่ที่บ้านโลกเครือ หมู่ที่ 3 ตำบลอุ้มเม่า อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ บ้านโลกเครือเดิมอพยพมาจากอุบลราชธานี มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ บ้านหัวขัว

ทิศใต้ ติดกับ บ้านท่างาม

ทิศตะวันออก ติดกับ บ้านนาดี

ทิศตะวันตก ติดกับ บ้านโลกศรี

บ้านโลกเครือมีครัวเรือน 145 ครัวเรือน มีประชากร 679 คน มีวัด 1 แห่งคือวัดบูรพาโลกเครือ มีศาลหลักบ้าน 1 แห่ง มีทรัพยากรบุคคล หลายด้าน เช่นพระครูโสภณวินัยวัฒน์ เป็นพระนักพัฒนายายอานงค์ นวลโสภเป็นหมอสุนทรขวัญ นายเดือน ภูซบแสงเป็นหมอเป่างูกัด เป็นต้น สำหรับการรักษาวัดนธรรมมีการประกอบประเพณีฮีด 12 ทุกปี

ภาพประกอบ 28 ศาลหลักบ้าน

วัดบูรพาโลกเทรือ สังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุต ที่ดินตั้งวัดมีเนื้อที่ 7 ไร่ 2 งาน 99 ตารางวา อาณาเขต ทิศเหนือประมาณ 2 เส้น จดถนนสาธารณะประโยชน์ ทิศใต้ประมาณ 2 เส้น 6 วา 2 สอก จดที่นายทอง ภูดวงดอก ทิศตะวันออกประมาณ 3 เส้น 13 วา 2 สอก จดที่นายสอน จุมพา ทิศตะวันตกประมาณ 3 เส้น 2 วา 2 สอก จดถนนสาธารณะประโยชน์ อาคารเสนาสนะ ประกอบด้วยอุโบสถ กว้าง 5 เมตร ยาว 13 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2525 ศาลาการเปรียญ กว้าง 15 เมตร ยาว 21 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2514 กุฏิสงฆ์ จำนวน 3 หลัง เป็นอาคารไม้ 2 หลัง ครึ่งตึกครึ่งไม้ 1 หลัง ศาลาอเนกประสงค์จำนวน 1 หลัง กว้าง 8 เมตร ยาว 16 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2534 โรงครัว กว้าง 8 เมตร ยาว 11 เมตร จำนวน 1 หลัง ปุชนิยวัตถุมีพระพุทธรูป จำนวน 5 รูป

วัดบูรพาโลกเทรือ ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2448 แต่เดิมวัดมีเนื้อที่ 5 ไร่ 2 งาน เมื่อปี พ.ศ. 2531 ได้มีผู้บริจาคเพิ่มเติมอีก 3 ไร่ 1 งาน คือ นายทอง ภูดวงดอก นางเกี่ยม ภูศาลา นายทา ภูสมปอง และนายบรรจง ทุมมี รวมเป็น 7 ไร่ 2 งาน 99 ตารางวา เนื่องจากวัดตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกจึงตั้งชื่อว่า วัดบูรพา พร้อมเดิมซื้อบ้านเข้าไปเป็นบูรพาโลกเทรือ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2522 เขตวิสุงคามสีมา กว้าง 20 เมตร ยาว 40 เมตร การบริหารและการปกครอง มีเจ้าอาวาสเท่าที่ทราบนาม คือ รูปที่ 1 พระอธิการอนันต์ อภิปัญโญ พ.ศ. 2448-2454 รูปที่ 2 พระอธิการทองสา สีตลาโร พ.ศ. 2454-2457 รูปที่ 3 พระอธิการอรุณ อรุโณ พ.ศ. 2457-2461 รูปที่ 4 พระอธิการบุญมี สุขเมธ พ.ศ. 2461-2468 รูปที่ 5 พระอธิการใบ พ.ศ. 2468-2485 รูปที่ 6 พระอธิการทองดี ปญญโร พ.ศ. 2485-2491 รูปที่ 7 พระอธิการอุดม วีรปัญโญ พ.ศ. 2491-2505 รูปที่ 8 พระครูสงฆรักษ์เฉื่อย ญาณวโร พ.ศ. 2505-2510 รูปที่ 9 พระครูโสภณวินัยวัฒน์ ตั้งแต่ 2510 เป็นต้นมา การศึกษามีโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมเปิดสอนเมื่อ พ.ศ. 2495 นอกจากนี้มีศูนย์อบรมพุทธศาสนาวินยาศิษย์ เปิดสอนเมื่อ พ.ศ. 2533 และศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด เปิดสอนเมื่อ 2534 ภายในวัดจะมีทางเข้า 2 ทาง เมื่อเข้ามาจะพบศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์อยู่ด้านขวา โดยมีหอแจกอยู่ด้านซ้ายหอแจกด้านยาวจะขนานกับทิศตะวันออกและทิศตะวันตก เชื้องไปทางขวาของหอแจกเป็นวิหารสร้างใหม่และมีหอระฆังอยู่ซ้ายของวิหาร ถัดจากหอระฆังเป็นโบสถ์ ด้านหน้าโบสถ์เป็นเจดีย์ ด้านในทางซ้ายเป็นกุฏิสงฆ์

ภาพประกอบ 29 วิหารและหอรระฆัง

ภาพประกอบ 30 หอรระฆัง โบสถ์ และเจดีย์ ที่อยู่น้ำโบสถ์

หอแจกของวัดสร้างในปี พ.ศ. 2514 สร้างแทนหอแจกเดิมที่มีขนาดเล็ก โดยนำเสาคานไม้โครงสร้างมาจากของเดิม รูปทรงของหอแจกคล้ายของเดิมแต่มีขนาดใหญ่กว่า การก่อสร้างได้มีการขอบริจาคปัจจัยจากชาวบ้านโคกเครือ ต่อมาในปี พ.ศ. 2547 ได้ย้ายมาอยู่ในที่ปัจจุบันและยกเป็น 2 ชั้น เนื่องจากทางวัดจะทำการสร้างศาลาวิหาร การย้ายโดยการยกหอแจกทั้ง

หลังขึ้นแล้วเคลื่อนย้ายไปยังตำแหน่งปัจจุบัน โดยทุกอย่างยังเหมือนเดิมแต่เปลี่ยนเสาข้างล่างเป็นเสา
คอนกรีต

2.3 วัดสว่างโพธิ์ชัย ตั้งอยู่เลขที่ 131 บ้านด่อนใต้ หมู่ที่ 7 ตำบลเหนือ
อำเภอเมืองกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ชุมชนบ้านด่อนเป็นชุมชนเก่าแก่อพยพมาจากเมืองท่าขอนยาง
เขตสาคาม ประมาณ พ.ศ. 2300 มีประชากร 970 คน มีบ้าน 186 ครัวเรือน มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ บ้านด่อน6

ทิศใต้ ติดกับ บ้านโนนสำราญ

ทิศตะวันออก ติดกับ บ้านสะอาดสมศรี

ทิศตะวันตก ติดกับ บ้านหนองสาหร่าย

ภาพประกอบ 31 ชุมชนบ้านด่อน

วัดสว่างโพธิ์ชัย สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินตั้งวัดมีเนื้อที่ 6 ไร่ 40 ตารางวา
น.ส. 3 เลขที่ 270 อาณาเขต ทิศเหนือ จดทางสาธารณะ ทิศใต้ จดทางสาธารณะ ทิศตะวันออก
จดทางสาธารณะ ทิศตะวันตก จดทางสาธารณะ อาคารเสนาสนะประกอบด้วยอุโบสถ กว้าง 5
เมตร ยาว 10 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2519 ศาลาการเปรียญ กว้าง 12.70 เมตร ยาว 19.50 เมตร

เป็นอาคารไม้ สร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2497 หอสวดมนต์ กว้าง 7.80 เมตร ยาว 18 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2535 กุฏิสงฆ์ จำนวน 1 หลัง เป็นอาคารครึ่งตึกครึ่งไม้ และวิหาร กว้าง 6.80 เมตร ยาว 17.30 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2535 ปูชนียวัตถุมีพระปรางค์ 3 องค์ และพระพุทธรูป จำนวน 69 องค์

วัดสว่างโพธิ์ชัย ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2333 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2531 เขตวิสุงคามสีมา กว้าง 20.20 เมตร ยาว 30.20 เมตร การบริหารและการปกครองมีเจ้าอาวาสเท่าที่ทราบนาม คือ รูปที่ 2 พระมัง มังสุริย พ.ศ. 2465-2468 รูปที่ 2 พระทอง พ.ศ. 2469-2472 รูปที่ 3 พระเอื้อง จงเรืองศรี พ.ศ. 2473-2475 รูปที่ 4 พระवास กิ่งศรี พ.ศ. 2476-2477 รูปที่ 5 พระโสม ประทุม พ.ศ. 2478-2480 รูปที่ 6 พระอวน โลกาวัง พ.ศ. 2480-2485 รูปที่ 7 พระเลื่อน คงสมของ พ.ศ. 2485-2492 รูปที่ 8 เจ้าอธิการทอง พรพนม พ.ศ. 2493-2531 รูปที่ 9 เจ้าอธิการสังข์ ศรีจรรย์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2532 เป็นต้นมา การศึกษามีโรงเรียน พระปริยัติธรรมแผนกธรรม เปิดสอนเมื่อ พ.ศ. 2464 และศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดเปิดสอน เมื่อ พ.ศ. 2536 เมื่อเข้ามาในวัดจากประตูหอแจกจะอยู่ด้านซ้ายมือ โดยจะวางด้านยาวขนานกับทิศ ตะวันออกและทิศตะวันตก ด้านขวาเป็นศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ หลังศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์เป็น โบสถ์ ข้างในวัดเป็นกุฏิสงฆ์

ภาพประกอบ 32 ผังบริเวณวัดสว่างโพธิ์ชัย

ภาพประกอบ 33 โบสถ์และศูนย์เด็กเล็กที่อยู่ตรงข้ามหอแจก

ภาพประกอบ 34 กุฏิสงฆ์หลังใหม่

หอแจกวัดสว่างโพธิ์ชัย สร้างเมื่อ พ.ศ. 2483 พร้อมกับกุฏิสงฆ์ แล้วเสร็จประมาณ พ.ศ. 2497 การก่อสร้างจะมีชาวบ้านมาร่วมกันสร้าง โดยมีพระยาคุณเลื่อนเป็นเจ้าอาวาสที่นำในการก่อสร้าง วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างคือไม้จำพวกไม้เนื้อแข็งเช่น ไม้เต็ง เป็นต้น นำมาจากป่า

ใกล้เคียง ช่างของหมู่บ้านเป็นผู้กำหนด งานในการก่อสร้าง ชาวบ้านที่ถนัดด้านไหนก็ทำด้านนั้นไป เมื่อได้ขนาดไม้ตามต้องการก็นำมาขายเป็นหอแจก ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีคนมาช่วยเป็นจำนวนมาก

3. การศึกษาประวัติความเป็นมาของหอแจกอีสานที่จังหวัดสกลนครมีดังนี้ วัดป่าอุดมสมพร บ้านนาหัวช้าง หมู่ที่ 4 ตำบลพรรณนา อำเภอพรรณนานิคม วัดศรีบุญเรือง ถนนพังโคน-วาริชภูมิ หมู่ที่ 2 ตำบลพังโคน อำเภอพังโคน และวัดศรีสะอาด บ้านกุดตะกาบ ตำบลวาริชภูมิ อำเภวาริชภูมิ

3.1 วัดป่าอุดมสมพร ตั้งอยู่เลขที่ 56 บ้านนาหัวช้าง หมู่ที่ 4 ตำบลพรรณนา อำเภอพรรณนานิคม จังหวัดสกลนคร วัดป่าอุดมสมพรอยู่ในความดูแลของบ้านบะทอง หมู่บ้านฝั่งซ้ายของภาพ บ้านบะทองมีอาณาเขตดังนี้

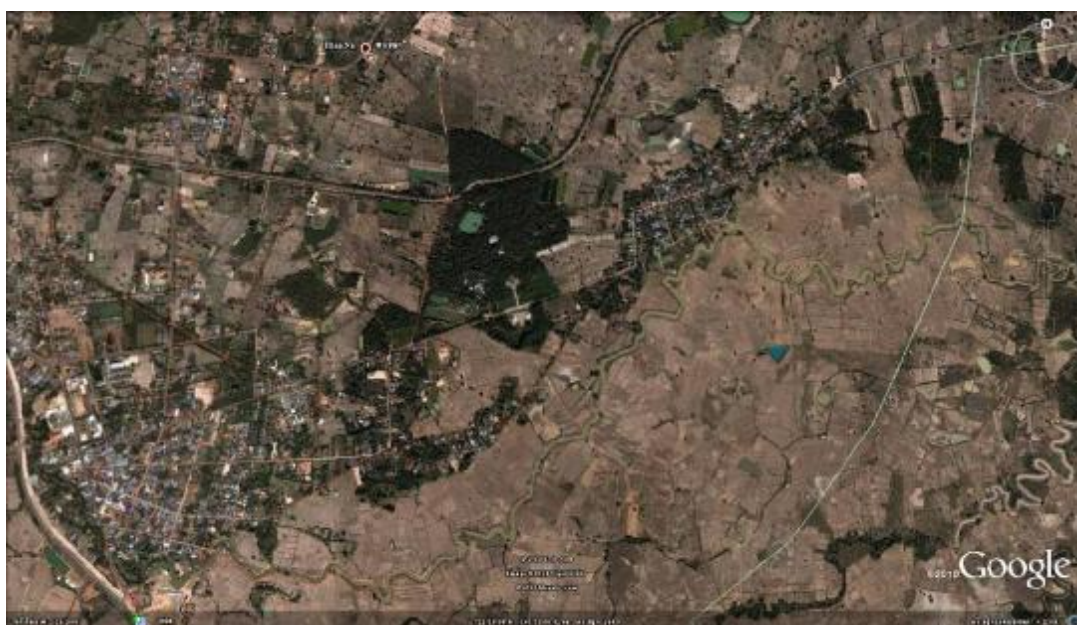
ทิศเหนือ ติดกับ บ้านท่าสองคอน

ทิศใต้ ติดกับ บ้านขมิ้น

ทิศตะวันออก ติดกับ บ้านหนองหวาย

ทิศตะวันตก ติดกับ บ้านนาหัวช้าง

บ้านบะทองมีครัวเรือน 306 ครัวเรือน มีประชากร 1,007 คน ครัวเรือนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีการทำนุบำรุงวัฒนธรรมโดย ทำบุญประเพณีฮีต 12 ประเพณีน้อมรำลึกครบรอบมรณภาพของหลวงปู่ฝั้น อาจาโร ในวันขึ้น 15 เดือน 2 ของทุกปี นอกจากนี้ยังมีประเพณีผูกข้อมือผู้สูงอายุ ประเพณีขึ้นบ้านใหม่

ภาพประกอบ 35 สภาพหมู่บ้านนาหัวช้าง

วัดป่าอุดมสมพร สังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุต ที่ดินตั้งวัดมีเนื้อที่ 60 ไร่ 3 งาน 75 ตารางวา โฉนดเลขที่ 8891 อาณาเขต ทิศเหนือประมาณ 6 เส้น จดที่ดินแปลงที่ 1 โฉนดเลขที่ 4623 ทิศใต้ประมาณ 6 เส้น จดที่ดินแปลงที่ 6 โฉนด เลขที่ 10803 ทิศตะวันออกประมาณ 10 เส้น จดทางสาธารณะ ทิศตะวันตกประมาณ 10 เส้น จดทางสาธารณะ มีที่ธรณีสงฆ์จำนวน 6 แปลง เนื้อที่ 146 ไร่ โฉนดเลขที่ 4622, 4623, 4598, 4902, 4599 และ 10803 อาคารเสนาสนะ ประกอบด้วย อุโบสถสร้างเมื่อ พ.ศ. 2507 ศาลาการเปรียญ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2500 เป็นอาคารไม้สองชั้น กุฏิสงฆ์ จำนวน 40 หลัง เป็นอาคารไม้ 40 หลัง ศาลาอเนกประสงค์ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2507 เป็นอาคารไม้สองชั้นครึ่ง ศาลาบำเพ็ญกุศล จำนวน 1 หลัง สร้างด้วยคอนกรีต หอสมุดสร้างด้วยคอนกรีต หลังคาเป็นเจดีย์ 5 องค์ ปูชนียวัตถุมีพระประธานในอุโบสถ ปางสมาธิ พระพุทธรชินราชในหอสมุด พระพุทธรูปศิลปะอุททองในศาลาการเปรียญ รูปเหมือนพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต และพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร เจดีย์พิพิธภัณฑ์พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร

วัดป่าอุดมสมพร ตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. 2483 ก่อนจะมีการสร้างวัด พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร ซึ่งจำพรรษาที่วัดอื่น แต่ครั้งฤดูแล้งท่านจะมาพักปฏิบัติธรรมที่บริเวณป่าช้า ต่อมาเป็นผู้ถวายที่ดินที่ติดกับป่าให้สร้างวัด และตั้งเป็นวัดเมื่อ พ.ศ. 2483 มีพระสงฆ์อยู่จำพรรษตลอด ครั้นปี พ.ศ. 2506 พระอาจารย์ฝั้นได้มาจำพรรษาอยู่ตลอดจนกระทั่งมรณภาพ การบริหารและการปกครอง มีเจ้าอาวาสเท่าที่ทราบนาม คือ รูปที่ 1 พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร พ.ศ. 2506-2520 รูปที่ 2 พระครูอุดมธรรมสุนทร (แปลง สุนทโร) ตั้งแต่ พ.ศ. 2521 เป็นต้นมา

ภาพประกอบ 36 ผังบริเวณวัดป่าอุดมพร

ภาพประกอบ 37 หอแจกเดิมเมื่อเป็นวัดหนองแขว ปัจจุบันเป็นกุฏิสงฆ์

ภาพประกอบ 38 กุฏิหลวงปู่ฝั้น

วัดป่าอุดมสมพร ตั้งอยู่ที่ ตำบลพรรณนา อำเภอพรรณนาจังหวัดสกลนคร เดิมเป็นวัดชื่อวัดหนองแขว เป็นวัดร้างจนถึงปี พ.ศ. 2500 พระอาจารย์ฝั้น อาจาโรได้มาจำวัด และได้สร้างใหม่ โดยได้สร้างหอแจกในปีเดียวกัน แทนหอแจกเดิมที่ไม่ได้รับการดูแล เนื่องจากเป็นวัดร้างมาหลายปี การก่อสร้างหอแจกชาวบ้านจะนำไม้จากป่าใกล้เคียงมาเป็นวัสดุในการก่อสร้าง หอแจกหลังนี้เป็นหอแจกขนาดใหญ่

3.2 วัดศรีบุญเรือง ตั้งอยู่ที่บ้าน 208 ถนนพังโคน-วาริชภูมิ หมู่ที่ 2 ตำบลพังโคน อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร บ้านนาหมือ่งใหญ่แยกออกมาเมื่อบ้านนาหมือ่งแยกเป็น 1 หมู่บ้าน อีกหมู่บ้านเป็นบ้านนาหมือ่งน้อย มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ บ้านพังโคน

ทิศใต้ ติดกับ บ้านคำน้ำเย็น

ทิศตะวันออก ติดกับ บ้านนาหมือ่งน้อย

ทิศตะวันตก ติดกับ บ้านนาหมือ่ง

บ้านนาหมือ่งใหญ่มีครัวเรือนทั้งสิ้น 133 ครัวเรือน มีประชากร 549 คน

หมู่บ้านมีวัด 1 แห่ง

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 แห่ง มีประเพณีและวัฒนธรรม ได้แก่ การทำบุญฮีส

12 ทุกปี

ภาพประกอบ 39 สภาพหมู่บ้านนาหมือ่ง

วัดศรีบุญเรือง สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินตั้งวัดมีเนื้อที่ 4 ไร่ 2 งาน
 อาณาเขต ทิศเหนือ จดบ้านนางชาติ คำสุรย์ ทิศใต้ จดบ้านนางสงบ ดวงจันทร์ ทิศตะวันออก
 จดหนองน้ำสาธารณะ ทิศตะวันออก จดถนนพังโคน-วาริชภูมิ อาคารเสนาสนะประกอบด้วย

ศาลาการเปรียญ อาคารไม้ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2520 ภูมิสงฆ์ 6 หลัง วัดศรีบุญเรือง ตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. 2439 ชาวบ้านเรียกว่าวัดบ้านนาหมือ่ง การบริหารและการปกครอง มีเจ้าอาวาสเท่าที่ทราบนาม คือ รูปที่ 1 พระอธิการจันทร์ รูปที่ 2 พระอธิการปิ่น รูปที่ 3 พระอธิการโกเมนทโกวิท รูปที่ 4 พระอธิการสมพ รติบุตร รูปที่ 5 พระอธิการนาวัน จารุณโน รูปที่ 6 พระอธิการสมศรี ปสนโน ตั้งแต่ พ.ศ. 2529 เป็นต้นมาเมื่อเข้ามาในวัดจากประตูด้านหน้าจะมองเห็นหอแจก โดยหอแจกจะหันด้านขวามือกับทิศเหนือและทิศใต้ ด้านขวาของทางเข้าจะมีหอพระ และภูมิสงฆ์ ด้านหลังของหอแจกจะเป็นลานกว้างไว้ใช้ทำกิจกรรมงานบุญ

ภาพประกอบ 40 ผังบริเวณวัดศรีบุญเรือง

ภาพประกอบ 41 หอพระ และกุฏิสงฆ์ อยู่ด้านขวาของประตูทางเข้า

ภาพประกอบ 42 ด้านหลังของหอแจกเป็นที่ว่างเพื่อใช้ทำกิจกรรมตามประเพณี

หอแจกหลังปัจจุบันสร้างแทนหอแจกเดิมที่ชำรุด เดิมหอแจกตั้งอยู่ด้านซ้ายจากประตูทางเข้า เมื่อมีการสร้างใหม่ได้ย้ายมาตรงประตูทางเข้าและร่นเข้าไปข้างใน เพื่อให้มีพื้นที่ด้านหลังที่กว้างขึ้น

3.3 วัดศรีสะอาด ตั้งอยู่ที่บ้านกุดตะกาบ ตำบลวาริชภูมิ อำเภวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร บ้านกุดตะกาบก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2447 มีพื้นที่ 1,680 ไร่ มีประชากร 162 ครัวเรือน จำนวน 641 คน มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับบ้านกุดตะกาบหมู่ 5

ทิศใต้ ติดกับนิคมน้ำอูน

ทิศตะวันออก ติดกับเขื่อนน้ำอูน

ทิศตะวันตก ติดกับบ้านตาโคโดนไผ่

ในหมู่บ้านมีวัด 1 แห่ง หลักบ้าน 1 แห่ง ซึ่งจะมีการบวงสรวงปีละ 2 ครั้ง สำหรับประเพณีที่ชาวบ้านทำกันคือประเพณีฮีต 12 ที่วัด มีกลุ่มกิจกรรม 4 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มทอผ้าข้อมสีธรรมชาติ
2. กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต
3. กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน
4. กลุ่มสวนยางพารา

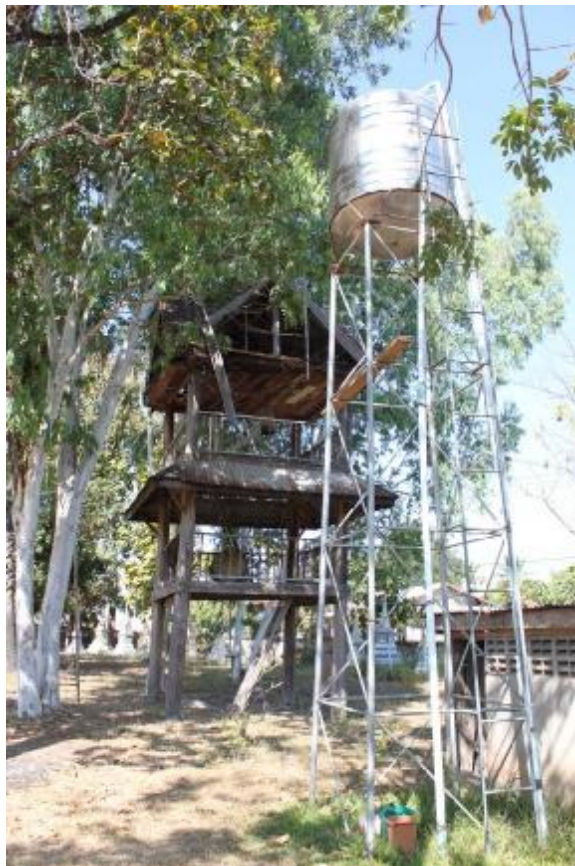

ภาพประกอบ 43 สภาพหมู่บ้านกุดตะกาบ

วัดศรีสะอาด สังกัดคณะสงฆ์มหานิกายจากการสัมภาษณ์ เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน คือหลวงพ่อวีระพันธ์ ทราบว่าสร้างวัดศรีสะอาดสร้างตั้งแต่พ.ศ. 2484 หอแจกเดิมเป็นศาลามุงแฝก

ใช้เป็นโรงเรียนด้วย ขนาดเล็กกว่าของใหม่ ใช้ไม้สร้างทั้งหมด ช่างที่หมู่บ้านจะกำหนดการก่อสร้าง โดยจะให้ชาวบ้านเอาไม้ไปแบ่งเป็นครัวเรือน เสา 3-4 ครัวเรือน ไม้กระดานคนละแผ่น เอาขวานไป ถากแล้วมาเลื่อยเป็นแผ่น ไม้ที่ได้จะเป็นไม้เนื้อแข็งจำพวกไม้เต็ง การตั้งเสา ขุดหลุม แล้วตั้งเสาเป็น ตัวช่วยดึงเสาที่จะใช้ อย่างน้อย 10 คนเมื่อตั้งเสาแล้ว จึงวางไม้โครงหลังคา และไม้โครงสร้างส่วนพื้น ในการก่อสร้างชาวบ้านจะมาทั้งหมู่บ้าน คนแก่ช่วยบอกให้เป็นไปตามแบบของช่าง ส่วนพวกผู้หญิง จะทำกับข้าวและหาน้ำมาให้

แบบปัจจุบันใช้ของกรมศาสนา จ้างช่างมาทำ สร้างปี 2533-2548 ศาลาสร้าง 10 ล้าน ศาลาใหม่ที่สร้างเพราะหลวงตาไปล้ไปอยู่วัดวิชุนาติ ที่คลองสาน มีคนนับถือ 2516 เวลามาก็ มีญาติโยมมาด้วยเป็นจำนวนมากจึงอยากจะทำศาลาให้หลวงตาไปล้ ทำไมไม่สร้างโบสถ์ก่อน เพราะไม่มีพระอุปปัชฌา แถบนี้ขึ้นศาลาก่อน มีคนจะมาสร้างให้แต่ชาวบ้านไม่เอา ไปฉันทที่หอแจก เพื่อจะได้มีการใช้งาน มีโครงการจะซ่อม กำลังเดินเรื่องให้ป่าไม้เพื่อขอตัดไม้มาซ่อม มีชีจะไปนอน ปฏิบัติธรรม พระและเณรจะไปปฏิบัติธรรมที่ป่า เทศน์มหาชาติทำศาลาใหม่ หอแจกเดิมแม้จะมีการ สร้างศาลาใหม่แล้วก็ตาม ก็ยังใช้งานอยู่จะใช้ให้คนมาพักและจะไม่รื้อ เพื่อให้เป็นที่สำหรับของคนรุ่น ใหม่ ใช้เป็นที่เตรียมเครื่องสำหรับงานบุญ เช่นบายศรี ทำครัว เป็นต้น

ภาพประกอบ 44 หอระฆังและถังน้ำตั้งอยู่ด้านหน้าหอแจก

ภาพประกอบ 45 ศาลาการเปรียญหลังใหม่ที่ได้แบบมาจากกรมศาสนา

ในการศึกษาความมุ่งหมายที่ 1 คือ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของ หอแจกอีสาน จากการศึกษาทั้ง 3 จังหวัดรวม 9 วัด พบว่า

1. หอแจกส่วนใหญ่จะทำการก่อสร้างพร้อมกับการสร้างวัดหรือในเวลาใกล้เคียงกันในการสร้างวัด ชาวบ้านจะเริ่มจากการสร้างกุฏิสงฆ์ก่อนเพื่อเป็นที่พำนักของพระสงฆ์ แล้วจึงสร้างหอแจกเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป และเป็นอาคารที่คนในชุมชนต้องเข้ามาทำกิจกรรมทางศาสนาในวัด
2. ในการสร้างหอแจกหลังแรกของวัด จะมีการระดมคนในชุมชนเพื่อมาช่วยกันในการก่อสร้าง ซึ่งเป็นการระดมทั้งกำลังกายและกำลังปัจจัย วัสดุในการก่อสร้างซึ่งเป็นไม้ ชาวบ้านก็จะนำไม้มาจากหัวไร่ปลายนาของตนหรือนำมาจากป่า ซึ่งในสมัยก่อนมีไม้อยู่มาก การก่อสร้างมีเจ้าอาวาสเป็นหัวหน้าโดยมีช่างประจำหมู่บ้านเป็นหัวหน้าในการก่อสร้าง มีชาวบ้านมาร่วมกันในการก่อสร้าง โดยจะแบ่งหน้าที่ในการทำงานโดยเฉพาะส่วนที่เป็นโครงสร้างของอาคารจะมีการกำหนดขนาดโดยช่าง แล้วจึงไปจัดการเลื่อยให้ได้ตามขนาดและจำนวนที่ต้องการ เมื่อได้แล้วก็จะประกอบเป็นส่วนคือ เสา คาน ช่อ แล้วจึงยกขึ้นเป็นแผง จากนั้นก็ยกขึ้นไปเรื่อยจนครบจำนวน ช่วงนี้ต้องใช้ความร่วมมือของชาวบ้านจำนวนมากเพื่อยกขึ้นเมื่อยกแล้วก็ประกอบโครงสร้างส่วนบนคือ อดะเส ตั้ง จันทัน ออกไก่ และ แป โครงสร้างส่วนล่างคือ ตงและพื้น ส่วนชาวบ้านที่ไม่ได้ทำการก่อสร้างก็เป็นผู้คอยสนับสนุนด้านอื่นเช่นการหาอาหาร เครื่องดื่มเป็นต้น

3. ไม้ที่นำมาใช้ในการก่อสร้างเป็นไม้จำพวกไม้เนื้อแข็งเช่น ไม้เต็ง ไม้รัง เป็นต้น

4. หอแจก 7 หลังจะหันด้านยาวขนานกับทิศตะวันออกและทิศตะวันตก และอีก 2 หลัง คือวัดศรีบุญเรืองและวัดศรีสะอาดจะหันด้านยาวขนานกับทิศเหนือและทิศใต้

ตาราง 1 การศึกษาประวัติความเป็นมาของหอแจกอีสาน

วัด	ช่วงเวลาการสร้าง	การก่อสร้าง	วัสดุก่อสร้าง	การวางตัวหอแจก
ปทุมคงคา	สร้างพร้อมการสร้างวัด	เจ้าอาวาส ช่างหมู่บ้าน ชาวบ้าน ทั้งหมู่บ้าน ร่วมกันในการก่อสร้าง	นำไม้จากชาวบ้านและป่าข้างเคียง ใช้ไม้เนื้อแข็ง	วางด้านยาวขนานกับทิศตะวันออกและทิศตะวันตก

ตาราง 1 (ต่อ)

วัด	ช่วงเวลาการสร้าง	การก่อสร้าง	วัสดุก่อสร้าง	การวางตัวหอแจก
ห้วยสะแกราช	สร้างพร้อมการสร้างวัด	เจ้าอาวาส ช่างหมู่บ้าน ชาวบ้าน ทั้งหมู่บ้านร่วมกันในการก่อสร้าง	นำไม้จากชาวบ้านและป่าข้างเคียง ใช้ไม้เนื้อแข็ง	วางด้านยาวขนานกับทิศตะวันออกและทิศตะวันตก
ดอนแสนสุข	สร้างพร้อมการสร้างวัด	เจ้าอาวาส ช่างหมู่บ้าน ชาวบ้าน ทั้งหมู่บ้าน ร่วมกันในการก่อสร้าง	นำไม้จากชาวบ้านและป่าข้างเคียง ใช้ไม้เนื้อแข็ง	วางด้านยาวขนานกับทิศตะวันออกและทิศตะวันตก
อุมังคละนาเรียง	สร้างพร้อมการสร้างวัด	เจ้าอาวาส ช่างหมู่บ้าน ชาวบ้าน ทั้งหมู่บ้าน ร่วมกันในการ	นำไม้จากชาวบ้านและป่าข้างเคียง ใช้ไม้เนื้อแข็ง	วางด้านยาวขนานกับทิศตะวันออกและทิศตะวันตก

		ก่อสร้าง		
บูรพาโลกเครือ	สร้างพร้อมการ สร้างวัด	เจ้าอาวาส ช่าง หมู่บ้าน ชาวบ้าน ทั้งหมู่บ้าน ร่วมกันในการ ก่อสร้าง	นำไม้จาก ชาวบ้านและป่า ข้างเคียง ใช้น้ำ เนื้อแข็ง	วางด้านยาวขนาน กับทิศตะวันออก และทิศตะวันตก
สว่างโพธิ์ชัย	สร้างพร้อมการ สร้างวัด	เจ้าอาวาส ช่าง หมู่บ้าน ชาวบ้าน ทั้งหมู่บ้าน ร่วมกันในการ ก่อสร้าง	นำไม้จาก ชาวบ้านและป่า ข้างเคียง ใช้น้ำ เนื้อแข็ง	วางด้านยาวขนาน กับทิศตะวันออก และทิศตะวันตก

ตาราง 1 (ต่อ)

วัด	ช่วงเวลาการสร้าง	การก่อสร้าง	วัสดุก่อสร้าง	การวางตัวหอแจก
ป่าอุดมสมพร	สร้างพร้อมการ สร้างวัด	เจ้าอาวาส ช่าง หมู่บ้าน ชาวบ้าน ทั้งหมู่บ้าน ร่วมกันในการ ก่อสร้าง	นำไม้จาก ชาวบ้านและป่า ข้างเคียง ใช้น้ำ เนื้อแข็ง	วางด้านยาวขนาน กับทิศตะวันออก และทิศตะวันตก
ศรีบุญเรือง	สร้างพร้อมการ สร้างวัด	เจ้าอาวาส ช่าง หมู่บ้าน ชาวบ้าน ทั้งหมู่บ้าน ร่วมกันในการ ก่อสร้าง	นำไม้จาก ชาวบ้านและป่า ข้างเคียง ใช้น้ำ เนื้อแข็ง	วางด้านยาวขนาน กับทิศเหนือและ ทิศใต้
ศรีสะอาด	สร้างพร้อมการ สร้างวัด	เจ้าอาวาส ช่าง หมู่บ้าน ชาวบ้าน ทั้งหมู่บ้าน	นำไม้จาก ชาวบ้านและป่า ข้างเคียง ใช้น้ำ	วางด้านยาวขนาน กับทิศเหนือและ ทิศใต้

		ร่วมกันในการ ก่อสร้าง	เนื้อแข็ง	
--	--	--------------------------	-----------	--

ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบันและสภาพปัญหาของหอแจกอีสาน

ในการศึกษาทำการศึกษา ทั้งหมด 9 วัด ใน 3 จังหวัด ดังนี้

1. วัดในจังหวัดนครราชสีมา ประกอบด้วยวัดปทุมคงคา วัดห้วยสระเกษและวัดคอนแสนสุข

1.1 วัดปทุมคงคา (นอกออก) เป็นวัดอยู่ในอำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา เดิมหอแจกตั้งอยู่ตรงข้ามกุฏิสงฆ์ ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ด้านหน้าวัดหันหน้าตัวหอแจกไปทางทิศตะวันออกและทิศตะวันตก การย้ายหอแจกก็เพื่อจะใช้พื้นที่ในการสร้างวิหารบูรพาจารย์ เมื่อย้ายมาได้ทำการยกพื้นให้สูงขึ้น สภาพของหอแจกจะอธิบายเป็น 3 แบบ คือ

1.1.1 สภาพทางกายภาพของหอแจก

1.1.2 สภาพการใช้งานของหอแจก

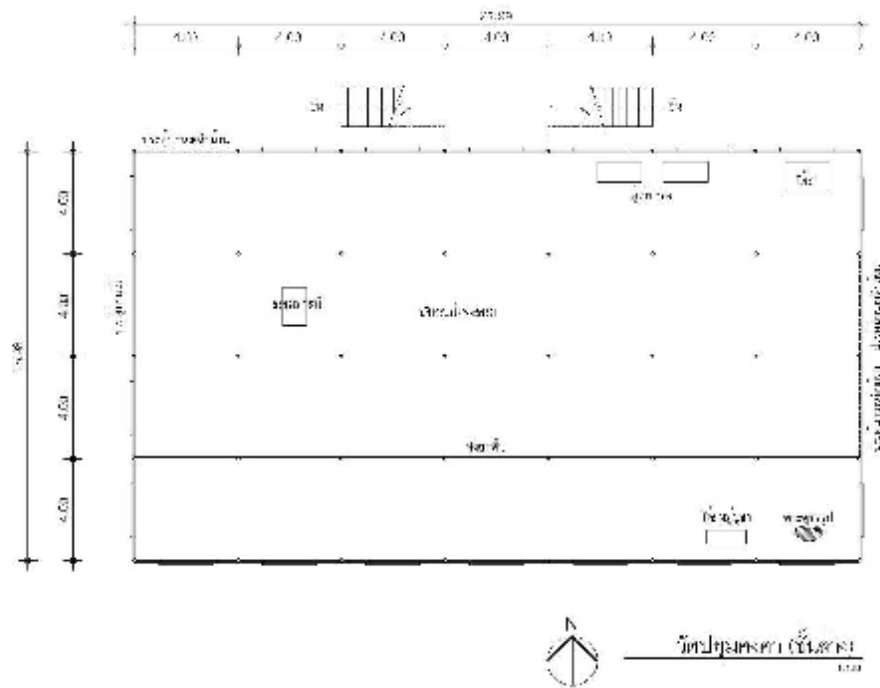
1.1.3 สภาพปัญหา

1. สภาพทางกายภาพของหอแจก อธิบายได้ดังนี้

1.1 สภาพอาคารหอแจกของวัดนอกออก เป็นหอแจกที่มีขนาดใหญ่ เป็นหอแจกทึบ ชั้นล่างเป็นผนังก่ออิฐ และมีช่องหน้าต่างทุกช่วงเสา ชั้นบนเป็นผนังไม้แบบตีเกล็ด ทางนอนและมีหน้าต่างทุกช่วงเสาเช่นเดียวกับชั้นบน รูปทรงหลังคาเป็นหลังคาจั่วที่หน้าบันมีลวดลายปูนปั้น และมีชายคาขึ้นเป็นปีกออกมาคลุมโดยรอบชายคาที่ยื่นออกมามีระยะ 1 ช่วงเสา หลังคาจะมีการแต่งลวดลายปูนปั้นเป็นรูปนาค มีโหง่ตรงยอดของจั่ว และมีข้อฟ้าเป็นรูปไก่ มีบันไดคอนกรีตตรงด้านข้างทางทิศเหนือเพื่อขึ้นไปชั้นบน โดยด้านซ้ายมือจะมีห้องเก็บของและมีตู้เก็บพระไตรปิฎก ภายในอาคารชั้นบนเป็นโถงโล่ง มีตั้งอยู่ตรงกลางและมีธรรมาสน์อยู่ด้านซ้ายมือของตั่งเพื่อใช้จัดกิจกรรมต่างๆ และเป็นที่จัดเทศน์มหาชาติ ชั้นล่างเป็นโถงโล่งเช่นกันทางเข้าจะเข้าจากทิศตะวันตก มีตั้งเตี้ยความสูง 40 เซนติเมตรวางอยู่ทางทิศใต้ใช้เป็นที่วางพระพุทธรูปและเป็นที่นั่งเทศน์ของพระสงฆ์ อาคารมีขนาดใหญ่ ด้านกว้างมี 3 ห้อง ระยะช่วงเสากลางกว้าง 8.00 เมตร ระยะช่วงเสาข้างกว้าง 0.40 เมตร ด้านหน้าให้มีพื้นที่ด้านหน้า เพื่อให้มีพื้นที่ด้านหน้าให้ได้ขยายมา

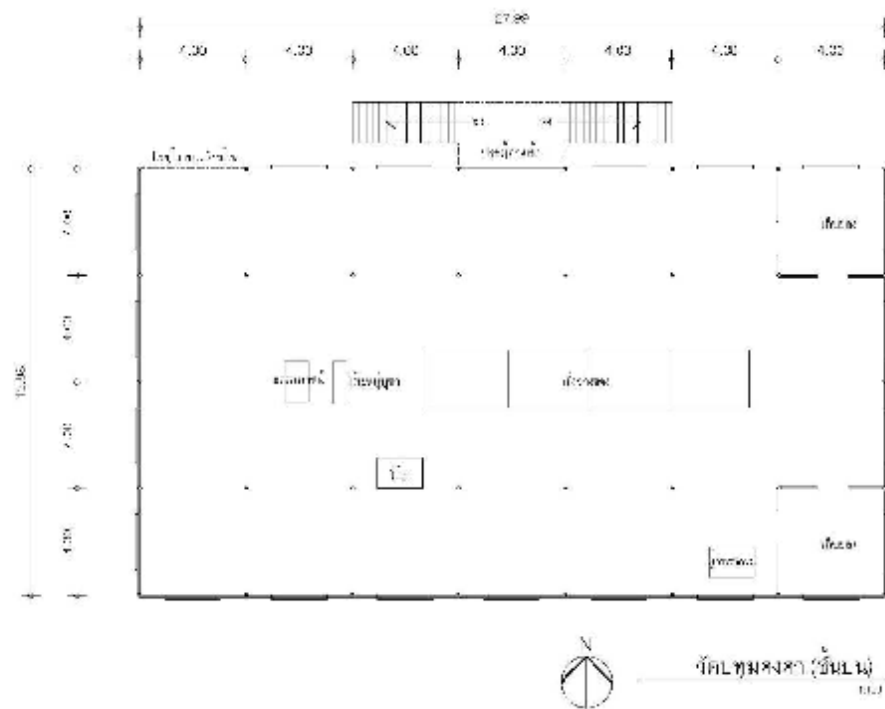
4.00 เมตร ความยาวของอาคารมี 7

ห้อง ขนาดช่วงเสา 4.00 เมตร

ภาพประกอบ 46 แผนชั้นล่าง

ชั้นล่างของหอแจกวัดพุทธคยาจะเป็นโถงโถ่ง มีประตูเหล็กม้วน 3 ทาง ภายในทางทิศใต้มีตั้งเพื่อยกขึ้นเป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปและเป็นอาสนะของพระสงฆ์ ตรงกลางด้านทิศตะวันตกมีธรรมาสน์ตั้งอยู่ ริมอาคารด้านทิศเหนือเป็นที่วางตู้เก็บของ ที่นั่งของประชาชนจะอยู่บริเวณกลางห้อง

ภาพประกอบ 47 แผนชั้นบน

ชั้นบนของหอแจกวัดพุทธมณฑลเป็นโถงโล่ง มีห้องเก็บของอยู่ทางทิศตะวันออก 2 ห้อง ตรงกลางเป็นดั่งไ้วางของ เช่นของเพื่อจัดงานสงกรานต์ หรือไ้วางกันท์เทศน์มหาชาติ มีธรรมาสน์ตั้งอยู่ตรงกลางก่อนไปทางทิศตะวันตก และมีโต๊ะหมู่บูชาอยู่ใกล้กับธรรมาสน์

ภาพประกอบ 48 รูปด้านข้างของหอแจก

ภาพประกอบ 49 รูปทรงของหอแจก

ภาพประกอบ 50 หลังคามีการตกแต่งลวดลายปูนปั้นเป็นรูปนาค มีโหง่ตรงยอดของจั่ว มีรูปปั้นไก่อยู่ตรงกลางของหลังคา ที่หน้าบันมีลายปูนปั้น

ภาพประกอบ 51 สภาพภายในชั้นบนของหอแจก ตั้งที่วางของสำหรับวางเครื่องกัณฑ์เทศน์ และมีธรรมาสน์สำหรับพระที่จะมาเทศน์ในการเทศน์มหาชาติ

ภาพประกอบ 52 ชั้นล่างจะมีตั่งสูงประมาณ 40 เซนติเมตร

ภาพประกอบ 53 ชั้นล่างของหอแจก จะมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่บนตั้ง

2. สภาพโครงสร้างหอแจก เป็นโครงสร้างไม้ โครงสร้างช่วงล่างเป็นเสา

คอนกรีตสูงถึงคานเป็นเสาที่สร้างขึ้นเมื่อมีการย้ายจากตำแหน่งเดิม มีคานไม้พากระหว่างเสา ตงไม้และพื้นไม้วางบนคานอีกที แต่เดิมหอแจกหลังนี้ไม่มีตงเนื่องจากใช้พื้นไม้ขนาดใหญ่มากคือขนาดหนา 2 นิ้วครึ่ง และกว้าง 25 นิ้ว ซึ่งแข็งแรงพอ โครงสร้างช่วงบนเป็นเสาไม้ขึ้นไปรับโครงหลังคา ซึ่งมีชิ้นส่วนของ อะเส ชื่อ ดั้ง จันทันและแป ตรงชายคามีเชิงชายปิดไว้ หลังคามุงกระเบื้องลอน

โครงสร้างของหอแจกวัดปทุมคงคามีความพิเศษ คือด้านกว้างมี3ช่วงเสาโดยระยะห่างของเสาช่วงกลางกว้างถึง8.00เมตร เพราะไม้ที่นำมาใช้มีขนาดใหญ่และเป็นไม้เนื้อแข็งจึงสามารถรองรับน้ำหนักได้ ภายในทำการตีฝ้าเพดานไม้ซึ่งได้ทำเพิ่มภายหลัง จากการที่ได้มีการปรับปรุงมาเรื่อยๆ จึงทำให้สภาพโครงสร้างมีความแข็งแรง สามารถใช้งานได้อีกนาน ภายในของชั้นล่างจะเป็นพื้นคอนกรีตและทำผิวเป็นหินขัด

ภาพประกอบ 54 โครงสร้างเสาคอนกรีตที่ต่อเติมเพื่อให้สูงขึ้น

ภาพประกอบ 55 โครงสร้างช่วงล่าง ที่มีเสาคอนกรีต คาน ตงและพื้นไม้ชั้นบน ส่วนพื้นชั้นล่างเป็นพื้นคอนกรีตทำผิวขัดมัน

2. สภาพการใช้งาน หอแจกวัดปทุมคงคา ปัจจุบันยังคงใช้งานอยู่ การใช้งานจะมีทั้งการใช้งานในทางศาสนา และงานเกี่ยวกับชุมชน ทางศาสนาใช้ใน งานประเพณีต่าง ๆ และการเทศน์มหาชาติ โดยเฉพาะการเทศน์มหาชาติใช้ชั้นบนของหอแจก โดยจะมีคนมาฟังเทศน์ประมาณ 400-500 คน นอกจากนี้ใช้เป็นสำหรับการบำเพ็ญกุศลศพ ส่วนงานเกี่ยวกับชุมชน จะใช้

เป็นสถานที่ประชุมขององค์การบริหารส่วนตำบล การประชุมที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์
จัดขึ้น การประชุมของเกษตรอำเภอ นอกจากนี้ยังใช้เป็นสถานที่ของการเลือกตั้งอีกด้วย

3. สภาพปัญหา หอแจกวัดปทุมคงคาจัดได้ว่าเป็นหอแจกที่มีสภาพดี เนื่องจากมีการ
บำรุงรักษาอยู่ตลอดเวลา โครงสร้างยังใช้งานได้ดี ขนาดของหอแจกก็มีขนาดที่สามารถรองรับจำนวน
คนได้ ซึ่งถ้ามีมากก็จะใช้พื้นที่โล่งด้านตรงข้ามที่ติดกับเมรุได้

3.1 วัดห้วยสะแกราษ เป็นวัดอยู่ในอำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ตัววัด
สร้างตั้งแต่พุทธศักราช 2371 เดิมตั้งอยู่ตรงประตูทางเข้าของวัด ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ที่กลางวัดหันหน้า
ไปทางทิศตะวันออก และได้ทำการยกพื้นให้สูงขึ้น สภาพของหอแจกจะอธิบายเป็น-แบบ คือ

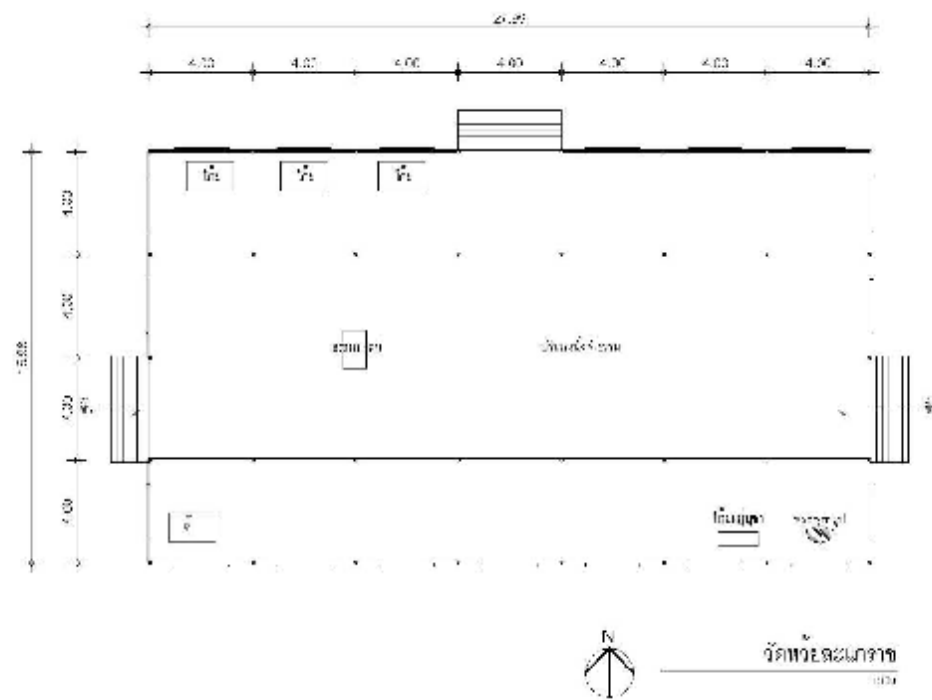
3.1.1 สภาพทางกายภาพของหอแจก

3.1.2 สภาพการใช้งานของหอแจก

3.1.3 สภาพปัญหา

1. สภาพทางกายภาพของหอแจก อธิบายได้ดังนี้

1.1 สภาพอาคารหอแจกของวัดห้วยสะแกราษ เป็นหอแจกที่มีชั้นเดียว
ขนาดกว้าง 4ห้อง ระยะห่างของเสาชั้นล่าง 4.00 เมตร มีความยาว 7 ห้อง ระยะห่างช่วงเสา 4.00 เมตร
โดยยกสูงจากพื้นประมาณ 1.10เมตร เป็นหอแจกทึบ มีผนังไม้แบบตีเกล็ดทางนอนและมีหน้าต่างทุก
ช่วงเสา รูปทรงหลังคาเป็นหลังคาจั่วที่หน้าบันมีลวดลายปูนปั้น และมีปีกยื่นออกมาโดยรอบ โดย
หลังคาจะมีการแต่งลวดลายปูนปั้นเป็นรูปนาค มีโหง่ตรงยอดของจั่ว ที่หน้าบันมีลวดลายปูนปั้นลาย
ไทย มีบันไดคอนกรีต เพื่อขึ้นไปในหอแจกมีทางเข้า 3 ทาง จากภาพประกอบที่ 54 แสดงแปลนพื้น
ของหอแจก เมื่อเข้าไปจากบันไดด้านหน้าโดยด้านซ้ายมือจะเป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูป โดยมี
ตั้งยกสูงประมาณ 40 เซนติเมตรตลอดความยาวของหอแจกและมีโถ้ห่มบูชางวางข้างพระพุทธรูป มี
ธรรมาสันอยู่ด้านในวางอยู่กลางค่อนไปทางขวา เพื่อใช้จัดกิจกรรมต่างๆ และเป็นที่จัดเทศน์มหาชาติ
บริเวณนั่งฟังธรรมจะเป็นพื้นที่โล่ง มีโถ้วางของอยู่ด้านบนของแปลน

ภาพประกอบ 56 แผนของหอแจกวัดห้วยสะแกรา

ภาพประกอบ 57 รูปทรงของหอแจก

ภาพประกอบ 58 รูปด้านข้าง ที่บันไดทางขึ้นอยู่ตรงกลาง

ภาพประกอบ 59 บันไดทางขึ้นด้านข้าง

ภาพประกอบ 60 พระพุทธรูปและโต๊ะหมู่บูชา โดยมีการยกพื้นสูงขึ้นเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป

1.2 สภาพโครงสร้างหอแจก เป็นโครงสร้างไม้ โครงสร้างช่วงล่างเป็นเสาคอนกรีตสูงถึงคานเป็นเสาที่ทำขึ้นเมื่อมีการย้ายจากตำแหน่งเดิม มีคานไม้พาดระหว่างเสา ตงไม้และพื้นไม้วางบนคานอีกที โครงสร้างช่วงบนเป็นเสาไม้ขึ้นไปรับโครงหลังคา ซึ่งมีชิ้นส่วนของอะเส ชื่อ คั้ง จันทันและแป ตรงชายคาและมีการใช้ไม้ทำเป็นฝ้าเพดาน หลังคามุงกระเบื้องลอน

ภาพประกอบ 61 โครงสร้างช่วงล่าง

ภาพประกอบ 62 โครงสร้างช่วงบน โดยมีเสาไม้ขึ้นไปรับโครงหลังคาไม้ และได้ทำฝ้าเพดานไม้ปิดเอาไว้

2. สภาพการใช้งาน หอแจกวัดห้วยสะแกราช ปัจจุบันยังคงใช้งานอยู่ การใช้งานจะมีทั้งการใช้งานในทางศาสนา และงานเกี่ยวกับชุมชนทางศาสนา ใช้ในการบำเพ็ญกุศลศพ งานประเพณีต่างๆ และการเทศน์มหาชาติโดยจะมีคนมาฟังเทศน์ประมาณ 400-500 คน สำหรับงานที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคืองานวันครบรอบของหลวงปู่ก้อนที่จะมีคนมามากเป็นพิเศษ สำหรับงานเกี่ยวกับชุมชน จะใช้เป็นสถานที่ประชุมขององค์การบริหารส่วนตำบล การประชุมที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์จัดขึ้น การประชุมของเกษตรอำเภอ นอกจากนี้ยังใช้เป็นสถานที่ของการเลือกตั้งอีกด้วย

3. สภาพปัญหา หอแจกวัดห้วยสะแกราชอยู่ในสภาพดีพอใช้ ที่เป็นปัญหาคือหลังคามีบางจุดที่มีรอยรั่ว ทำให้เมื่อฝนตกน้ำจะรั่วเข้ามาข้างในได้ซึ่งทางเจ้าอาวาสกำลังจะร่วมกับชาวบ้านเพื่อซ่อมแซม สำหรับสภาพโครงสร้างมีความแข็งแรงสามารถใช้งานได้อีกนาน ปัญหาด้านการใช้งาน หอแจกมีขนาดเล็กและเป็นชั้นเดียว ซึ่งอยากจะทำเป็น 2 ชั้นและย้ายที่ไปข้างหลัง เพื่อให้มีพื้นที่ด้านหน้าสำหรับใช้งาน

3.1 วัดคอนแสนสุข ตั้งอยู่ที่ตำบล อำเภอบรรพตพิสัย เป็นวัดที่มีหอแจกเก่าที่ยังรักษาสภาพเดิมไว้ สภาพของหอแจกจะอธิบายเป็น - แบบ คือ

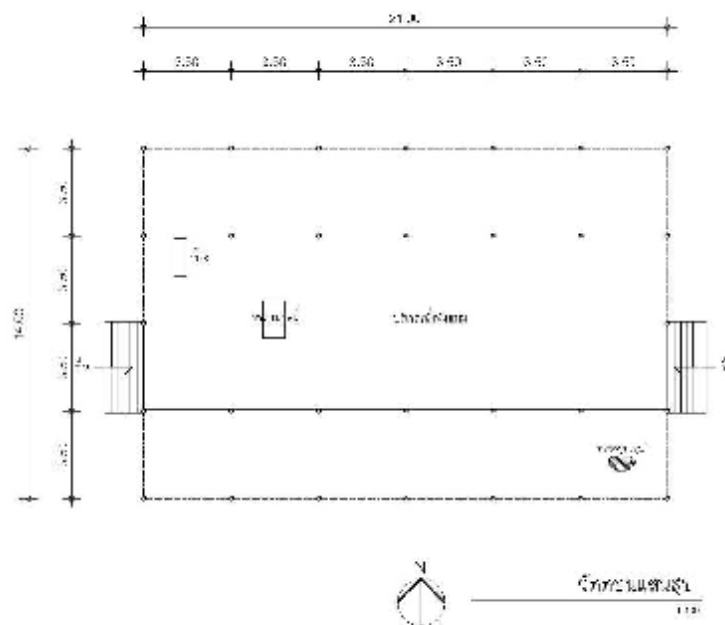
3.2.1 สภาพทางกายภาพของหอแจก

3.2.2 สภาพการใช้งานของหอแจก

3.2.3 สภาพปัญหา

1. สภาพทางกายภาพของหอแจก อธิบายได้ดังนี้

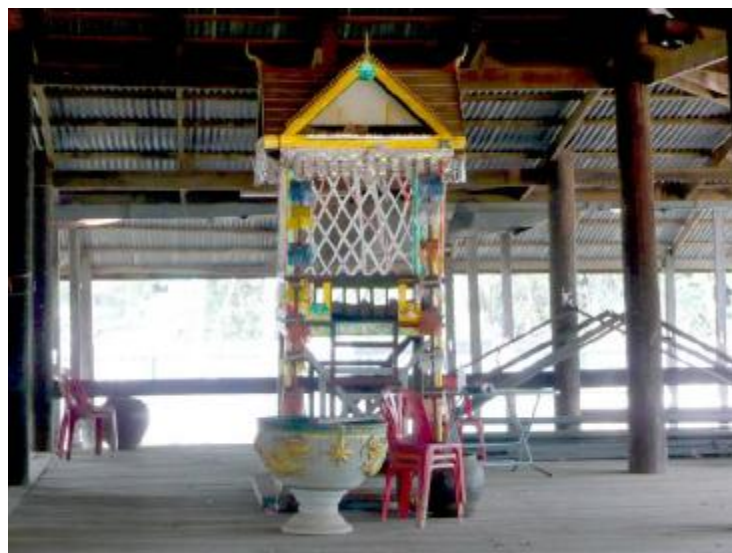
1.1 สภาพทางกายภาพของหอแจก เป็นหอแจกยกพื้นสูงประมาณ 1.20 เมตร ด้านล่างโล่ง ด้านบนเป็นหอแจกแบบโปร่ง เป็นทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านกว้างมีความกว้าง 4 ห้อง แต่ละช่วงมีระยะห่าง 3.50 เมตร ด้านยาวมีความยาว 6 ห้อง แต่ละช่วงมีระยะห่าง 3.50 เมตร หลังคาเป็นทรงจั่วมีชายคายื่นออกมาโดยรอบ จากภาพประกอบที่ 61 บันไดทางขึ้นอยู่ด้านหน้าของหอแจก โดยเป็นบันไดปูนเพื่อเน้นทางเข้า เมื่อเข้าไปในหอแจกจะมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ด้านซ้ายของหอแจก บริเวณที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปจะยกพื้นสูงประมาณ 35 เซนติเมตร ยาวตลอดความยาวของหอแจก พื้นที่ยกสูงนี้ยังใช้เป็นที่นั่งของพระสงฆ์เมื่อมีการทำพิธีทางศาสนา เมื่อเข้าสู่หอแจกด้านขวามือจะมีกลอนขนาดใหญ่วางไว้ ด้านในจะมีธรรมมาศน์วางอยู่ตรงกลางและมีช่องวางไว้สำหรับมือของธรรมมาศน์ ผนังหอแจกจะเป็นลูกกรงไม้สูงประมาณ 1.10 เมตร

ภาพประกอบ 63 แปลนของหอแจกวัดคอนแสนสุข

ภาพประกอบ 64 พระพุทธรูปประดิษฐานด้านซ้ายของทางขึ้น

ภาพประกอบ 65 ธรรมาสน์ อยู่ตรงกลางของหอแจก

1.2 สภาพโครงสร้างหอแจก เป็นโครงสร้างไม้ โครงสร้างช่วงล่างเป็นเสาไม้ สูง 1.10 เมตร โครงสร้างที่เหลือเป็น คานไม้ ตงไม้และพื้นไม้อยู่บนคานอีกที โครงสร้างช่วงบนเป็น เสาไม้ขึ้นไปรับโครงหลังคา ซึ่งมีชิ้นส่วนของอะเส ชื่อ คั้ง จันทันและแป หลังคามุงด้วยสังกะสี

ภาพประกอบ 66 โครงสร้างหลังคา ประกอบด้วยเสา ชื่อ อะเส คั้ง ออกไก่ จันทัน และแป

ภาพประกอบ 67 โครงสร้างช่วงล่าง ประกอบด้วยเสาไม้ คานไม้ ตงไม้

ภาพประกอบ 68 เสา คาน ตงและพื้นไม้

2. สภาพการใช้งาน หอแจกวัดคอนแสนสุขยังคงใช้งานอยู่ จะมีทั้งการใช้งานในทางศาสนา และงานเกี่ยวกับชุมชนทางศาสนา ใช้ในการบำเพ็ญกุศลศพ งานประเพณีต่างๆ และการเทศน์มหาชาติโดยจะมีคนมาฟังเทศน์ประมาณ 200-300 คน สำหรับงานเกี่ยวกับชุมชน จะใช้เป็นสถานที่ประชุมของเทศบาล ตำบลไทรโย่ง การประชุมที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์จัดขึ้น การประชุมของเกษตรอำเภอ นอกจากนี้ยังใช้เป็นสถานที่ของการเลือกตั้งอีกด้วย

3. สภาพปัญหา หอแจกวัดคอนแสนสุขอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างเก่า มีการซ่อมแซมไม่มาก แต่สภาพโครงสร้างยังใช้งานได้ มีส่วนที่ชำรุดซึ่งไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้าง ได้แก่ ลูกกรงอาคารซึ่งได้นำไม้มาตีขวางไว้และสังกะสีบางจุดที่รั่ว ปัญหาด้านการใช้งานปัจจุบันมีคนเข้ามาใช้มากขึ้นจึงมีขนาดไม่เพียงพอ จากสภาพปัญหานี้ทำให้เจ้าอาวาสและชาวบ้านมีความคิดที่จะทำการปรับปรุงและซ่อมแซมรวมไปถึงการอนุรักษ์หอแจกไว้

ภาพประกอบ 69 ส่วนที่ชำรุดคือลูกกรงอาคารที่ใช้ไม้มาตีปิดไว้

ภาพประกอบ 70 ลูกกรงบันไดที่ชำรุด

3.2 การศึกษาสภาพปัจจุบันและสภาพปัญหาของหอแจกอีสาน ในจังหวัด

กาฬสินธุ์ ได้แก่ วัดอุมังคละนาเรียง วัดบูรพาโคกเครือและวัดสว่างโพธิ์ชัย

3.2.1 วัดอุมังคละนาเรียง เป็นวัดอยู่ในอำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ ตัววัดสร้างตั้งแต่พุทธศักราชที่ 2410 หอแจกหลังนี้สร้างแทนหอแจกเดิมที่ชำรุด เดิมตั้งอยู่ตรงประตูทางเข้าของวัด ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ริมรั้ววัดและยกพื้นสูงขึ้น สภาพของหอแจกจะอธิบายเป็น 3 แบบคือ

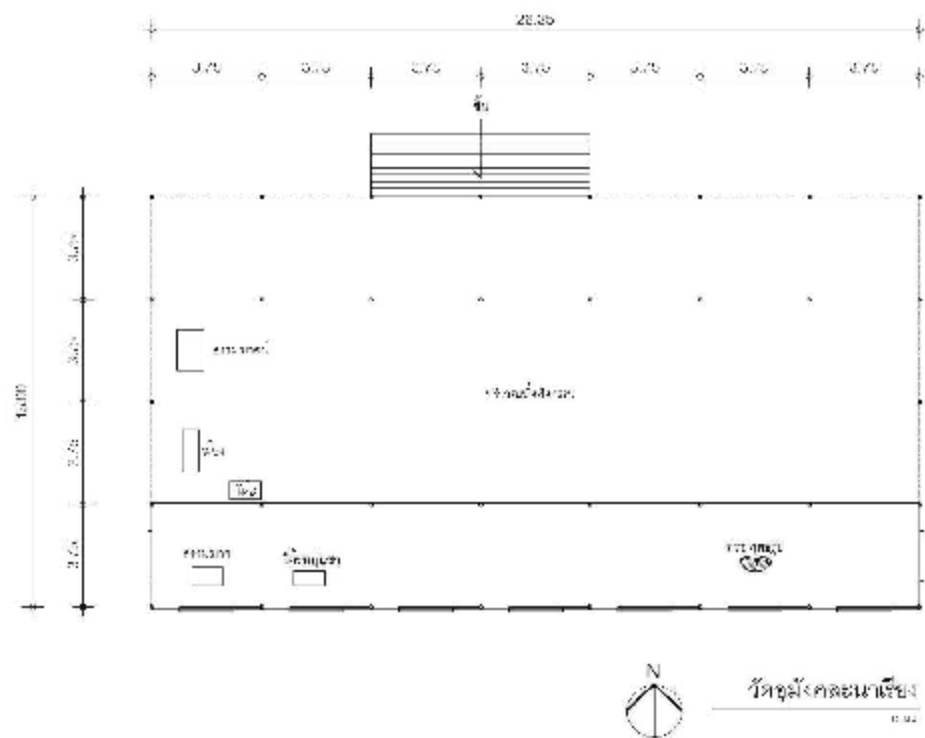
- 1) สภาพทางกายภาพของหอแจก
- 2) สภาพการใช้งานของหอแจก
- 3) สภาพปัญหา

1. สภาพทางกายภาพของหอแจก อธิบายได้ดังนี้

1.1 สภาพทางกายภาพของหอแจก เป็นหอแจกไม้ยกพื้นสูงกึ่งโปรงกึ่งทึบ เป็นทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านกว้างมีความกว้าง 4 ห้อง แต่ละช่วงเสามีระยะห่าง 3.75 เมตร ด้านยาวมีความยาว 7 ห้อง แต่ละห้องมีระยะห่าง 3.75 เมตร หลังคาเป็นทรงจั่วมีชายคายื่นออกมาโดยรอบ บันไดทางขึ้นอยู่ด้านข้างของอาคารเป็นบันไดคอนกรีต จากภาพประกอบที่ 70 เมื่อเข้าไปในหอแจก จะมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ทางซ้ายมือบริเวณที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปจะยกพื้นสูงประมาณ 30 เซนติเมตรยาวตลอดความยาวของหอแจก พื้นที่ยกสูงนี้ยังใช้เป็นที่นั่งของพระสงฆ์เมื่อมีการทำพิธีทางศาสนา มีโต๊ะหมู่บูชาและธรรมาสน์เก่าอยู่ด้านขวามือของทางเข้า โถงกลางเป็นที่ให้ชาวบ้านนั่งฟังธรรม มีธรรมาสน์อีกหลังและม็องอยู่ริมผนังทิศตะวันตก ผนังหอแจกส่วนที่โปรงจะเป็นผนังไม้ตีเกล็ดซ้อนทางนอนสูงประมาณ 1.10 เมตร ด้านบนเป็นลูกกรงเหล็กดัดสูงถึงอะเส ผนังหอแจกส่วนที่ทึบจะเป็นผนังไม้ตีเกล็ดซ้อนทางนอนโดยตีปิดที่ช่วงยกพื้นสูง โดยมีหน้าต่างทุกช่วงเสา

ภาพประกอบ 71 รูปทรงของหอแจก

ภาพประกอบ 72 แพลนหอแจกวัดดุมังคละนาเรียง

ภาพประกอบ 73 รูปด้านข้าง บ้านไคจะขึ้นตรงด้านข้าง

ภาพประกอบ 74 รูปด้านหน้า

ภาพประกอบ 75 สภาพภายใน เมื่อขึ้นไปจะเห็นพื้นที่ยกขึ้นตลอดด้านยาวของหอแจก

ภาพประกอบ 76 พระพุทธรูปจะประดิษฐานอยู่ด้านซ้ายมือ

ภาพประกอบ 77 ผนังส่วนโปร่งเป็นไม้ซ้อนเกล็ดทางนอนสูงประมาณ 1.10 เมตร ส่วนบนเป็น
ลูกกรงเหล็กผนังส่วนทึบเป็นไม้ซ้อนเกล็ดทางนอน

1.2 สภาพโครงสร้างหอแจก เป็นโครงสร้างไม้ โครงสร้างช่วงล่างเป็นเสา
คอนกรีตและคานคอนกรีต มีตงไม้และพื้นไม้อยู่บนคานอีกที โครงสร้างช่วงบนเป็นเสาไม้ขึ้นไปรับ

โครงหลังคา ซึ่งมีชิ้นส่วนของ อะเส ชื่อ ดั้ง จันทันและแป หลังคามุงด้วยสังกะสี ตรงจั่วของหลังคา มีป้านลมไม้ตัดแต่งเป็นรูปหัวพญานาค

ภาพประกอบ 78 โครงสร้างช่วงล่างเป็นเสาและคานคอนกรีต

ภาพประกอบ 79 โครงสร้างช่วงบนเป็นเสาไม้ ชื่อ อะเส ชื่อ ดั้ง ออกไก่ จันทันและแป โดยมุงหลังคาด้วยสังกะสี

ภาพประกอบ 80 ป้านลมที่แต่งเป็นรูปพญานาค

2. สภาพการใช้งานของหอแจก จากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มพบว่าหอแจกของวัดอัมมังคละนาเรียง ยังมีการใช้งานอยู่เป็นประจำ กิจกรรมที่ใช้มีทั้งกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมของชุมชน กิจกรรมทางศาสนาใช้ในงานบุญฮีต 12 ใช้เป็นหอฉันของพระในวัด ใช้เป็นที่ฟังเทศน์ในวันพระ สำหรับกิจกรรมที่ชุมชนมาทำ ได้แก่ การจัดงานฌาปนกิจ ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนวันอาทิตย์ การประชุมของกลุ่มสหกรณ์เกษตรกร การประชุมชาวบ้านขององค์การบริหารส่วนตำบลและเป็นหน่วยเลือกตั้ง จำนวนผู้ที่เข้ามาร่วมกิจกรรมขึ้นกับกิจกรรมที่จัดขึ้น มีจำนวนตั้งแต่ 50–500 คน

ภาพประกอบ 81 การใช้หอแจกเป็นศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

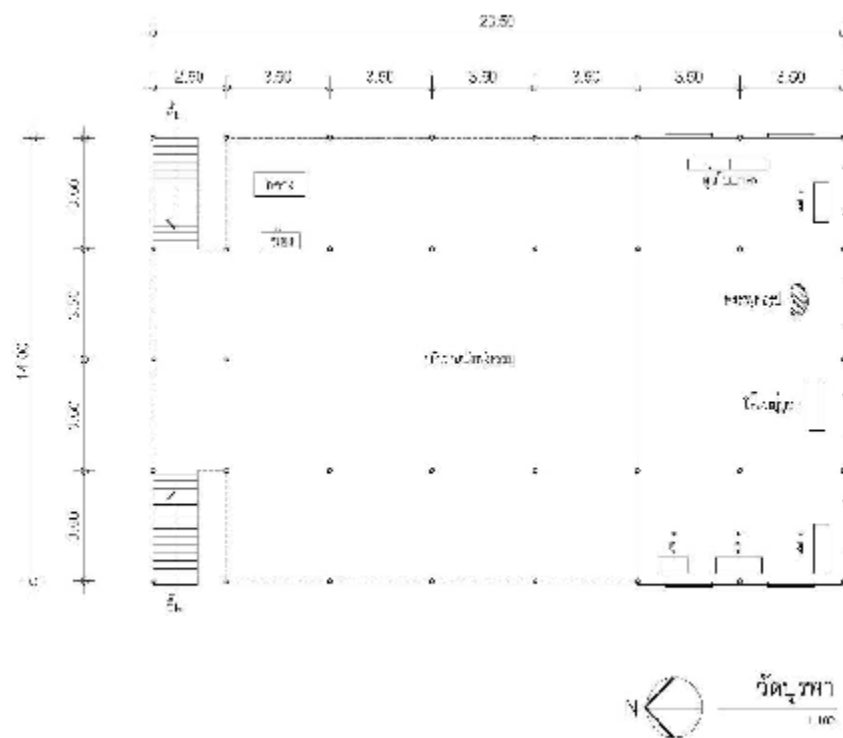
3. สภาพปัญหา ปัญหาจากสภาพทางกายภาพ เนื่องจากเป็นหอแจกไม้ที่สร้างมาเป็นเวลานานแล้ว จึงมีการชำรุดบ้างในบางส่วน แต่ในส่วนของโครงสร้างยังคงใช้การได้ ส่วนที่ชำรุดไม่ได้เป็นโครงสร้างเช่นป้านลมไม้ เป็นต้น สำหรับส่วนที่เป็นปัญหาคือส่วนที่ทำขึ้นใหม่เมื่อทำการยกพื้นให้สูงขึ้นโดยได้ทำการหล่อเสาและคานคอนกรีต โดยคานที่หล่อขึ้นมามีขนาดเล็กจนทำให้รับน้ำหนักพื้นได้ไม่ดี ปัญหาจากสภาพการใช้งาน ขนาดของหอแจกมีขนาดเล็กไม่สามารถรองรับจำนวนคนในชุมชนได้พอเพียง อย่างไรก็ตามมีคนมากมาก็จะใช้พื้นที่โล่งด้านหน้าได้

3.3 วัดบูรพาโคกเครือ เป็นวัดอยู่ในอำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ หอแจกหลังนี้สร้างแทนหอแจกเดิมที่ชำรุดเดิมตั้งอยู่ตรงประตูทางเข้าของวัด ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ริมรั้ววัดหันหน้าไปทางทิศตะวันออก และได้ทำการยกพื้นให้สูงขึ้น สภาพของหอแจกจะอธิบายเป็น 3 แบบ คือ

1. สภาพทางกายภาพของหอแจก
2. สภาพการใช้งานของหอแจก
3. สภาพปัญหา

1. สภาพทางกายภาพของหอแจก อธิบายได้ดังนี้

1.1 สภาพทางกายภาพของหอแจก เป็นหอแจกยกพื้นสูงประมาณ 2.20 เมตร ด้านล่างเป็นที่เก็บของ ด้านบนเป็นหอแจกกึ่งโปร่งกึ่งทึบ เป็นทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านกว้างมีความกว้าง 4 ห้อง แต่ละช่วงเสามีระยะห่าง 3.50 เมตร ด้านยาวมีความยาว 6 ห้อง แต่ละช่วงเสามีระยะห่าง 3.50 เมตร หลังคาเป็นทรงจั่วมีชายคายื่นออกมาโดยรอบ บันไดทางขึ้นอยู่ด้านหน้าของหอแจกโดยบันไดเป็นมุขยื่นออกมาอีก 1 ช่วงเสาเพื่อเน้นทางเข้า บันไดขึ้นได้ 2 ทาง จากภาพประกอบที่ 80 เมื่อเข้าไปใน หอแจกจะมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ด้านในสุดของหอแจก บริเวณที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปจะยกพื้นสูงประมาณ 30 เซนติเมตรยาวตลอดความกว้างของหอแจก พื้นที่ยกสูงนี้ยังใช้เป็นที่นั่งของพระสงฆ์เมื่อมีการทำพิธีทางศาสนา บริเวณนี้ยังมีโต๊ะหมู่บูชาตู้เก็บของ ตู้เก็บบาตรวางอยู่ เมื่อเข้าสู่หอแจกด้านซ้ายมือจะมีกลองขนาดใหญ่วางไว้ ถัดจากกลองไปจะเป็นป้ายการเลือกตั้ง และถัดไปจะมีบันไดอีกตัวด้านข้างเพื่อลงไปสำหรับนำภาชนะที่ใช้ไปทำความสะอาด มีโถงสำหรับชาวบ้านนั่งฟังธรรม ผนังหอแจกส่วนที่โปร่งจะเป็นลูกกรงไม้สูงประมาณ 1.10 เมตร ด้านบนเป็นลูกกรงเหล็กค้ำสูงถึงอะเส ผนังหอแจกส่วนที่ทึบจะเป็นผนังไม้ดีเกล็ดซ้อนทางนอนโดยตีปิดที่ด้านข้าง 2 ช่วงเสา และมีหน้าต่างทุกช่วงเสาของผนังทึบ

ภาพประกอบ 82 แผนวัดบูรพาโคกเครือ

ภาพประกอบ 83 รูปทรงของหอแจก

ภาพประกอบ 84 บ้านไคทางขึ้นหอแจกอยู่ด้านหน้าโดยทำเป็นมุขยื่นออกมา

ภาพประกอบ 85 ด้านหน้าของหอแจก จะเห็นกลองวางอยู่ด้านซ้าย

ภาพประกอบ 86 ด้านในสุดเป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูป โดยยกพื้นขึ้นสูงประมาณ 30 เซนติเมตร

ภาพประกอบ 87 ผนังโปร่งที่เป็นลูกกรงสูงประมาณ 1.10 เมตร ส่วนบนเป็นลูกกรงเหล็กดัดสูงถึงอะเส

1.2 สภาพโครงสร้างหอแจก เป็นโครงสร้างไม้ โครงสร้างช่วงล่างเป็นเสาคอนกรีตที่ทำขึ้นเพื่อยกหอแจกให้สูงขึ้นโดยต่อกับเสาไม้เดิม มีคานไม้ มีตงไม้และพื้นไม้อยู่บนคานอีกที โครงสร้างช่วงบนเป็นเสาไม้ขึ้นไปรับโครงหลังคา ซึ่งมีชิ้นส่วนของ อดะเส ฉื่อ คั้ง จันทันและแปหลังคามุงด้วยสังกะสี ตรงจั่วของหลังคามีป้านลมไม้ตัดแต่งเป็นรูปหางหงส์

ภาพประกอบ 88 โครงสร้างช่วงล่าง จะเห็นว่าเสาไม้เดิมต่อกับเสาคอนกรีต มีคานพากระหว่างเสา มีตงไม้วางถี่ๆ บนคาน และมีพื้นไม้วางบนตง

ภาพประกอบ 89 โครงสร้างหลังคา จะประกอบด้วยเสา ฉื่อ อดะเส คั้ง ออกไก่ จันทัน และแปที่เป็นโครงสร้างไม้ โดยมุงหลังคาด้วยสังกะสี

2. สภาพการใช้งานของหอแจก จากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม พบว่าหอแจกของวัดบูรพาโคกเครือ ยังมีการใช้งานอยู่เป็นประจำ กิจกรรมที่ใช้มีทั้งกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมของชุมชน กิจกรรมทางศาสนาใช้ในงานบุญฮีด 12 ใช้เป็นหอฉันของพระในวัด ใช้เป็นที่พึ่งเทศน์ในวันพระ สำหรับกิจกรรมที่ชุมชนมาทำ ได้แก่ การจัดงานฌาปนกิจ การประชุมของสาธารณสุข การประชุมของกลุ่มสหกรณ์เกษตรกร การประชุมชาวบ้านขององค์การบริหารส่วนตำบลและเป็นหน่วยเลือกตั้ง จำนวนผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมขึ้นกับกิจกรรมที่จัดขึ้น เช่น วันพระวันศีล มีจำนวนตั้งแต่ 50-100 คน ส่วนในงานบุญประเพณีมีจำนวนประมาณ 200-300 คน

ภาพประกอบ 90 บอร์ดเลือกตั้ง

3. สภาพปัญหา ปัญหาจากสภาพทางกายภาพ เนื่องจากเป็นหอแจกไม้ที่สร้างมาเป็นเวลานานแล้ว จึงมีการชำรุดบ้างในบางส่วน แต่ในส่วนของโครงสร้างยังคงใช้การได้ ส่วนที่ชำรุดไม่ได้เป็นโครงสร้างเช่น ปานลมไม้ และลูกกรงไม้ที่มีบางชิ้นส่วนหลุดไปเป็นต้น ปัญหาจากการใช้งาน ขนาดของหอแจกมีขนาดเล็กไม่สามารถรองรับจำนวนคนในชุมชนได้พอเพียง

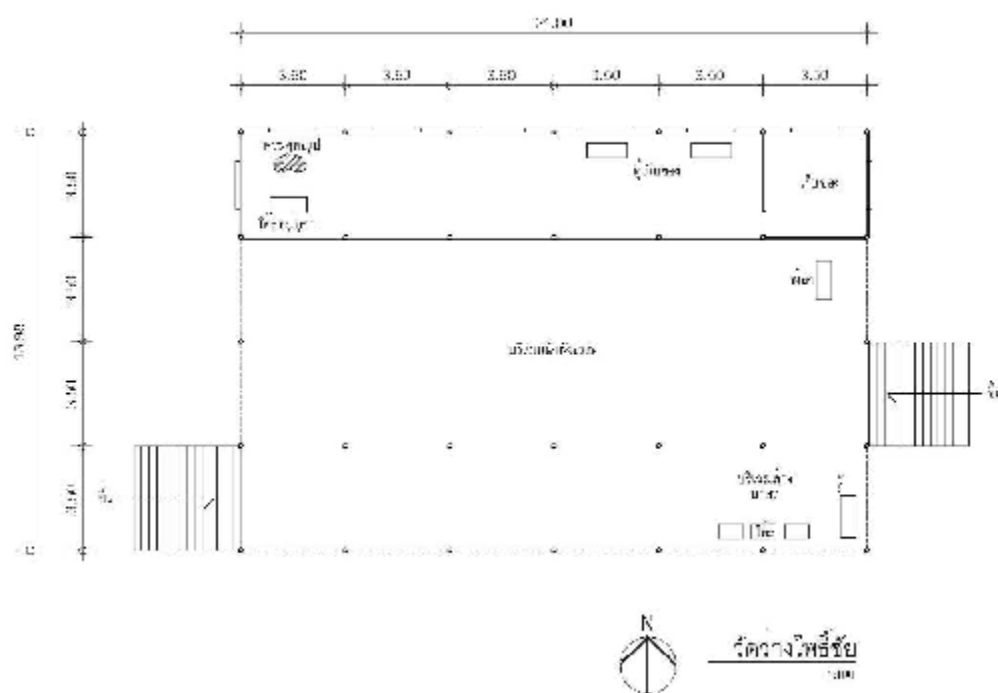
วัดสว่างโพธิ์ชัย เป็นวัดอยู่ในอำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เดิมหอแจกตั้งอยู่ตรงประตูทางเข้าของวัด ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ริมรั้ววัดหันหน้าไปทางทิศตะวันออก และได้ทำการยกพื้นให้สูงขึ้น สภาพของหอแจกจะอธิบายเป็น 3 แบบ คือ

1. สภาพทางกายภาพของหอแจก
2. สภาพการใช้งานของหอแจก

3. สภาพปัญหา

1. สภาพทางกายภาพของหอแจก อธิบายได้ดังนี้

1.1 สภาพของหอแจก เป็นหอแจกยกพื้นสูงประมาณ 2.00 เมตร ด้านล่างเป็นที่เก็บของ ด้านบนเป็นหอแจกกิ่งโปรงกิ่งทึบ เป็นทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านกว้างมีความกว้าง 4 ช่วงเสา แต่ละช่วงมีระยะห่าง 3.50 เมตร ด้านยาวมีความยาว 6 ช่วงเสา แต่ละช่วงมีระยะห่าง 3.50 เมตร หลังคาเป็นทรงจั่วมีชายคายื่นออกมาโดยรอบ โดยชายคาที่ยื่นออกมาจะทำเป็น 2 ชั้น ป้านลมจะทำเป็นลายพญานาคมีโหง้อยู่ตรงยอดบนสุดของป้านลม บันไดทางขึ้นอยู่ด้านหน้าของหอแจกโดยบันไดเป็นมุขยื่นออกมาอีก 1 ช่วงเสาเพื่อเน้นทางเข้า บันไดขึ้นที่ช่วงเสาแรก เมื่อเข้าไปในหอแจกจะมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ด้านซ้ายของหอแจกมีประตูเหล็กม้วนติดตั้งไว้ 2 ด้านเพื่อกันขโมย บริเวณที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปจะยกพื้นสูงประมาณ 25 เซนติเมตรยาวตลอดความยาวของหอแจก พื้นที่ยกสูงนี้ยังใช้เป็นที่นั่งของพระสงฆ์เมื่อมีการทำพิธีทางศาสนา เมื่อเข้าสู่หอแจกด้านขวามือจะมีกลองขนาดใหญ่วางไว้ ถัดจากกลองไปจะเป็นป้ายติดประกาศ ผังหอแจกส่วนที่โปรงจะเป็นลูกกรงไม้สูงประมาณ 1.10 เมตร ผังหอแจกส่วนที่ทึบจะเป็นผนังไม้ดีเกล็ดซ้อนทางนอนโดยตีปิดที่ด้านข้าง 1 ช่วงเสา ด้านยาว 6 ช่วงเสา และมีหน้าต่างช่วงเสาด้านหน้า

ภาพประกอบ 91 แปลนวัดสว่างโพธิ์ชัย

ภาพประกอบ 92 รูปทรงของหอแจก จะเห็นว่าชายคาที่ยื่นออกมาทำเป็น 2 ชั้น

ภาพประกอบ 93 รูปด้านหน้าของหอแจก บันไดจะขึ้นด้านหน้าฝั่งขวา

ภาพประกอบ 94 พระพุทธรูปจะประดิษฐานด้านซ้ายมือของหอแจก

1.2 สภาพโครงสร้างหอแจก เป็นโครงสร้างไม้ โครงสร้างช่วงล่างเป็นเสาคอนกรีตสูงถึงคานเป็นเสาที่ทำขึ้นเมื่อมีการย้ายจากตำแหน่งเดิม มีคานไม้พากระหว่างเสา ตงไม้และพื้นไม้ โครงสร้างช่วงบนเป็นเสาไม้ขึ้นไปรับโครงหลังคา ซึ่งมีชิ้นส่วนของ อดะเส ชื่อ ดั้ง จันทัน และแป ตรงชายคาที่ทำเป็น 2 ชั้นจะมีไม้พุกยึดระหว่างจันทัน หลังคามุงด้วยสังกะสี

ภาพประกอบ 95 โครงสร้างหลังคาเป็นโครงสร้างไม้หลังคา จะประกอบด้วยเสา ชื่อ อดะเส ชื่อ ดั้ง จันทัน และแปที่เป็นโครงสร้างไม้ โดยมุงหลังคาด้วยสังกะสี

ภาพประกอบ 96 พุกไม้ที่ยึดระหว่างจันทันเพื่อทำหลังคาเป็น 2 ชั้น

ภาพประกอบ 97 โครงสร้างช่วงล่าง มีเสาคอนกรีตสูงถึงคาน โครงสร้างส่วนอื่นเป็นไม้

2. สภาพการใช้งานของหอแจก จากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม พบว่าหอแจกยังมีการใช้งานอยู่เป็นประจำ กิจกรรมที่ใช้มีทั้งกิจกรรมทางศาสนา และกิจกรรมของชุมชน กิจกรรมทางศาสนาใช้ในงานบุญฮีด 12 ใช้เป็นหอฉันของพระในวัด ใช้เป็นที่ฟังเทศน์ในวันพระ

สำหรับกิจกรรมที่ชุมชนมาทำ ได้แก่ การจัดงานฌาปนกิจ การประชุมของสาธารณสุข การประชุมของกลุ่มสหกรณ์เกษตรกร การประชุมชาวบ้านขององค์การบริหารส่วนตำบลและเป็นหน่วยเลือกตั้ง จำนวนผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมขึ้นกับกิจกรรมที่จัดขึ้น เช่น วันพระวันศีลมีจำนวนตั้งแต่ 50–100 คน ส่วนในงานบุญมีคนมาร่วมงานประมาณ 200-400คน

3. สภาพปัญหา ปัญหาจากสภาพทางกายภาพ เนื่องจากเป็นหอแจกไม้ที่สร้างมาเป็นเวลานานแล้ว จึงมีการชำรุดบ้างในบางส่วน แต่ในส่วนของโครงสร้างยังคงใช้การได้ ส่วนที่ชำรุดไม่ได้เป็นโครงสร้างเช่น ปานลมไม้ และลูกกรงไม้ที่มีบางชิ้นส่วนหลุดไปเป็นต้น ปัญหาจากการใช้งาน ขนาดของหอแจกมีขนาดเล็กไม่สามารถรองรับจำนวนคนในชุมชนได้พอเพียง

ภาพประกอบ 98 ส่วนที่ชำรุด เช่น ปานลม และลูกกรงบันได

ภาพประกอบ 99 การชำระในส่วน เช่น ลูกกรงไม้ตรงราวบันได

วัดในจังหวัดสกลนคร ได้แก่ วัดป่าอุดมสมพร วัดศรีบุญเรือง และ วัดศรีสะอาด

วัดป่าอุดมสมพร เป็นวัดอยู่ในอำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ตัววัดสร้างตั้งแต่พุทธศักราชที่ 2410 หอแจกหลังนี้สร้างแทนหอแจกเดิมที่ชำรุด เดิมตั้งอยู่ตรงประตูทางเข้าของวัด ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ริมรั้ววัดและยกพื้นสูงขึ้น สภาพของหอแจกจะอธิบายเป็น 3 แบบ คือ

1. สภาพทางกายภาพของหอแจก
2. สภาพการใช้งานของหอแจก
3. สภาพปัญหา

1. สภาพทางกายภาพของหอแจก อธิบายได้ดังนี้

1.1 สภาพทางกายภาพของหอแจก เป็นหอแจกไม้ยกพื้นสูงถึงโปรงถึงทึบ เป็นทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านกว้างมีความกว้าง 4 ห้อง แต่ละช่วงมีระยะห่าง 3.50 เมตร ด้านยาวมีความยาว 7 ห้อง แต่ละช่วงมีระยะห่าง 3.50 เมตร หลังคาเป็นทรงจั่วมีชายคายื่นออกมาโดยรอบ บันไดทางขึ้นอยู่ด้านหน้าของอาคาร เมื่อเข้าไปในหอแจกจะมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ทางในสุด บริเวณที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปและรูปปั้นของอาจารย์พื้น ด้านขวาจะเป็นตู้เก็บหมอนที่ชาวบ้านนำมาถวาย ผนังหอแจกส่วนที่โปรงจะเป็นลูกกรงไม้ ผนังหอแจกส่วนที่ทึบจะเป็นผนังไม้ดีเกล็ดซ้อนทางนอนโดยตีปิดที่ช่วงยกพื้นสูง ด้านล่างพื้นเทคอนกรีต ภายในเป็นโถงโล่ง ขวามือมีดั่งวางตลอดความยาวของหอแจก โดยมีพระพุทธรูปประดิษฐานที่ด้านในสุด

ภาพประกอบ 100 ที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปและรูปปั้นของอาจารย์ฝั้น

ภาพประกอบ 101 ตู้เก็บหมอนที่ชาวบ้านนำมาถวาย

ภาพประกอบ 102 ด้านล่างเป็นโถงโล่ง

ภาพประกอบ 103 ชั้นล่างขวามีที่ตั้งวางตลอดความยาวของหอแจก และมีพระพุทธรูปประดิษฐานที่ด้านในสุด

1.2 สภาพโครงสร้างหอแจก เป็นโครงสร้างไม้ โครงสร้างช่วงล่างเป็นเสาคอนกรีตปนกับเสาไม้ มีคานไม้ ตงไม้และพื้นไม้อยู่บนคานอีกที โครงสร้างช่วงบนเป็นเสาไม้เดิม และต่อด้วยเหล็กเพื่อยกหลังคาให้สูงขึ้น โครงหลังคามีสวนประกอบดังนี้ อะเส ช่อ คั้ง จันทันและแป หลังคามุงด้วยสังกะสี ได้ทำการปิดโครงสร้างด้วยฝ้าเพดาน

ภาพประกอบ 104 หลังคาและฝ้าเพดาน

ภาพประกอบ 105 โครงสร้างช่วงล่าง

2. สภาพการใช้งานของหอแจก จากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มพบว่าหอแจกของวัดป่าอุดมสมพร ยังมีการใช้งานอยู่เป็นประจำ กิจกรรมที่ใช้มี กิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมทางศาสนาใช้ในงานบุญฮิต 12 ใช้เป็นหอฉันของพระในวัด ใช้เป็นที่ฟังเทศน์ในวันพระ เป็นที่ที่ผู้มีจิตศรัทธาจะมาถือศีล 8 ผู้มาร่วมกิจกรรมขึ้นกับกิจกรรมที่จัดขึ้น มีจำนวนตั้งแต่ 50 – 500 คน จะมีคนมามากที่สุดคือวันระลึกถึงหลวงปู่ฝั้น มีมากนับ 1,000 คน

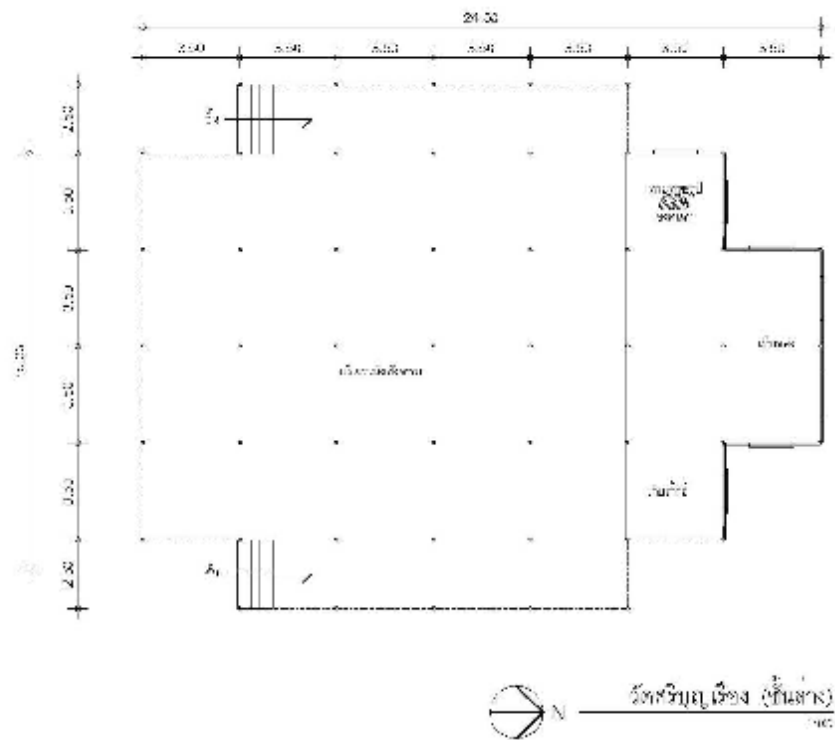
3. สภาพปัญหา ปัญหาจากสภาพทางกายภาพ เนื่องจากเป็นหอแจกไม้ที่สร้างมาและพัฒนาโดยการต่อเติมตลอดเวลา จึงอยู่ในสภาพที่ใช้งานได้ดี ปัญหาจากสภาพการใช้งาน ไม่มีปัญหาเนื่องจากมีการขยายหอแจกให้มีพื้นที่พอกับจำนวนคน

วัดศรีบุญเรือง เป็นวัดอยู่ในอำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร เดิมตั้งอยู่ตรงข้างประตูทางเข้าของวัด ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ให้ตรงกับประตูวัดหันหน้าไปทางทิศตะวันออก และได้ทำการยกพื้นให้สูงขึ้น สภาพของหอแจกจะอธิบายเป็น 3 แบบ คือ

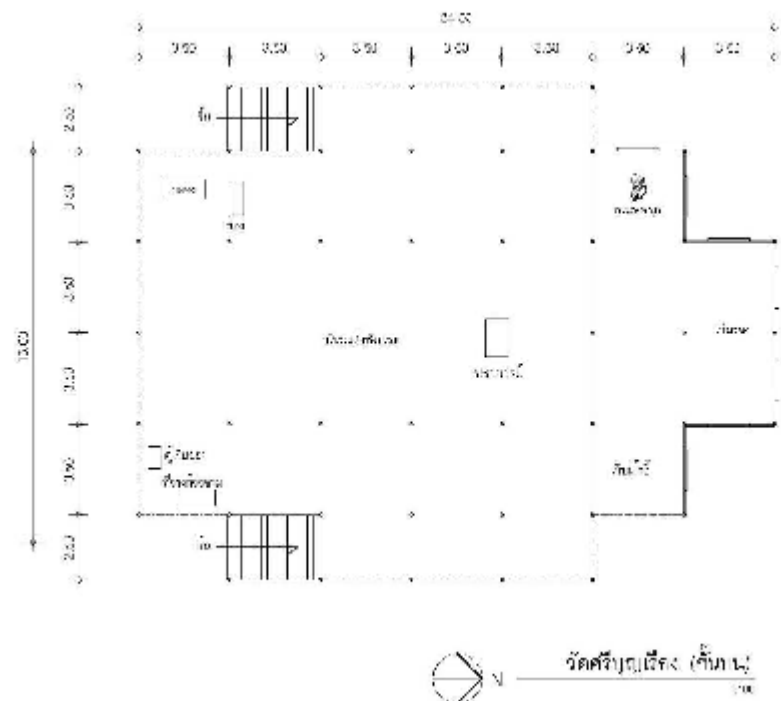
1. สภาพทางกายภาพของหอแจก
2. สภาพการใช้งานของหอแจก
3. สภาพปัญหา

1. สภาพทางกายภาพของหอแจก อธิบายได้ดังนี้

1.1 สภาพของหอแจก เป็นหอแจกยกพื้นสูงประมาณ 2.50 เมตร ด้านล่างเป็นส่วนทำกิจกรรม ด้านบนเป็นหอแจกกิ่งโปรงกิ่งทึบ เป็นทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านกว้างมีความกว้าง 4 ห้อง แต่ละช่วงมีระยะห่าง 3.50 เมตร ด้านยาวมีความยาว 6 ห้อง แต่ละห้องมีช่วงเสาห่าง 3.50 เมตร หลังคาเป็นทรงจั่วมีชายคายื่นออกมาโดยรอบ บันไดทางขึ้นอยู่ด้านข้างของหอแจกโดย บันไดขึ้นที่ช่วงเสาแรก จากภาพที่ 104 เมื่อเข้าไปในหอแจกจะมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ด้านในสุดของหอแจกมีประตูเหล็กยึดติดตั้งไว้เพื่อกันขโมย บริเวณที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปจะยกพื้นสูงประมาณ 30 เซนติเมตรยาวตลอดความกว้างของหอแจก พื้นที่ยกสูงนี้ยังใช้เป็นที่นั่งของพระสงฆ์เมื่อมีการทำพิธีทางศาสนา เมื่อเข้าสู่หอแจกด้านขวามือจะมีกลองขนาดใหญ่และฆ้องวางไว้ ตรงกลางของหอแจกจะมีธรรมาสน์ วางไว้เพื่อให้พระทำพิธีทางศาสนา ที่โถงเป็นบริเวณนั่งฟังธรรม ผนังหอแจกส่วนที่โปรงจะเป็นลูกกรงไม้สูงประมาณ 1.10 เมตร ผนังหอแจกส่วนที่ทึบจะเป็นผนังไม้ตีเกล็ดซ้อนทางนอนโดยตีปิดที่ด้านข้าง 1 ช่วงเสา ด้านกว้าง 4 ช่วงเสา ชั้นล่างเป็นที่สำหรับนั่งฟังธรรมในกรณีที่มีคนมามากและชั้นบนมีพื้นที่ไม่พอ ชั้นล่างจะมีพื้นยกสูงด้านทิศเหนือและมีพระพุทธรูปองค์เล็กประดิษฐานอยู่

ภาพประกอบ 106 หอเจกวัดศรีบุญเรือง ชั้นล่าง

ภาพประกอบ 107 หอเจกวัดศรีบุญเรือง ชั้นบน

ภาพประกอบ 108 รูปทรงของหอแจก

ภาพประกอบ 109 ด้านขวาของหอแจกจะมีกลองและฆ้องวางไว้

ภาพประกอบ 110 ด้านในจะเป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูป โดยจะยกพื้นสูงขึ้น
ตรงกลางจะมีธรรมมาศน์ตั้งอยู่

ภาพประกอบ 111 ชั้นล่างจะปูพื้นด้วยกระเบื้อง เพื่อใช้เป็นที่ทำกิจกรรม

ภาพประกอบ 112 พระพุทธรูปที่มีประดิษฐานอยู่ด้านล่าง

1.2 สภาพโครงสร้างหอแจก เป็นโครงสร้างไม้ โครงสร้างช่วงล่างเป็นเสาคอนกรีตรับเสาไม้เอาไว้ เป็นเสาที่ทำขึ้นเมื่อมีการย้ายจากตำแหน่งเดิม มีคานไม้เป็นคานค้ำพาดระหว่างเสา ตงไม้และพื้นไม้จะวางอยู่บนคาน โครงสร้างช่วงบนเป็นเสาไม้ขึ้นไปรับโครงหลังคา ซึ่งมีชิ้นส่วนของ อดเส ชื่อ ดั้ง จันทันและแป หลังคามุงด้วยสังกะสี

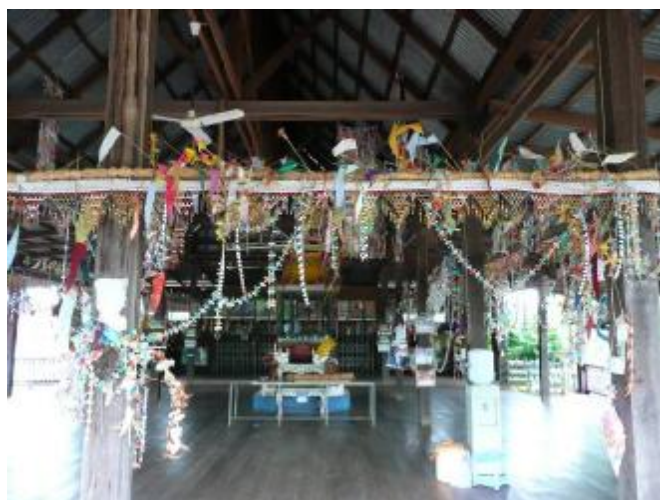

ภาพประกอบ 113 โครงสร้างช่วงล่าง คานไม้ค้ำพาดระหว่างเสา ตงไม้และพื้นไม้วางบนคาน

ภาพประกอบ 114 โครงสร้างช่วงบน ประกอบด้วย ไม้ค้ำ ไม้เสียดัง จันทันและแป

2. สภาพการใช้งานของหอแจก จากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม พบว่าหอแจกของวัดศรีบุญเรือง ยังมีการใช้งานอยู่เป็นประจำ กิจกรรมที่ใช้มีทั้งกิจกรรมทางศาสนา และกิจกรรมของชุมชน กิจกรรมทางศาสนาใช้ในงานบุญฮีด 12 ใช้เป็นหอฉันของพระในวัด ใช้เป็นที่ฟังเทศน์ในวันพระ สำหรับกิจกรรมที่ชุมชนมาทำ ได้แก่ การจัดงานฌาปนกิจ การประชุมของสาธารณสุข การประชุมของกลุ่มสหกรณ์เกษตรกร การประชุมชาวบ้านขององค์การบริหารส่วนตำบลและเป็นหน่วยเลือกตั้ง จำนวนผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมขึ้นกับกิจกรรมที่จัดขึ้น เช่น วันพระวันศีลมีจำนวนตั้งแต่ 50-100 คน ส่วนในงานบุญส่วนในงานบุญจะมีคนมาประมาณ 200-300 คน

ภาพประกอบ 115 การใช้งานในหอแจกเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ

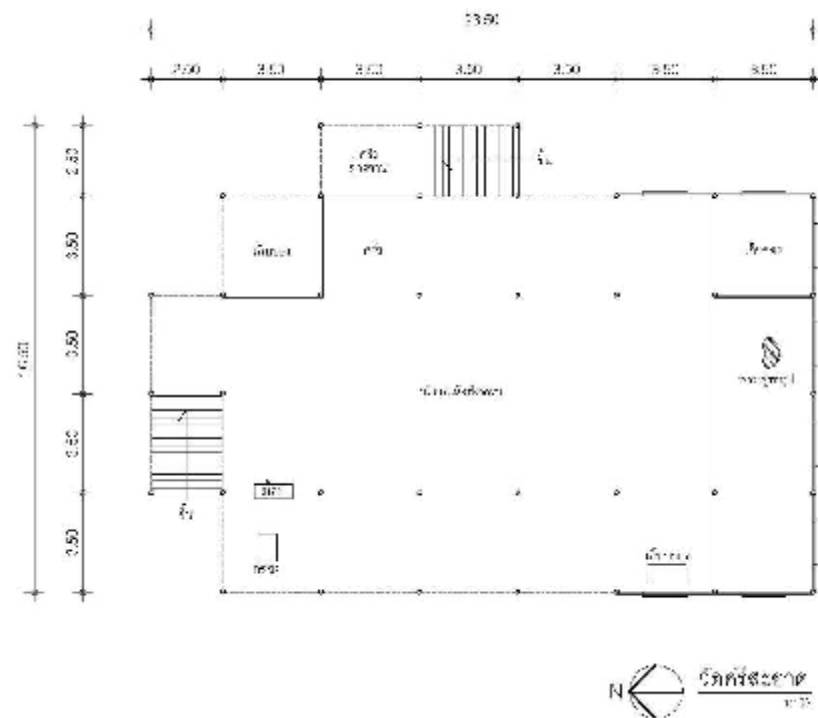
3. สภาพปัญหา ปัญหาจากสภาพทางกายภาพ เนื่องจากเป็นหอแจกไม้ที่สร้างมาเป็นเวลานานแล้ว จึงมีการชำรุดบ้างในบางส่วน แต่ในส่วนของโครงสร้างยังคงใช้การได้ ส่วนที่ชำรุดไม่ได้เป็นโครงสร้างเช่น ลูกกรงไม้ที่มีบางชิ้นส่วนหลุดไปเป็นคั่น ปัญหาจากการใช้งาน ขนาดของหอแจกมีขนาดเล็กไม่สามารถรองรับจำนวนคนในชุมชนได้พอเพียง

3.3 วัดศรีสะอาด เป็นวัดอยู่ในอำเภวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร ตัววัดสร้างตั้งแต่หอแจกหลังนี้สร้างแทนหอแจกเดิมที่ชำรุด เดิมตั้งอยู่ตรงประตูทางเข้าของวัด ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ริมรั้ววัดหันหน้าไปทางทิศตะวันออก และได้ทำการยกพื้นให้สูงขึ้น สภาพของหอแจกจะอธิบายเป็น 3 แบบ คือ

1. สภาพทางกายภาพของหอแจก
2. สภาพการใช้งานของหอแจก
3. สภาพปัญหา

1. สภาพทางกายภาพของหอแจก อธิบายได้ดังนี้

1.1 สภาพทางกายภาพของหอแจก เป็นหอแจกยกพื้นสูงประมาณ 2.20 เมตร ด้านล่างเป็นที่เก็บของ ด้านบนเป็นหอแจกกิ่งโปรงกิ่งทึบ เป็นทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านกว้างมีความกว้าง 4 ห้อง แต่ละห้องมีระยะห่าง 3.50 เมตร ด้านยาวมีความยาว 6 ห้อง แต่ละห้องมีระยะห่าง 3.50 เมตร หลังคาเป็นทรงจั่วมีชายคายื่นออกมาโดยรอบ บันไดทางขึ้นอยู่ด้านหน้าของหอแจกโดยบันไดเป็นมุขยื่นออกมาอีก 2.20 เมตรเพื่อบริการทางเข้า บันไดขึ้นได้ 2 ทาง จากภาพประกอบที่ 114 เมื่อเข้าไปในหอแจกจะมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ด้านในสุดของหอแจก บริเวณที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปจะยกพื้นสูงประมาณ 30 เซนติเมตรยาวตลอดความกว้างของหอแจกมีห้องเก็บของอยู่ด้านซ้ายของพระพุทธรูป พื้นที่ยกสูงนี้ยังใช้เป็นที่นั่งของพระสงฆ์เมื่อมีการทำพิธีทางศาสนา เมื่อเข้าสู่หอแจกด้านขวามือจะมีกลองขนาดใหญ่และฆ้องวงไว้ ทางทิศตะวันออกมีบันไดสำหรับใช้เพื่อใช้เป็นทางบริการ เช่นนำอุปกรณ์ไปล้างหรือทำความสะอาด มีห้องเก็บของและครัวอยู่ตรงบริเวณบันไดตัวที่ 2 นี้ ส่วนนี้จึงเป็นที่สำหรับเตรียมอาหารของหอแจกหลังนี้ ผนังหอแจกส่วนที่โปรงจะเป็นลูกกรงไม้สูงประมาณ 1.10 เมตร ผนังหอแจกส่วนที่ทึบจะเป็นผนังไม้ดีเกล็ดซ้อนทางนอนโดยตีปิดที่ด้านข้าง 1 ช่วงเสา และมีหน้าต่างทุกช่วงเสาของผนังทึบ

ภาพประกอบ 116 แปลนหอแจกวัดศรีสะอาด

ภาพประกอบ 117 รูปทรงของหอแจก

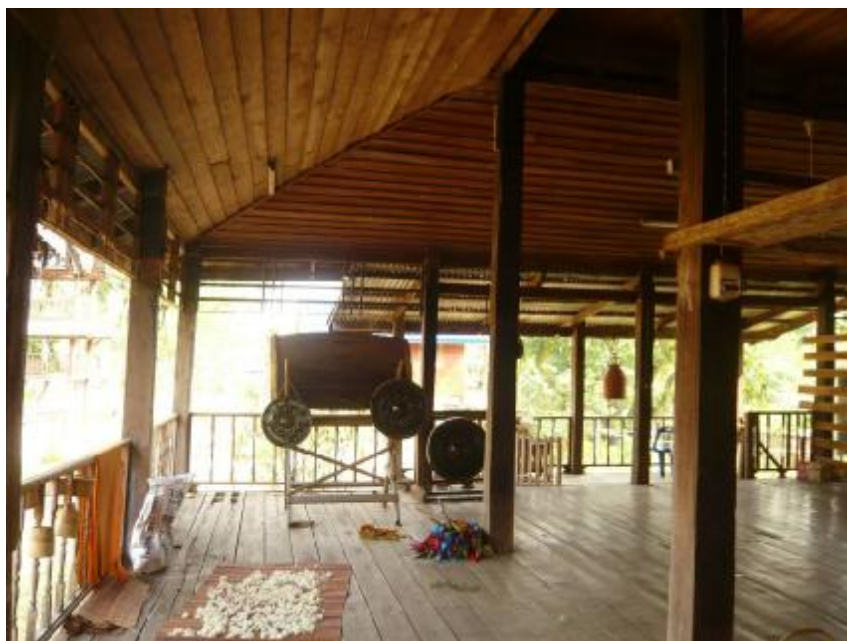
ภาพประกอบ 118 รูปด้านข้างของหอแจก ทางขึ้นจะอยู่ด้านหน้าโดยมีบันไดเป็นมุขยื่นออกมา

ภาพประกอบ 119 เมื่อเข้าไปข้างใน ส่วนในสุดจะยกพื้นสูง 30 เซนติเมตร

ภาพประกอบ 120 พระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ซ้ายมือมีประตูเหล็กยึดปิดไว้กันลูกขโมย

ภาพประกอบ 121 ภายในจะมีกลองและฆ้องวางไว้ผนังส่วนที่โปร่งจะเป็นลูกกรงไม้สูงประมาณ 1.10 เมตร ส่วนด้านบนที่ติดกับอะเสจะมีกรอบไม้ตกแต่งไว้

1.2 สภาพโครงสร้างหอแจก เป็นโครงสร้างไม้ โครงสร้างช่วงล่างเป็นเสาคอนกรีตและคานคอนกรีต มีตงไม้และพื้นไม้อยู่บนคานอีกที โครงสร้างช่วงบนเป็นเสาไม้ขึ้นไปรับโครงหลังคา ซึ่งมีชิ้นส่วนของ อะเส ชื่อ ดั้ง จันทันและแป หลังคามุงด้วยสังกะสี

ภาพประกอบ 122 โครงสร้างช่วงล่าง เป็นเสาคอนกรีตขึ้นมารับเสาไม้ มีคานไม้พากระหว่างเสามีตงไม้วางบนคานและพื้นไม้วางบนตง

ภาพประกอบ 123 โครงสร้างช่วงบนเป็นเสาไม้ขึ้นไปรับโครงสร้างแล้วได้ทำการปิดโครงสร้างด้วยฝาเพดานไม้

2. สภาพการใช้งานของหอแจก จากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม พบว่าหอแจกของวัด ศรีสะอาด ยังมีการใช้งานอยู่เป็นประจำ กิจกรรมที่ใช้มีทั้งกิจกรรมทางศาสนา และกิจกรรมของชุมชน กิจกรรมทางศาสนาใช้ในงานบุญฮีด 12 ใช้เป็นหอฉันของพระในวัด ใช้เป็นที่ฟังเทศน์ในวันพระ สำหรับกิจกรรมที่ชุมชนมาทำ ได้แก่ การประชุมของสาธารณสุข การประชุมของกลุ่มสหกรณ์เกษตรกร การประชุมชาวบ้านขององค์การบริหารส่วนตำบลและเป็นหน่วยเลือกตั้งจำนวนผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมขึ้นกับกิจกรรมที่จัดขึ้น เช่น วันพระวันศีลมีจำนวนตั้งแต่ 20 – 50 คน ส่วนในงานบุญประเพณีมีจำนวนประมาณ 300-400 คน

3. สภาพปัญหา ปัญหาจากสภาพทางกายภาพ เนื่องจากเป็นหอแจกไม้ที่สร้างมาเป็นเวลานานแล้ว จึงมีการชำรุดบ้างในบางส่วน แต่ในส่วนของโครงสร้างยังคงใช้ได้ ส่วนที่ชำรุดไม่ได้เป็นโครงสร้างเช่น กรอบไม้ และลูกกรงไม้ที่มีบางชิ้นส่วนหลุดไปเป็นต้น ปัญหาจากการใช้งานไม่มี เนื่องจากวัดศรีสะอาดได้สร้างศาลาการเปรียญหลังใหม่แล้ว

ภาพประกอบ 124 กรอบไม้ที่ตกแต่งไว้ซึ่งบางส่วนชำรุดไปบ้างแล้ว

ในการศึกษาความมุ่งหมายที่ 2 เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาของหอแจก ในอีสาน การศึกษาสภาพปัจจุบันจะศึกษาสภาพทางกายภาพและศึกษาสภาพการใช้งาน จากการศึกษาทั้ง 9 วัด พบว่า

1. สภาพทางกายภาพของหอแจกที่ทำการศึกษเป็นหอแจกที่สร้างจากโครงสร้างไม้ทั้งหมด โดยส่วนที่ต่อเติมภายหลังจะมีเสาคอนกรีตของโครงสร้างช่วงล่างเพื่อยกหอแจกให้สูงขึ้น หรือมีคานคอนกรีตเพื่อเสริมความแข็งแรงของโครงสร้างช่วงล่าง ส่วนโครงสร้างช่วงบนยังเป็นไม้ อยู่ โครงสร้างภายในจะโล่งไม่มีฝ้าเพดานยกเว้นหอแจกของวัดปทุมคงคาและวัดห้วยสะแกราช

2. รูปทรงของหอแจกทั้งหมดที่ศึกษาจะมีหลังคาเป็นทรงจั่วและมีชายคายื่นออกมาโดยรอบ

3. มีหอแจก 1 หลังที่เป็นหอแจกซึ่งยังไม่มีมีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่สร้างมาคือหอแจกวัดดอนแสนสุขและเป็นหอแจกหลังเดียวที่เป็นหอแจกแบบโปร่ง มีหอแจก 2 หลังที่ไม่มีมีการเปลี่ยนตำแหน่งคือหอแจกวัดห้วยสะแกราชและวัดป่าอุดมพร มีหอแจก 5 หลังที่มีการเปลี่ยนแปลง โดยทำการยกสูงขึ้นและย้ายตำแหน่งไปจากที่เดิม

4. หอแจกทั้ง 6 หลังนี้เป็นหอแจกแบบกึ่งโปร่งกึ่งทึบ ส่วนหอแจกอีก 2 หลังมีการพัฒนามากคือมีการสร้างผนังปิดทั้ง 4 ด้านและมีการตกแต่งที่หลังคา คือหอแจกวัดปทุมคงคาและหอแจกวัดห้วยสะแกราช

5. สภาพภายในของหอแจกจะมีการยกพื้นสูงเพื่อให้เป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปและเป็นที่นั่งของสงฆ์ในเวลาฉันภัตตาหาร หอแจกทุกหลังจะมีโถงโล่งบริเวณตรงกลางเพื่อเป็นที่ให้ชาวบ้านมานั่งฟังธรรม

6. สภาพการใช้งานในปัจจุบัน พบว่าหอแจกทุกหลังที่ทำการศึกษมีการใช้งานทั้งกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมของชุมชน เป็นอาคารที่คนในชุมชนจะมาทำร่วมกันตลอดเวลา กิจกรรมที่ทำทางศาสนา ได้แก่การทำบุญวันพระ การทำบุญสวดสวดสอง ส่วนกิจกรรมของชุมชนได้แก่การประชุมของสมาชิกธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ใช้เป็นสถานที่ลงคะแนนเสียงเลือกตั้งของการเลือกตั้งทุกครั้ง ใช้เป็นที่ประชุมของชุมชนเมื่อทางหน่วยราชการมีการประชุม จึงเห็นว่าหอแจกเป็นศูนย์รวมของคนในชุมชน

7. สภาพปัญหาพบว่าหอแจกทั้งหมดเป็นหอแจกไม้ มีสภาพที่ชำรุดบ้าง แต่ไม่กระทบต่อโครงสร้างของอาคาร มีวัดที่สภาพหอแจกมีปัญหาคือวัดดอนแสนสุข

8. สภาพปัญหาจากการใช้งานพบว่า หอแจกยังรองรับจำนวนคนที่มาใช้งานได้ แต่ในงานประเพณีใหญ่ๆก็ยังไม่พอกับจำนวนคน

ตาราง 2 การศึกษาสภาพปัจจุบันและสภาพปัญหาของหอแจกอีสานสภาพทางกายภาพ- ด้านรูปทรง

วัด	จำนวนชั้น	ทรง หลังคา	ลาดตาย ระดับ	ตำแหน่งของ พระพุทธรูป	การยกพื้น	บันไดทางขึ้น
ปทุมคงคา	2	ทรงจั่วมี ชายคา คลุม	หลังคามี ตายปูนปั้น รูปนาค มีโหง่ที่ หลังคา มี ข้อฟ้ารูป ไก่ หน้า บันมี ลวดลาย	วางตะวันตก เฉียงใต้ ซ้าย ของทางเข้า	ทำเป็นตั้ง ยกพื้นสูง 35 เซ็นต์เมตร ตลอด ความยาว	ด้านข้าง
ห้วยสะแก ราช	1	ทรงจั่วมี ชายคา คลุม	หลังคามี ตายปูน ปั้นนาค มีโหง่ที่ หลังคา หน้าบันมี ลวดลาย	วางตะวันตก เฉียงใต้ ซ้าย ของทางเข้า	ทำเป็นตั้ง ยกพื้นสูง 35 เซ็นต์เมตร ตลอด ความยาว	ด้านข้างและ ด้านหัววัง ด้านซ้าย
ดอนแสน สุข	1	ทรงจั่วมี ชายคา คลุม	มีป้านลม	วางตะวันตก เฉียงใต้ ซ้าย ของทางเข้า	ยกพื้นสูง 35 เซ็นต์เมตร ตลอด ความยาว	ด้านหน้า

ตาราง 2 (ต่อ)

วัด	จำนวนชั้น	ทรงหลังคา	ลาดลาย ประดับ	ตำแหน่งของ พระพุทธรูป	การยกพื้น	บันไดทางขึ้น
อุมังคละ นาเวียง	2	ทรงจั่วมี ชายคาคลุม	ป้านลมมี หัว พญานาค	วางตะวันตก เฉียงใต้ ซ้ายของ ทางเข้า	ยกพื้นสูง 35 เซนติเมตร ตลอดความ ยาว	ด้านข้าง
บูรพาโคก เกรือ	2	ทรงจั่วมี ชายคาคลุม	มีโหงมี ใบระกา และ ป้านลมรูป นาค	ตะวันออกเฉียง เหนือ ด้านซ้าย ของทางเข้า	ยกพื้นสูง 35 เซนติเมตร ตลอดความ กว้าง	ด้านหน้า มีมุขยื่น
สว่างโพธิ ชัย	2	ทรงจั่วมี ชายคาคลุม 1 ชั้น	มีป้านลม	ตะวันตกเฉียง เหนือ ด้านซ้าย ของทางเข้า	ยกพื้นสูง 35 เซนติเมตร ตลอดความ ยาว	ด้านหน้า มีมุขยื่น
ป่าอุดม สมพร	2	ทรงจั่วมี ชายคาคลุม	มีป้านลม	ตะวันตกเฉียง เหนือ ด้านซ้าย ของทางเข้า	ทำเป็นต้ง ยกพื้นสูง 40 เซนติเมตร ตลอดความ ยาว	ด้านหน้า ด้านหลัง
ศรีบุญเรือง	2	ทรงจั่วมี ชายคาคลุม	มีป้านลม	ตะวันตกเฉียง เหนือ ด้านซ้าย ของทางเข้า	ยกพื้นสูง ตลอดความ กว้าง	ด้านข้าง
ศรีสะอาด	2	ทรงจั่วมี ชายคาคลุม	มีป้านลม	ตะวันออกเฉียง เหนือ ด้านขวา ของทางเข้า	ยกพื้นสูง ตลอดความ กว้าง	ด้านหน้า มีมุขยื่น

ตาราง 3 การศึกษาสภาพปัจจุบันและสภาพปัญหาของหอแจกอีสานสภาพทางกายภาพ -
ด้านโครงสร้าง

วัด	โครงสร้างช่วงล่าง	โครงสร้างช่วงบน	ระยะห่างเสา	จำนวนห้องด้านกว้าง และด้านยาว
ปทุมคงคา	เสาคอนกรีตคาน, ตง, พื้น เป็นไม้	โครงสร้างไม้ อะเส ช่อ คั้ง จันทัน แป มีฝ้า เพดาน	ด้านกว้าง 4.00 เมตร ระยะช่วง กลางเสา 8.00 เมตร ด้านยาว 4.00 เมตร	ด้านกว้าง 3 ห้อง ด้านยาว 7 ห้อง
ห้วยสระเกษราช	เสาคอนกรีตคาน, ตง, พื้น เป็นไม้	โครงสร้างไม้ อะเส ช่อ คั้ง จันทัน แป มีฝ้า เพดาน	ด้านกว้าง 4.00 เมตร ด้านยาว 4.00 เมตร	ด้านกว้าง 4 ห้อง ด้านยาว 6 ห้อง
คอนแสนสุข	เสา คาน ตง และ พื้นไม้	โครงสร้างไม้ อะเส ช่อ คั้ง จันทันแป ไม่มีฝ้า เพดาน	ด้านกว้าง 3.50 เมตร ด้านยาว 3.50 เมตร	ด้านกว้าง 4 ห้อง ด้านยาว 6 ห้อง
อัมมกัณธาเรียง	เสาและคาน คอนกรีต ตงและ เป็นพื้นไม้	โครงสร้างไม้ อะเส ช่อ คั้ง จันทันแป ไม่มีฝ้า เพดาน	ด้านกว้าง 3.50 เมตร ด้านยาว 3.50 เมตร	ด้านกว้าง 4 ห้อง ด้านยาว 6 ห้อง
บุรพาโลกเครือ	เสาคอนกรีต คาน ตง และพื้นเป็น ไม้	โครงสร้างไม้ อะเส ช่อ คั้ง จันทันแป ไม่มีฝ้า เพดาน	ด้านกว้าง 3.50 เมตร ด้านยาว 3.50 เมตร	ด้านกว้าง 4 ห้อง ด้านยาว 6 ห้อง

ตาราง 3 (ต่อ)

วัด	โครงสร้างช่วงล่าง	โครงสร้างช่วงบน	ระยะห่างเสา	จำนวนห้องด้านกว้าง และด้านยาว
สว่างโพธิ์ชัย	เสาคอนกรีต คานตง และพื้นเป็นไม้	โครงสร้างไม้ อะเส ช่อ ดั้ง จันทัน แปะ มีพุก ไม้ระหว่างจันทัน	ด้านกว้าง 3.50 เมตร ด้านยาว 3.50 เมตร	ด้านกว้าง 4 ห้อง ด้านยาว 6 ห้อง
ป่าอุดมสมพร	ตอม่อคอนกรีต เสา คาน ตง พื้นเป็นไม้	เสาไม้ต่อด้วยเสา เหล็ก จันทันแป เหล็ก มีฝ้ายเพดาน	ด้านกว้าง 3.50 เมตร ด้านยาว 3.50 เมตร	ด้านกว้าง 4 ห้อง ด้านยาว 7 ห้อง
ศรีบุญเรือง	ตอม่อคอนกรีต เสา คาน ตง พื้นเป็นไม้	โครงสร้างไม้ อะเส ช่อคู่ ดั้ง จันทันและแป	ด้านกว้าง 3.50 เมตร ด้านยาว 3.50 เมตร	ด้านกว้าง 4 ห้อง ด้านยาว 6 ห้อง
ศรีสะอาด	เสาคอนกรีต คานตง พื้นเป็นไม้	โครงสร้างไม้ อะเส ช่อ ดั้ง จันทัน แปะ มีฝ้ายเพดานไม้	ด้านกว้าง 3.50 เมตร ด้านยาว 3.50 เมตร	ด้านกว้าง 4 ห้อง ด้านยาว 6 ห้อง

ตาราง 4 การศึกษาสภาพปัจจุบันและสภาพปัญหาของหอแจกอีสานสภาพการใช้งาน

วัด	กิจกรรมทางศาสนา	กิจกรรมทางประเพณี	กิจกรรมชุมชน
ปทุมคงคา	ฟังเทศน์ เทศน์มหาชาติ	สงกรานต์ ปีใหม่	ที่ประชุมชุมชนในทุกกิจกรรม สถานที่เลือกตั้ง
ห้วยสะแกราช	ฟังเทศน์ เทศน์มหาชาติ	ปีใหม่ ครอบรอบหลวงปู่ก้อน	ที่ประชุมชุมชนในทุกกิจกรรม สถานที่เลือกตั้ง

ตาราง 4 (ต่อ)

วัด	กิจกรรมทางศาสนา	กิจกรรมทางประเพณี	กิจกรรมชุมชน
คอนแสนสุข	ฟังเทศน์ เทศน์ มหาชาติ	สงกรานต์ ปีใหม่	ที่ประชุมชุมชนในทุก กิจกรรม สถานที่ เลือกตั้ง
อุ้มงคละนาเรียง	ฮีต 12 หอนัน ฟัง เทศน์	สงกรานต์ ครอบรอบ หลวงปู่วิสาข	ที่ประชุมชุมชนในทุก กิจกรรม สถานที่ เลือกตั้ง ศูนย์ศึกษา พุทธศาสนาวันอาทิตย์
บุรพาโคกเครือ	ฮีต 12 หอนัน ฟัง เทศน์	ปีใหม่ สงกรานต์	ที่ประชุมชุมชนในทุก กิจกรรม สถานที่ เลือกตั้ง
สว่างโพธิ์ชัย	ฮีต 12 หอนัน ฟัง เทศน์	ปีใหม่ สงกรานต์	ที่ประชุมชุมชนในทุก กิจกรรม สถานที่ เลือกตั้ง
ป่าอุดมสมพร	ฟังเทศน์ เทศน์ มหาชาติ	ครอบรอบหลวงปู่ ฐานจาโร	ไม่มี
ศรีบุญเรือง	ฮีต 12 หอนัน ฟัง เทศน์มหาชาติ	ไม่มี	ที่ประชุมชุมชนในทุก กิจกรรม สถานที่ เลือกตั้ง
ศรีสะอาด	หอนัน ฮีต 12	วันครอบรอบ หลวงตา ไพล่	ที่ประชุมชุมชนในทุก กิจกรรม สถานที่ เลือกตั้ง

ตาราง 5 การศึกษาสภาพปัจจุบันและสภาพปัญหาของหอแจกอีสานสภาพปัญหา

วัด	ปัญหาด้านโครงสร้าง	ปัญหาด้านการใช้งาน	ปัญหาด้านอื่น ๆ
ปทุมคงคา	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี
ห้วยสะแกราช	ไม่มี	ขนาดเล็กไป	ไม่มี
คอนแสนสุข	มีบางส่วนชำรุด เช่น ลูกกรงอาคาร ลูกกรง บันได	ขนาดเล็กไป	คิดจะสร้างหอแจกใหม่
อุมังคละนาเรียง	ขนาดคานคอนกรีตเล็ก ไป	ขนาดเล็กไป	ไม่มี
บุรพาโลกเครือ	มีบางส่วนชำรุด เช่น ป้านลมลูกกรงอาคาร	ขนาดเล็กไป	ไม่มี
สว่างโพธิ์ชัย	มีบางส่วนชำรุด เช่น ป้านลม	ขนาดเล็กไป	ไม่มี
ป่าอุดมสมพร	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี
ศรีบุญเรือง	มีบางส่วนที่ชำรุด	ขนาดเล็กไป	ไม่มี
ศรีสะอาด	มีบางส่วนที่ชำรุด เช่น กรอบไม้	ไม่มี	ไม่มี

ตอนที่ 3 การอนุรักษ์และการพัฒนาหอแจกโดยชุมชนมีส่วนร่วม

ในการศึกษาความมุ่งหมายนี้จะศึกษาขั้นตอนที่แต่ละชุมชนได้ร่วมกันทำ ทั้ง 9 วัด เพื่อให้เข้าใจได้ชัดเจนจึงขอกล่าวว่าการอนุรักษ์จะทำควบคู่ไปกับการพัฒนา กล่าวคือเพื่อที่จะอนุรักษ์อาคารไว้จะต้องมีการพัฒนาให้คงสภาพไว้

1. จังหวัดนครราชสีมาทำการศึกษาที่ วัดปทุมคงคา บ้านนกออก อำเภอปักธงชัย
วัดห้วยสะแกราช บ้านห้วย อำเภอปักธงชัย และวัดคอนแสนสุข บ้านแสนสุข อำเภอครบุรี

1.1 วัดปทุมคงคา (นกออก) เป็นวัดเก่าแก่สร้างในปี พ.ศ. 2318 ตัวหอแจกเองก็สร้างในเวลาใกล้เคียงกัน ดังที่ได้อธิบายในความมุ่งหมายที่ 1 แล้ว ในช่วงแรกหอแจกวัดปทุมคงคายังเป็นหอแจกเดี่ยวอยู่ ลำดับแรกที่มีการนำเอาลูกกรงไม้มาปิดรอบหอแจกไว้ ต่อมาเมื่อลูกกรงไม้ชำรุดจึงเปลี่ยนเป็นลูกกรงเหล็กแทน เมื่อทางวัดจะทำการก่อสร้างวิหารบูรพาจารย์เพื่อประดิษฐานรูปปั้นของ

เจ้าอาวาสที่มรณภาพไป จึงมีการพัฒนาครั้งใหญ่โดยทำการย้ายหอแจกเดิมไปทางประตูวัดและยกเป็น 2 ชั้น จากนั้นจึงทำฝาปิดไว้จนถึงปัจจุบัน

ภาพประกอบ 125 ลูกกรงเหล็กที่เคยติดตั้งไว้กับหอแจก

ภาพประกอบ 126 วิหารบูรพาจารย์ที่สร้างแทนตำแหน่งเดิมของหอแจก

การอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกของวัดปทุมคงคามี 3 ช่วง ใน 2 ช่วงแรกซึ่งเป็นการใช้ลูกกรงไม้ ลูกกรงเหล็กมาปิดหอแจกเอาไว้เป็นการดำเนินการโดยเจ้าอาวาสกับกรรมการวัด เนื่องจากเป็นการดำเนินการที่ไม่กระทบกับหอแจกมาก แต่ช่วงที่ 3 ซึ่งเป็นช่วงที่ทำการพัฒนาครั้งใหญ่ คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมกันจำนวนมาก ทั้งที่มาร่วมกันออกแรง การร่วมกันออกแรงมีทั้งร่วมกันออกแรงในการก่อสร้างและออกแรงเป็นฝ่ายสนับสนุน อีกส่วนหนึ่งคือการร่วมกันออกทุนทรัพย์ ในการออกทุนทรัพย์มีทั้งบริจาคทรัพย์และบริจาคเป็นวัสดุก่อสร้าง โดยในช่วงที่ 3 นี้เป็นการย้ายตำแหน่งหอแจกเพื่อใช้พื้นที่ของหอแจกสร้างวิหารบูรพาจารย์ การย้ายตำแหน่งใช้วิธียกหอแจกแล้วค่อยๆเคลื่อนที่ไป จากนั้นก็ยกหอแจกไปวางบนเสาคอนกรีตที่เตรียมไว้ เมื่อเสร็จแล้วจึงทำผนังปิดโดยรอบ ชั้นบนใช้เป็นฝาไม้ดีเกล็ดทางนอน และมีหน้าต่างโดยรอบ ชั้นล่างเป็นผนังก่ออิฐมีหน้าต่างโดยรอบเช่นกัน ส่วนบันไดทางขึ้นเป็นบันไดคอนกรีต

ภาพประกอบ 127 การพัฒนาช่วงที่ 3 ที่มีการบริจาคทรัพย์เพื่อมีส่วนร่วม

สำหรับความคิดของชุมชนในการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกในอนาคต คนในชุมชนมีความคิดเดียวกันคือจะรักษาอนุรักษ์หอแจกไว้เพราะได้มีการดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนามาตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมาอย่างต่อเนื่อง และชุมชนก็พอใจในการร่วมมือร่วมใจในการดำเนินการมาตลอด

1.2 วัดห้วยสะแกราช เป็นวัดเก่าแก่เช่นเดียวกับวัดปทุมคงคา สร้างในเวลาใกล้เคียงกัน ตั้งอยู่ใกล้กับประตูทางเข้าของวัด แต่เดิมสร้างเป็นหอแจกแบบโปรงการอนุรักษ์และพัฒนาขั้นแรก ได้ทำลูกกรงเหล็กติดตั้งเอาไว้ ในขั้นที่ 2 ได้ทำการย้ายมาอยู่ในที่ปัจจุบัน เมื่อย้ายมาก็ทำการพัฒนาให้เป็นแบบปัจจุบัน การย้ายตำแหน่งใช้วิธียกหอแจกแล้วค่อยๆเคลื่อนที่ไป จากนั้นก็ยกหอแจกไปวางบนเสาคอนกรีตที่เตรียมไว้ เมื่อเสร็จแล้วจึงทำฝาปิดโดยรอบ คือทำการติดตั้งฝาแบบทึบแล้วใส่หน้าต่าง ในการพัฒนาครั้งนี้มีเจ้าอาวาสเป็นผู้ดำเนินการ โดยที่จะมีการสะสมไม้ไว้ก่อน ไม้ที่ได้จะมีทั้งซ้อมาและคนในชุมชนถวายให้ เมื่อทำการย้ายก็นำเอาไม้ที่เก็บไว้มาทำหอแจกใหม่ การอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกครั้งนี้ทำกันโดยมีการร่วมมือของคนในชุมชนจำนวนมาก ทั้งร่วมแรงในการก่อสร้าง ร่วมแรงในการสนับสนุน และร่วมแรงในการบริจาค

ภาพประกอบ 128 ลูกกรงเหล็กที่รื้อจากหอแจกมาติดตั้งไว้ได้กุฏิสงฆ์

1.3 วัดดอนแสนสุข เป็นวัดใหม่ สร้างเป็นหอแจกแบบโปรง โดยมีลูกกรงไม้ติดตั้งเอาไว้ และตั้งอยู่ใกล้กับประตูทางเข้าของวัด หอแจกของวัดนี้ยังคงสภาพเดิมอยู่ คือยังไม่มีมีการย้ายตำแหน่ง ยังไม่มีการยกสูงขึ้น และยังไม่มีการต่อเติม การอนุรักษ์และพัฒนา มีเพียงการซ่อมแซมบางส่วนเท่านั้นแต่ก็ยังไม่พอ เนื่องจากลูกกรงไม้ที่ชำรุดได้ซ่อมโดยการนำไม้แผ่นมาติดตั้งไว้ทางวัดและชุมชนมีความคิดไปสองทางคือ ความคิดแรกจะไม่รื้อออกไป แต่จะทำการอนุรักษ์ไว้ ความคิดที่สองคือทำการรื้อออกแล้วสร้างใหม่

ภาพประกอบ 129 การนำไม้แผ่นมาติดตั้งไว้แทนลูกกรงไม้

ในเรื่องการมีส่วนร่วม ชุมชนคอนแสนสุขมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มสร้างหอแจกแล้ว และปัจจุบันก็ยังมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และการพัฒนา โดยมีการซ่อมแซมอยู่เป็นระยะ แต่เนื่องจากเป็นชุมชนขนาดเล็กจึงยังไม่สามารถจะพัฒนาได้อย่างดี สำหรับการสนทนากลุ่มกับชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาพบว่าคนในชุมชนมีความคิดเป็นสองแนวทาง ดังนี้ กลุ่มแรกคิดว่าควรมีการอนุรักษ์ไว้เพราะเป็นของเก่าที่ชุมชนทำไว้ อีกกลุ่มคิดว่าควรรื้อทิ้งเพราะสภาพทรุดโทรมมาก สำหรับรูปทรงของหอแจกส่วนใหญ่คิดว่าควรเป็นรูปทรงแบบเดิม จากการที่คนในชุมชนมีความคิดเป็นสองทางจึงได้ทำการประชุมเชิงปฏิบัติการขึ้น เพื่อหาข้อสรุปให้เป็นทางเดียวกัน

การประชุมเชิงปฏิบัติการนี้มีผู้เข้าร่วมประกอบด้วย เจ้าอาวาส หน่วยงานจากเทศบาลไชโย ไชยบาล ผู้นำชุมชน ช่างประจำหมู่บ้าน ชาวบ้านในหมู่บ้าน โดยมีประเด็นปัญหาที่นำเสนออยู่สองประเด็นคือ ทำการอนุรักษ์ไว้หรือรื้อออกไป และอีกประเด็นคือรูปแบบหอแจกจะเป็นอย่างไร ในการประชุมเชิงปฏิบัติการสรุปได้ว่า ดังนี้

1. หอแจกปัจจุบันเดิมจะอนุรักษ์ไว้ ไม่ต้องเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงสภาพให้ดีขึ้น แข็งแรงขึ้น ชิ้นส่วนไหนชำรุดก็เปลี่ยน ผนังทำลูกกรงให้เหมือนเดิม หลังคาเปลี่ยนวัสดุเป็นหลังคาเหล็กแบบขึ้นรูป และตกแต่งบ้านลมให้เหมือนเดิม ส่วนการป้องกันไม้จะขัดให้ผิวไม้ดีขึ้น แล้วทาสีด้วยน้ำยาเคลือบไม้ ทั้งนี้เพราะมีการใช้งานอยู่และมีคนมาพักในบางครั้ง

2. จะสร้างหลังใหม่ในระยะหลัง ขนาดใหญ่กว่าเดิม เพราะมีคนมาใช้มากขึ้น ปัจจุบันเวลาปฏิบัติงานสำคัญจะมีคนใช้ 800-900 คน โดยที่คิดกันศาลาหลังใหม่จะสร้างใกล้ตำแหน่งของหอแจกเดิม เนื่องจากจะได้ใช้งานร่วมกัน สำหรับประเด็นการสร้างหอแจกใหม่นี้มีข้อสรุปดังนี้

2.1 ข้อแรกคือทุกคนเห็นว่าให้เป็นหอแจกที่มีรูปทรงแบบเดิม เพราะสวยอยู่แล้ว

2.2 ข้อสองคือให้มีขนาดใหญ่กว่าเดิม

2.3 ข้อสามคือจะสร้าง 2 ชั้น ข้างล่างใช้งานด้วย สร้างเป็นโครงสร้างคอนกรีต มีหน้าต่างกระจกโดยรอบ

2.4 สำหรับวิธีการหาปัจจัยมาสร้างจะค่อยๆ ไปเรื่อยตามธรรมชาติด้วยการบอกบุญ ทอดผ้าป่า เป็นต้น เนื่องจากหน่วยงานราชการได้แก่เทศบาล และกรมศาสนาจะไม่มีงบประมาณด้านการก่อสร้างอาคารในวัด โดยทางเทศบาลจะช่วยด้านกำลังคนและการดูแลเรื่องการก่อสร้าง

2. การศึกษา การอนุรักษ์และพัฒนาโดยชุมชนมีส่วนร่วมที่จังหวัดกาฬสินธุ์ ประกอบด้วย วัดอุมงคลนาเรียงบ้านนาเรียง หมู่ที่ 3 ตำบลสามัคคี กิ่งอำเภอร่องคำ วัดบูรพาโคกเครือ บ้านโคกเครือ หมู่ที่ 3 ตำบลอุ้มเม่า อำเภอยางตลาด และวัดวัดสว่างโพธิ์ชัย บ้านด่อนใต้ หมู่ที่ 7 ตำบลเหนือ อำเภอมือทอง

2.1 วัดอุมงคลนาเรียง เป็นวัดเก่า แต่เดิมสร้างเป็นหอแจกแบบโปรง และตั้งอยู่ใกล้กับประตูทางเข้าของวัด การอนุรักษ์และพัฒนา มี 2 ช่วง โดยช่วงแรกได้ทำการบูรณะครั้งใหญ่คือทำการสร้างขยายขนาดหอแจกให้ใหญ่ขึ้นเพื่อรองรับคนให้มากขึ้น ซึ่งได้มีการระดมคนและวัสดุมาทำการก่อสร้าง ช่วงที่ 2 มีก็เป็นการอนุรักษ์ครั้งใหญ่เช่นกัน คือได้ทำการย้ายมาอยู่ในที่ปัจจุบันเพื่อทำให้มีพื้นที่โล่งด้านหน้ามากขึ้น การย้ายตำแหน่งใช้วิธียกหอแจกแล้วค่อยๆ เคลื่อนที่ไปจากนั้นก็ยกหอแจกไปวางบนเสาคอนกรีตและคานคอนกรีตที่เตรียมไว้ เนื่องจากมีคนในชุมชนมาใช้เป็นจำนวนมากเวลามีกงาน เมื่อย้ายมาก็ทำการพัฒนาให้เป็นแบบปัจจุบันโดยได้ทำการยกหอแจกขึ้นและทำลูกกรงเหล็กและฝาไม้มาปิดเอาไว้ ในการอนุรักษ์และพัฒนาเจ้าอาวาสจะเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการดำเนินการ มีการระดมคนในชุมชนมาร่วมในการก่อสร้าง และปัจจัยในการนำวัสดุก่อสร้าง

ภาพประกอบ 130 ตำแหน่งเดิมของหอแจก (ตรงที่เจ้าอาวาสยืนอยู่) เมื่อย้ายหอแจกออกไป
จึงมีพื้นที่มากขึ้นเพื่อเอาไว้ใช้ทำกิจกรรม

2.2 วัดบูรพาโคกเครือ เป็นวัดเก่า แต่เดิมสร้างเป็นหอแจกแบบโปรงแบบเตี้ย โดยมีลูกกรงไม้ติดตั้งเอาไว้ และตั้งอยู่ตรงข้ามกับกุฏิวัด การอนุรักษ์และพัฒนาทำครั้งใหญ่เพียงครั้งเดียวคือ ได้ทำการย้ายมาอยู่ในที่ปัจจุบัน การย้ายตำแหน่งใช้วิธียกหอแจกแล้วค่อยๆ เคลื่อนที่ไป จากนั้นก็ยกหอแจกไปวางบนเสาคอนกรีตที่เตรียมไว้ เนื่องจากที่เดิมจะทำการก่อสร้างวิหารขึ้น เมื่อย้ายมาก็ทำการพัฒนาให้เป็นแบบปัจจุบันและมีการบำรุงรักษาให้ใช้งานได้ ในการอนุรักษ์และพัฒนาเจ้าอาวาสจะเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการดำเนินการ มีการระดมคนในชุมชนมาร่วมในการก่อสร้าง และปัจจัยในการนำวัสดุก่อสร้าง

ภาพประกอบ 131 ภาพวิหารที่สร้างขึ้นแทนตำแหน่งเดิมของหอแจก ด้านซ้ายของภาพเป็นหอร่มนั่ง

2.3 วัดสว่างโพธิ์ชัย เป็นวัดเก่า แต่เดิมสร้างเป็นหอแจกแบบโปรง โดยมี ลูกทรงไม้ติดตั้งเอาไว้ และตั้งอยู่ใกล้กับประตูทางเข้าของวัด ต่อมาได้ทำการย้ายมาอยู่ในที่ปัจจุบัน เพื่อให้พื้นที่โล่งด้านหน้ามากขึ้น และเพื่อสร้างเป็นศูนย์เลี้ยงเด็กเล็ก การย้ายตำแหน่งใช้วิธียกหอแจกแล้วค่อยๆ เคลื่อนที่ไป จากนั้นก็ยกหอแจกไปวางบนเสาคอนกรีตที่เตรียมไว้การย้ายนี้จะทำให้มีพื้นที่ด้านหน้าหอแจกมากขึ้นเนื่องจากมีคนในชุมชนมาใช้เป็นจำนวนมากเวลาว่างงาน เมื่อย้ายมาก็ทำการพัฒนาให้เป็นแบบปัจจุบันและบำรุงรักษาอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้ใช้งานได้ ในการอนุรักษ์และพัฒนาเจ้าอาวาสจะเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการดำเนินการโดยมีการระดมคนในชุมชนมาร่วมในการก่อสร้าง และปัจจัยในการนำวัสดุก่อสร้าง

ภาพประกอบ 132 ตำแหน่งใหม่ของหอแจก

3. การศึกษา การอนุรักษ์และพัฒนาโดยชุมชนมีส่วนร่วมที่จังหวัด สกลนคร
ได้แก่ วัดป่าอุดมสมพร วัดศรีบุญเรืองและวัดศรีสะอาด

3.1 วัดป่าอุดมสมพรเป็นวัดที่สร้างมานานแล้ว เป็นหอแจกที่สูงเท่ากับปัจจุบัน หอแจกที่สร้างขึ้นมาได้มีการอนุรักษ์และพัฒนาหลายครั้ง โดยแต่ละครั้งจะเป็นการต่อเติมให้ใหญ่ขึ้น เพื่อรองรับจำนวนคนที่มากขึ้น การต่อเติมครั้งแรกเป็นการต่อเติมส่วนของด้านหน้า

ภาพประกอบ 133 การต่อเติมครั้งที่ 1 ส่วนต่อเติมด้านหน้าแล้วทำเป็นทางขึ้น

การต่อเติมครั้งที่ 2 เป็นการขุดพื้นลงไปประมาณ 50 เซนติเมตร แล้วทำการลาดคอนกรีตเพื่อจะได้ใช้งานส่วนพื้นที่ข้างล่าง การต่อเติมครั้งที่ 3 เป็นการต่อเติมด้านหลัง การต่อเติมครั้งที่ 4 เป็นการต่อเติมออกไปด้านข้างและได้ยกหลังคาให้สูงขึ้น

ภาพประกอบ 134 การต่อเติมครั้งที่ 2 เป็นการขุดพื้นลงไปและทำการเทพื้นคอนกรีต

ภาพประกอบ 135 การต่อเติมครั้งที่ 3 เป็นการต่อเติมด้านหลัง ในภาพจะเป็นส่วนที่ประดิษฐาน
พระพุทธรูป

ภาพประกอบ 136 การต่อเติมครั้งที่ 4 เป็นการต่อเติมด้านข้างเพื่อให้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป

ภาพประกอบ 137 การต่อเติมครั้งที่ 4 ได้ทำการยกหลังคาให้สูงขึ้น

3.2 วัดศรีบุญเรือง เป็นวัดเก่า แต่เดิมสร้างเป็นหอแจกเดี่ยวแบบโปรง โดยมีลูกกรงไม้ติดตั้งเอาไว้ และตั้งอยู่ด้านในข้างซ้ายของทางเข้าของวัด การอนุรักษ์และพัฒนาทำครั้งใหญ่ 2 ครั้งในครั้งแรกทำการขยายหอแจกให้ใหญ่กว่าเดิมโดยเพิ่มช่วงเสา ในครั้งที่ 2 ได้ทำการย้ายมาอยู่ในที่ปัจจุบันตรงประตูทางเข้าวัดเพื่อให้มีพื้นที่โล่งด้านในให้มากขึ้น เนื่องจากมีคนในชุมชนมาใช้เป็นจำนวนมากเวลาจัดงาน การย้ายตำแหน่งใช้วิธียกหอแจกแล้วค่อยๆ เคลื่อนที่ไปจากนั้นก็ยกหอแจกไปวางบนตอม่อคอนกรีต เมื่อย้ายมาก็ทำการพัฒนาให้เป็นแบบปัจจุบันโดยทำพื้นข้างล่างเป็นคอนกรีตและบุกระเบื้องเซรามิก ในการอนุรักษ์และพัฒนาเจ้าอาวาสจะเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการดำเนินการโดยมีการระดมคนในชุมชนมาร่วมในการก่อสร้าง และปัจจัยในการนำวัสดุก่อสร้าง

ภาพประกอบ 138 ที่ตั้งปัจจุบันของหอแจกตรงประตูทางเข้า ส่วนด้านซ้ายเป็นตำแหน่งเดิมของหอแจก

3.3 วัดศรีสะอาด เป็นวัดเก่า แต่เดิมสร้างเป็นหอแจกเดี่ยวแบบโปรง โดยมีลูกกรงไม้ติดตั้งเอาไว้ และตั้งอยู่ใกล้กับประตูทางเข้าของวัด การอนุรักษ์และพัฒนาครั้งใหญ่ทำเพียงครั้งเดียวคือได้ทำการย้ายมาอยู่ในที่ปัจจุบันเพื่อทำให้มีพื้นที่โล่งด้านหน้ามากขึ้นและเพื่อเป็นที่สร้างศาลาการเปรียญหลังใหม่ เนื่องจากมีคนในชุมชนมาใช้เป็นจำนวนมากเวลามีกงาน การย้ายตำแหน่งใช้วิธียกหอแจกแล้วค่อยๆ เคลื่อนที่ไป จากนั้นก็ยกหอแจกไปวางบนเสาคอนกรีตที่เตรียมไว้ เมื่อย้ายมาก็ทำการพัฒนาให้เป็นแบบปัจจุบันและบำรุงรักษาให้ใช้งานได้ในการอนุรักษ์และพัฒนาเจ้าอาวาสจะเป็นผู้นำในการดำเนินการ โดยมีผู้ใหญ่บ้านและมัคทายกเป็นแม่งานและมีการระดมคนในชุมชนมาร่วมในการก่อสร้าง และปัจจัยในการนำวัสดุก่อสร้าง

ภาพประกอบ 139 ศาลาการเปรียญหลังใหม่ที่สร้างใกล้กับตำแหน่งหอแจกเดิม จึงได้ย้ายหอแจกไป
ด้านข้างและยกหอแจกให้สูงขึ้นในส่วนการมีส่วนร่วมชุมชนบ้าน

ในการศึกษาความมุ่งหมายที่ 3 การอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกอีสานโดยชุมชน
มีส่วนร่วมจะได้อย่างไร การศึกษาพบว่า

1. ในตอนที่มีการสร้างหอแจกครั้งแรกชุมชนจะมีส่วนร่วมในการสร้างหอแจกโดยทุกคนในชุมชนจะเข้ามาร่วมกันในการทำงาน
2. มีเจ้าอาวาสเป็นผู้นำในการทำงาน มีหัวหน้าช่างที่อยู่ในชุมชนเป็นผู้นำในการก่อสร้าง โดยรูปแบบของหอแจกจะเกิดจากช่างในหมู่บ้าน จากนั้นชาวบ้านจะช่วยกันนำวัสดุในการก่อสร้างมาไว้ที่วัด
3. ปู่ฝัน มีพื้นที่โล่งด้านหน้าได้

เมื่อสร้างเสร็จชุมชนก็จะมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจก
ซึ่งการอนุรักษ์และพัฒนาจะทำไปตามสภาพของหอแจก

ขั้นแรกจะเป็นการซ่อมแซมส่วนที่ชำรุด เพื่อไม่ให้ทรุดโทรมและใช้งานได้

ขั้นต่อมาเมื่อมีคนเข้ามาทำกิจกรรมกันมากขึ้นก็จะมีการพัฒนาโดยการปรับตำแหน่ง
ของหอแจกเพื่อเพิ่มพื้นที่ด้านหน้าของหอแจก ในการปรับตำแหน่งจะทำการย้ายหอแจกไปจากที่เดิม
และทำการยกหอแจกให้สูงขึ้นเป็นสองชั้นเพื่อจะใช้พื้นที่ชั้นล่างทำกิจกรรมได้

4. หากมีการสร้างอาคารใหม่เช่น ที่วัดศรีสะอาด จังหวัดสกลนคร มีการสร้างศาลาการเปรียญขึ้นมาใหม่ก็มิได้ทำลายห่อแจกเดิมแต่ยังคงอนุรักษ์ไว้โดยการย้ายไปที่ใหม่ เป็นต้น

ในส่วนการพัฒนาจะพบว่ามีการพัฒนาโดยการยกห่อแจกให้สูงขึ้นเพื่อให้สามารถใช้พื้นที่ด้านล่างในการทำกิจกรรมได้อีกด้วย

นอกจากการยกห่อแจกให้สูงแล้วยังทำการย้ายตำแหน่งห่อแจกเพื่อเพิ่มพื้นที่หน้าห่อแจกอีกด้วย

ในเรื่องการมีส่วนร่วมพบว่าชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาไม่เท่ากับในช่วงที่ทำการก่อสร้างห่อแจก โดยการมีส่วนร่วมจะมีน้อยลงมักจะเป็นการมีส่วนร่วมในการบริจาคปัจจัย และร่วมแรงกันในการก่อสร้าง ทั้งนี้เนื่องจากการอนุรักษ์และการพัฒนาที่ทำกันช่วงหลังไม่ได้เป็นงานใหญ่เหมือนกับการสร้างในตอนแรกประกอบกับในช่วงเวลาหลังคนในชุมชนออกไปประกอบอาชีพนอกชุมชนมากขึ้น

ในการศึกษาทั้ง 9 วัดพอจะแบ่งวัดที่ทำการอนุรักษ์และพัฒนาได้ 3 กลุ่มดังนี้

1. กลุ่มที่ทำการอนุรักษ์และพัฒนาน้อยที่สุด คือวัดคอนแสนสุข จังหวัดนครราชสีมา วัดนี้ตั้งอยู่ในชุมชนขนาดเล็ก และเป็นวัดขนาดเล็กแต่เดิมยังไม่มีโบสถ์ เพิ่งจะสร้างโบสถ์เมื่อ พ.ศ. 2536 ห่อแจกของวัดคอนแสนสุขจึงเป็นการอนุรักษ์และพัฒนาในขั้นแรก คือเป็นการซ่อมแซมส่วนที่ชำรุด ยังไม่มีการทำในขั้นที่สอง ดังนั้นวัดคอนแสนสุขจึงจะทำการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อร่วมกันในการอนุรักษ์ในขั้นต่อไป

2. กลุ่มที่ทำการอนุรักษ์และพัฒนาโดยการทำการย้ายและยกห่อแจก มีอยู่หลายวัด ได้แก่ วัดศรีบุญเรือง วัดศรีสะอาด จังหวัดสกลนคร วัดอัมมคละนาเรียง วัดสว่างโพธิ์ชัย วัดบูรพาโลกเรื่อ จังหวัดสกลนคร วัดทั้งหมดนี้ทำการอนุรักษ์และพัฒนาห่อแจกถึงขั้นที่สอง คือมีการย้ายตำแหน่งของห่อแจกและยกสูงขึ้น ในการย้ายตำแหน่งและยกห่อแจกให้สูงขึ้นก็ยังคงรักษารูปทรงของห่อแจกไว้

3. กลุ่มที่ทำการอนุรักษ์และพัฒนาห่อแจก โดยมีการปรับปรุงเพิ่มได้แก่วัดป่าอุดมสมพร จังหวัดสกลนคร วัดปทุมคงคา วัดห้วยสะแกราช จังหวัดนครราชสีมา วัดที่กล่าวมานี้จะทำการอนุรักษ์และพัฒนาห่อแจกโดยปรับรูปแบบคือจากห่อแจกเดิมที่เป็นห่อแจกโปร่งได้ทำเป็นห่อแจกทึบโดยมีการปิดฝาให้ห่อแจกและติดตั้งหน้าต่าง และมีการตกแต่งลวดลายมากกว่าเดิม แต่ก็ยังคงรูปทรงของห่อแจกเดิมไว้ สำหรับวัดป่าอุดมสมพรจะมีการต่อเติมห่อแจกออกไปด้วย ทั้งนี้เนื่องจากห่อแจกนี้ต้องรองรับผู้คนจำนวนมากที่จะมานอนในช่วงวันสำคัญของศาสนาและวันสำคัญของวัด

ตาราง 6 การอนุรักษ์ และพัฒนาหอแจกอีสาน โดยชุมชนมีส่วนร่วมด้านอนุรักษ์และพัฒนา

วัด	การบำรุงรักษา	คุณค่าของหอแจก	การแทรกแซง
ปทุมคงคา	ซ่อมแซมส่วนที่ชำรุด	มี	เสริมความมั่นคง ปรับปรุงให้ใช้งาน
ห้วยสะแกราช	ซ่อมแซมส่วนที่ชำรุด	มี	เสริมความมั่นคง ปรับปรุงให้ใช้งาน
คอนแสนสุข	ซ่อมแซมส่วนที่ชำรุด	มี	ปรับปรุงให้ใช้งาน
อุมังคละนาเรียง	ซ่อมแซมส่วนที่ชำรุด	มี	เสริมความมั่นคง ปรับปรุงให้ใช้งาน
นุรพาโคกเครือ	ซ่อมแซมส่วนที่ชำรุด	มี	เสริมความมั่นคง ปรับปรุงให้ใช้งาน
สว่างโพธิ์ชัย	ซ่อมแซมส่วนที่ชำรุด	มี	เสริมความมั่นคง ปรับปรุงให้ใช้งาน
ป่าอุดมสมพร	ไม่มีส่วนชำรุด	มี	เสริมความมั่นคง ปรับปรุงให้ใช้งาน
ศรีบุญเรือง	ซ่อมแซมส่วนชำรุด	มี	เสริมความมั่นคง ปรับปรุงให้ใช้งาน
ศรีสะอาด	ซ่อมแซมส่วนชำรุด	มี	เสริมความมั่นคง ปรับปรุงให้ใช้งาน

ตาราง 7 การอนุรักษ์ และพัฒนาหอแจกอีสาน โดยชุมชนมีส่วนร่วมด้านการมีส่วนร่วม

วัด	วัดและกรรมการ	ชุมชน	องค์กรส่วนท้องถิ่น
ปทุมคงคา	เป็นผู้นำในการอนุรักษ์ และพัฒนา	ร่วมมือทั้งด้านแรงงาน และปัจจัย	ร่วมทำกิจกรรมด้าน ประเพณี

ห้วยสะแกราช	เป็นผู้นำในการอนุรักษ์และพัฒนา	ร่วมมือทั้งด้านแรงงานและปัจจัย	ร่วมทำกิจกรรมด้านประเพณี

ตาราง 7 (ต่อ)

วัด	วัดและกรรมการ	ชุมชน	องค์กรส่วนท้องถิ่น
คอนแสนสุข	เป็นผู้นำในการอนุรักษ์และพัฒนา	ร่วมมือทั้งด้านแรงงานและปัจจัย	ร่วมทำกิจกรรมด้านประเพณี
อุมังคณาเรียง	เป็นผู้นำในการอนุรักษ์และพัฒนา	ร่วมมือทั้งด้านแรงงานและปัจจัย	ร่วมทำกิจกรรมด้านประเพณี
บุรพาโคกเครือ	เป็นผู้นำในการอนุรักษ์และพัฒนา	ร่วมมือทั้งด้านแรงงานและปัจจัย	ร่วมทำกิจกรรมด้านประเพณี
สว่างโพธิ์ชัย	เป็นผู้นำในการอนุรักษ์และพัฒนา	ร่วมมือทั้งด้านแรงงานและปัจจัย	ร่วมทำกิจกรรมด้านประเพณี
ป่าอุดมสมพร	เป็นผู้นำในการอนุรักษ์และพัฒนา	ไม่มี	ร่วมทำกิจกรรมด้านประเพณี
ศรีบุญเรือง	เป็นผู้นำในการอนุรักษ์และพัฒนา	ร่วมมือทั้งด้านแรงงานและปัจจัย	ร่วมทำกิจกรรมด้านประเพณี
ศรีสะอาด	เป็นผู้นำในการอนุรักษ์และพัฒนา	ร่วมมือทั้งด้านแรงงานและปัจจัย	ร่วมทำกิจกรรมด้านประเพณี

การประชุมเชิงปฏิบัติการที่วัดคอนแสนสุข เป็นการประชุมเพื่อพิจารณาประเด็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจก โดยมีผู้เข้าร่วมประกอบด้วยเจ้าอาวาสวัดคอนแสนสุข นายกเทศบาลตำบลไทรโยงไฮवाल มัคทายก ชาวบ้าน ประเด็นที่จะทำการพิจารณามี 2 ประเด็นคือ

1. หอแจกเดิมจะทำการอนุรักษ์อย่างไร
2. หอแจกใหม่จะสร้างรูปทรงใด

สำหรับประเด็นที่ 1 หอแจกเดิมจะทำการอนุรักษ์อย่างไร หลังจากที่ได้ประชุมกันสรุปได้ว่าหอแจกเดิมจะทำการอนุรักษ์เอาไว้ดังนี้

1. คงรูปร่างเดิมไว้ไม่มีการยกให้สูงขึ้น เพื่อให้คนรุ่นหลังรู้ว่าของเดิมเป็น

อย่างไร

2. ทำการบูรณะโดยการซ่อมแซมส่วนที่ชำรุด เช่น ลูกกรง บันได โดยนำไม้มาเปลี่ยนแทนไม้ชิ้นเดิม

3. ทำการรักษาไม้เดิมไว้โดยการขัดและทาน้ำยารักษาเนื้อไม้เอาไว้

สำหรับประเด็นที่ 2 หอแจกใหม่จะสร้างรูปทรงใด หลังจากที่ได้ประชุมกัน สรุปได้ว่าหอแจกใหม่จะเป็นรูปทรงดังนี้

1. ให้มีรูปทรงแบบหอแจกเดิม เนื่องจากหอแจกเดิมสวยแล้ว
2. ทำเป็นหอแจกให้มีขนาดใหญ่กว่าเดิม และเป็น 2 ชั้น
3. ใช้โครงสร้างเป็นคอนกรีต เนื่องจากปัจจุบันไม้หายากและคุณภาพไม่

เหมือนเดิม

4. ให้มีกระจกโดยรอบ

จากการประชุมเชิงปฏิบัติการจึงได้รูปทรงของหอแจก

ภาพประกอบ 140 รูปทรงหอแจกใหม่ ตรงด้านหน้า

ภาพประกอบ 141 รูปทรงหอแจกใหม่ตรงด้านข้าง

ภาพประกอบ 142 รูปทรงหอแจกใหม่ตรงด้านหลัง

ภาพประกอบ 143 รูปทรงหอแจกใหม่ตรงด้านข้าง

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง เรื่อง การอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วม
อธิบายตามหัวข้อดังต่อไปนี้

1. ความมุ่งหมายของการวิจัย
2. สรุปผล
3. อภิปรายผล
4. ข้อเสนอแนะ

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของหอแจกอีสาน
2. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและสภาพปัญหาของหอแจกอีสาน
3. เพื่อศึกษาการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วม

สรุปผล

ผลการศึกษาเรื่อง การอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วม สามารถสรุป
ได้ 3 ข้อ ตามความมุ่งหมายของการวิจัย คือ

ความมุ่งหมายข้อที่ 1 ประวัติความเป็นมาของหอแจกอีสาน การศึกษาพบว่าหอแจกจะ
ทำการก่อสร้างพร้อมกับการสร้างวัดหรือในเวลาใกล้เคียงกัน เมื่อมีการสร้างวัดชาวบ้านจะเริ่มจากการ
สร้างกุฏิสงฆ์ก่อนเพื่อเป็นที่พำนักของพระสงฆ์แล้วจึงสร้างหอแจกเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป
และเป็นอาคารที่คนในชุมชนต้องเข้ามาทำกิจกรรมทางศาสนาในวัด จากข้อนี้เองตรงกับประวัติความเป็น
มาของหอแจกที่เมื่อมีการสร้างวัดก็จะมีหอแจกไปพร้อมกัน ในเรื่องความสัมพันธ์
ระหว่างวัดกับชุมชน คือเป็นความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับคนในชุมชน เมื่อเกิดมีวัดขึ้นมามี
บทบาทต่อชุมชนอย่างมาก คือวัดเป็นสถานที่สำหรับคนในชุมชนมาทำบุญและบำเพ็ญกุศล ตลอดจน
ประกอบพิธีกรรมต่างๆทางศาสนา เป็นที่จัดงานตามประเพณีที่สืบทอดกันมาเช่นงานสงกรานต์ งาน
เทศน์มหาชาติ เป็นต้น วัดจึงเปรียบเสมือนศูนย์รวมจิตใจและศูนย์รวมกิจกรรมของชุมชน

พุทธศาสนิกชนจะร่วมกันในการสร้างวัดเพื่อให้พระภิกษุได้พำนักในวัด ดังนั้นเมื่อมีการสร้างหมู่บ้านขึ้นมา ในการสร้างหอแจกหลังแรกของวัด จะมีการระดมคนในชุมชนเพื่อมาช่วยกันในการก่อสร้าง ซึ่งเป็นการระดมทั้งกำลังกายและกำลังปัจจัย วัสดุในการก่อสร้างซึ่งเป็นไม้ชาวบ้านก็จะนำไม้มาจากหัวไร่ปลายนาของตนหรือนำมาจากป่า ซึ่งในสมัยก่อนมีไม้อยู่มาก การก่อสร้างมีเจ้าอาวาสเป็นหัวหน้า โดยมีช่างประจำหมู่บ้านเป็นหัวหน้าในการก่อสร้าง ช่างประจำหมู่บ้านจะกำหนดขนาดของชิ้นส่วนโครงสร้าง โครงสร้างช่วงล่างคือ เสา คาน พื้น และอาจจะมีตงด้วย ส่วนโครงสร้างช่วงบนที่ประกอบเป็นโครงหลังคาคือ เสา อดเส ขื่อ คั้ง ออกไก่ จันทันและแป มีชาวบ้านที่มาร่วมกันในการก่อสร้างจะเลื่อยไม้ตามที่หัวหน้ากำหนด แล้วนำมาประกอบกัน ตอนที่นำส่วนประกอบมาติดตั้งจะระดมชาวบ้านมาเป็นจำนวนมาก ในบางครั้งจะมีชาวบ้านหมู่บ้านข้างเคียงมาช่วยกันยกหอแจก ส่วนชาวบ้านที่ไม่ได้ทำการก่อสร้างก็เป็นผู้คอยสนับสนุนด้านอื่นเช่นการหาอาหาร เครื่องดื่มเป็นต้น ช่วงที่ทำการยกหอแจกจึงเป็นช่วงที่ชุมชนจะมาร่วมกันอย่างเต็มที่

ความมุ่งหมายข้อที่ 2 สภาพปัจจุบันและสภาพปัญหาของหอแจกอีสาน การศึกษาสภาพปัจจุบันของหอแจกได้ทำการศึกษา เป็น 2 เรื่องคือสภาพปัจจุบันโดยแบ่งเป็นหัวข้อย่อยคือ สภาพปัจจุบันทางกายภาพ สภาพปัจจุบันทางการใช้งาน และสภาพปัญหาของหอแจก

การศึกษาสภาพทางกายภาพพบว่า ทุกวัดจะเป็นหอแจกที่สร้างจากโครงสร้างไม้ทั้งหมด ส่วนใหญ่สร้างมาเกินกว่า 50 ปีมาแล้ว ส่วนที่เป็นโครงสร้างยังมีสภาพการใช้งานที่ดี ส่วนที่ชำรุดจะเป็นส่วนที่ไม่เป็นโครงสร้าง เช่น ลูกกรงไม้ ฝาไม้บางชิ้น ลูกกรงบันได เป็นต้น มีหอแจก

8 หลัง ที่ทำการต่อเติมโดยส่วนที่ต่อเติมภายหลังจะมีเสาคอนกรีตมาเป็นโครงสร้างช่วงล่าง ทั้งนี้เป็นเพราะได้ยกหอแจกให้สูงขึ้นและทำการย้ายตำแหน่งของหอแจกบางหลังจะเสริมคานคอนกรีตแทนคานไม้ การต่อเติมนี้ไม่กระทบกับรูปทรงเดิมของหอแจก โดยรูปทรงของหอแจกทั้งหมดจะยังมีหลังคาเป็นทรงจั่วและมีชายคายื่นออกมาโดยรอบ โดยขนาดของหอแจกจะขึ้นกับความกว้างของช่วงเสาและจำนวนของเสา หอแจกที่ศึกษามี 8 หลังที่มีขนาดใกล้เคียงกัน คือความกว้างระหว่างช่วงเสาจะประมาณ 3.50 เมตร และมีจำนวนเสาด้านกว้าง 5 ต้น ด้านยาว 6 ต้น จะมีหอแจกวัดปทุมคงคาที่มีขนาดใหญ่กว่าเนื่องจากขนาดของไม้มีขนาดใหญ่ทั้งไม้เสาและไม้คาน โดยความกว้างระหว่างช่วงเสาจะประมาณ 4.00 เมตร และมีจำนวนเสาด้านกว้าง 4 ต้น ด้านยาว 7 ต้น

การศึกษาสภาพการใช้งานของหอแจกพบว่าหอแจกทุกวัดมีการใช้งานใน

ทุกกิจกรรมของชุมชนคือในกิจกรรมทางศาสนา และกิจกรรมเกี่ยวกับชุมชน ในกิจกรรมทางศาสนา คือกิจกรรมที่ทำด้านศาสนา เช่นการทำบุญวันพระ เป็นสถานที่ฟังพระเทศน์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นการทำบุญตามประเพณีเช่น ฮีตสิบสอง เป็นต้น ส่วนกิจกรรมเกี่ยวกับชุมชนมีหลายกิจกรรม ตามแต่สภาพชุมชน เช่น กิจกรรมการประชุมหมู่บ้าน การประชุมของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ เป็นหน่วยเลือกตั้งของหมู่บ้าน เป็นต้น จึงเห็นว่าหอแจกจะเป็นอาคารที่เป็นส่วนของชุมชน สำหรับวัดป่าอุดมสมพรทางวัดจะทำเฉพาะกิจกรรมทางศาสนาเท่านั้น จะไม่ทำกิจกรรมของชุมชน

การศึกษาสภาพปัญหาของหอแจกด้านกายภาพ พบว่าหอแจกที่ทำการศึกษามีปัญหาด้านกายภาพที่น้อยมาก คือมีสภาพทางกายภาพที่ชำรุดเล็กน้อยที่ไม่กระทบกับโครงสร้างและความแข็งแรงของอาคารซึ่งชาวบ้านจะทำการซ่อมแซมอยู่เป็นประจำ จะมีเพียงวัดดอนแสนสุขที่มีส่วนชำรุดมากกว่าวัดอื่นอย่างไรก็ดีส่วนที่ชำรุดก็ไม่ใช่ส่วนของโครงสร้าง เป็นส่วนประกอบอาคารเท่านั้น

การศึกษาสภาพปัญหาของหอแจกด้านการใช้งานพบว่ามีปัญหาไม่มาก กล่าวคือคนในชุมชนยังใช้งานได้ดีและมีพื้นที่การใช้งานพอเพียง อันเนื่องจากตลอดเวลาที่ผ่านมาการพัฒนาหอแจกเป็นการพัฒนาเพื่อให้สามารถรองรับจำนวนคนที่เพิ่มขึ้นของชุมชน แต่ในช่วงที่มีงานประเพณีที่สำคัญของวัดพื้นที่การใช้งานก็ยังไม่พอเพียง

ความมุ่งหมายข้อที่ 3 การอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วม ในการศึกษาความมุ่งหมายนี้พบว่า ในการอนุรักษ์หอแจกจะร่วมมือไปกับการพัฒนาด้วยการอนุรักษ์และพัฒนาจะทำไปตามสภาพของหอแจก ขั้นแรกจะเป็นการซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดเพื่อไม่ให้ทรุดโทรมและใช้งานได้ ขั้นต่อมาเมื่อมีคนเข้ามาทำกิจกรรมกันมากขึ้นก็จะมีการพัฒนาโดยการปรับตำแหน่งของหอแจกเพื่อเพิ่มพื้นที่ด้านหน้าของหอแจก ในการปรับตำแหน่งจะทำการย้ายหอแจกไปจากที่เดิมและทำการยกหอแจกให้สูงขึ้นเป็นสองชั้นเพื่อจะใช้พื้นที่ชั้นล่างทำกิจกรรมได้ ในเรื่องการมีส่วนร่วมพบว่าชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาไม่เท่ากับในช่วงที่ทำการก่อสร้างหอแจก การมีส่วนร่วมจะมีน้อยลงและมักจะเป็นการมีส่วนร่วมในการบริจาคปัจจัยและร่วมแรงกันในการก่อสร้าง ทั้งนี้เนื่องจากการอนุรักษ์และการพัฒนาที่ทำกันช่วงหลังไม่ได้เป็นงานใหญ่เหมือนกับการสร้างในตอนแรกประกอบกับในช่วงเวลาหลังคนในชุมชนออกไปประกอบอาชีพนอกชุมชนมากขึ้น

อภิปรายผล

จากการวิจัยนี้มีประเด็นนำมาอภิปรายได้ คือ แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจก

โดยชุมชนมีส่วนร่วม ซึ่งผลการวิจัยพบแนวทางทั้งหมด 3 แนวทางและขั้นตอน ดังนี้

1. แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเบื้องต้น โดยการอนุรักษ์รูปทรงและโครงสร้างเดิม ตามที่ได้ก่อสร้างหออแจกมาตั้งแต่แรกเริ่ม และให้มีการพัฒนา ซ่อมแซม ปรับปรุงส่วนที่ผุพัง สึกหรือเพียงเล็กน้อยเพราะหออแจกยังมีสภาพดีเกือบสมบูรณ์ โดยที่ไม่ต้องมีการเปลี่ยนแปลง ซ่อมแซมมาก

2. แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโดยการโยกย้ายตำแหน่ง ที่ตั้งของหออแจกพร้อมๆ กับการยกพื้นให้สูงขึ้นกว่าเดิม การโยกย้ายที่ตั้งกระทำโดยช่างผู้ชำนาญงาน ด้านภูมิปัญญา ซึ่งสามารถย้ายหรือเคลื่อนตัวอาคารจากที่เดิมไปที่ตั้งใหม่ได้โดยไม่ต้องรื้อถอนสิ่งก่อสร้าง และพร้อมกันนั้นก็จะเสริมเปลี่ยนเสาทุกต้นให้สูงกว่าเดิม

3. แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโดยการคงสภาพโครงสร้างตัวอาคารหออแจกไว้ แต่มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงส่วนปลีกย่อยอื่นๆ เป็นต้น ว่าการต่อเติมกระเบื้องด้านต่างๆ เพื่อให้หออแจกมีขนาดใหญ่ขึ้น การปรับเปลี่ยนจากหออแจกที่โปร่งเป็นหออแจกที่ทึบ มีผนังล้อมรอบและมีหน้าต่างหรือการเพิ่มลวดลายตกแต่งตามบันไดทางขึ้น ฝาผนัง หรือลูกกรง

สรุปประเด็นแนวทางอนุรักษ์และพัฒนาทั้งหมดนี้เป็นการกระทำตามสภาพความเป็นจริง และความต้องการของชุมชน ซึ่งมีกลุ่มบุคคลในชุมชนเป็นผู้ร่วมพัฒนา โดยมีเจ้าอาวาสของแต่ละวัดเป็นแกนนำที่สำคัญจนกระทั่งถึงผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ปราชญ์ชุมชนและชาวบ้าน ด้วยการร่วมแรงร่วมใจและร่วมศรัทธาทั้งด้วยกำลังกายและกำลังทรัพย์ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ คะนิงนิตย์ จันทบุตร และคณะ (2542 : 1) ได้ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านอุบลราชธานี กรณีเทคโนโลยีพื้นบ้าน การวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านอุบลราชธานี : กรณีเทคโนโลยีพื้นบ้าน ผลการวิจัยพบว่า องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิตและเทคโนโลยีพื้นบ้านจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเป็นการพัฒนาและปรับปรุงวัสดุ รูปแบบ และประโยชน์ใช้สอยให้สอดคล้องกับความต้องการปัจจุบัน เพื่อเผยแพร่แนวความรู้ด้านการผลิตและเทคโนโลยีพื้นบ้าน แก่สาธารณชน และเพื่อเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านศิลปหัตถกรรม ภูมิปัญญาส่วนใหญ่เป็นการสร้างสรรค์ผลงานโดยใช้มือ (หัตถกรรม) เพื่ออำนวยความสะดวก ในการดำรงชีวิตตามวัตถุประสงค์และความเหมาะสมในท้องถิ่น โดยมีการพัฒนาเทคโนโลยีจากหยาบสู่ละเอียด จากความง่ายสู่ความซับซ้อน ซึ่งในบรรดาภูมิปัญญาเหล่านี้ ภูมิปัญญาด้านการหล่อโลหะเป็นภูมิปัญญาสูงสุดของการพัฒนาเทคโนโลยี อุปสรรคปัญหาที่ประสบ คือ การขาดแคลนทรัพยากรในการผลิต ขาดผู้สืบทอดช่างฝีมือ ปัญหาด้านการตลาด ปัญหาเรื่องการขาดเทคโนโลยีที่ทันสมัย ซึ่งจำต้องได้รับการพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิมให้ยั่งยืนและพัฒนาต่อไป สอดคล้องกับงานวิจัยของ ศักดิ์สิทธิ์ โสมนัส (2547 : 1) ที่ได้ศึกษาวัดหน้าพระธาตุ อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า วัดอันเป็นโบราณสถานและเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนที่มีสภาพเสื่อมโทรม สาเหตุจากการขาดการเอาใจใส่

เพราะคนในสังคมขาดความสนใจในวัตถุและโลกสมัยใหม่มากกว่า ดังนั้นทางวัดหรือพระสงฆ์ต้องหาทางพัฒนาและสร้างกิจกรรมใหม่ๆทางวัฒนธรรมเพื่อเป็นการอนุรักษ์และส่งเสริมพัฒนาให้วัดได้กลับมาเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของชุมชนต่อไป สอดคล้องกับผลงานวิจัยของ มนัท หემพัฒน์ (2548 : 1) ที่ได้ศึกษาสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนแถวไม้ตลาดเก่าหนองจอก ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะทางกายภาพของเรือนแถวไม้เป็นสภาพที่สัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมและสภาพชีวิตของชุมชน และสิ่งสำคัญที่ควรคำนึงถึงคือการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตที่ต่อเนื่องภายในชุมชน ในการที่จะอนุรักษ์พัฒนารักษาความสัมพันธ์ให้มีความต่อเนื่องและนำเอาภูมิปัญญามาใช้ในการปรับปรุงซ่อมแซมอาคารไม้ให้คงอยู่ต่อไป สอดคล้องกับงานวิจัยของ มยุรี สุตังคณา (2545 : 1) ได้ศึกษาการศึกษาเพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์วัดในชุมชนริมคลองอ้อม จังหวัด นนทบุรี ผลการวิจัยพบว่าคนในชุมชนยังมีบทบาทและมีส่วนร่วมน้อยในการอนุรักษ์โบราณสถานของตนเอง ดังนั้นจึงเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์ว่าควรจะทำให้ความสำคัญกับคนในชุมชนเพื่อสร้างจิตสำนึกในความเป็นเจ้าของและได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานอีกทั้งเป็นการสนองตอบนโยบายการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนให้ชุมชนได้สามารถดูแลรักษาและบริหารจัดการโบราณสถานของตนได้ในอนาคต และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูใบฎีกา บัวทองกิตติธมฺโม (2544 : 1) ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านมีความแตกต่างกันและยังไม่มีความรู้เพียงพอในเรื่องเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ผลการศึกษาพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน มีความแตกต่างกัน โดยแยกประเภทได้ดังนี้ อนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน การอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทย และการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง พระสงฆ์ยังไม่เข้าใจบทบาทและให้ความสำคัญในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านดีพอ ไม่มีการศึกษาค้นคว้าความรู้เกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถานแต่ละชิ้น และไม่มีการรวบรวมความรู้เรื่องพระเวสสันดรชาดกเพื่อจัดทำเป็นคู่มือ เอกสาร และแผ่นพับ จึงจะใช้เป็นประโยชน์ในการประชาสัมพันธ์ และใช้ประกอบการศึกษาแก่ผู้สนใจ ส่วนการอนุรักษ์และส่งเสริมการขับร้องสรภัญญะนั้น บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ยังไม่สมบูรณ์ ไม่มีการจัดทำคู่มือเกี่ยวกับเนื้อหา คำร้อง และไม่มีการบันทึกทำนองการขับร้องสรภัญญะไว้ เพื่อเป็นประโยชน์ในการประชาสัมพันธ์ และผู้สนใจศึกษา ปัญหา อุปสรรคในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านที่สำคัญ ดังนั้นจึงมีข้อเสนอแนะให้หน่วยงานราชการ เอกชน และประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมให้ความร่วมมือซึ่งกันและกัน ช่วยกันหาแนวทาง หาช่องทางเพิ่มเติมเสริมความรู้ในการอนุรักษ์ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 หน่วยงานวัฒนธรรมระดับจังหวัดและอำเภอ ควรจะศึกษางานวิจัยนี้และนำไปประกอบนโยบายในการอนุรักษ์ทำนุบำรุงโบราณสถานและสิ่งก่อสร้างที่เป็นมรดกของชุมชน

1.2 หน่วยงานองค์กรระดับท้องถิ่น หมู่บ้าน ควรจะได้นำผลการวิจัยนี้ไปปรับใช้กับแนวทางทะนุบำรุงหอแจกหรือโบราณสถาน สิ่งก่อสร้างภายในวัดหรือในชุมชนให้คงสภาพเอาไว้เพื่อเป็นการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้ยืนยาวต่อไป

1.3 หน่วยงานวัฒนธรรมระดับจังหวัดหรืออำเภอ และหน่วยงานองค์กรระดับท้องถิ่น ควรจะมีนโยบายส่งเสริมสนับสนุนเงินทุนในการฟื้นฟู บูรณปฏิสังขรณ์ โบราณสถานของชุมชน

1.4 ผู้นำชาวบ้าน พระภิกษุสงฆ์ ปราชญ์ชุมชน ควรจะได้นำนโยบายการอนุรักษ์ ปฏิสังขรณ์โบราณสถานนี้ไปปลูกฝังค่านิยม และความรักความหวงแหนในศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ในการศึกษาเรื่องหอแจก การอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกในอีสานนี้ทำให้พบว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสานที่มีคุณค่ามีอยู่อย่างมากมาย ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะที่ควรจะทำการศึกษาเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสานต่อไป ดังนี้

2.1 ควรศึกษาเพื่อรวบรวมสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน ที่ปรากฏในวัดได้แก่ หอแจก กุฏิ สิม หอระฆัง หอไตร เพื่อให้ผู้คนที่รู้ว่ามีคุณค่าที่ควรอนุรักษ์และพัฒนาให้คงอยู่

2.2 ควรศึกษาความสัมพันธ์ของประเพณีและวัฒนธรรมอีสานกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน

2.3 ควรศึกษากระบวนการเสริมสร้างให้ทุกคนมีความตระหนักในคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรรณิกา สุธีรัตน์. พัฒนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.
- กรกช งามโกมุต. การอนุรักษ์และสืบทอดงานช่างศิลป์ไทย: ศึกษากรณีกาญจนาภิเษกวิทยาลัย
ช่างทองหลวง. วิทยานิพนธ์ สม.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.
- เกื้อ วงศ์บุญสิน. ประชากรกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- คะนิงนิตย์ จันทบุตร และคณะ. ภูมิปัญญาชาวบ้านอุบลราชธานี กรณีเทคโนโลยีพื้นบ้าน.
อุบลราชธานี : สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, 2542.
- คุณ โทจันทร์. พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2545.
- จรัส พัทธมราชศักดิ์. อีสาน 1 ศาสนาและวรรณกรรมนิยมไทยท้องถิ่น. กรุงเทพฯ :
โอเดียนสโตร์, 2534.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสาน. กรุงเทพฯ : หมู่บ้าน, 2531.
- จิรพันธ์ สมประสงค์. ศิลปะประจำชาติ ศป.231. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์, 2532.
- จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. “ลักษณะสถาปัตยกรรมไทย,” ใน เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาไทย
ศึกษา : อารยธรรมหน่วยที่ 6-11. หน้า 245-246. นนทบุรี : มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมมาธิราช, 2523.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. วัฒนธรรมไทยกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2547.
- โชคชัย เทวานฤมิตร. วัฒนธรรมกับการพัฒนาหมู่บ้าน ศึกษากรณีบ้านสวายสอ ตำบลเมืองไผ่
อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม, 2543.
- โชติ กัลยาณมิตร. สถาปัตยกรรมไทยแบบเดิม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.
- โชติวุฒิ พลวิเศษ. การตีความผญาเชิงจริยศาสตร์ที่ประยุกต์ใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน.
วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2544.
- ชลฤทัย (นามแฝง). “เรือนไทยหมู่เก่าห้องที่วัดคงคาราม,” บ้านและสวน. 18(214) : 225-228 ;
มิถุนายน, 2537.
- ฐิติรัตน์ เวทย์ศิริยานันท์. ความเชื่อเรื่องปู่ตาตะกวดกับวิถีชีวิตของชาวกูย บ้านดริ่ม ตำบลดริ่ม
อำเภอบึงสามพัน จังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น,
2545.

- เดิม วิกาศย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.
- ถวิลวดี บุรีกุล. การมีส่วนร่วม : แนวคิด ทฤษฎี และกระบวนการ. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, 2551.
- ธาดา สุทธิธรรม. “หอแจก : อาคารสาธารณะเอกลักษณ์อีสาน,” ม.ข.วิจัย. 2(4) : 22-28 ; มีนาคม, 2542.
- บรรเทิง พาพิจิตร. ประเพณี วัฒนธรรมไทยและคติความเชื่อ. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรี้นติ้ง เฮ้าส์, 2549.
- บุญเกิด พิมพ์วีระเมธากุล. ฮีต-คอง-กะล๋้า. ขอนแก่น : คลังนาโนวิทยา, 2546.
- ปราณี ดันตยานุบุตร. ภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2550.
- ประเทือง คล้ายสุบรรณ. วัฒนธรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : สุทธิสารการพิมพ์, 2531.
- ประเทศ ปิจจังกะตา. จิตรกรรมฝาผนังสมัยวัดป่าไร่ไร่ บ้านหนองพอก ตำบลคงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541.
- ประยูร อุสุชาภูษะ. แบบแผนบ้านเรือนในสยาม. กรุงเทพฯ : คำนสุทธการพิมพ์, 2535.
- . “ยุคทองแห่งศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์,” เมืองโบราณ. 8(2) : 15-16 ; เมษายน-กรกฎาคม, 2525.
- นรงค์ดี บุตรเนียร. การมีส่วนร่วมของชุมชนในโครงการสำรวจชุมชนและมวลชนสัมพันธ์ปี พ.ศ. 2539 ศึกษาเฉพาะกรณีสถานีตำรวจภูธรอำเภอนามน จังหวัดกาฬสินธุ์. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541.
- นรารักษ์ สมบัติทอง. การออกแบบและการก่อสร้างศาลาการเปรียญ จังหวัดเพชรบุรี. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.
- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิคและกรณีตัวอย่าง. เชียงใหม่ : สิริลักษณ์การพิมพ์, 2547.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. การศึกษาเพื่อฟื้นฟูสุขภาพชุมชน : ทิศทางหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ : หมู่บ้าน, 2531.
- . มองอนาคตบทวิเคราะห์เพื่อการปรับเปลี่ยนทิศทางสังคมไทย. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญาไทย, 2538.
- นิยพรรณ วรรณศิริ. มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540.

- เนตรนภิศ นาควัชร และคณะ. วัดในกรุงเทพมหานคร : การเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. เรือนหลวง. กรุงเทพฯ : ศรีบุญอุตสาหกรรมกราฟิก, 2541.
- ทรงคุณ จันทกร. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านเรื่องทรัพยากรดินน้ำป่าไม้ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง. วิทยานิพนธ์ ศษ.ด. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2544.
- ทรงรัตน์ ธนมาลาพงศ์. พิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุนาคุณ อำเภอนาคนุ่น จังหวัดมหาสารคาม. รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2542.
- ทวี พรหมมา. เรือนไทยตำบลบ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541.
- ทิฆัมพร ลอยศักดิ์วงศ์. การศึกษารูปแบบเรือนพื้นถิ่น ตำบลคลองจิก อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์ สด.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.
- เทิดศักดิ์ แก้วมกระโทก. ปัจจัยที่มีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการเขตกันชน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียวจังหวัดชัยภูมิ. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2545.
- ธนพันธ์ เมธาพิทักษ์. วัดเรือนไทย. กรุงเทพฯ : หอสมุดกลาง 09, 2537.
- ธาดา สุทธิธรรม. หอแจกในภาคอีสาน. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2542.
- พรทิพย์ ชังธาดา. วรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น, 2545.
- พรหมมา ไชแสง. เรือนพื้นบ้านในเขตอำเภอนองบุรี จังหวัดกาฬสินธุ์. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541.
- พระครูใบฎีกาบัวทอง กิตติธมฺโม. บทบาทของพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ศึกษากรณี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น. รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544.
- พระจิรายุ สังฆะมณี. การดำเนินการศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมวัดมิ่งเมืองอำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541.
- พระอวยชัย อินศรีเมือง. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนศึกษา เฉพาะกรณีวัดในเขตอำเภอบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม. รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2542.

- พิทักษ์ น้อยวงศ์. ศิลปกรรมท้องถิ่น. มหาสารคาม : ภาควิชาทัศนศิลป์และศิลปะการตกแต่ง
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541.
- พิสิษฐ์ บุญไชย. การพัฒนาหัตถกรรมพื้นบ้านอีสาน. มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและ
วัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541.
- ไพโรจน์ ชมพูน. พิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ของชาวหนองเหล็ก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัด
มหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2543.
- ไพโรจน์ เพชรสังหาร. คติการปลูกเรือนผู้ไทย อำเภอบาง จังหวัดกาฬสินธุ์. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.
มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2531.
- พงษ์จันทร์ อรุณกมล. วิถีการดำเนินชีวิตของชาวไทยโย้ยบ้านอากาศ ตำบลอากาศ อำเภอบาง
อานวย จังหวัดสกลนคร. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,
2541.
- มนต์ดี เหมพัฒน์. การศึกษาสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนแถวไม้ตลาดเก่าหนองจอกซึ่ง
สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและสังคมเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา. วิทยานิพนธ์ สด.ม. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.
- มานพ ถนอมศรี. “เรื่องของนาที่มามีอยู่ในศิลปกรรมไทย,” คุรุปริทัศน์. 5(3) : 5-9 ;
มิถุนายน, 2529 ก.
- . “สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่,” คุรุปริทัศน์. 6(8) : 45-47 ; ธันวาคม, 2529 ข.
- มานิต วัลลิโกดม. “โคตรบูรณ,” ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีภาคอีสาน. หน้า 20.
กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2521.
- มยุรี สุภังคณา. การศึกษาแนวทางการอนุรักษ์วัดในชุมชนริมคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี.
วิทยานิพนธ์ สด.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545.
- ยงยุทธ บุณเจริญกิจ. กระบวนการสร้าง ต่อรอง ความหมายของวัดในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางสังคม :
กรณีศึกษาวัดป่ามุงและวัดไตรมิตรวิทยาราม. วิทยานิพนธ์ สม.ม. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.
- เรืองยศ ปรีดี. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตชนบท
จังหวัดกาฬสินธุ์. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2542.
- วรา ปันสนธิ. ความรู้ทั่วไปทางศิลป์. กรุงเทพฯ : ภูมิบัณฑิต, ม.ป.ป.
- วรวรรณ คุณากรสกุล. การศึกษาละล้าของชาวบ้านหมู่บ้านดงหลวงตำบลบึงทรายอำเภอเต่างอย
จังหวัดสกลนคร. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2543.

วิรุณ ตั้งเจริญ. ทัศนศิลป์. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรินติ้ง เฮาส์, 2536.

วีรวัฒน์ วรรณ. การมีตัวตนของผีในวัฒนธรรมของลาวครั้งที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสภาพแวดล้อมสรรค์สร้างของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.

ลักขณา จินดาวงศ์. สถาปัตยกรรมพุทธสถานพื้นถิ่นอีสาน. กอสินธุ์ : ประสานการพิมพ์, 2545.
ศรีศักดิ์ วลัยโกตม. “โบราณวัตถุสถานในกลุ่มน้ำชี,” ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีภาคอีสาน.
หน้า 15-19. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2521.

ศักดิ์สิทธิ์ โสมนัส. วัดหน้าพระธาตุ อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.

ศิลปะ พีระศรี. ศิลปะสงเคราะห์. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2527.

สงวน รอดบุญ. พุทธศิลป์รัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : รุ่งวัฒนา, 2536.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. การศึกษาสังคมและวัฒนธรรม : แนวคิด วิถีวิทยาและทฤษฎี. ขอนแก่น :
อมรินทร์ก๊อปปี้, 2544.

สมคิด จิระทัศนกุล. วัด : พุทธศาสนาสถาปัตยกรรมไทย. นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร,
2543.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. เทคนิคและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2543.

สรเสรีญ สุรวาทศิลป์. รูปแบบโครงสร้าง คติความเชื่อและบทบาทของหอแจก : กรณีศึกษาอำเภอ
เกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,
2545.

สุพรรณ ทองคล้าย. ลักษณะร้อยกรองท้องถิ่นอีสาน. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

เสรี พงศ์พิศ. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญาและมูลนิธิ
หมู่บ้าน, 2536.

เสาวภา ไพทยวัฒน์. พื้นฐานวัฒนธรรมไทย : แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา. กรุงเทพฯ :
สำนักงานสภาพัฒนาการศรัทธา, 2538.

อรรณพ ทับสกุล. หลวงพ่อดุสิต : ผู้นำทางวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและ
วัฒนธรรมของหมู่บ้านมอญพลัดถิ่นที่สังขละบุรี. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.

- อัครพล อนุพันธ์พงศ์. บ้านเรือนชาวเขากะเหรี่ยงปกากะยอความยั่งยืนและการปรับตัวภายใต้สิ่งแวดล้อมไร่มุมนเวียน. วิทยานิพนธ์ สด.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550.
- อิษฎ์ ปีกกันต์ธร. วิถีชีวิตความเชื่อในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชาวนบรู ศึกษาเปรียบเทียบในพื้นที่จังหวัดหนองคาย มุกดาหาร และอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ สด.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาอีสาน. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544.
- Asheim, G. Economic Analysis of Sustainability. New York : St. Martin Press, 1999.
- Carlo, R. Ember and Melvin Ember. Culture Anthropology. New York : Appleton-Century Crofts, 1973.
- Dewey, John. The Collected Works of John Dewey. Illinois : Southern Illinois University Press, 1953.
- Glen, Chandler and Hanh Do Thi. Nam Dinh Urban Development Project a Case Study in Community Participation. Pitsanulok : Naresuan University, 2003.
- ICOMOS. Principles for Analysis, Conservation and Structural Restoration of Architecture Heritage. Zimbabwe : The 14th General Assembly in Zimbabwe, 2003.
- . Principles for The Preservation of Historic Timber Structure. Mexico : The 12th General Assembly in Mexico, 1999.
- Joan, Ferrante. Sociology a Global Perspective. U.S.A. : Wadsworth Publishing Company, 1994.
- John Mckinnon, Bernard Vienne (Eds.). Hill Tribes Today : Problem in Change. Paris : White Lotus-Orstom, 1989.
- Jonathan, H. Turner. Political Ideologies : Their Origins and Impact. Englewood New Jersey : Prentice-Hall, 1975.
- Joyce, Hill Stoner. Changing Approaches in Art Conservation. Paris : Proceedings of the Nation Academy of Science, 2005.
- Kenneth, Morrison. Marx Durkheim Weber : Formation of Modern Social Thought. London : SAGE Publication, 1979.
- Mark, Gilberg, Mark. “Fridrich Rathgen : The Father of Modern Archeology Conservation,” Journal of the American Institute for Conservation. 26(2) : 45-48 ; February, 1987.

- Paul, Bohanan and Mark Glazer. High Point in Anthropology. New York : Alfred A. Knopf, 1973.
- Radcliffe-Brown, A. R. Structure and Function in Primitive Society. New York : Free Press, 1965.
- Somesh, Kumar. Method of Community Participation. London : ITDG Publishing, 2002.
- Yoshiyuki, Nishio. Approaches to Remounting Asian Scroll and Screen Painting. Michigan : University of Michigan, 2000.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

- กรกัลยา การุณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 83 หมู่ 10 ตำบลพังโคน อำเภอฟังโคน สกลนคร เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2552.
- กัณฑ์ ทองสมัคร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 29 บ้านด่อน หมู่ 7 ตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2552.
- กัลยา สุนปรุ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่หมู่ 10 ตำบลพังโคน อำเภอฟังโคน สกลนคร เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม 2552.
- กิตติชัย สาระชัย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 35 หมู่ 10 บ้านนาเรียง ตำบลสามัคคี อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 24 พฤษภาคม 2552.
- กิตติศักดิ์ สาระชัย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 38 หมู่ 10 บ้านนาเรียง ตำบลสามัคคี อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 24 พฤษภาคม 2552.
- เกษม เสียดกิจ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 217 หมู่ 1 บ้านห้วย ตำบลสระเกษ อำเภอกุฉินารายณ์ นครราชสีมา เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2552.
- เกียรติศักดิ์ นรสาร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 50/2 หมู่ 3 ตำบลพังโคน อำเภอฟังโคน สกลนคร เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2552.
- แก้ว ช่วยสระน้อย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 2 หมู่ 6 บ้านนอกออก ตำบลนอกออก อำเภอกุฉินารายณ์ นครราชสีมา เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2552.
- คำบุ รักษาศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 148 หมู่ 11 ตำบลสระเกษ อำเภอกุฉินารายณ์ นครราชสีมา เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2552.
- คำมิ ขุนลพาส เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 46 หมู่ 10 บ้านนาเรียง ตำบลสามัคคี อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 24 พฤษภาคม 2552.
- เคลื่อน ทุมจะโปิระ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 84 หมู่ 6 บ้านนกกอก ตำบลนกกอก อำเภอกุฉินารายณ์ นครราชสีมา เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2552.
- โฆษิต เคนโคตร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 57 หมู่ 3 บ้านโคกเครือ ตำบลลุมเม่า อำเภอขามเฒ่า กาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2552.
- จง งามสระน้อย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 86 หมู่ 6 บ้านนกกอก ตำบลนกกอก อำเภอกุฉินารายณ์ นครราชสีมา เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2552.
- จรรยา พระเดชพงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 68 หมู่ 11 ตำบลสระเกษ อำเภอกุฉินารายณ์ นครราชสีมา เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2552.

- จ้อย เนียมสำโรง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 20 หมู่ 11
ตำบลสะแกราช อำเภอปักธงชัย นครราชสีมา เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2552.
- จันดา โยธาศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 68 หมู่ 3
บ้านโคกเครือ ตำบลลุมเม่า อำเภอขามเฒ่า กาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2552.
- จันทร วรรณประภา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 73 หมู่ 10
บ้านนาเรียง ตำบลสามัคคี อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 24 พฤษภาคม 2552.
- จันทรไทย กวนสุพรรณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 27
หมู่ 12 บ้านบะทองใหม่ ตำบลพรรณา อำเภอพรรณานิคม สกลนคร เมื่อวันที่ 14
พฤษภาคม 2552.
- จันทรลา สิลาลักษณ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 92 หมู่ 10
บ้านนาเรียง ตำบลสามัคคี อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 24 พฤษภาคม 2552.
- จ้านง ควนศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 52 บ้านดอนหมู่ 7
ตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2552.
- จำลอง พลเรียงโพน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 95 หมู่ 10
บ้านนาเรียง ตำบลสามัคคี อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์
- จิราพร ภูผิวโลก เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 69 หมู่ 3 บ้าน
โคกเครือ ตำบลลุมเม่า อำเภอขามเฒ่า กาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2552.
- จุฬารัตน์ เปี่ยมใจ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 136/4 หมู่ 13
ตำบลพังโคน อำเภอพังโคน สกลนคร เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2552.
- เจริญ วงศ์เวียงจันทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 6 หมู่ 17
บ้านกุดตะกอบ ตำบลวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ สกลนคร เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2552.
- เจือ จอมกระโทก เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 55 หมู่ 11
ตำบลสะแกราช อำเภอปักธงชัย นครราชสีมา เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2552.
- ฉลอง กิณเรศ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 163 หมู่ 12
บ้านบะทองใหม่ ตำบลพรรณา อำเภอพนานิคม สกลนคร เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม 2552.
- ชัยณรงค์ ลิตทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 56 หมู่ 10
ตำบลพังโคน อำเภอพังโคน สกลนคร เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2552.
- ชาญณรงค์ วงศ์กาไส เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 21 หมู่ 10
บ้านนาเรียง ตำบลสามัคคี อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 24 พฤษภาคม 2552.
- ชาลี อินทวงศ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 64 บ้านดอน
หมู่ 7 ตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2552.

- เชิด สืบครบุรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 1/1 หมู่ 6
บ้านนกกอก ตำบลนกกอก อำเภอปักธงชัย นครราชสีมา เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2552.
- ชื่อน ทิศุ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 143 หมู่ 11
ตำบลสะแกราช อำเภอปักธงชัย นครราชสีมา เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2552.
- ณรงค์ กล้ามกระโทก เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 96
หมู่ 6 บ้านนกกอก ตำบลนกกอก อำเภอปักธงชัย นครราชสีมา เมื่อวันที่ 20 เมษายน
2552.
- ณรงค์ คำเสนาะ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 68 บ้านดอน
หมู่ 7 ตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2552.
- ดวงจันทร์ แจ่มสุวรรณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 21
บ้านดอนหมู่ 7 ตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2552.
- ดำรง มหานาม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 43 หมู่ 3
บ้านโคกเครือ ตำบลอุ่มเม่า อำเภอขามเฒ่า กาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2552.
- เดือนฉาย นามณี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 99 หมู่ 10
ตำบลพังโคน อำเภอพังโคน สกลนคร เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2552.
- เดือนสาย แผ่นคำ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 102 หมู่ 17
บ้านกุดตะกาบ ตำบลวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ สกลนคร เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2552.
- เดิม แสงอุบล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 76 หมู่ 17 บ้าน
กุดตะกาบ ตำบลวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ สกลนคร เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2552.
- ทองใบ ทองคำ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 32 บ้านดอน
หมู่ 7 ตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2552.
- ทองใบ ภูช่างทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 27 หมู่ 3
บ้านโคกเครือ ตำบลอุ่มเม่า อำเภอขามเฒ่า กาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2552.
- ทองสุข สุริกัน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 47 บ้านดอน
หมู่ 7 ตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2552.
- ทะนง เอิบสำโรง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 111 หมู่ 8
ตำบลครบุรีใต้ อำเภอครบุรี นครราชสีมา เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2552.
- ทวีทรัพย์ พุฒทองพูน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 1 หมู่ 8
ตำบลครบุรีใต้ อำเภอครบุรี นครราชสีมา เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2552.
- เทพฤทธิ์ บุญรักษา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 61 หมู่ 17
บ้านกุดตะกาบ ตำบลวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ สกลนคร เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2552.

โทน มาดสระน้อย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 98 หมู่ 6

บ้านนกออก ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย นครราชสีมา เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2552.

นิคม ไตรยศ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 125 หมู่ 6

บ้านนกออก ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย นครราชสีมา เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2552.

บุญชู ถิ่นเกษม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 90 หมู่ 8

ตำบลครบุรีใต้ อำเภอครบุรี นครราชสีมา เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2552.

บุญมี ทวีโชติ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 13 หมู่ 10

บ้านนาเรียง ตำบลสามัคคี อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 24 พฤษภาคม 2552.

บุญเรือง แจ่มสุวรรณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 21

บ้านด่อนหมู่ 7 ตำบลเหนือ อำเภอมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2552.

ประกาศ ภูโสภา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 39 หมู่ 3

บ้านโคกเครือ ตำบลอุ้มเม่า อำเภอขามเฒ่า กาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2552.

ประเสริฐ โพนชัยแสน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 78

หมู่ 10 บ้านนาเรียง ตำบลสามัคคี อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 24 พฤษภาคม 2552.

ปัญญา สายทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 43 หมู่ 5

บ้านบะทอง ตำบลพรรณา อำเภอพนานิคม สกลนคร เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม 2552.

ปาริฉัตร ช่อมสว่าง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, บ้านห้วย หมู่ 1

ตำบลสะแกราช อำเภอปักธงชัย นครราชสีมา

พรทิพย์ ไชยพะยวน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 102/2

หมู่ 8 ตำบลพังโคน อำเภอพังโคน สกลนคร เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2552.

พรทิพย์ มาลุน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 89 หมู่ 4

บ้านนางหังช้าง ตำบลพรรณา อำเภอพรรณานิคม สกลนคร เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม 2552.

พระครูบุญเพ็งจิตธรรมโร เจ้าอาวาสวัดศรีบุญเรือง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี

เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดศรีบุญเรือง ตำบลพังโคน อำเภอพังโคน สกลนคร เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2552.

พระครูสิทธิปัญญาคณ เจ้าอาวาสวัดคอนแสนสุข เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี

เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดคอนแสนสุข อำเภอครบุรี นครราชสีมา เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2552.

พระครูสุทธิตีลคุณ เจ้าอาวาสวัดห้วยสะแกราช เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดห้วยสะแกราช ตำบลสะแกราช อำเภอปักธงชัย นครราชสีมา เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2552.

พระครูโศภณวินัยวัฒน์ เจ้าอาวาสวัดบูรพาโคกเครือ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดบูรพาโคกเครือ หมู่ 3 บ้านโคกเครือ ตำบลลุมเม่า อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2552.

พระครูอธิการประสิทธิ์ เจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดปทุมคงคา ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย นครราชสีมา เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2552.

พระครูอินทสโรภาส เจ้าอาวาสวัดอุมังคละนาเรียง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดอุมังคละนาเรียง บ้านนาเรียง ตำบลสามัคคี อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม 2552.

พระครูโอภาสชัยคุณ เจ้าอาวาสวัดสว่างโพธิ์ชัย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดสว่างโพธิ์ชัย บ้านด่อนหมู่ 7 ตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2552.

พระอาจารย์แปลงสุนทรโร เจ้าอาวาสวัดป่าอุดมสมพร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดป่าอุดมสมพร ตำบลพรรณนา อำเภอพรรณนานิคม สกลนคร เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม 2552.

พา สุนาเวส เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 59 บ้านด่อนหมู่ 7 ตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2552.

พิมพ์กมล มาตราช เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 68 หมู่ 5 บ้านบะทอง ตำบลพรรณนา อำเภอพรรณนานิคม สกลนคร เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม 2552.

พิवाल สุกัน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 69 หมู่ 5 บ้านบะทอง ตำบลพรรณนา อำเภอพรรณนานิคม สกลนคร เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม 2552.

พูลทรัพย์ ภูช่วงทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 76 หมู่ 3 บ้านโคกเครือ ตำบลลุมเม่า อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2552.

เพชร จันทุม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 94 หมู่ 3 บ้านโคกเครือ ตำบลลุมเม่า อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2552.

ภัทรวิทย์ เตชะไพบูรณ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 4/1 หมู่ 3 ตำบลพังโคน อำเภอพังโคน สกลนคร เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2552.

มนตรี สานนาเรียง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 84 หมู่ 10 บ้านนาเรียง ตำบลสามัคคี อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 24 พฤษภาคม 2552.

- มนัสนา สัพโส เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 16/1 หมู่ 2
ตำบลพังโคน อำเภอพังโคน สกลนคร เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2552.
- มณฑิยา อุนทรพันธุ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 18 หมู่ 3
บ้านโคกเครือ ตำบลอุ่มเม่า อำเภอยางตลาด กาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2552.
- มิ สอนจะโป๊ะ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 1 หมู่ 6
บ้านนกออก ตำบลนกออก อำเภอปทุมราชวินัย นครราชสีมา เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2552.
- แม่เม่ เอี่ยมกรบุรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 28 หมู่ 8
ตำบลกรบุรีใต้ อำเภอกรบุรี นครราชสีมา เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2552.
- ผล อุนทรพันธุ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 14 หมู่ 3
บ้านโคกเครือ ตำบลอุ่มเม่า อำเภอยางตลาด กาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2552.
- พิชัย ระเบียบดีเลิศ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 226 หมู่ 11
ตำบลสระแกราช อำเภอปทุมราชวินัย นครราชสีมา เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2552.
- เพ็ญ ยุบลพาส เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 46 หมู่ 10
บ้านนาเรียง ตำบลสามัคคี อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 24 พฤษภาคม 2552.
- ไพฑูรย์ ฝั่งกรบุรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 50 หมู่ 8
ตำบลกรบุรีใต้ อำเภอกรบุรี นครราชสีมา เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2552.
- ยุพิน กิจจรวง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79 บ้านด่อนหมู่ 7
ตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2552.
- ยุพิน โคตรโพธิ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 32 หมู่ 10
บ้านนาเรียง ตำบลสามัคคี อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 24 พฤษภาคม 2552.
- อิม เนาคำแพง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 66 หมู่ 17 บ้าน
กุดตะกอบ ตำบลวาริชภูมิ อำเภวาริชภูมิ สกลนคร เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2552.
- ธัญจวน ลุนจันทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 26 หมู่ 6
บ้านนกออก ตำบลนกออก อำเภอปทุมราชวินัย นครราชสีมา เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2552.
- ราตรี ทิพม่อม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 177 หมู่ 5
บ้านบะทอง ตำบลพรรณา อำเภอพรรณานิคม สกลนคร เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม 2552.
- ราไฟ ซอคำศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 18 หมู่ 10
บ้านนาเรียง ตำบลสามัคคี อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 24 พฤษภาคม 2552.
- เรียม สิมะพร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 38 บ้านด่อนหมู่ 7
ตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2552.

- เลือน คีจะโปะ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 42 หมู่ 6
บ้านนอกออก ตำบลนอกออก อำเภอปักธงชัย นครราชสีมา เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2552.
- วิเชียร ภูสมปอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 23 หมู่ 3
บ้านโคกเครือ ตำบลอุ่มเม่า อำเภอยางตลาด กาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2552.
- วิเชียร สุระมาใจ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 211 หมู่ 5
บ้านพรรณา ตำบลพรรณา อำเภอพรรณานิคม สกลนคร เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม 2552.
- วิไล ประทุม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 62 บ้านดอนหมู่ 7
ตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2552.
- วิไล เป็งคำภา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 84 หมู่ 17 บ้าน
กุดตะกาบ ตำบลวาริชภูมิ อำเภวาริชภูมิ สกลนคร เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2552.
- วีระ ไชยจะโปะ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 94 หมู่ 11
ตำบลสระเกษ อำเภอปักธงชัย นครราชสีมา เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2552.
- วีระศักดิ์ บ่อดินดำ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 42 หมู่ 10
ตำบลพังโคน อำเภอพังโคน สกลนคร เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2552.
- ศราวุธ ผางสรน้อย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 27 หมู่ 6
บ้านนอกออก ตำบลนอกออก อำเภอปักธงชัย นครราชสีมา เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2552.
- ศิริปะภา แรมสรน้อย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 29
หมู่ 6 บ้านนอกออก ตำบลนอกออก อำเภอปักธงชัย นครราชสีมา เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2552.
- ศรีจันทร์ พงนา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 67 หมู่ 17 บ้าน
กุดตะกาบ ตำบลวาริชภูมิ อำเภวาริชภูมิ สกลนคร เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2552.
- ศรีพัน ชาลิเพ็ง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 110 หมู่ 17
บ้านกุดตะกาบ ตำบลวาริชภูมิ อำเภวาริชภูมิ สกลนคร เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2552.
- สงวนศักดิ์ นามโคตร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 39
หมู่ 17 บ้านกุดตะกาบ ตำบลวาริชภูมิ อำเภวาริชภูมิ สกลนคร เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2552.
- สมควร น่วมเมืองปัก เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 46
หมู่ 6 บ้านนอกออก ตำบลนอกออก อำเภอปักธงชัย นครราชสีมา เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2552.

- สมจิตร ภูสมมาตร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 71 หมู่ 3
บ้านโคกเครือ ตำบลอุมเม่า อำเภอยางตลาด กาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2552.
- สมชาย ระเรงจิตร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 145 หมู่ 5
ตำบลพรรณา อำเภอพรรณานิคม สกลนคร เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม 2552.
- สมคิด โคตรมิตร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 91 หมู่ 17
บ้านกุดตะกอบ ตำบลวาริชภูมิ อำเภวาริชภูมิ สกลนคร เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2552.
- สมเทียน ยูลชิต เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 89 หมู่ 10
บ้านนาเรียง ตำบลสามัคคี อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 24 พฤษภาคม 2552.
- สมบัติ ฝั่งครบุรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 47 หมู่ 8
ตำบลครบุรีใต้ อำเภอกุบริ นครราชสีมา เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2552.
- สมบูรณ์ ธรรมชน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 26 บ้านดอน
หมู่ 7 ตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2552.
- สมยศ โชติเมืองปัก เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 36 หมู่ 11
ตำบลสระแกรاخ อำเภอปักธงชัย นครราชสีมา เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2552.
- สมศักดิ์ บุญพริ้ง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 65 หมู่ 10
บ้านนาเรียง ตำบลสามัคคี อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 24 พฤษภาคม 2552.
- สวัสดิ์ เอิบกั้ง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 44 หมู่ 1
บ้านห้วย ตำบลสระแกรاخ อำเภอปักธงชัย นครราชสีมา เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2552.
- สวาท ธงภักดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 48 หมู่ 10
บ้านนาเรียง ตำบลสามัคคี อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 24 พฤษภาคม 2552.
- สอง สุวรรณรงค์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 93 หมู่ 12
บ้านบะทองใหม่ ตำบลพรรณา อำเภอพรรณานิคม สกลนคร เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม
2552.
- สังวาล วิเศษมี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านพังโคน หมู่ 10
ตำบลพังโคน อำเภอพังโคน สกลนคร
- สายเงิน ภูชัยแสง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 91 หมู่ 3
บ้านโคกเครือ ตำบลอุมเม่า อำเภอยางตลาด กาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2552.
- ลำลี พิกุลลา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 35 บ้านดอนหมู่
7 ตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2552.
- สินิล บุญเรือง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิต เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 99 หมู่ 11
ตำบลสระแกรاخ อำเภอปักธงชัย นครราชสีมา เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2552.

- สุรสิทธิ์ บรรณพระกรม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 54 หมู่ 10 บ้านนาเรียง ตำบลสามัคคี อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 24 พฤษภาคม 2552.
- สุรินทร์ ทิพม่อม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 11 หมู่ 12 บ้านบะทองใหม่ ตำบลพรรณา อำเภอพรรณานิคม สกลนคร เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม 2552.
- สุพัฒน์ โปธิสุข เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านพังโคน หมู่ 10 ตำบลพังโคน อำเภอพังโคน สกลนคร เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2552.
- สุวิมล พัดวัน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 96 หมู่ 11 ตำบลสระแกว อำเภอปทุมราชวงศา นครราชสีมา เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2552.
- เสี่ยม สอนจะโป๊ะ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 8 หมู่ 6 บ้านนกกอก ตำบลนกกอก อำเภอปทุมราชวงศา นครราชสีมา เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2552.
- ไสว สุโขทัย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 87 บ้านด่อน หมู่ 7 ตำบลเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2552.
- หงส์ทอง แสงอุบล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79 หมู่ 17 บ้านกุดตะกวด ตำบลวาริชภูมิ อำเภวาริชภูมิ สกลนคร เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2552.
- หลวงพ่อวีระพันธ์ เจ้าอาวาสวัดศรีสะอาด เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดศรีสะอาด บ้านกุดตะกวด ตำบลวาริชภูมิ อำเภวาริชภูมิ สกลนคร เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2552.
- อนงลักษณ์ แผ่นคำ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 13 หมู่ 17 บ้านกุดตะกวด ตำบลวาริชภูมิ อำเภวาริชภูมิ สกลนคร เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2552.
- อธิพงษ์ มุขิสาร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, หมู่ 10 ตำบลพังโคน อำเภอพังโคน สกลนคร เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2552.
- อนงค์ ภูอากาศ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ หมู่ 3 บ้านโคกเครือ ตำบลอุ่มเม่า อำเภอขามเฒ่า กาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2552.
- อภิสิทธิ์ ภูชัยแสง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 35 หมู่ 3 บ้านโคกเครือ ตำบลอุ่มเม่า อำเภอขามเฒ่า กาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2552.
- อรรถ พูนผล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 56 หมู่ 1 บ้านห้วย ตำบลสระแกว อำเภอปทุมราชวงศา นครราชสีมา เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2552.
- อ่อน จูทะบาล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 24 หมู่ 10 บ้านนาเรียง ตำบลสามัคคี อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 24 พฤษภาคม 2552.

อังสุธร แก่นจันทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 46/1 หมู่ 10
ตำบลพังโคน อำเภอพังโคน สกลนคร เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2552.

อานาจ ทูลเกษม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 3 หมู่ 6
บ้านนอกออก ตำบลนกออก อำเภอปทุมราชวงศา นครราชสีมา เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2552.

อุดม ศรีกิตราครบุรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 57 หมู่ 8
ตำบลครบุรีใต้ อำเภอครบุรี นครราชสีมา เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2552.

อุทัย แก้วกล้า เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 57/8 หมู่ 8
ตำบลครบุรีใต้ อำเภอครบุรี นครราชสีมา เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2552.

อุทัย บุตรดีวงศ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จีวิน เปสตันยี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 69 หมู่ 5
บ้านบะทอง ตำบลพรหม อำเภอพรหมนิคม สกลนคร เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม 2552.

ภาคผนวก ข
แบบสัมภาษณ์

แนวทางการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

เรื่อง การอนุรักษ์และพัฒนา หอแจกอีสาน โดยชุมชนมีส่วนร่วม

1. ศาสนาที่ท่านนับถือคือศาสนาอะไร
2. ท่านคิดว่าวัดและชุมชนมีความสัมพันธ์อย่างไร
3. ท่านไปวัดเพื่อทำอะไรบ้างและไปบ่อยไหม
4. ชุมชนที่ท่านอยู่มีกิจกรรมทางศาสนาอะไรบ้าง
5. หอแจกวัดมีการทำกิจกรรมใดบ้าง
6. ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรกับรูปทรงหอแจกวัด

แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ชุดที่ 1

(กลุ่มผู้รู้)

เรื่อง การอนุรักษ์และพัฒนา หอแจกอีสาน โดยชุมชนมีส่วนร่วม

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาทางวิชาการ ผลการศึกษาที่ได้จะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมในอนาคต จึงขอให้ท่านกรุณาตอบแบบสัมภาษณ์ตามความคิดของท่าน เพื่อประโยชน์ต่อการนำข้อมูลไปใช้

คำชี้แจง 1. แบบสัมภาษณ์ชุดนี้เป็นแบบสัมภาษณ์สำหรับกลุ่มผู้รู้ ที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับ การอนุรักษ์และพัฒนา หอแจกอีสาน โดยชุมชนมีส่วนร่วม

2. แบบสัมภาษณ์ชุดนี้มี 2 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ 2 เรื่องที่สัมภาษณ์

ส่วนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี
2. ที่อยู่ปัจจุบัน.....
3. การศึกษา.....
4. อาชีพ.....
5. วันที่เก็บข้อมูล.....

ส่วนที่ 2 เรื่องที่สัมภาษณ์

1. ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ที่ศึกษา.....
.....
2. สภาพภูมิประเทศ.....
3. สภาพความเป็นอยู่ อาชีพของชุมชน.....
4. สภาพการศึกษา.....
5. สภาพสังคม ประเพณีและวัฒนธรรม.....

2. ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาของหอแจก

2.1 ประวัติความเป็นมาของวัดเป็นอย่างไร ?

.....
.....

2.2 ประวัติความเป็นมาของหอแจกเป็นอย่างไร ?

.....
.....

2.3 ท่านเข้ามาทำกิจกรรมอะไรในหอแจกบ้าง ?

.....
.....

2.4 ท่านคิดว่าควรอนุรักษ์หอแจกหรือไม่ เพราะเหตุใด ?

.....
.....

2.5 ท่านมีแนวทางในการดูแลรักษาหอแจกอย่างไรบ้าง ?

.....
.....

2.6 ถ้าจะสร้างหอแจกใหม่ ควรจะเป็นอย่างไร ?

.....
.....

2.7 ถ้าสร้างหอแจกใหม่ ท่านจะเก็บหอแจกเดิมไว้หรือไม่ เพราะเหตุใด ?

.....
.....

2.8 ท่านคิดว่าหอแจกมีคุณค่าอย่างไรกับชุมชน

.....

2.10 ท่านมีแนวทางอนุรักษ์ และพัฒนาหอแจกอย่างไร

.....

2.11 ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และพัฒนาหอแจกอย่างไร.....

2.12 องค์กรส่วนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และพัฒนาหอแจกอย่างไร.....

ลงชื่อ ผู้สัมภาษณ์

ร่วมกับ.....ผู้ช่วย

วันที่สัมภาษณ์...../...../.....

แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ชุดที่ 2

(กลุ่มผู้ปฏิบัติและบุคคลทั่วไป)

เรื่อง การอนุรักษ์และพัฒนา หอแจกอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วม

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาทางวิชาการ ผลการศึกษาที่ได้จะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
ในอนาคต จึงขอให้ท่านกรุณาตอบแบบสัมภาษณ์ตามความคิดของท่าน เพื่อประโยชน์ต่อการนำ
ข้อมูลไปใช้

คำชี้แจง 1. แบบสัมภาษณ์ชุดนี้เป็นแบบสัมภาษณ์ ที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับ การอนุรักษ์และ
พัฒนา หอแจกอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วม

2. แบบสัมภาษณ์ชุดนี้มี 2 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ 2 เรื่องที่สัมภาษณ์

ส่วนที่ 2 เรื่องที่สัมภาษณ์

ส่วนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี
2. วัน / เดือน / ปี เกิด
3. ที่อยู่ปัจจุบัน
4. การศึกษา
5. อาชีพ.....
6. หน้าที่ทางสังคม.....

ส่วน 2 เรื่องที่สัมภาษณ์

1. ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ที่ศึกษา
 - 1.1 ประวัติความเป็นมา.....
 - 1.2 สภาพความเป็นอยู่ อาชีพของชุมชน.....
 - 1.3 สภาพการศึกษา.....
 - 1.4 สภาพสังคม ประเพณีและวัฒนธรรม.....

2. ข้อมูลเกี่ยวกับหอแจก

2.1 ท่านเข้ามาทำกิจกรรมอะไรบ้างในหอแจก?

.....

2.2 ท่านคิดว่าหอแจกมีคุณค่าอย่างไรกับชุมชน?

.....

2.3 ถ้าหอแจกมีสภาพชำรุดท่านคิดว่าควรทำอย่างไร?

.....

2.4 ท่านคิดว่าควรอนุรักษ์หอแจกหรือไม่ เพราะเหตุใด?

.....

2.5 ท่านคิดว่าควรสร้างหอแจกใหม่หรือไม่ เพราะเหตุใด?

.....

2.6 ถ้าสร้างหอแจกใหม่ควรรื้อของเดิมออกหรือไม่ เพราะเหตุใด ?

.....

2.7 ถ้าสร้างหอแจกใหม่ควรสร้างเป็นแบบใดและ อย่างไร?

.....

2.8 ท่านมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาหอแจกอย่างไร?

.....

ลงชื่อ.....ผู้สัมภาษณ์

ร่วมกับ.....ผู้ช่วย

วันสัมภาษณ์...../...../.....

แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม

แบบสังเกตนี้ เป็นประโยชน์ในการนำข้อมูลไปใช้เพื่อเป็นแนวทาง ศึกษาเรื่อง
เรื่อง การอนุรักษ์และพัฒนา หอแจกอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วม

1. วัน เวลา สถานที่สังเกต

.....

2. ผู้ให้ข้อมูล

.....

3. เนื้อหาสาระจากการสังเกต

3.1

3.2

3.3

4. กิจกรรมประกอบการสังเกต (กล้องถ่ายรูป บันทึก สัมภาษณ์)

4.1

4.2

4.3

5. อื่น ๆ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ลงชื่อ.....ผู้สัมภาษณ์

ร่วมกับ.....ผู้ช่วย

วันสัมภาษณ์...../...../.....

แบบสำรวจ

แบบสำรวจนี้ เป็นประโยชน์ในการนำข้อมูลไปใช้เพื่อเป็นแนวทาง ศึกษาเรื่อง
เรื่อง การอนุรักษ์และพัฒนา หอแจกอีสาน โดยชุมชนมีส่วนร่วม

1. วัน/เวลา/สถานที่

2. เนื้อหาสาระจากการสังเกต

บริบทพื้นที่การศึกษา

.....

.....

.....

.....

.....

กิจกรรมหรือเนื้อหาในการสำรวจ(กล้องถ่ายภาพ บันทึก)

1. สำรวจรูปทรงของหอแจก

2. สำรวจสภาพภายในของหอแจก

3. สำรวจโครงสร้างของหอแจก

ลงชื่อ.....ผู้สัมภาษณ์

ร่วมกับ.....ผู้ช่วย

วันสัมภาษณ์...../...../.....

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ	นายชีวิน เปสตันยี
วันเกิด	วันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2497
สถานที่เกิด	อำเภอบางรัก จังหวัดกรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 878 ถนนสุระนารายณ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา 30000
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ระดับ 8
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	สาขาสถาปัตยกรรม คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา 30000
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2515	มัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2520	ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต (สถ.บ.) วิชาเอกสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร
พ.ศ. 2547	ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (รป.ม.) สาขาวิชานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
พ.ศ. 2554	ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปร.ด.) สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม